مثنوی مشنو غدیر
فی خلافۃ الامیرؑ

از تصنیفات سرآمد متکلمین روزگار و فخر محققین دیار و امصار عالم عامل و فاضل کامل زعیم الاماثل
عدیم المماثل نادرۃ الزمان وحسنۃ الاوان القرم الغطریف والشہم الظریف البارع المجید جناب
مولانا المولوی السید محمد اعلی اللہ مقامہ وزادہ فی الخلد اکرامہ

حسب ارشاد فیض بنیاد خلف الصدق مصنف اعنی عمدۃ الامراء العظام زبدۃ الرؤساء الفخام
عین الاعیان رکن الارکان معدن الجود والاحسان معین اہل الدین والایمان جناب
سجاد حسین صاحب بہادر سشن جج عدالت ریاست بھرتپور دام اقبالہم العالی

تصحیح مولانا ابو المعالی ظہیر الدین حکیم سید حسین گریان زیدی لکھنوی

باہتمام بابو منوہر لال بھارگو۔ بی۔ اے سپرنٹنڈنٹ

در مطبع منشی نولکشور واقع لکھنؤ بحسن خوبی مطبوع شد

١٣٢٩ھ

فہرست مضامین مثنوی مشنو غدیر فی خلافة الامیرؑ

يا ايها الرسول بلغ ما انزل اليك

الحمد لله المنان که درین زمان میمنت اقتران از تصنیفات عالم عامل و فاضل کامل زعیم الاماثل عدیم المماثل نادرة الزمان و حسنة الاوان القرم الغطریف و الشهم الغطریف البارع الممجد جناب مولانا المولوی السید محمد اعلی الله مقامه و زاد فی الخلد اکرامه

مثنوی [illegible] منشور
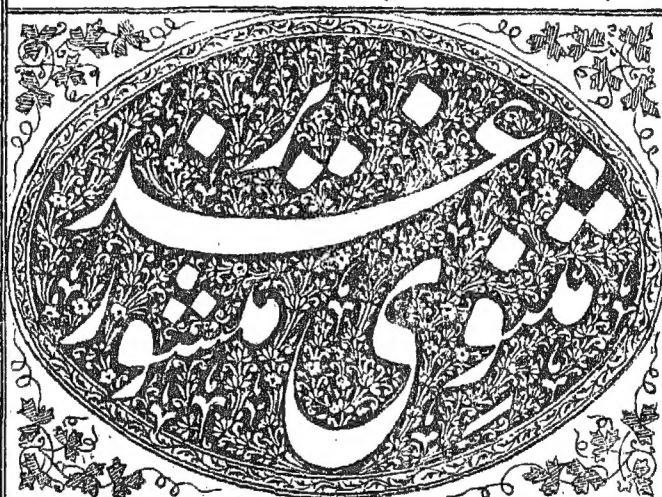
بحسب ارشاد فیض بنیاد خلف الصدق مصنف اعنی عمدة الامراء العظام زبدة الرؤساء الفخام عین الاعیان رکن الارکان معدن الجود و الاحسان معین اهل الدین و الایمان جناب سید سجاد حسین صاحب بهادر سشن جج عدالت ریاست بهرتپور دام اقبالهم العالی بفضل الله الموفور

در مطبع منشی نولکشور واقع لکھنؤ بحسن خوبی مطبوع شد

باہتمام بابو منوہر لال بھارگو سپرنٹنڈنٹ

بسم الله الرحمن الرحیم

بیا ساقیا ای قمر جام ما
بیا آنکه از نام تو کام ما
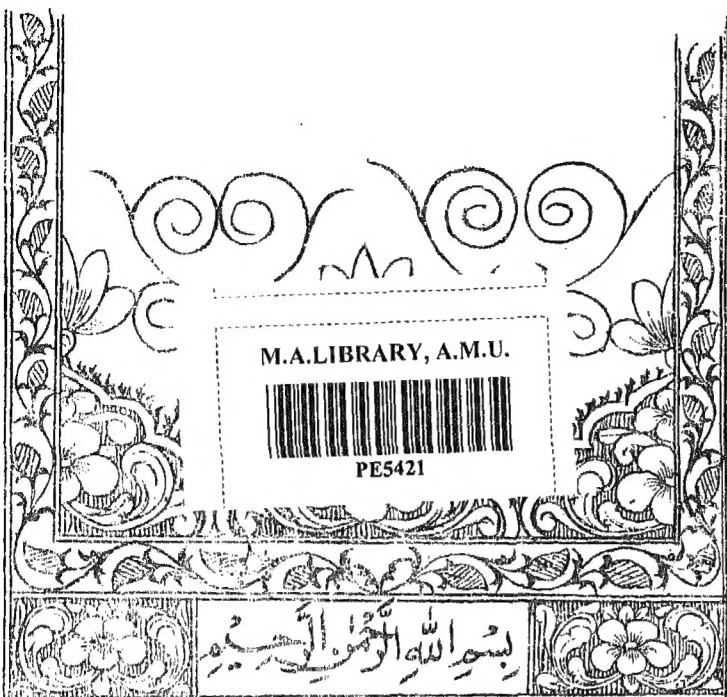
بیا ناز بگذار ای خوش سرشت
که بگذشت دی آمد اردی بهشت

ز فیض تو میخوارگان بهار
همه سرخوش و ارغوانی عذار

ز تو نونهالان گلزار مست
همه را ز غنچه صراحی بدست

ز صهبای الطاف تو یاسمن
بمستی ست خمیازه کش در چمن

سمن سرو و نرگس جویبار
بیادت دهد ساغر زرنگار

عروسان گلشن نگارین ز تو
همه کوه و صحرا بهارین ز تو

فلک هم ز تو جام زرین بدست
بیک جرعه در رقص پهلو چو مست

خم چرخ را وه چه پیراستی
بانگور انجم بیاراستی

از آن هاله بحر و بر گرده
چه خوش شب چراغان که برکرده

بگیتی چه انجم نمودی مگر
زمین را از او شانست نوری دگر

بقیہ حاشیہ متعلقہ صفحہ ۳

در چنین کتب بہ لفظ سرور و بادشاہ یاد کردہ اند و نیز ظاہر ست کہ از حضرت اسماعیل تا بجناب رسول خدا صلعم بزرگانی پیدا نشدہ اند کہ اوشان بالاتفاق و بالاجماع بزرگان دین باشند بجز ائمہ اثنا عشر علیہم السلام پس لا بد درین آیہ مراد از دوازدہ سرور ائمہ اثنا عشر میباشند و حواریان حضرت عیسیٰ ع ہم دوازدہ بودند ۱۲ ش۵۴ اولوا الامر الخ در آیہ اطیعوا اللہ و اطیعوا الرسول و اولی الامر منکم مراد از اولی الامر ہمین بزرگان اند زیرا کہ اطاعت اوشان مثل اطاعت خدا و رسول علی الاطلاق مامور بہ ست و حکم بچنین اطاعت بجز معصوم برای دیگر کس نمیتواند شد و دعوی عصمت بعد از رسول در حق ہمین بزرگان کردہ شدہ نہ در حق دیگر ۱۲ ش۵۵ راسخ بعلم و ہدی الخ در آیہ لا یعلم تاویلہ الا اللہ والراسخون فی العلم ہمین بزرگواران مراد اند کہ جناب رسالتماب مصاحبت و مقارنت قرآن با ایشان لازم گردانیدہ ۱۲ ش۵۶ ناخدائی این بزرگان از برای کشتی دین از حدیث سفینہ ظاہر ست کہ آنحضرت صلعم ارشاد فرمود چنانکہ ابوذر غفاری و ابو سعید خدری رضی اللہ عنہما نقل کردہ اند و احمد بن حنبل و بزار و ابو یعلی و طبرانی در معجم اوسط و صغیر و غیرہم آوردہ اند مثل اہل بیتی فیکم مثل سفینۃ نوح من رکبہا نجا و من تخلف عنہا ہلک و این حدیث در مشکوٰۃ نیز مذکور ست ۱۲ ش۵۷ مساوات و معادلت اہل بیت با قرآن مجید از حدیث ثقلین ظاہر ست چنانکہ مسلم در صحیح خود از زید بن ارقم آوردہ کہ آنحضرت در مقام غدیر فرمود انا تارک فیکم الثقلین اولہما کتاب اللہ فیہ الہدی والنور فخذوا بکتاب اللہ و استمسکوا بہ فحث علی کتاب اللہ و رغب فیہ ثم قال و اہل بیتی اذکرکم اللہ فی اہل بیتی اذکرکم اللہ فی اہل بیتی اذکرکم اللہ فی اہل بیتی الخ و در مشکوٰۃ از ترمذی منقول ست کہ جابر گفت کہ رسول خدا صلعم را روز عرفہ بر ناقہ قصوا دیدم کہ خطبہ فرمود و در آن ارشاد کرد یا ایہا الناس انی ترکت فیکم ما ان اخذتم بہ لن تضلوا کتاب اللہ و عترتی اہل بیتی و نیز در مشکوٰۃ از ترمذی منقول ست کہ زید بن ارقم گفت قال رسول اللہ صلعم انی تارک فیکم ما ان تمسکتم بہ لن تضلوا بعدی احدہما اعظم من الآخر کتاب اللہ حبل ممدود من السماء الی الارض و عترتی اہل بیتی و لن یتفرقا حتی یردا علی الحوض فانظروا کیف تخلفونی فیہما و احمد بن حنبل در مسند و حاکم در مستدرک و غیرہما از زید آوردہ اند کہ آنحضرت بمقام غدیر در خطبہ ارشاد کرد انی ترکت فیکم الثقلین احدہما اکبر من الآخر کتاب اللہ و عترتی فانظروا کیف تخلفونی فیہما فانہما لن یتفرقا حتی یردا علی الحوض ۱۲ ش۵۸ قربی نہاد مراد از قربی خویشی و قرابت رسول اللہ صلعم ست و آن نزد حق تعالی چنان معظم و مکرم ست کہ مودت و محبت ایشان بر کافہ امت واجب گردانیدہ چنانکہ در قرآن فرمودہ قل لا اسئلکم علیہ اجرا الا المودۃ فی القربی ۱۲ ش۵۹ مسلم در صحیح خود از زر بن حبیش آوردہ کہ قال علی رضی اللہ عنہ والذی فلق الحبۃ و برء النسمۃ انہ لعہد النبی الامی الی ان لا یحبنی الا مومن و لا یبغضنی الا منافق و نیز ترمذی در صحیح خود از ام سلمہ رضی اللہ عنہا آوردہ قال رسول اللہ صلعم لا یحب علیا منافق و لا یبغضہ مومن ۱۲ ص۱۷۴ مشکوٰۃ ش۶۰ مطلب اینکہ تولا و محبت علی بن ابیطالب علیہ السلام جزو ایمان ست از ینوجہ ایمان صحابہ در تکمیل خود محتاج تولا و محبت جناب امیر بود پس کسیکہ

فروغ جهان رهنمایان حق — که بُردند بر عرشیان هم سبق

ازاو شانست آن نور رحمت نمود — که سرلوحش زیب لوح وجود

رسولِ هدا خاتم الانبیا — حبیب خدا سید الاصفیا

شفیع امم رحمت کائنات — محمد بر او خوش سلام و صلات

دگر سید اوصیای کرام — کز و دین احمد گرفته قوام

نبی را وصی هم خدا را ولی — در علم و نفس پیمبر علی

هم آن یازده رهبر دین همه — کز آن نور شد گوهر این همه

یکی را بود بعد دیگر ظهور — در ایام خود چون مه نو بنور

امامانِ موعودِ پروردگار — حواری بباشند اندر شمار

اولوالامر و راسخ بعلم و هدا — بگشتی دین خدا نا خدا

عدیلان قرآن و قربی نهاد — که هستند حجت ز حق بر عباد

زهی اولیا یکه بی حب شان — خدایان نیابد وجودِ عیان

نماز نیست ساده ز مهر قبول — چو ختمش نباشد بر آل رسول

رسد کی بفضل معلای شان — که شد مستمند تولای شان

دریغا که از جور اعدای دین — ببرج خفا شد مه آخرین

زهی مه که چون کوکب صبحگاه — بر آید که انجیل آمد گواه

پس از شدت تیرگی شقاق — از آنروز این روزها چون محاق

ولی بعد از آن وارثان علوم — بماندند چون از پس مه نجوم

خوشا وارثانِ امام زمان — که راه نجات ست تقلید شان

زہی کشتۂ نفسان راہ ہدا　کہ سازند احیائے دین خدا
گدازند چون بہر دین شمع سان　بدلہا کنند جلوہ ہا نور شان[۱]
ہم ایشان بگلزار دین آبیار　چو ابرے کہ بارد بفصل بہار
از اوشان دل مردہ را جان نو　ہمہ گوش مردم حقائق شنو
چو دادند دل را بدین خدا　سزد دل بر ایشان کند جان فدا
خصوص آیۂ رحمت کردگار　سلیل شہنشاہ دلدل سوار
ظہیر الہدے وارث الانبیا　مزیل العمے سید الاتقیا
شدستش نام محمود حامد حسین　دعای بقایش بود فرض عین
سزد ناز ستش آرند ایمانیان　برآن رہبر مقتدائے زمان
کہ ناز د زمان خود براو از کمال　کہ چشمش نہ بیند جز او پر جلال
گر اچرخ با عینک مہر و ماہ　بحیرت کند بر کمالش نگاہ
ز اعلام علامۂ بے مثال　قریع الزمان آیت ذوالجلال
سقی اللہ بالفیض ایامہ　واجری علی الدہر احکامہ
ز اسقام و آلام یابد نجات　کہ باشد حیاتش چو آب حیات
بذاتش مؤسس فروع و اصول　درش قبلۂ قابلان فحول
حضورش فقیہان بشغل طلب　ادیبان دو زانو زنند از ادب
ببقعہ ست گر اجتہادش پدید[۲]　جہاد کلامش مگر زان مزید
دمیدہ عجب جان نو در کلام　کہ خاتم شدہ کرد از سر کلام
گہربار بر صفحۂ نامہ اش　رگ ابر نیسان بود خامہ اش

[۱] مراد از نور علما علم و ہدایت و تصانیف اوشان ست ۱۲
[۲] مطلب این ست کہ اگرچہ مولانا ممدوح در فقہ ہم مجتہد میباشد و اجتہادش ظاہر مگر توجہ و سعی و مجاہدات او در فن کلام زیادہ تر ست از اجتہاد در مسائل فقہ حال آنکہ لفظ اجتہاد بقاعدہ صرف مزید فیہ ست و جہاد مجرد ست مگر اینجا معاملہ برعکس ست ۱۲

چراغ ہدایت چہ بر کردہ است … ظلام جہان را بدر کردہ است

شد انچہ از عدو منتہائے کلام[۱] … شد انجام از و ابتدائے کلام

منتہی الکلام حید علی ۱۲

چنان دعوئے خصم را کرد رد … تو گوئی کہ دادش سقہا بکد

زہے مسند آرائے دین خدا … زہے نجم دری اوج ہدا

زہے فخر اہل الحدیث کرام … کہ بعد از امامت امام الکلام

ہشام[۲] جہان وزرارہ[۳] مکان … صدوق[۴] یگہان مفید[۵] زمان

قلم در کف او لوای علی ست … تصانیف او یک جہاد جلی ست

کتاب امامت[۶] کہ تالیف اوست … شمیم ریاض تصانیف اوست

کتابیکہ باب بہشت برین … کتابیکہ آب گلستان دین

کتابیکہ تاب عدو می برد … کتابیکہ خواب عدو می برد

کتابیست پرتاب چون آفتاب … دیا آیت حق بر اہل صواب

کتابیکہ تالی قرآن بود … پئے حق و باطل چہ فرقان بود

کتابیست آئینۂ پر ضیا … عیان زانست روی حق مرتضیٰ

حصاریست از بہر گلزار دین … مناریست از بہر آثار دین

حسامیست از بہر قطع عدا … امامیست از بہر رشد و ہدا

زرنگ عبارت ہمہ جزو و کل … نگارین بہارین چو اوراق گل

خطش غیرت سبزۂ نوخطان … سر عالمان بر خطش بگمان

مدادش بود دودۂ شمع طور … ولے چشم دشمن از و گشت کور

بود ہمچو سرچشمۂ پر صفا … احادیث فضل علی شعہا

چیا و بیا و چنان متکلمے بود کہ کسی در حجت و مناظرہ از و بر نمی آمد ۱۲ ۵ صدوق لقب محمد بن علی بن الحسین بن موسیٰ بن بابویہ القمی بود در فقہ و حدیث جلیل القدر و در فن رجال بصیر و حافظ بود تصانیف بسیار دارد تخمیناً سہ صد و در فقہ کتاب و من لا یحضرہ الفقیہ از اشہر کتب ست و از دعای جناب صاحب الامر پیدا شد و در ۳۸۱ھ وفات یافت ۱۲ ۵ مفید لقب محمد بن محمد بن نعمان بن عبد السلام ست ذکر فضل او در فقہ و کلام و حدیث مستغنی از بیان ست و در عہدش امامت و ریاست علم کلام با و بود و تصانیف کثیرہ او در میان علما معروف در ۴۱۳ھ در بغداد وفات یافت ۱۲ ۶ کتاب امامت الخ مراد از کتاب امامت کتاب عبقات الانوار ست کہ جواب باب امامت تحفہ اثنا عشریہ است

وسے ہر یکی شعبہ بحر عظیم | کہ آن خود کتابی بزرگ و ضخیم
پئے حق مولاست جامع کتاب | کہ دارد پئے ہر مناظر جواب
چہ مکی چہ شامی چہ رازی امام | بوسواس ہر یک جوابیست تام
کہ برکند تلبیس شان رابنہ | تو گوئی کہ طفل دبستان ہمہ
چہ ہر یک خبر را باسناد تام | مصنف نوشت از رواتِ خصام
بتوثیق ہر راوی خوش خصال | کتب وانمودہ ز علمِ رجال
بہر دعوی خود ز حفاظ شان | ہمان لفظ دعوی نمودہ عیان
چہ اتمام حجت شدہ بر خصام | نہ افہام شان بلکہ افحام تام
بیاید عجب رنگ بر روے کار | ندیدہ چنان دیدۂ روزگار
ز بہر شالش خود آمد مثال | خیال جوابش خیال محال
کجا وصف آن بحر در نامہ ام | چہ غواصی آن کند خامہ ام
ببین وصفہاے کتاب از کتاب | دلیل ست بر آفتاب آفتاب
خوشا ناظرے کو ز بس در دین | مدادش کند کحل عین الیقین

سبب تالیف مثنوی

بدارم بدل الفت حیدری | چو گوہر بگنجینۂ جوہری
بود ملک معنے چو زیر قلم | بفرمانروائی ست ہر دم دلم
پس از سالہا آرزو داشتم | ہمین تخم در کشت دل کاشتم
کہ از بحر معنے نص غدیر | ہر انچہ لآلی خوش دلپذیر
بدستم رسیدست از ہر رہے | کنم پیش جوہر شناسان گہے

نمایم عیان حکم عام غدیر
که فرمود احمد بحق امیر

چه اتباع و اصحاب اجماعیان
نمودند اخفائے آن ہمچنان

که بس عام اسلامیان ناگزیر
بکردند گم ذکر نام غدیر

ازان جز ولیعہدے مرتضا
نبی را نبوده دگر مدعا

نهاده پیمبر ازان حکم عام
اساس امامت برائے دوام

چه آنست بر خلق لطف خدا
بهر حال چون بعثتِ انبیا

بقرآن که من رحمت و لطف بیش
بکردیم واجب پئے نفس خویش

ازینوجه بعد از نبیِّ انام
در اسلام لازم که باشد امام

حفاظت کند تا همه شرع را
ز نقصان و بیشی و از هر خطا

بابلغ مواعظ همان دین پناه
کند امر معروف و نهی از گناه

بپایند تا سوی طاعت عباد
بتابند رو از گناه و فساد

هم او میکند سعی دانش قرین
پئے امن مردم بقانون دین

هم او بیضهٔ دین اسلام را
کند حفظ از دشمن پر مرا

گر از اهل دنیائے باطل شعار
بنا بد برین انتظام اقتدار

نه اندر امامت ضرر میرسد
نه در لطف ایزد اثر میرسد

که لطفے ست هم بودن یک امام
بغیر از تصرف برائے انام

چه در فقه و قرآن حق اهلِ دین
بپایند نفعے ازو بالیقین

چو باشد ز اتباع دور و نهان
بباشند نواب او در عیان

تصرف چو سلطان بآن رهنما
بود لطف دیگر ز سوے خدا

نگردد گر او را تصرف حصول   زخلق ست این ظلم و جور و عدول
کسی را نه حق از گنه باز داشت   که بر امتحان حال مردم گذاشت
ازین ره زغصب خلافت ضرور   کسی را نه حق باز دارد بزور
نشانش که از بس وجوه آن امام   بود عفیف و معصوم اندر انام
اگر عصمتش نیست بی اشتباه   منافی پئے قدرت هر گناه
دوم آنکه افضل بود از کسان   بعلم و بهر فضل و دین در زمان
پس آن عصمت و علم شاه عظیم   دوم سیرت آن رسول کریم
سوم جنگها و همان فتنه ها   که بودند در پیش آن مصطفا
بباشند باعث که خیر الانام   باعلان خودش نص کند بر امام
بود عصمتش باعث نص کزان   شود امر مخفی آن چون عیان
بدانند تا جمله اهل یقین   که عالم ترین ست و عادل ترین
اولوالامر حق ست و بر ما امیر   بحکم و بفعل بشیر و نذیر
نمایند اطاعت محبت عباد   بهر امر بر قول او اعتماد
دگر سیرت آن رسول زمان   چو شد باعث نص سبب پر عیان
که بوده زعادات آن راهبر   که چون بهر سه روز کردی سفر
برای مدینه پئے انتظام   معین همی کرد قائم مقام
عجب گر برائے دوامی سفر   نه هرگز تعیین کند راهبر
دگر فتنه ها موجب نص که آن   بهنگام موت نبی شد عیان
چنانچه بیارند اهل سیر   که وقت وفات همان راهبر

نماند درون عرب خاندان که ازوی نفاقی نگشته عیان

همہ آمدہ درامر خلافت فساد نمودند از حرص و رشک و عناد

دگر بود بس جنگ پیش نظر چو از رومیان حملہ پر خطر

چو پرخاش از اسود روسیاہ کہ سوی یمن رفت بروی سپاہ

چو شر طلیحہ کہ از ارتداد نمودہ در اعراب برپا فساد

ہمی داشت از مکیان خوف شر ز اہل النفاق مدینہ خطر

چنین جنگہا و چنین فتنہ ہا ہمہ بود در پیش آن مصطفی

ازین وجہ ہا واجب آن نبی کہ سازد معین امام و وصی

ازین رہ امامت بود از اصول خصوصًا از ارشاد خاص رسول

نہ ہر کس شناسد امام زمان چو میرد رود کافری زین جہان (بود در فریقین ثابت ست)

پس ازین وجوہ ہدایت نما چو داؤد و موسیٰ ہم آن مصطفی

علی ولی را ز جملہ عباد کہ در عصمت و علم و مردی و داد

ہمی بود یک بہترین انام بحکم بہر امت نمودہ امام

ہمین سیرت و فہم ہر شیخ بود کہ پیش از اجل فکر نائب نمود

چنانچہ برائے عمر یار غار خلافت نوشتہ دم احتضار

عمر بعد ازان با دل گرم و سرد دم مرگ خود فکر نائب بکرد

صحابہ بفہمند حاجت بآن نفہمد چرا خود رسول زمان

پیمبر بآن شفقت و عقل و داد نہ چون برکند بیخ جنگ و فساد

خصوصًا ز حیلے قریشی گروہ کہ بودند طماع و سرکش چو کوہ

نبوده نبی را موانع ازین — که سازد خلیفه خودش بهر دین
اگر مانعی بود پس باشتاب — بیانش کند هر که گوید صواب
عجب گر بآن احتیاج قوی — همه را چو حیران گذارد نبی
بفرماید آداب بول وطعام — کند ترک امر عظیم امام
درین باب گفتند هم سنیان — که نصب امامی وجوبش عیان
ولیکن ز فعل صحابه است این — که کردند بعد از رسول امین
بگوییم که باشد وجوبش عجیب — ز فعل صحابه بر هر لبیب
نبودند مختار آن جز خرد — که سازند یک چیز واجب ز خود
بباید درین باب حکم رسول — اگر نیست آن نزد اهل عدول

قوله

بفرمود عبد العزیز همام — که باشد جبلّی در انسان عام
که هر فرقه بهر خود پیشوا — مقرر نماید بلا اختفا
بگوییم که باشد گر ناگزیر — جبلّی هر پیشوا و امیر
که لاریب از موت خود قبل پیش — مقرر کند یک ولیعهد خویش
رسول خدا حکمران عرب — نکرده چو نائب چه باشد سبب
هم این ترک امر از رسالتمآب — خطا بود یا آنکه بوده صواب

قوله

بر اهل دین از رسول خدا — ور امر هدایت نباید خطا
گر این ترک باشد صواب از رسول — نکردند چون اتباعش فحول
چو کردند بعدش خلیفه بپا — خلاف نبی بود و باشد خطا
بگفته ازین بعد عبد العزیز — نظر کرده نزد خودش با تمیز

قوله

که باشد ز آئین شارع چنان ۔ که فرماید اوصاف کلی بیان
نه تخصیص و تعیین بسازند نقل ۔ محول نمایند بر اہل عقل
چنانچه بباب نکاح کسان ۔ نه تعیین منکوحه کرده بیان
ہمین طور تعیین شخص امام ۔ محول نموده به عقل انام
بگویم باو کاے فضیلت مآب ۔ نگفتی ز ما چون بدیہے جواب
نکردی تو اینجا چنین غور تام ۔ چه نسبت بمنکوحه زن با امام
عیان اینکه کردی سفر چون رسول ۔ خلیفه نمی کرد خود بر فحول
نمیگفت کای اہل یثرب شما ۔ معین نمائید خود پیشوا
دوم بر نکاح انچه کردی قیاس ۔ در امر امامت بود بے اساس
برای نکاح اَنکِحُوا حکم عام ۔ بقرآن ست مذکور بہر انام
پئے نصب مطلق امام زمان ۔ کجا حکم عام خدائے جہان
نگفتی تو حکم حواله چرا ۔ که نصبش بخلقت سپرده خدا
پیمبرؐ چو حکم نکاح و جہاد ۔ چرا حکم بر وجه کلی نداد
که در بعد من اے ہمه اہل دین ۔ امامی معین کنید اینچنین
بلی طاعت از قرآن عیان ۔ مگر حکم نصبش نباشد در آن
نباشد ازین طاعتش زینہار ۔ به نصب امامے مرا اختیار
اطاعت نبی را بود فرض ما ۔ مگر نیست قدرت به نصبش مرا
ہم آن فَاسْئَلُوا[1] را چو کرده مثال ۔ مثالش بباشد چو باطل خیال
ندارد کسے قدرت از اہل فکر ۔ که پیدا نماید خودش اہل ذکر

[1] فاسئلوا اہل الذکر ان کنتم لا تعلمون ۱۲

چو باشند موجود اندر جهان — بپرسید و سازند او شان بیان

بگفته دگر فرض باشد جهاد — مگر پیشوا شرط آن بر قتاد

پس این شرط هم ذمهٔ ما شود — نه بر ذمهٔ حق تعالے شود

ازین وجه نصب امام زمان — بود ذمهٔ خلق و اهل جهان

بگوییم پاسخ بچندین وجوه — که هر یک بود در متانت چو کوه

یکے آنکه نزد تو ای ناکذوب — نه هر شرط واجب بدارد وجوب

اگر گفتے از جهل خود اینچنین — کتب مثل ابطال باطل ببین

دوم اینکه تجهیز جیش و جهاد — بود کار هر یک رئیس عباد

نه فرض رعایاست همچون امور — بدیهی ست این امر ای ذی شعور

سوم بر دو قسم ست شرط متین — چو واجب که آنهم بود همچنین

یکے آنکه آن شرط مقدور هست — دوم آنکه از قدرتم دور هست

پس آن شرط مقدور هم ای فطین — بمشروط واجب بود اینچنین

که تحصیل آن نیست یک فرض ما — بدیهی ست نزدیک ما و شما

ببین استطاعت پی حج دگر — برای زکوتے چو مقدار زر

که باشند شرط و مقدم امور — مگر نیست تحصیل آنها ضرور

امام ست شرط جهاد عدا — مگر نصب او نیست واجب بما

ازین بعد عبد العزیز عقول — بگفتست که پروردگار و رسول

نمایند نصب خلیفه اگر — بود موجب بس فسادات و شر

چه آرای اهل جهان مختلف — نباشند باهم گر مؤتلف

چو باشد ز سوی خدا پیشوا   بود موجب هرج و بس فتنه ها
بگویم عزیزا که نصب امام   بمردم سپردن بود رای خام
چه زنهار از رشک و حرص و شقاق   نه بر یک کسی میشود اتفاق
خصوصاً در آندم که اسلام و دین   بود شائع ملکها بر زمین
ندانی که ما بعد خیر البشر   نشد اتفاق کسان همدگر
نه اندر سقیفه بوجه شقاق   نه در روز شوری شده اتفاق
از آن بعد هم بر کسی ای شگفت   نه جبر قتل و شوکت امارت گرفت
بهر حال بیکار این قاعده   نه گاهی بر آن خود عمل آمده
نه از رایهای همه اهل حل   امارت بپا شد گهی بر محل
اگر این خلافت گری در جهان   مفوض بخلق است ای کاروان
رسد هر کسی را چنان اختیار   که بهر امامت دهد اقتدار
در ینوقت جمعی ز اهل خرد   امامی کسی را بسازند خود
همین نهج جمعی امامی دگر   مقرر نمایند هم بی خطر
بحکم عمر آن دوم پیشوا   بود واجب القتل نزد شما
بباشند اتباع هر یک امام   مطیع امام خودش در انام
شود گرم هنگامهٔ قتل آن   که از ایزد پاک جویند امان
پس آن قتل و آن جنگها و ستیز   بیاید ز آئین تو ای عزیز
شود موجب آن فسادات و شر   که زنهار گویند از آنها بشر
چنانچه تو دانی که اندر عرب   بعهد گذشته بغیظ و غضب

ہمین یک امامت عیان و نہان | چہ خونہا فرو ریختہ در جہان
و یا آنکہ در مختلف ملکہا | بہر ملک باشد امامے جدا
چنانچہ بسا مدت و قرنہاست | کہ در مختلف ملک امامی جدا است
مگر باشد اسلام را یک امام | ببین قول فاروق را ای ہمام
پس این ہیچ امامت کہ گفتی بجا | نہ گاہے در اسلام گشتہ بپا
ازینوجہ فرمود بابای تو | درون ازالہ (نام کتاب ۱۲) بس جستجو
کہ آرام و حاجات و دیگر امور | بود مختلف بہر ہر قوم ضرور
بود خواہش نفع خود خوی عام | نگردد گہے اتفاق امام
کہ بی رشک و بی حرص اہل عقل و دین | رئیسے گزینند فاضل ترین
اگر اتفاقے شد از حکمتے | ہم آن بعد یک فتنہ و مدتے
درین مدتی فتنہ خاص و عام | بہم برزند جملہ ملکی نظام
ازین رہ برائے خلیفہ ضرور | کہ شارع اشارت کند بے فتور
پس این قول بابای خود را عزیز | ندیدی چرا با شعور و تمیز
چو کردی بحث ائمہ بیان | تقیہ دگر ذلت و خوف جان
ہمہ آن گذشتند بر انبیا | چو نوح و چو یونس چو آن زکریا
بتخصیص تا سیزدہ سال و عام | گذشتند بر نفس خیر الانام
ازین بود لازم کہ ہرگز خدا | نمیکرد مبعوث ہم انبیا
کند سرکشیہا چو امت تمام | نہ در لطف قدحی رسد از امام
دگر آنکہ کار ائمہ نہان | نہ مطلق معطل شدہ در جہان

نمودند تعلیم دین صحیح ‌‌ ‌ ‌ بخلوات و اعلان بلفظ فصیح
پس از کارهاے امامت ضرور ‌ ‌ ‌ نمودند اهم را ادا باشعور
چو گشتند از چشم دور و نهان ‌ ‌ ‌ بماندند نواب شان در جهان
زیک شوکت و یاز مکراے عزیز ‌ ‌ ‌ خلیفه چو گشتند بس بے تمیز
چو عثمان وزان پس معاویه هم ‌ ‌ ‌ یزید پلیدے چو افعی دژم
چو مروان و اولاد آن روسیه ‌ ‌ ‌ چو ابن زبیر و چو عباسیه
بکردند آن فتنه ها و فساد ‌ ‌ ‌ که گریند از آن خون همه خوش نهاد
دگر بشنوای حق گزین لبیب ‌ ‌ ‌ ازین سنیان اعتقاد عجیب
بباب امامت ز نص رسول ‌ ‌ ‌ نمایند انکار و از بس عدول
به تعریف لفظ امامت دگر ‌ ‌ ‌ بگویند همچون کسے خیره سر
که آن یک ریاست بود بر فحول ‌ ‌ ‌ خلافت نیابت ز سوی رسول
مگر او نکرده کسے را وصے ‌ ‌ ‌ چگونه خلافت بود از نبی
چگونه بگویند اهل العقول ‌ ‌ ‌ ابوبکر را نائب آن رسول
چگونه سزد بهر او این لقب ‌ ‌ ‌ نکردش چو نائب رسول عرب
خلاصه که از نص رسول ودود ‌ ‌ ‌ خودش مرتضی را وصی کرده بود
برین حکم و امر بشیر و نذیر ‌ ‌ ‌ نصوص اند شاهد چو نص غدیر
چو آن مرتضی این جهان را گذاشت ‌ ‌ ‌ بر آن جای خود سبط اکبر گماشت
چو کردندی او را اطاعت کسان ‌ ‌ ‌ بفاضلترین جای وادی عیان
گرفتے همین شیوه را آنجناب ‌ ‌ ‌ که همچون خودش کردی او انتخاب

پس این سلسلہ تا بروز جزا ۔۔۔ نگشتے زفاضلترینے جدا
کجا این بر آن آن برین تاختے ۔۔۔ چو ہر منتخب ساختے
مگر وائے بر امت بی شعور ۔۔۔ کہ گشتند زین حکم رحمت نفور
بظاہر ہنیئاً لک برزبان ۔۔۔ بباطن گریزان ز تعمیل آن
ز حکم نبی پشت کردند پس ۔۔۔ نمودند رو سوئے حرص و ہوس
وصایائی آن ہادی دوجہان ۔۔۔ بدادند یکسر ز قلب و زبان
اساس خلافت بر آن بر نہاد ۔۔۔ کہ آن را نیابد کسے بے فساد
چنان آن نبی قطع فتنہ نمود ۔۔۔ از ایشان ہمان فتنہ و شر فزود
نہ بینی کہ گر آن وصے نبی ۔۔۔ نہ کردے ز بس درد دین خامشی
بروز وفات رسول خدا ۔۔۔ چہ فتنہ در اسلام گشتی بپا
چو بودہ مضر نص و حکم غدیر ۔۔۔ پئے ہر خلیفہ پئے ہر امیر
از ینوجہ زین حکم رحمت فشان ۔۔۔ نمودہ شدا اعراض در ہر زمان
نمودندش اخفا بہ تسویلہا ۔۔۔ از آن پس بمعنیش تاویلہا
یہودان براہیکہ بتاختند ۔۔۔ فرس در ہمان راہ انداختند
کہ روز وفات رسالت پناہ ۔۔۔ کہ بر مخلصان بود روز سیاہ
خصومات دیرینہ و کینہ ہا ۔۔۔ دگر سر بر آورد از سینہ ہا
دو جوہ قریشان پُر از فساد ۔۔۔ بوجہ حسد ہم ز حرص و عناد
بگشتند یکدل برین بد دلی ۔۔۔ کہ ہرگز امارت نیابد علی
چو در خاندان نبوت رود ۔۔۔ از او شان نہ بیرون رود تا ابد

کنون گر رود در دگر خاندان　　تداول کند بعد هر خاندان
شنیدند انصار چون این خبر　　بگشتند هم طالب جاه و فر
چه مے بود در جاهلیت چنان　　که میشد رئیسے ز هر خاندان
قریشان بر انصاریان تاختند　　پس از بعد پرخاش در ساختند
نکردند انیهم که از مرتضیٰ　　که میکرد تجهیز آن مصطفیٰؐ
بپرسند آندم که رائے تو چیست　　سزاوار این منصب و کار کیست
تمسک نکردند هم با ثقل　　در آن امر پر انتشار اجل
عجب بیوفائی گرفتند پیش　　نکردند هم دفن هادی خویش
اگر خوف فتنه ز انصار بود　　عدالت از آن قوم هجرت نمود
خلافت گرفتند خود ناکسان　　نکردند حکم غدیرے بیان
نکرده مگر جرأتے هیچ مرد　　که انکار این نص توانست کرد
چه این حکم اظهر من الشمس بود　　ز خورشید انکار نتوان نمود
نکردند رو هم بتاویل آن　　که گردند نادم ز اهل زبان
ولی نخل آن غصب و کتمان ثمر　　بر آورد همچون بفصل دگر
که چون حسب قانون اجماعیان　　ستم دیدگان نهان و عیان
پس از قتل عثمان بسے ناگزیر　　نکردند بیعت بدست امیرؑ
در آنوقت هم زان قریشی تبار　　شده آتش حرص و کین شعله بار
ز بس حرص دنیا و از بغض و کین　　نکردند بیعت بآن شاه دین
چو کردند بعض از کسان ناگزیر　　ز خوف و رجا بیعت آن امیرؑ

شکستند آنرا در انجام کار　　گسستند مانائے اشتر مہار

به پرخاش حیدرؑ بہر خاستند　　برابر براو لشکر آراستند

کمر بست ازیکطرف ناکثین　　بسوئے دگر قاسطین در کمین

بلکش نمودند یک ترکتاز　　بہر سو در فتنہ کردند باز

نیاسود ہر دشمن مرتضیٰؑ　　نکردند تا از تنش جان جدا

از آن پس معاویہؔ شد یک امیر　　گرفتند او را امیر و کبیر

ہمان طامع وہم عدوے نبیؐ　　چنان کرد بغض و حسد باعلیؑ

کہ از راہ طغیان وبغض وہوا　　در جنگ بکشاد بر مرتضیٰؑ

پس اتباع او مردم خاص و عام　　بگشتند اہل جماعت بنام

چہ اوشان بہر گونہ با اتباع　　نمودند بہ یک امیر اجتماع

ازین وجہ این مذہب سینان　　زعہد معاویہؔ گشتہ عیان

نواصب زنسل امیہ ہمہ　　بگشتند مشہور عثمانیہ

مگر قوم اتباع خاص وصے　　لقب یافتہ شیعیان علیؑ

ہم آن طاغی از بعد جنگ و فساد　　برافراخت بیحد لوائے عناد

کہ ناید از آن بیش اندر خیال　　ہمہ قوم او ہم نواصب بآل

بکن دشمنیش برین ہم قیاس　　کہ از شر او حیدر حق شناس

وصیت نمود از وقوف و شعور　　کہ دارند مستور قبرش ضرور

نسازند تا نبش قبر اہل کین　　پئے ہتک و توہین آن شاہ دین

زحکمش بکوفہ زیاد آشکار　　بگشتہ سوالی شہ بے شمار

ؔ یاے معاویہ بضرورت شعری مشدد باید خواند ۱۲

بدانست خود آن سراپا نفاق
یک از شیعه نگذاشته در عراق

چو حجر صحابی هم اصحاب را
معاویه کشته بجرم ولا

چنان خوف غالب شد از اہل کین
که کردند اہل حق اخفای دین

گواهی آن شیعیان عدول
چو کفار ہرگز نمیشد قبول

بر او شان چنان کرد او تنگ کار
که شد زندگانی بر آن زمره بار

ملخّص که از جور حکام خود
سبھی بر وزنده بمرده حسد

که ای کاش من مردمی پیشتر
نمی دیدم اینحال و روز تیر

دگر آن فضائل که میداشت شاه
باخفا سبھی را نموده تباه

چو میکرد ذکر فضائل کسے
ز حکّام آزار دیدے سبھی

که میگشت محبوس قید بلا
و یا کشته میشد ز تیغ جفا

برین ہم معاویّه نمود بس
بذم علی کرد دیگر ہوس

کز اصحاب و از تابعین جمع را
پی وضع ذمّش نموده بپا

بود بوہریره از آن واضعان
دگر عمرو عاص و مغیره چنان

چو عبدالله طمّل ابن الزبیر
که بودند دور از ره صدق و خیر

پس ایشان ہر آن ذم که میبافتند
صلات و جوائز ہمه یافتند

ازین ذم نموده بمردم جلی
که ہرگز مسلمان نبوده علی

پس آغاز کرده ز نفس شریر
در اقلیم خود سب و شتم امیر

محافل منابر از آن بدمقال
بماندند تا به ہشتاد سال

کسے گر نگفتے بدش بر ملا
مؤاخذ بگشتے بجرم ولا

ببین بغض آن قوم را با ولی که شخصے که می بود نامش علیؑ
در اظهار نام خودش پیش‌شان همی داشت خوف گزندے بجان
قراآتِ قرآن آن جہول ز عبداللہ و از اُبیِّ عقول
بسا کرد ممنوع یا ہر جفا گرفتہ قراآتِ عثمان را
بتہدید حجاج طِمّل زمان شدند آن قراآت محو از جہان
دگر آنکہ بر رغم آل کرامؑ کہ میداشتند افتخار تمام
بفرمود تا بہر زر مردمان بحق ثلثہ بکج مج زبان
فضائل نمودند از خود بنا کہ ہر گز نفرمود آن مصطفےٰؐ
مقابل بہر فضل و مجد امیرؑ بکردند وضع فضائل کثیر
خصوصیت و قربشان با رسولؐ بکردند ایجاد ہم آن جہول
معاویہ را پس بہر مدعا بکردند وضع روایت بسا
ازین منشا او بشام و حجاز درِ وضع اخبار گردید باز
پس از حرص دنیا در ایام چند روایات بسیار پیدا شدند
اگرچہ ز اصحاب و از تابعین در آن عہد بودند ہم زین
ولیکن بود شیوۂ این جہان کہ روئے خلائق بود در شہان
مخالف بدولت چو باشد سخن نہ فرزانہ گردد بآن حرف زن
بحکّام خود تا نسازد کسے نیابد ز دنیا تمتع بسے
پس آن جملہ موضوعہ اقوال را نمودند تعلیم اطفال را
چنان نقلہا را چو قرآن مہان کنانند اطفال را بر زبان

(ابن مسعود ۱۲) (معویہ ۱۲) (بن یوسف ۱۲) (کنانیدند ۱۲)

برین کار هر شیخ و آموزگار زحکام مے یافت زر بیشمار
ازین حال و بدعات پُر از ستم شده پُر ز شام و عرب تا عجم
چو اطفال گشتند دیرینه سال بزادند هم خلق و رزشت حال
پس آن خورد سالان مردم صغیر بگشتند اهل الحدیث کبیر
بگشتند بقبول حکّامِ شوم گرفتند مردم از او شان علوم
هویدا که شهرت در آن روزگار سپے عالمان فضیلت شعار
نه حاصل همے شد جز آن ناگزیر که گویید بوفق رضاے امیر
موافق ۱۲
چو اشیاخ اهل صحاح و سیر که بودند از مردمِ مشتهر
نمودند اخبار و قرآن قبول ازان عالمان فی زآلِ رسول
هم اسلام اهل جماعت ضرور شده پُر ز بدعات و نصب و فتور
دگر آن معاویۂ و نسل او همه قوم و عمال آن زشت خو
به تذلیل و در قطع نسل امیر نمودند بس فکر ها ناگزیر
بر او شان نمودند چندان ستم که خونبار از آن دیده ها دمبدم
زمین خاک بر سر کند زان جفا فلک را ز اختر بدل داغها
که خون شهیدان بهر سال جوش زند هر کجا با بکا و خروش
هم آن پور مروان سجاد را طلب کرد با طوق و زنجیرها
همین نصب و بدعات شیطانیہ بماندند تا دور مروانیہ
تو دانی که در دور حجاج شان ز خوف همان ظالم بدگمان
احادیث حیدر رُوات متین نکردندی نسبت بآن شاهدین

[illegible] ۱۲

اگر شک بداری درین حق سخن | بتهذیب بین قول بصری حسن
خلاصه که حکام و هم خاص و عام | همه دشمن فضل و حق امام
بحکام هم صالح و متقی | تقرب بجسته ببغض علیؑ
نمے بود گر دشمنش بعض کس | تقیه همیکرد و خاموش و بس
در آن دور پر نصب و ظلم مدید | روایات فضلش شده ناپدید
ازین ره فضائل پے مرتضاؑ | نباشند نزد مخالف بسا
پس آن فضل را تا کجا شیعیان | بیارند از اشیاخ نصّاب شان
چو این دور نسل امیه گذشت | امارت در اولاد عباس گشت
چو عباس[له] بودند در ابتدا | همه نسل او شیعهٔ مرتضاؑ
مگر چونکه سادات عظام صاف | بگشتند از شاهی شان خلاف
خلافت حق خویش انگاشتند | خصومت باو شان روا داشتند
ازینو جه منصور همت بباخت | بناچار با اهل سنت بساخت
پس اولاد عباس هم ناگزیر | نمودند اخفائے نصّ غدیر
چه اظهار و اعلان آن بر ملا | ببانگ جهوری همی زد صدا
که جز عترت و اهلبیت نبیؐ | کسے را نه زیباست در دین شهی
چنانچه[له] که در حق هفتم امام | بمامون خود گفت هارون خام
مگر صاف این هم ندادند حکم | که باشند زین نص کسان صمّ و بکم
چه از مصلحت دور شد آنچنان | که بغض علیؑ زان بگشتی عیان
چنین سے نمودند تدبیر کار | که از اهلبیتؑ نبی زینهار

له کتاب روضة الصفا و کتاب البحرین
کتاب روضة الصفا ... و لمنتهیه
خلدون جلد سوم ... و الاخبار
کتاب کنز الاخبار فی السیر و الاخبار
کتاب ... فی الجلد الاول ...
و غیرہا ... له
من عبقات الانوار ...
جلد سوم روضة الصفا ...

بیابد کسی پیش مردم فروغ
بتحقیر سازند از وکم فروغ

کسے را کہ زان دودمان شرف
بفضل وبعلم وعمل متصف

شنیدند و دیدند وانگاشتند
بدل تخم آزار او کاشتند

چو اموبہ در بغض نسل امیرؑ
ہم ایشان قدم بر قدم راہ گیر

چنانچہ کہ منصور شاہ عرب
ہمیکرد امام ششم را طلب

ہمیکرد کوشش بقتلش بسا
مگر بود عاجز زحکم خدا

چو نعمان را با امامؑ نکو
مقابل نمودہ بہ تذلیل او

پس او گشت عاجز چنان در کلام
کہ در پیش شہ کرد مدح امام

زسفیان کہ بودہ ز احبار شان
بسا خوف میکرد امام زمان

خلاصہ کہ سادات را ہر سبیل
نمودند اسیر و ذلیل و قتیل

پس اولاد حیدرؑ در آن روزگار
بگشتہ پریشان ملک و دیار

ازین بغض او شان خواص و عوام
در آن عہد ہم از ائمہ کرام

احادیث واحکام شرع رسولؐ
نکردند از خوف شاہان حصول

موالیؐ و اتباع شان نیز ہم
اسیر و ذلیل و پر از خوف و ہم

ازین جورہا ہر یک از اہل حق
ہمیکرد اخفاے دین و نسق

چو در عہد منصور فرمان روا
شدہ باب تصنیف و تالیف وا

پس از صادق اہلبیت رسولؐ
نکردند حکم و حدیثے قبول

گزیدند آن ناصبان از عوام
امامے بمقابل بآل کرام

کہ دلخواہ او شان روایت کند
بشرع پیمبرؐ خیانت کند

چنانچہ چو منصور کوتہ نظر　　بداد امر جمع حدیث و اثر
بمالک بگفتہ کہ اے کاردان　　نگیری حدیث چنین و چنان
پس آن کاردان حسب ایمای شاہ　　احادیث بسیار کردہ تباہ
ببین ظلم ہارون کہ بدنا رشید　　کہ بر نفس موسائے کاظم رسید
کہ بگرفتش اوّل بقید دراز　　بسمّ دغا کرد مسموم باز
ہم آنموذج حال نصب عوام　　بود آنچہ شہرت بدارد تمام
کہ چون کرد مامون تشیّع قبول　　شکستند بیعت از آن شہ فحول
دگر آنکہ با شافعی مردمان　　بگفتند روزے کہ ای کاروان
بیان میکنی آنچہ پیش فحول　　صفات فضائل بآل رسول
گوارا نباشد بر این مردمان　　بگوئید در غیبت تو چنان
کہ ہمچون احادیث رفاض را　　گذارید کان ہست یک افترا
ببین حال متوکل روسیہ　　کہ بودہ خلیفہ ز عباسیہ
بہ تبغیض آل رسول ودود　　ز مروانیہ گوئے سبقت ربود
زیارات قبر حسین شہید　　بہر ظلم مسدود کرد آن عنید
بر آن آب جاری نمودہ دگر　　نمودہ دگر نبش قبرش مگر
بخاری و مسلم در آن عہد زشت　　بہر شوق ہر یک کتابی نوشت
ہمین وجہ باشد کہ ہر دو مہان　　نکردند بس فضل حیدر بیان
ببین قصۂ معتضد ای بصیر　　کہ چون خواستہ ذکر فضل امیر
چنان بر طبائع بیامد گران　　کہ پیدا شدش خوف فتنہ از آن

چو خوف زوال خلافت فزود / پس او ترک ذکر فضائل نمود

چنین حال نصب خواص و عوام / همی بود تا شش صد اعوام تمام

پس ای حق پژوه سخن گزین / خدا را بچشم دیانت ببین

که هرگه بود حال دوران چنان / با آن اهلبیت رسول زمان

چگونه ائمه هدایت کنند / احادیث حق چون اشاعت کنند

ز خوف ملوک و رعایای عام / تقیه فسازد چرا هر امام

ولیکن بخلوات با آن ستم / موالی خود را که بودند کم

بکردند تعلیم دین قویم / بتقلیل چون انبیای قدیم

هدایات ایشان برای انام / نبوده چو اشیاخ نصاب عام

بوجه تعصب اگر غاسقی / بگوید درین باب چون عاقلی

که پیغمبر ما رسول امین / نکرده تقیه در ابلاغ دین

نموده تقیه چرا هر امام / به تعلیم شرعش علیه السلام

بگویم که در ابتدا آن رسول / به تبلیغ خوفی نمود از فحول

باعلان چو فرمود اهای شان / در آن دم نمیداشت هم خوف جان

چو تهجین[1] اصنام کرده نبی / همان دم بپا شد باو دشمنی

نگه داشت خویشان چو شیر ژیان / چو بوطالب سید مکیان

نه هرگز توانست هر یک شریر / که قتلش کند یا نماید اسیر

چه از مشرکان هیچکس آن زمان / نه در مکه بوده شه و حکمران

چو برخاست[2] از سر همان ظل عم / نبی را شده خوف جان لاجرم

له روضة الصفا [illegible]

که داخل نشود پس مطعم بن عدی بن نوفل بن عبدمناف آنحضرت را اجازت آمدن مکه داد و بعد از آن از مکه هجرت نمود ۱۲

پس اهدای آن کیمیا را گذاشت — پی هجرت مکه همت گماشت

همین نهج[1] هر یک امام زمان — زهر شاه خوفی نموده بجان

نموده مقامی سوی شرق و غرب — پی هجرت شان بجز دار حرب

دگر بود[2] فرمان آن مصطفا — که ای قوم تا حاکمان شما

بدارند قائم صلوٰة و صیام — پذیرید فرمان شان بالتمام

ببین حال بصری حسن را دگر — تقیه نموده بنقل خبر

پس آل پیمبر[3] چرا در زمان — تقیه نسازند از خوف جان

ولیکن همه شان بآن خوف و بیم — نمودند تعلیم دین قویم

خلاصه چو بود این حدیث غدیر — ز مشهور فضل جناب امیر[4]

نکردند ترک روایت فحول — بنا کام کردند آن را قبول

مگر بر زبان کسی گر گذشت — بمعنیش محتاج تاویل گشت

که تا راوی امین بود از شهان — نه بینند ضرر ها ز اهل جهان

چو اخفای نص پرده بر تنید — ره حق شد از چشم ها ناپدید

پس از کتم و تاویل نص غدیر — شد از اعتقادات برنا و پیر

که زنهار این نیست نص جلی — مسلّم بر اثبات حق علیؑ

نه کافی با بطال امر شیوخ — بکردا این عقائد بدلها رسوخ

چنین اعتقادات را راویان — که بودند اولاد اجماعیان

نمودند تعلیم بهر قبول — بتفسیر و هم در حدیث رسول

پس از وجه تعلیم و خوف شهان — گرفته همین مذهبی یک جهان

[1] چون سلاطین [illegible] مثل معاویه و یزید و مروان و عبدالملک [illegible] و غیره سلاطین [illegible] دارالامارت [illegible]

[2] [illegible]

[3] یعنی جان و [illegible]

[4] [illegible]

دگر عالمے زین خبر دار گشت که حق چیست وز حق نباید گذشت

بنحو فیکہ بیا شد از اختلاف نگہداشت تیغ زبان در غلاف

چو ہر تیرہ و تار دوران گذشت ہمان شوکت ناصبان کم بگشت

کشیدند تیغ زبان مؤمنان نمودند حق علیؑ را بیان

پس اعلام نصّاب ہم در شتاب گرفتند بر سر سپر از جواب

نخستین کسے با دل گرم و سرد بہر جہد تحقیق این نص بکرد

بنا کام ہر اہل تحقیق صاف بہ بسیاری نقل کرد اعتراف

ولیکن تواتر کجا سود مند بمعنیش چون شبہہ انداختند

نمودند بس کوشش بے حساب کہ در خاک پنہان کنند آفتاب

چہ ہر گونہ ردّ حدیث غدیر ز مذہب برایشان شدہ ناگزیر

رہ معنی این حدیث بلند بانواع اوہام کردند بند

فگندند از ہرزہ کارے عیان وساوس بدلہای ایمانیان

کشید از وساوس دلم صد تعب بہ لاحول خواندن کشادم دو لب

تمنا ہمی کردم از دیر باز کہ چون سرور دین و شاہ حجاز

باعلان این حکم کرد اہتمام کنم معنیش باز مشہور عام

چو تنزیہ فرقان کہ کردم رقم جوابے بعیسائے باحشم

دران ضمن اکملت آیہ عیان نمودم حدیث غدیری بیان

دلیلے بمقصود حق نغز و چست بگفتم کہ تسویلہا گشت سست

چہ معنے موضوع اہل خلاف ز روئی زبان عرب بس گزاف

شود معنی شان ہماندم درست
که محبوب مولیٰ بباشد نخست

مگر آنکه معنی مولیٰ بیان
نگردند محبوب اہل زبان

محب نیز اینجا نباشد روا
کز آن منقلب میشود مدعا

کزان فرض حیدر شود حب ما
نشد فرض ما حب آن رہنما

نشد مکتفی مختصر تر بیان
که در ضمن چیزی دگر بود آن

(واجب ۱۲)

ازین ره دگر بار فکر رسا
دلم را شده اینچنین رہنما

که مانند حسّان دگر ناگزیر
به نظم آورم این حدیث غدیر

چه نظم ست مرغوب دلها لیبا
ز حسّان پسندید بس مصطفیٰ

دعا کرد در حسم تحقش نبیؐ
چه او کرد تا کید حق علیؑ

سلاست در آن باشد و اختصار
که حفظش شود زود و بس استوار

شود عام فہم و کلام متین
ہم از ہزل پاک و ہدایت قرین

ولیکن چو در نظم کردم نظر
دلم گفت کاریست دشوار تر

که با ضعف حالت بضیق مجال
کجا مهلت اینچنین قیل و قال

دوم مذہبی بحث آن پیچ پیچ
چو حلّش نگردد نیز زد بہیچ

سوم اینکه اخبار بے بیش و کم
بود نظم آن شاق و بی لطف ہم

ولیکن دلم باز با این ہمہ
برآورد اشعار چون زمزمہ

از آن بعد خفتند چون دیده ام
کشادند چشم بعین کرم

شبی خفته بودم بآرام دل
شراب ولا بود در جام دل

که در خواب دیدم مکانی غریب
در آن ہم بیانش چنانکہ قریب

بهیبت دو پای چو

بزرگے برآن چاه استاده بود خیالم که بر غسل آماده بود

بایما مرا خواند و فرمود او که از احتجاجات خواہم ز تو

بگفتم که از شیعه سازم بیان کنم یا ز اہل جماعت عیان

بفرمود آن مرد شیرین کلام که بنشین بجائے خود و بر مقام

پس از غسل خواہم نمودن طلب ہماندم بیامد مرا یک عجب

دلم گفت این مرد با عز و شان شہنشاه ایران بود بیگمان

در اقلیم او عالمان گو بس اند مگر از مصالح نسازد پسند

کز او شان نماید چنین قیل و قال مرا اجنبی دید و کرد این سوال

چو زین خواب بیدار شد چشم من عجب حیرتم داد روزین سخن

که دارائے ایران ز دین ماہر ست بپرسد چرا از من این ظاہر ست

بہ پیش بزرگے نمودم بیان که فرماید او تا چہ تعبیر آن

بگفتا کز اضغاث احلام نیست چنین خواب نادر جز الہام نیست

چو ایران بود مومنانرا مقام شه اوست حیدر علیه السّلام

تو میدانیش ناصر الدین شاه مگر اوست شاه ولایت پناه

اشاره بتو کرد بے احتیاج که بنگار بر حق او احتجاج

دگر بار این خواب کردم بیان بر مرد دانشور از دوستان

ہمین گفت او نیز تعبیر خواب که ایمائے حکم ست از بوتراب

بتابید تعبیر آن ہوشمند بیان کردهم قصهٔ دلپسند

که از بہر جد و والدم را بخواب چنین یک اشارت شد از بوتراب

رؤیای سی و یکم

دگر بار در خواب دیدم چنان — که گویا منم اندرون مکان
که ناگه سروشی صدا بر کشید — که اینک شهنشاه ایران رسید
بدیدم که آن وارث ملک جم — پیاده است و پیش و پس او حشم
حریر است سرخ و لبسی خوشنما — که شلوار دارد از آن شه بپا
بپائین شلوار آن نامور — زسیمین یراق ست تابی دگر
چو باز آمدم اندرون مکان — شهنشاه را یافتم اندر آن
که رونق فزا هست بر شه نشین — نه رفتم بپاس ادب من قرین
بیامد یکی خادم از نزد شاه — سبد پیشم آورد تابان چو ماه
در آن بود پخته برنج سفید — مرا داد آنرا چو عین اُمید
گرفتم من آنرا و هم آن زمان — ثمر ہائے خوش یافتم بعد آن
ثمر از عجم بود و این نیست یاد — خریدش نمودم که شاہم بداد
ازین خواب چون چشم من باز شد — دل من عجب مخزن راز شد
بگفتم که بیشک سے علیِ ولے — بمن کرد ایما مگر ربِ جلے
بمیدان دین بر فرازم علم — کنم احتجاج امامت رقم
از آن بعد گفتم که آن شاهِ ما — بود مورد لطف شیر خدا
که در زیّ او حسب تعبیر خواب — شده جلوه فرما مگر بوترابؑ
لباس حریری و سرخ و یراق — که شایان شه نیست بالاتفاق
پس آن سندسی باشد و نیست زشت — معبّر بود از لباس بهشت
غرض دل ازین خواب گشته قوی — خرد کرد از چرخ بالا روی

گرفتم قلم را بنام خدای　　بکافور گشتم از آن مشک سای
در آنوقت سرّی نموده عیان　　که این نظم باید بپارسی زبان
چه درباب این مثنوی بی خفا　　شد ایماز دارای پارس مرا
بهر حال من کردمش اختتام　　بتائید حیدر علیه السلام
بود کین سخن را بعین کرم　　پذیرائی آید بملک عجم
فروغی بیاید ز والا نگاه　　چو سلک گهر در بر دست شاه
پس از هند تا قاف و ایران زمین　　بالطاف آن ناصر پاک دین
بپا شد بیک اعتقاد قوی　　بهر دست این مثنوی نوی
همین نهج شرحش بپارس زبان　　شود چاپ و شائع بهندوستان
فیوض شهنشاه بحر کرم　　بود کان رساند درین هند هم
چو آن شاه جمجاه از جاه خویش　　برای رفاه رعایای خویش
کشیده است تکلیفهای سفر　　چه دورست گر بیندش یک نظر
بدینی رفاه آن حمید الصفات　　نه چون میکشد زحمت التفات
شد او ناصر الدین بنام نکو　　چرا نصرت دین نیاید از او
چرا ننگرد این تولای من　　که هستا ز موالی مولائی من
چو محرومم از قرب آن دین پناه　　نه واقف ز آداب درگاه شاه
ندارم زبانی به کام و دهان　　کز آن حظ بیابند اهل زبان
چه بتوانم آورد بهر نثار　　درو گوهر مدحت شاهوار
ز شاهان صفوی کتاب بحار　　بماندست در دهر خوش یادگار

ہمین طور زین شاہ عالیجناب — بماند بدہر این ہمایون کتاب

ولیکن شنفتم پس از دیرگاہ — کہ آن قبلۂ عالم دین پناہ

ز دست ستمگار ربا بے پلید — بر اعلائے اوج شہادت رسید

لباسی کہ میداشتش زیب تن — ہمہ سرخ گشتہ چو خونین کفن

دلم خون بگردید از فرط غم — فغان کردم و گفتم اے وا ستم

لباسی کہ در خواب بود ارغوان — شہادت بگردید تعبیر آن

تمنائے دینی من خاک شد — دلم ہم از آن آرزو پاک شد

مگر بعد از یاس خود خاطرم — درین مدعا شد چنین رہبرم

کہ گرچہ ہمان شاہ جنت مکان — پسندید قرب خداوند جان

اگر وارثش را در ایران زمین — کہ بادا مظفر بدنیا و دین

بدارد خداوند کامیاب — بود ظل او پرتو آفتاب

کنونست در دنیم امیدگاہ — فیوضش بود عام چون مہر و ماہ

شود التفاتش برین مثنوی — کہ در دین بباشد کتاب نوی

بتقریظ شاہ عدالت مآب — مزین شود این ہمایون کتاب

شود چاپ و ہم شائع از بعد آن — در ایران و توران و ہندوستان

باین مثنوی نیز شرحش ضرور — شود چاپ و پابند حظ ذی شعور

ازین پس بدرگاہ پروردگار — بر آرم کف عجز کاے کردگار

من از خاک عرفات و بیت و صفا — کنم بہر امراض عصیان دوا

ہم از خاک عتبات یثرب مقام — کنم سرمۂ چشم با شوق تام

زعقبات علیای ارض عراق	بیایم شرف باد لہ وفاق
کہ عمرے درین آرزو شد بسر	زبے برگیم پاست خستہ جگر
زبے برگی بندہ بندہ نوام	بالطاف و توفیق خود چارہ ساز

باب اوّل بیان دعوائے شیعیان بر خلافت جناب امیر از روی حدیث غدیر و بیان تواتر و معنی آن و دریںجا چہار فصل ست فصل اول بیان صحت و تواتر حدیث غدیر

بدہ ساقیا جام صہباے نور	کزان قلب رخشد ز فرط سرور
درخشان شود نور صہبا چنان	کہ روشن شود زان دل عاصیان
بہ بنت العنب شد کراہت مدام	کہ بر ماست چون بغض حیدر حرام
ایاغے بدہ زان مئ بے نظیر	کہ خمخانہ اش گشت خم غدیر
ایاغے بیاور ز لطف و کرم	پر از بادۂ ساقی کوثرم
زیک جرعہ اش دل پر ایمان شود	زیک قطرہ اش سر و سکران شود
چنان صاف گردد دلم زان شراب	کہ گیرم صواب و بگویم صواب

کنم نیشتر نعلین آز و ہوا	نظر آیدم دشت قدس و ذکا
کنم گوش آنا اللہ ز رب کریم	کلامم شود چون کلام کلیم
مسیحا صفت گردم اعجاز دم	بدست اندرم باد اثر در قلم
چو حرف ہدایت رود بر زبان	بہ لینت کنم زیب و حسن بیان
کلامم شود گوہر آبدار	کہ حرفش کند عقد پروین نثار
ز طوبیٰ سزد خامہ ام یا ز نور	مدادم سیاہی چشمان حور
سزد بال جبریل قرطاس من	ز مخدوم اومی سرایم سخن
ز فضل و مقامش بیان میکنم	محقق سخن راعیان میکنم

آغاز دعوے

علی ولی شاہ و مولائی کل	بحکم خدا بعد ختم الرسل
مزین بگردید منشور آن	بطغرائے بلّغ پئے مومنان
بہ تبلیغ فرمان پر احتشام	ز روحات خم ست دیوان عام
زہے حکم احمد بحق علی	فمن کنت مولاہ حرف جلی
با بلاغ حکم بشیر و نذیر	مصدق غدیر ست و جم غفیر
از آن پس بیارندش ارکان دین	ز روی تواتر مفید یقین
درین خوش سخن ایکہ داری سخن	بدہ دل بمن حرف حق گوش کن
چہ حرفیکہ پر صحت و معتبر	چہ حرفیکہ اخبار تو سر بسر
ولیکن چو این حکم پر نور و شور	بود مبطل ہر خلافت ضرور
ازین رہ پس پشتش انداختند	بمعنیش تاویلہا ساختند

[illegible] پادشاہان القاب [illegible] آیہ کلام الٰہی یا ایہا الرسول بلغ ما انزل الیک من ربک [illegible] واللہ یعصمک من الناس [illegible] جمع [illegible] غدیر [illegible] مولاہ فعلی مولاہ [illegible] این حکم [illegible] دیوان عام [illegible] غدیر واقع بود [illegible]

کنون بایدت زین غرض بگذری ... پیٔ ردّ آن حیلہ ہا ناوری
اگر راہ باطل بگیری تو پیش ... نمائی چہ تفضیح اسلاف خویش
نمیگویمت گرچہ باشد بجا ... کہ بر باطلے اندرین مدعا
ولے ہرچہ گویم روایات نقل ... بکن صحت آن بانصاف و عقل
چو باشد پر از صحت و معتبر ... باقوال عترت موافق دگر
درآنگہ بکن راہ حق اختیار ... چو داری دگر کار با کردگار
چو کردہ سرت را غرض خیرخیر ... نیابی رہ حق سر خویش گیر
ولیکن کنون در تخالف ز آل ... نیابی چو اصحاب جاہ و جلال
نہ این دور دور ست مروانیہ ... نہ عباسیہ ہم نہ سلطانیہ
کہ بر حرص قرب سلاطین جور ... تخالف ز عترت نمائی بفور
در فضل شان را نمائی تو بند ... لوائے انا الحق بسازے بلند
نہ چون زہرے و ثورے نامدار ... بیابے تو در بزم حکام بار
نہ چون بو حنیفہ[۵۲] بجاہ قضا ... بیابی تو کام دل و مدعا
نہ اکنون بعرش[۵۳] وزارت رسی ... نہ بر اوج و صدر صدارت رسی
درین روزگاران نیابی تو کام ... بجز جمعیت زچندین عوام
قدح خود شکستہ است و ساقی نماند ... ہم آن دور شامی عراقی نماند
بیامد کنون دور فرخ نشان ... بہر دولت و ملک اندر جہان
کہ نور و فروغ علوم و ہنر ... ببردہ است تاریکی ہر بصر
خصوصاً درین ہند پر عدل و داد ... کہ امن و امان ست مینو سواد

۴ او شمار از فضائل موضوعہ حضرات ثلثہ فوک زبان کردہ میشد و از ین سبب بخاری و مسلم روایات او را خیلے اختیار کردہ اند و زیادہ تر حالات او در مجلد دوم استقصاء الافحام باید دید ۱۲ و سفیان بن سعید الثوری کہ رکنے در احادیث صحاح ستہ است با اہل بیت علیہم السلام انحراف تمام داشت و با این وجہ بحکام بنی عباس تقرب می جست و نزد ایشان آمد و رفت میداشت و جناب امام ہمام از و احتیاط میفرمود و روبرو او حدیث نقل نمیکرد تا نزد منصور عباسی نکند و زیادہ تر حالات او در مجلد اول ...

زانوار آرای برطانیه | فروزان شده عهد ظلمانیه

شهنشاه گیهان و جم بارگاه | سکندر باقبال و انجم سپاه

زالقاب سایهٔ آنجناب | بود قیصر هند اشهر خطاب

تجلای حکمش چو افشاند نور | شده چشم عصبیت و جهل کور

بنظم و سیاست شهان زمان | سبقها گرفتند ازوی نهان

بآزادگی اندرین مرز و بوم | ادا میشود مذهبی هر رسوم

زهر علم و هر دین و مذهب کتاب | زفیضش همانا شود دستیاب

کتابیکه نایاب بود و نهان | شده دست مالی برطالبان

درین دور دانشوری ای عزیز | زجهل و تعصب برآبر تمیز

تو نتوانی انکار کردن کنون | زنام کتابی بکذب زبون

تو نتوانی اخفائی حق ازعوام | درین روشنی علوم ای همام

کنون اینچه اخفائی حق امیر | چرا این تخالف زحکم غدیر

نخستین درین حکم ایمان اساس | همانا یقینی تواتر شناس

کز آن میشود هر حدیث صحیح | چو قرآن مفید یقین صریح

چه این حکم نزدیک هر دو فریق | بنقل ثقات و زبسیار طریق

زجمع صحابه بهر یک زمان | بیامد خوشا تا بما آن چنان

که شرط تواتر فزون تر درآنست | یقین چون سماع از پیمبر بر آنست

ببین کثرت نقل این نص صاف | که حفاظ نقاد اهل خلاف

در اسناد آن نامه ها ساختند | طرق بیش از صد بپرداختند

به تنقید هر یک سند را مهان — نوشتند در نامه با خوش بیان

مراد از سند از روایت[۵۱] مدام — بود نقل یک یار خیرالانام

از او شانست آن طبری[۵۲] بی نظیر — که معروف بوده به ابن جریر

نوشته کتاب الولایت بنام — در اسناد الفاظ این حکم عام

ز بسیار اصحاب کرده بیان — طرق بیشتر بس اسانید آن

نمودند هم ذکر آن ای شفیق — ز اعلام اسلاف هر دو فریق

چنانچه ابن بطریق[۵۳] خوش رهبرم — دگر سیدم ابن طاؤس هم

نمودند افاده که ابن جریر — نوشته کتابی بحال غدیر

ز اهل جماعت بسی با خبر — چو یاقوت[۵۴] و ذهبی و ابن حجر (عسقلانی شارح بخاری)

نمودند کور آن خوشش کتاب — که تالیف شد در حق بوتراب

چنانچه ز یاقوت معجم ببین — که مذکور کرده در آن این چنین

که شیخی به بغداد شهر شهیر — مگر کرد تکذیب نقل غدیر

پس آن طبری حبر فخر زمان — فراهم بفرمود اسناد آن

دوم آنکه فرمود ذهبی[۵۵] امام — که دیدم چو آن نامه اش را تمام

فراوانی نقل و اسناد آن — مرا کرد مدهوش و حیرت کنان

سوم بعد ذهبی حبر بصیر — بتاریخ خود گفت ابن کثیر[۵۶]

که دیدم خودم آن کتاب عظیم — مجلد دوتا بوده هر دو ضخیم

دگر عسقلانی[۵۷] به تهذیب خود — بفرمود ذکر کتابش بکد

که اسناد بسیار نقل غدیر — همانا بیاورد ابن جریر

مدائح که آن طبری نامور / برارد بسا زان ست مشهور تر

خلاصه بگویم که او واقعے / خوشا مجتهد بود چون شافعی

علاوه برآن فضل و توثیق حال / که کردند او را ز اهل رجال

سیوطی ز فضل و کمالات او / براه تحیّر بگفتا سخو

که از بهر دین شه دوسرا / نگفتند او را مجدد[۵۱] چرا

هم ابن خزیمه بگفته بسے / که عالم تر از وے ندیدم کسی

دگر ابن تیمیه[۵۲] مدحش چنان / نموده که ناید ز ایما بیان

که ابن جریر و هم امثال او / چو آن مالک و شافعے سخو

بباشند عالم ترین جهان / از آن عسکریین و امثال شان

بود فرض بر عسکریین هم / که گیرند دین از چنین محترم

معاذ الله این کذب پر نصب و کین / که توسن نگوید گهے این چنین

دوم بعد آن حافظ نامور / که با ابن عقده بود مشتهر

نوشته در اسناد[۵۳] این حکم عام / کتاب حدیث الولایت بنام

در آن نامه نقل روایات گشت / ز اصحاب تا یک صد و بست و هشت

چنانچه ابن طاؤس عالیجناب / بگفتا که نزدم بود آن کتاب

صحابه که کردند نقل[۵۴] خبر / بیاورد اسمائے ایشان دگر

هم اهل خلافم ز روئی صواب / نمودند ذکر این خوش کتاب

چنانچه ابن تیمیه[۵۵] بانمود / بمنهاج خود ذکر آن را نمود

دگر عسقلانے[۵۶] رجبر خبیر / که در علم دینی خطابش امیر

بشرح بخاری و تهذیب در ⁂ همین طور اندر اصابه دگر

کند ذکر آن نامه را بے نهفت ⁂ چنانچه بشرح بخارے بگفت

که لاریب آن ابن عقده در آن ⁂ اسانید آرد صحاح و حسان

بیارزد این قولش ابن حجر ⁂ سناوی و سمهودی باخبر

دگر آنکه حافظ سیوطی فرد ⁂ دراز بهر اظهار آن نامه کرد

دگر آنکه شیخانی قادری ⁂ کند ذکر آن در صراط سوی (نام کتاب ۱۲)

دگر میرزائی وسیع النظر ⁂ بمفتاح زان نامه داده خبر

علاوه برین نقل اسفار قوم ⁂ دگر پیشوایان احبار قوم

به نقل مسلسل پذیرائی دل ⁂ که تا ابن عقده رسد متصل

روایت نمایند کان خوش کتاب ⁂ از آن ابن عقده است بی ارتیاب

بتوثیق آن ابن عقده اگر ⁂ عزیزا ندارے بنوعے خبر

بکش رنج و زحمت بتحقیق دین ⁂ چو انساب و طبقات حفاظ بین

که بود او ز حفاظ ابرار قوم ⁂ گرفتند از و نقل احبار قوم

تمسک نمودند جابجا ⁂ بقول بن عقده پیشوا

علاوه بتوصیف و توثیق او ⁂ بفرمود آن دارقطنی نکو

که گفتند اهل کوفه چنان ⁂ که از ابن مسعود تا این زمان (عبداللہ صحابی ۱۲)

نیامد چنو حافظی در نظر ⁂ که دارد خبر از حدیث و خبر

مسانید آن بوحنیفه امام ⁂ که خوارزمی آورد با اهتمام

در آن نامه هر یک سند را مدار ⁂ برین ابن عقده بود آشکار

همین نامه هنگام طعنه مگر / زهر خصم بر بوحنیفه سپر

عزیزا برین کس[1] چو قدحی کنی / خود آثار آن بوحنیفه کنی

سیوطی[2] و سهوی و طاهر ترا / بگویند طفل تعصب نما

بدانی که سبکی[3] به طبقات در / بداده بن عقده را وه چه فر

که شبل بخاری و دیگر فحول / شمردش ز حفاظ شرع رسول

دگر بوعلی[4] رتبه اش راستود / که چون تابعین قدر والاش بود

اگر بوحیزی تشیع در او / نه آن میرساند ضرر نزد تو

چه آنست حب شه بحر و بر / نه تفضیل او بر عتیق و عمر

سوم حافظی ماهری بوسعید[5] / که بر اوج حفظ و کمالی رسید

نوشته کتابی درایت بنام / در اسناد این حکم خیر الانام

پس از یکصد و بست اصحاب دین / روایت نموده بحسن یقین

ازین جمع اصحاب اسناد آن / نموده هزار و سه صد تابیان

عزیزا چو مدحش بجوئی نگر / تو انساب سمعانی و هم عبر

ازآن بعد حسکانی[6] حبر دین / که در حافظان بود از بس متین

در اسناد این نص همان خوش صفات / نوشته کتابی دعاة الهداة

ازآن بعد آن ذهبی[7] پرکمال / که بوده عیار حدیث و رجال

کتابی در اسناد بنگاشته / تواتر درین نقل انگاشته

ازین جمله بالاترین هم پذیر / درین کثرت نقل حکم غدیر

که آن بو المعالی[8] حبر همام / که بوده بهر دو حرم یک امام

بگوید که آمد کتابی نظر | بر جلد سازی بغداد در
بدیدم در آن نامهٔ دلپذیر | روایات و اسناد حکم غدیر
بر آن بود این هم نوشته بیان | که این بیست و هشتم مجلد از آن
از آن بعد بیست و نهم جلد نیز | بیاید بفضل خدای عزیز
علاوه برین جمر گه پر بها | که بنوشت هر یک کتابی جدا
بگفتند مجمل بما با خبر | که مر این خبر را سند بیشتر
یکی آنکه خود احمد[۵۱] حنبلی | نوشته مناقب بفضل علی[۵۲]
در آن با تحقق ز جمع کثیر | بفرمود نقل حدیث غدیر
دگر آنکه جلابی[۵۳] با نظر | با بن المغازل که شد مشتهر
بگفتا درون مناقب کتاب | چنانچه ابن بطریق کرد انتخاب
که نص غدیر از رسول زمان | صد اصحاب کردند نقل و بیان
همانست جلابی خوش نظر | که بوده ز اعلام اهل الخبر
هم اعلام[۵۵] دین از رهِ اعتماد | باقوال وی میکنند استناد
دگر آنکه اسناد این نص ما | بسند[۵۴] دگر در خصائص بسا
دگر کنز عمال بین ای خبیر | کتب از بدخشی و ابن کثیر
دگر همچنین هر دو ابن حجر | بگفتند کان را طرق بیشتر
خبر را چو کردم بیان شد | بیارند اصحاب زائد ز صد
پس اکنون درینجا تواتر ببین | که کمتر بود در خبرها چنین
وزینجا با ناقدانِ خبیر | که بودند اخبار دین را بصیر

۵۱ مناقب علی مصنفهٔ احمد حنبل از کتب مشهوره است و در آن کتاب احمد روایات حدیث غدیر را از رسول خدا و از امیر المؤمنین بطرق متعدده نقل کرده ۱۲ ۵۲ ابن المغازلی ابو الحسن علی بن محمد بن خطیب الجلابی المعروف بابن المغازلی الشافعی متوفی سنه ۴۸۳ نیز کتابی در مناقب جناب امیر تصنیف کرده و در آن نوشته که صد صحابه این حدیث را نقل کرده اند چنانکه ابن بطریق علیه الرحمه عبارت کتاب ابن المغازلی را در کتاب عمده خود نقل کرده ۱۲ ۵۳ اعاظم محدثین و اکابر متکلمین سنیه در کتب خود از روایات ابن المغازلی نقل کرده اند مثل ابن حجر مکی در صواعق محرقه و جهری در براهین قاطعه و ملا مبارک در اسنی الاخبار و نور الدین سمهودی در جواهر العقدین و محمد بن اکتفی شافعی در وسیلة المآل و سید محمد برزنجی در نواقض الروافض و سید محمود شیخانی مدنی در صراط سوی و فاضل حیدر علی صاحب منتهی الکلام در ازالة الغین و رشید الدین خان در عزة الراشدین بر تصنیف کردن ابن المغازلی کتاب مناقب جناب امیر را افتخار و مباهات دارد و از آن نقل دیگر کتب خود دلیل ولای اهل بیت علیهم السلام و عدم انحراف از این حضرت بیان اند ۱۲ ۵۴ و کثرت طرق این حدیث شریف در مسند احمد حنبل و خصائص نسائی و کنز العمال متقی و اظهار کثرت طرق آن در تهذیب و فتح الباری شرح بخاری و اصابه ابن حجر عسقلانی و در صواعق ابن حجر مکی و در مفتاح النجاه و نزل الابرار میرزا محمد بن معتمد خان بدخشانی و در تاریخ ابن کثیر الشامی وغیرها مذکور اند ۱۲

بناچار و ناکام بی اعتساف
تواتر درین حکم گفتند صاف

نه بینی که ذهبی[۵۰] بالغ نظر
که بوده امام حدیث و خبر

بگفته ز تحقیق خود ناگزیر
که در صدر نقل حدیث غدیر

تواتر بود هم بدارم قبول
که این بالیقین هست قول رسول

چنانچه همین قول وهبی پدید
بتاریخ آورد ابن کثیر[۵۱]

دگر شمس حفاظ اعظم امام
که با ابن جزریست[۵۲] معروف عام

دراسنی بگفتا که نقل غدیر
صحیح است خوش از وجوه کثیر

ز روی تواتر رسد تا علی[۵۳]
چنان کز تواتر رسد تا نبی[۵۴]

بیارند آنرا به نقل کثیر
چه جم غفیری ز جم غفیر

پس آنکس که تضعیف این نقل خواست
شعوری درین فن نه آمد در است

دگر بود آن حافظ پر کمال
که گویند او را سیوطی[۵۷] جلال

برین نص در ازهار خود بانمود
خوش اظهار حکم تواتر نمود

دگر آنکه در بعد او آن علی[۵۵]
که معروف گردید با متقی

به تلخیص قطف سیوطی فرد
برین نقل حکم تواتر بکرد

بعهد خود مثل این علی حسام
همی بود یکتا امام انام

دگر مثل او آن محدث جمال[۵۶]
که بوده ز اعیان اهل کمال

درین حکم پاک امام مبین
تواتر لقب موده در اربعین

دگر آنکه مخدوم حبر[۵۷] بصیر
بگفتا تواتر درین ناگزیر

دگر آنکه قاری[۵۸] بمرقاة در
که بوده بفن خبر باخبر

حکم ذهبی بتواتر حدیث غدیر

حکم شمس الدین جزری بتواتر حدیث غدیر

حکم سیوطی بتواتر حدیث غدیر

حکم علی متقی صاحب کنز العمال بتواتر حدیث غدیر

حکم جمال الدین محدث بتواتر حدیث غدیر

حکم میرزا مخدوم وملا علی قاری بتواتر حدیث غدیر

بگفتا ز تحقیق خود ناگزیر — که بشک یقینی ست نقل غدیر
بتایید گفتا که از حافظان — بکردند حکم تواتر بر آن
دگر مقبلی و یمانے امیر — که بودند احادیث دین را خبیر
دگر صدر عالم ز هندوستان — ثناء الله و هم مبین از مهان
همه معترف بر تواتر شدند — سر غافلان پشت پائے زدند
چه خوش گفت آن سید مرتضا — که این حکم فرموده مصطفا
ز شهرت بود و شائع روزگار — نه شکے کند جز تعنت شعار
یقینی بود نزد دانا فحول — بحج وداع و جهاد رسول
بود از چنین مشتهر واقعات — که حاجت ندارد بذکر رواة
شنیدی چه این جمله ای حق گرا — ولکن هم تماشاے حیرت فزا
که چون رد و تاویل نصِ غدیر — بر اهل سنت بود ناگزیر
ز خوئی خوشش فخرِ دین همام — که فرموده اندش مشکک امام
نه من زو بنالم که بس کاملان — چو ذهبی و هم حافظ عسقلان
بشک تواتر ببر خاسته — چو نصاب تشکیک آراسته
پس او دگر چند کوته نظر — سپردند کورانه ره بے خطر
مفاد کلامش همین می نهفت — چنان در نهایه که جاوید و گفت
که در باب من کنت انچه بیان — نمایند شیعه جوابش چنان
که اخبار فضلِ صحابه کبار — قوی تر ازین نقل و خوش آشکار
هم از جمله اهل حدیثِ سنیے — چو اهل صحیحین و چون واقدی

هم آن ابن اسحاق صاحب سیر — نیارند این نقل را در اثر
بگویم که ای اهل ابصار و هوش — دیانت شعاران انصاف کوش
چنین حرف این فخر دین دیدنیست — چنین شدّتِ نصب فهمیدنیست
کز این قسم نص را که اسناد آن — فزون تر ز یکصد صحاح و حسان
هم اسلاف و اخلاف و بالیقین — تواتر نمودند ثابت درین
ز اوج تواتر بر انداخته — لوائے تعصب بر افراخته
نخستین بفضل صحابه سخن — بدارم که آنست بی اصل و بن
پس اخبار فضل شیوخ همام — به بسیاری ناقلان عظام
نباشند هرگز چو نصّ غدیر — که دعوای رازیست بانگ نکیر
بهر مدّعی لازم ست اینکه او — از انجمله اخبار سه تا که دو
کند پیش وزان بعد اسناد بیش — کند هم به تحسین و تصحیح پیش
کند هم بیک کثرت و اعتبار — فریقین را اتفاق آشکار
اگر مدعی یک خبر را چنان — نه هرگز تواند که سازد بیان
پی فضل بوبکر خود از هوس — تواتر بگویند از هشت کس
ندارند در فضل زوج بتول — تواتر ز صد راویان هم قبول
دوم آنکه این دعوی آن امام — همانا همانَدم بگردد تمام
که آنچه موانع ازین چرخ پیر — گذشته پی نقل نصّ غدیر
همین طور در فضل آن یار غار — موانع ز نقلش کند آشکار
همانا بیک فضل بوبکر پیر — تواتر نیاید چو نصّ غدیر

زاعجاز و اعلاے حق ست آن | که با آن موانع که کردم بیان
چنین فضلِ حیدر خدائے عباد | در اسفار اعدا ودیعت نهاد
غرض اینکه چون رازی سرفراز | با آن طمطراق و با آن کبر و ناز
نیاورد یک نقل هم در مثال | برین دعوی خود چو کار محال
همه او عایش بر همه عقیل | همانا ست چون دعوی بی دلیل
اموری که باشند مثل عیان | نه یک منع محض ست کافی در آن
وگرنه که هر کافرے زار سد | که بی حجت از راهِ کفر و حسد
ز هر غزوهٔ واز وجود نبیؐ | کند منع و انکار باید و لے
پس اے مدعی تعصب نما | بگو چیست فرقی درین هر دو جا
همین محض انکار ناید بکار | اگر میتوانی دلیلش بیار
چو شک در تواتر نموده بپا | که نازند ش اهل صحیحین ما
بود گرچه این هم تعصب ضرور | مگر میدهم چند پاسخ چو نور
یکے انکه این نص بر حافظان | طرق بیش از صد بود اد عیان
از آنها بسا هم ز ارکان دین ست | که بر صدق او شان همه را یقین
ازین پس چه نازد چندین نفر | نه نزدت رسد در تواتر ضرر
چه شرط تواتر نباشد چنان | که گویند چیزی همه عالمان
چنین شرط نه سوم باشد اگر | تواتر نه بینی تو در یک خبر
دوم راویان را چو باهم دگر | تخالف شود در ثبوت خبر
بود قول مثبت در آنهم قبول | نه انکار نافی در اهل اصول

نه بینی که انکار زهری فراز | پذیرا نشد در سلام نماز

ازین نص اگرچند تا مردمان | نمودند اعراض بے قدح آن

پس این محض اعراض چندین نفر | چه گردد مضر در ثبوت خبر

عجب از چنین دعوی فخر پیر | که نارند این نقل را بس خبیر

نه نام کسے گفت بے شائبه | جز این اربع غیر[عه] متناسبه

ولیکن همین دو جواب متین | همه منکران راست بس بالیقین

سوم مسلم و هم بخاری ضرور | نیارند جمله صحاح الامور

صحاح احادیث عالی نشان | نشد منحصر در صحیحین شان

بدین امر تصریح[۱۲] خود کرده اند | دگر شارحان هم چو آورده اند

بگفتا بخاری[عه] مرد فصیح | که بسیار دارم حدیث صحیح

اگر ترک بسیار کردم قبول | که نبود از آنها درین نامه طول

بگفت[عه] ابن قیم که در احتجاج | بنقلے بخاری نمود احتجاج

که آنرا نیاورد از خامه اش | ندارد وجودے درین نامه اش

چو میشد در آن منحصر هر صحیح | نمی یافتے باز دیگر صحیح

چه خوش گفت[عه] بوزرعه خوش نهاد | چو مسلم حضورش صحیحی نهاد

که این را چو سازی صحیحی بیان | پے اهل بدعت کنی نردبان

که نبود درین گر حدیث شریف | بگویند از اهل بدعت ضعیف

بیاورد ذهبی درون سیر | که فرمود[عه] بوزرعه با خبر

که مسلم چو چندین صحاحی نگاشت | کرا او صحاح البقیه گذاشت

حاشیہ متعلقہ صفحہ ۴۷

عفان بن مسلم صفار متوفی سنہ ۲۲۰ھ کہ امام و حافظ ثبت و شیخ بخاری و مسلم و ابوداؤد و احمد و ابوزرعہ و ابوحاتم و غیرہم بودہ رواہ
احمد عنہ ہذا الحدیث فی المسند و المناقب نہم سعید بن منصور صاحب سنن متوفی سنہ ۲۲۷ھ کہ حافظ ثقہ و شیخ مسلم و ابوزرعہ و ابوحاتم
و احمد و ابوداؤد است و بخاری ہم ازو روایت کردہ رواہ المتقی فی الکنز دہم علی بن الحکیم الاودی متوفی سنہ ۲۳۱ھ کہ نزد اہل رجال
ملقب بصدوق صالح بود و شیخ بخاری و مسلم است رواہ احمد عنہ فی مسندہ و مناقبہ یازدہم ہدبہ بن خالد البصری متوفی سنہ ۲۳۶ھ کہ
امام وقت بود و شیخ بخاری رواہ عنہ ابن کثیر فی تاریخہ دوازدہم عبید اللہ بن عمر القواریری متوفی سنہ ۲۳۵ھ کہ حافظ صدوق بود و
شیخ بخاری و مسلم و ابوداؤد رواہ عنہ عبد اللہ بن احمد فی المسند سیزدہم اسحاق بن ابراہیم الحنظلی المعروف بابن راہویہ متوفی سنہ ۲۳۸ھ
کہ امام صدوق و شیخ بخاری و مسلم و ترمذی بود روایت او در کنز العمال است چہاردہم عثمان بن محمد بن ابی شیبہ متوفی سنہ ۲۳۹ھ کہ
حافظ است مشہور و شیخ بخاری و مسلم و ابوداؤد و ابن ماجہ روایتش و صابی در کتاب الاکتفا آوردہ پانزدہم قتیبہ بن سعید بلخی متوفی
سنہ ۲۴۰ھ کہ امام ثبت بودہ و شیخ بخاری و مسلم و ابوداؤد و ترمذی و نسائی رواہ النسائی عنہ فی خصائصہ شانزدہم ہارون بن عبد اللہ
ابو موسی الحمال متوفی سنہ ۲۴۳ھ کہ حافظ ثقہ بود و شیخ بخاری و مسلم و ابوداؤد و ترمذی و نسائی رواہ عنہ النسائی فی خصائصہ ہفدہم
محمد بن بشار عبدی بندار متوفی سنہ ۲۵۲ھ کہ شیخ ارباب صحاح ستہ است رواہ الترمذی عنہ ہجدہم محمد بن المثنی عنزی کہ حافظ ثقہ ثبت
بود و شیخ اہل صحاح ستہ رواہ النسائی عنہ نوزدہم محمد بن یحیی الذہلی متوفی سنہ ۲۵۸ھ کہ امام مشہور است و شیخ بخاری و ابوداؤد و ترمذی
و ابن ماجہ رواہ النسائی عنہ فی الخصائص بستم حجاج بن یوسف الشاعر متوفی سنہ ۲۵۹ھ کہ حافظ ثقہ صدوق بود و شیخ بخاری و مسلم
و ابوحاتم و غیرہم رواہ عبد اللہ بن احمد عنہ فی المسند بست و یکم ابوبکر عبد اللہ بن محمد بن ابی شیبہ کہ حافظ است معروف و شیخ بخاری و مسلم
است روایت این حدیث کردہ ۱۲ از روایات محمد بن عبد اللہ الحاکم از مستدرک آنکہ حبیب بن ابی ثابت عن ابی الطفیل عن زید بن ارقم قال
لما رجع رسول اللہ صلعم من حجۃ الوداع و نزل غدیر خم امر بدوحات فقممن قال کانی دعیت فاجبت انی قد ترکت فیکم الثقلین احدہما
اکبر من الآخر کتاب اللہ تعالی و عترتی فانظروا کیف تخلفونی فیہما فانہما لن یتفرقا حتی یردا علی الحوض ثم قال اللہ عزوجل مولای و انا
ولی کل مومن ثم اخذ بید علی رضی اللہ عنہ فقال من کنت ولیہ فہذا ولیہ اللہم وال من والاہ و ذکر الحدیث بطولہ ہذا حدیث صحیح علی شرط
الشیخین و لم یخرجاہ بطولہ شاہدہ حدیث سلمۃ بن کہیل عن ابی الطفیل ایضاً صحیح علی شرطہما و روایت دیگر در مستدرک این است محمد بن سلمۃ
بن کہیل عن ابیہ عن ابی الطفیل عامر بن واثلۃ انہ سمع زید بن ارقم رضی اللہ عنہ یقول نزل رسول اللہ صلعم بین مکۃ و المدینۃ عند سمرات خمس
دوحات عظام فکنس الناس ما تحت السمرات ثم راح رسول اللہ عشیۃ[1] فصلی ثم قال خطیباً فحمد اللہ و اثنی علیہ و ذکر و وعظ فقال ما شاء

[1] صلاتا العشیۃ الظہر و العصر ۱۲

۳ او شک ان ادعی فاجیب و انی تارک فیکم ما لن تضلوا بعدہ کتاب اللہ عزوجل ثم قام فاخذ بید علی رضی اللہ عنہ فقال یا ایہا الناس من اولی بکم من انفسکم قالوا اللہ و رسولہ اعلم قال من کنت مولاہ فعلی مولاہ ہذا حدیث صحیح الاسناد و لم یخرجاہ ۱۲ منہ
۴ بحیر بن یحیی بن جعدۃ رضی اللہ عنہ عن زید بن ارقم قال خرجنا مع رسول اللہ حتی انتہینا الی غدیر خم فامر بدوح فکسح فی یوم ما اتی علینا یوم کان اشد حراً منہ فحمد اللہ و اثنی علیہ و قال یا ایہا الناس انہ لم یبعث نبی قط الا ما عاش نصف ما عاش الذی کان قبلہ و انی ۴
۴ ان یدعو ثم قال ایہا الناس انی تارک فیکم امرین لن تضلوا ان اتبعتموہما و ہما کتاب اللہ و اہل بیتی عترتی ثم قال اتعلمون انی اولی بالمومنین من انفسہم ثلث مرات قالوا نعم فقال رسول اللہ من کنت مولاہ فعلی مولاہ روایت دیگر حبیب بن ابی ثابت ۴

پس آئندگان میکنند این یقین — که زین پیش بود صحاح متین

وزینجا همه مردم ارجمند — که در بعد این هر دو کس آمدند

درین نص زنا وردن این کسان — نکردند پروا در ایقان آن

چو گوید کسے کانچه بنگاشتند — اصح است ازانچه که بگذاشتند

بگوییم که آن هر دو شیخ مبین — نگفتند و ننگاشتند این چنین

بود بلکه این رائے او برملا — خلاف ابوزرعه پیشوا

همین نهج آن چار امام عظام — که بودند پیش از بخاری خام

نبودند پابند[۵۱] در اجتهاد — بآن شرطهائی که او درنهاد

بود بلکه خیلے احادیث صاف — زاحکام هر مجتهد برخلاف

بود بعض احکام شان آنچنان — که اندر صحیحین ندارد نشان

پس آنجمله احکام دین با دلیل — نباشند هرگز اصح اے نبیل

چهارم چو شیخین از رائے خود — بیارند این نص چه پروا بود

که استاد[۵۲] و اشیاخ هر دو بیا — بیارند این حکم ایمان فزا

ازآن اوستادان جهان دگر — بیارند چون احمد از پیشتر

بیاورد هم[۵۳] حاکم رکن دین — مطابق بشرط صحاح متین

پس این هر دو را نیست عذر جلی — بجز حب شیخین و نصب علی[۵۴]

چه در نقل فضل و مدیح امیر — بود گرچه پر صحت و هم شهیر

بخاری بدزدد دل خود ضرور — و با میکند ابتری و فتور

بود نصب او آنچنان پرعیان — که هم کیش او بند نالان ازآن

---

۹۵ کہ نزد اہل سنت امام و حجت و شیخ بخاری رواہ احمد عنہ والنسائی فی الخصائص

ابونعیم فضل بن دکین کوفی متوفی ... کہ شیخ بخاری ست رواہ احمد عنہ فی مناقبہ والنسائی فی خصائص ...

ابن محمد بن ابراہیم المروزی متوفی ۲۱۳ھ رواہ احمد عنہ فی مناقبہ ... حسین

متوفی ۲۱۱ھ کہ شیخ الشیوخ بخاری ست ... عبدالرزاق بن ہمام الصنعانی ... رواہ احمد عنہ فی مسندہ ...

مذہب مالک و ابوحنیفہ و احمد حنبل و غیرہم اکثر فقہا ہمین بودہ ... [illegible]

چنانچه بن دحیه[51] نامدار
بحقش چه خوش حرف زد آشکار

که در نقل فضل خوش حیدری
بخاری نمیکند ابتری

کفایت نکرده برین حرف خود
بگفته که دارد همین خوی بد

همین طور کرده بخاری شقاق
ز عترت که بوده نکو با وفاق

چه آن وارثان علوم نجات
نبودند نزدش علیم و ثقات

برین حق سخن گر نداری یقین
چو منهاج و تهذیب و کاشف ببین

که آن صادق اهلبیت کرام
امام فقیهان عالی مقام

بخاری[52] ازو بدگمانی بداشت
احادیث منقول او را گذاشت

نه او را سزاوار پنداشته
نه اقوال او راحق انگاشته

ز جمع خوارج[53] مگر ای شگفت
احادیث با یک ارادت گرفت

درین نصب مسلم سپرده است هم
ره آن بخاری قدم بر قدم

که از خرمن او بصدق و یقین
بسی بود از جان و دل خوشه چین

اگر شک بداری پس ای ذی شعور
ببین ابتدای کتابش ضرور

که بر شاه تطهیر[54] و آن حق مقال
نه بسته درون قضایای ضلال

مگر او بالجای حق ناگزیر
بیاور چیزی ز حال غدیر

بیاور ز مسلم و حدیث[55] ثقل
که فرموده شد آندران خوش محل

جو آیت بخم که هر دو جهان
چو نازند این نص بباشد گمان

که آن عهد شو کل طل بود
که از ناصبان گوی سبقت ربود

در آندم که آن هر دو با آب و تاب
نمودند تالیف هر دو کتاب

پس از رشک تو پیچ واز خوف شاه | بدیدند در نامه این نص گناه
ششم اینکه گر نقل حکم غدیر | نمودندی این هر دو شیخان (بخاری و مسلم) چه چیز
ز راه تعصب بسی ناصبان | کجا باز ماندند از قدح آن
چه در رد اهل حق از روی کد | بکردند اخبار آن هر دو ورد
نه بینی که نقل خوش منزلت | بیازند شیخین (بخاری و مسلم) با تربت
مگر سعد دین[51] در مقاصد چو غول | در این نص تواتر نکرده قبول
بدانم چنان کان جناب امیر | همیداشت حساد و اعدا کثیر
همین طور باشند در هر زمان | بسے دشمنانش درون جهان
همین فخر رازی صحیحین را | پس پشت انداختہ جابجا
دگر از صحیحین عیان[52] کان خلیل | سه نوبت بگفته دروغ ذلیل
ولیکن خودش رازی فی شعور | بگفته که اینست باطل ضرور
جواب است هفتم که مردم بسا | گرفتند آن هر دو را بس خطا
پس از بهر شان نزد اهل نظر | چه فضلیست بر دیگر اهل الخبر
که از وجه نا وردن شان ضرور | در امر تواتر بیفتد فتور
ندانی که خود رازی نامدار | بیک نامهٔ[53] خویش گفت آشکار
که در شرح خطابی خوش بصیر | بسا بر بخاری کشد دار و گیر
دگر خود غرر مال[54] عطار بین | که از جامع مسلم آن مرد دین
بر آورد اخبار مقطوعه را | دگر جابجا کرد قدحش بسا
دگر آنکه باری جواهر[55] نگر | ز ملا سے قاری رجالش دگر

[51] مراد از سعد سعد الدین تفتازانی ۷۹۲ھ است و در شرح مقاصد حدیث منزلت را از احادیث آحاد شمرده و عضد الدین ایجی در مواقف و سید شریف در شرح آن و محمود اصفهانی در شرح طوالع و قوشجی از آحاد شمرده اند ۱۲

[52] ابراهیم از کتاب الانبیاء بخاری ص ۴۷۷ مطبوعه دهلی پاره ۱۳ ۱۲

[53] مراد از کتاب شافعی مصنفه فخر رازی است چونکه ابوحنیفه در علم و فضل شافعی طعنه بر آورده که او ضعیف بود در حدیث و در بخاری و مسلم از وی [illegible] فخر رازی در جواب بکمال غیظ و غضب گفته که ترک بخاری و مسلم شافعی را موجب طعن نیست و چگونه ترک شیخین روایت از مروی موجب قدح او نشود حالانکه

[54] ابو سلیمان احمد بن محمد بن ابراهیم بن الخطاب الخطابی متوفی ۳۸۸ھ مواخذات بسیار بر صحیح بخاری در کتاب خود کرده که نام آن اعلام الحدیث است ۱۲

[55] غرر الفوائد المجموعة فی بیان ما وقع فی صحیح مسلم من الاحادیث المقطوعة تصنیف حافظ رشید عطار کتابی کرده که در آن کتاب احادیث مسلم را که اسنادها منقطع شده بیان کرده [illegible] جواهر مضیئه [illegible] نام کتاب عبد القادر قرشی متوفی ۷۷۵ھ است که در آن بر احادیث مقطوعة السند و ضعاف مسلم وارد کرده و همچنین ملا علی قاری در کتاب خود نوشته ۱۲

که بر جامع مسلم هوشیار — ازین هردو بس طعنها آشکار

نمودند ثابت در آن بیخلاف — احادیث مقطوعه و هم ضعاف

برین قدح شاهد نمودند پیش — چو عطار و همچون نواوی خویش

دگر جعفر شافعی ادقوی — در امتاع[51] خود با دلیل قوی

عیوب صحیحین پرداخته — بتوهین و تنقیص بنواخته

بیک هتک استارشان آشکار — چه برداشته پرده از روی کار

بگفتا که خطاء مقتدا — بمدح سنن[52] گفت حرف خوشا

که آن نامه بس صحیح و متین — ندارد نظیری در احکام دین

خدادادآن را قبول اتم — بهر اختلاف ست خوشتر حکم

کتاب ابن ماجه که جامع ترست — بنزد ابوزرعه نافع ترست

همین نهج بوالفضل[53] بابی نهفت — بحق صحیحین باری بگفت

که آن ترمذیی که جامع ترست — کتابش از آن هردو نافع ترست

همین گونه زنجانی[54] نیک مرد — ببین وه چه مدح نسائی بکرد

که شرط نسائی بحق رُوات — ز شرط صحیحین محکم بذات

دگر جعفر از در دین بی نهفت — بحق صحیحین مجمل بگفت

که حفاظ نقاد با حتم و جزم — چو آن دار قطنی[55] و آن ابن حزم

ورد اخبار بسیار هردو کتاب — کلامی بکردند از بس صواب

ازین بعد آن جعفر با کمال — بیان کرد چیزی بطور مثال

که بیشک بخاری و مسلم بسا — ز بندار[56] آرندهم نقلها

[51] امتاع نام کتاب علامه ابوالفضل جعفر بن ثعلب ادفوی ... [illegible]

مثال روایات ضعاف بخاری و مسلم

ولیکن که بندار آن هوشیار　بالاجماع کذاب و بی اعتبار
هم آن مسلم آورد اخبار چند　ز اسباط[۵۱] و هم از سماک نژند
نگر هر دو نزد یک اهل نظر　بباشند کذاب و نامعتبر
سخن کوته آن جعفر نامدار　در آخر برین حرف کرد اختصار
که روزی ابوزرعه[۵۲] او استاد　چو مسلم حضورش کتابش نهاد
بسی ناپسندید و گفته وگر　بمسلم که میدانیش باخبر
که این را چرا نام کردی صحیح　که باشی به پیش جهان بس فصیح
همانا که نقل فلان و فلان　نباشد در آن سمت صحت عیان
چنانچه ابوزرعه مقتدا　شمرده چنین نقل واهی بیا
بگفتا دگر جعفر حبر دین　که امثال این جرح و قدح متین
بباشند بسیار و در دیگری　که میبایدار بهر آن دفتری
همین نهج دیگر[۵۳] به تهذیب در　بگفتا که بوزرعه باخبر
در اخبار مسلم بداده نشان　که واهی ست نقل فلان و فلان
دگر آنکه گر این کتب ای عزیز　نباید بدست نباید ستیز
ببینش ز جمعی[۵۴] از ره درد دین　شروح صحیحین خود را امین
که حفاظ نقاد بر نقلها　بقدحی کشیدند خط جابجا
چو از صد یکی آن روایت نگر　که در فضل اشیاخ ابن عمر
بگفتا که در عهد[۵۵] شاه امم　ابوبکر و عثمان و فاروق هم
نکردیم هم سنگ ایشان کسی　اگرچه بباشند یاران بسی

[۵۱] اسباط بن نصر و سماک بن حرب چنانکه در مجلد اول حدیث غدیر است صفحه ۱۸۲/۶ ۱۳ سطر ۵

[۵۲] جعفر اوفی در فصل عاشر از باب ثانی کتاب در آخر فضائح و معائب صحیحین گفته کان ابوزرعة یذم کتاب مسلم و یقول کیف تسمیه الصحیح و فیه فلان و فلان چنانکه در عبقات مذکور است صفحه ۱۸/۱۴ ۱۳ سطر ۵ مجلد اول از مجلدات اربعه

[۵۳] ترتیب التهذیب حرف الف ترجمه احمد بن عیسی المصری چنانکه در عبقات است باید دید

[۵۴] اسمای جماعت کثیر حفاظ قادحین بخاری و مسلم در عبقات جلد اول مذکور است هر که خواهد بسوی آن کتاب رجوع کند از ص ۲۶۱ تا صفحه ۳۸۵/۶ ۱۳ سطر ۵

[۵۵] ترجمه علی بن ابی طالب از کتاب استیعاب باید دید در روایت قول ابن عمر در بخاری این است کنا نقول علی عهد رسول الله صلعم ابوبکر ثم عمر ثم عثمان ثم نسکت یعنی فلا نفاضل کذا در عبقات مذکور است صفحه ۱۲۳۹/۱۶

براین نقل خود حافظ بو عمر | بگفتا که باطل بود سربسر
باجماع اسلاف گردد قبیح | بود گرچه اسناد آن هم صحیح
دگر نقل تحریم متعه نگر | که در خیبرش گفت خیر البشر
به نزدیک اسلاف نبود بجا | چه در جائے او طاس گشته روا
دگر سے مجلے گفت عبد العلی[1] | بشرح مسلّم بیک خوش دلی
که باشند بعض از روایات صاف | درون صحیحین پُر اختلاف
پس از هر دو این مختلف نقلها | یکے کذب و باطل بود بی خفا
پس از حرف بسیار آخر کلام | بگفتا که خوش گفت ابن همام
که در نقلهائی صحیحین ما | تفوق کجا بر دگر نقلها
دگر آنکه همچون ازاله[2] نگر | ز حیدر سے علی بشنوی بیشتر
که زائد ز دو صد حدیث شریف | درون صحیحین باشد ضعیف
پس اسلاف ما حافظان فحول | چو اهل صحیحین خوردند گول
همین نهج در منتهی[3] گفته است | تو گوئی که خوشتاب در سفته است
که بر هر حدیث صحیحین ما | همانا نباشد عمل هم روا
بگوییم برین قول حیدر سے علی | بجان بشنوی بگذر از بد دلی
که گر مثل شیخین حبر عقول | ز مردم در اخبار خوردند گول
درین نقص خم نیز از ناصبان | بخوردند گول و فریب نهان
ازین ره صحیحین شان زینهار | نباشند خود قابل اعتبار
دگر آنکه از فقه حنفی ست صاف | همانا روایات آنها خلاف

قدح صحیحین از مولوی عبد العلی لکھنوی و ابن ہمام

قدح صحیحین از مولوی حیدر علی مندرجه منتهی الکلام و ازالة الغین

مخالفت صحیحین از فقه ابو حنیفه

[1] مولوی عبد العلی که نزد اہل سنت ملقب به بحر العلوم ست در شرح مسلّم در فصل فی الآحاد من الاصل الثانی فی السنة من النصف الثانی کذا فی ص ۲۶ ۱۲ [2] مراد از ازالة الغین مصنفه مولوی حیدر علی فیض آبادی ست چنانکه در صراط است [3] مراد از منتهی منتهی الکلام تصنیف حیدر علی فیض آبادی ست ۱۲

در اعمال فقهی بیک کج نظر روی از صحیحین راه دگر

ازینوجه اخبار آن بر محل نباشند نزد تو قابل عمل

از آن بعد از جهل و نقص تمیز چه نازش بصحیح آن ای عزیز

ندانی که چون آن بخاری پیر نیاورد مشهور فضل امیر

ازینوجه کم مایه نصاب چند نمودند آنرا بجان خوش پسند

دگر بعد از آن اسے تسنن گزین تو حال بخاری و مسلم ببین

که این هردو شیخان و هم واقدی به پیش مهان هیچ و نا معتدے

که ذهلی و بوزرعه با حشم ابو حاتم و احمد ست نیز هم

نمودند تفضیح با یک زبان بخاری و هم مسلمت را عیان

چه در لفظ قرآن حق صاف صاف سخنهای این هردو بوده خلاف

پس این هردو را ضال انگاشتند ببدعت چو جهمیه پنداشتند

ازینوجه نسر مود ذهلی بسے که نرود به نزد بخارے کسے

برانده هم این هردو را از حضور ز اسلامیان تا بباشند دور

بفرمان این ذهلی عالمت چو بوزرعه و نیز بوحاتمت

بگفتند ترکش لب ار کن دین سر آن بخاری چه خواریست این

علاوه برین اعتقاد دوان که نزدیک اسلاف بوده زبون

دگر خود بخارے خیانت نمود بشیخش کز آن وجه رحلت نمود

چه او ساخته بهر کتاب العلل بخاری بسرقه نموده عمل

صحیح خودش را از آن نامه کرد کز و بودش دل از قلت علم سرد

دگر آنکه شیخ بخاری پیر　　چنان بود مقدوح و مرد حقیر
که آن مسلم و احمد حنبلے　　نمودند بر ترک آن یکدلے
دگر ہیچ بوزرعۂ نامدار　　مراین ہر دو را گفت ناکرده کار
بلا عقل و کم مایه انگاشته　　نه لائق به تحدیث پنداشته
چنانچه کتاب سیر را ببین　　که چون پیش بوزرعه رکن دین
سخن راند از مسلمت بو قریش　　بفرمود بوزرعه با غیظ و طیش
که مسلم چو چندین صحاحی نگاشت　　کرا او صحاح لقبیه گذاشت
نه او بهرۂ یافته از خرد　　رود پیش ذہلے و حنظلے برد
دگر آنکه تذہیب و میزان ببین　　که چون پیش بوزرعه رکن دین
بگروید مذکور مسلم کتاب　　بفرمود بوزرعه اندر جواب
لیاقت ندارند این مردمان　　نمودند تعجیل از وقت آن
ز تصنیف خود ہا که دارند پیش　　بجویند گرمیِ بازار خویش
تصانیف را پیش مردم برند　　که مقصود لہا بدست آورند
ازین ست ظاہر که شیخین را　　مشاہیر معصرشان بر ملا
نه لائق تحدیث انگاشتند　　نه در زمرۂ عالمان داشتند
اگر قدح این زمرۂ باخبر　　درین ہر دو شیخان نکرده ضرر
پس اعراض ایشان ز نصّ غدیر　　ندارد اثر اندر آن ناگزیر
پس اے پیر و فخر رازی خبیث　　که راہش گرفتی تو کورانه پیش
مکن وہم یا شک چو مرد ضریر　　که نارند شیخین نصّ غدیر

چه از بهر شان وقعت و عزّتی — چه در جمله اخبار شان صحتی
ز مدح پس آیندگان دگر — کجا بهر شان عزّتی بیشتر
چو اسفار دیگر صحیحین نیز — چه نازش تصحیح آن ای عزیز
برین قول بوزرعه اوستاد — بیاید مرا قصهٔ نغز یاد
که اندر بخارا بخاری پیر — همیداد فتوائی نو بی نظیر
که دو طفل از یک بهیمه اگر — بنوشند شیر یکیه ساز د اثر
میان همان هر دو طفل صغیر — رضاعت شود واقع از وجه شیر
ازین وجه از شهر خود بخطر — امیر بخارا نمودش بدر
پس از بعد این ای دقائق شناس — بکن عقل و علم بخاری قیاس
دگر آنکه شیخ سوم واقدی — همی بود کذاب و نامهتدی
تو از بهر حالات این ناتوان — چو میزان ذهبی و تهذیب خوان
که از کذب آنکس بس ارکان دین — چو بوحاتم و نیز ابن معین
بن ماجه و هم بخاری تو — نسائی و احمد پس از جستجو
نمودند متروک او را ضرور — نه نقلی گرفتند زین باشعور
هویدا ز میزان و مغنی تو — که واقع شد اجماع بر ترک او
چه گویم بر تثلیثش حرف دراز — خلاصه که میکرد بدتر نماز
دگر فخر رازی خاطر پریش — پس از ذکر این هر سه اسلاف خویش
بگفته که آن ابن اسحاق پیر — نکرده است نقل حدیث غدیر
پس از ابن اسحاق صاحب سیر — بود نقل این حکم مشهورتر

بپرس از چو شامی وکی نخست — ببین تحفهٔ دهلوی را درست
چو فرضا بیاورد او هم چه باک — که مقدوح بود و لبا عیبناک
تو میزان ببین گفت مالک امام — که بوده چو دجّال آن مرد خام
در اخبار تدلیس هم مے نمود — گرفته روایات بس از یهود
سلیمان و یحیا و دیگر هشام — بگفتند کذّاب او را مدام
خلاصه گر این حکم را چاره کس — نیارند از مصلحت چون انس
بر مرد دانائے آثار دین — نه ضعفے رسد در ثبوت و یقین
شنیدی که جزری نقیّ الالقب — نموده است بر آنچه هر دو غضب
که هر کس که تضعیف این نقل خواست — شعوری درین فن نه آنرد است
چه خوش گفت قاری حبر مکیث — که شک نیست در صحت این حدیث
بگفتا بدخشے چه حرف فصیح — که انیست مشهور نقل صحیح
نکرده است در صحت آن کلام — مگر آنکه دارد تعصّب تمام
بود جاحد و منکر آشکار — ندارد بقولش کسے اعتبار
چه خوش گفت هم مقبلی خبیر — در ابحاث در بحث نصّ غدیر (نام کتاب ۱۲)
که گر اینچنین حکم معلوم نیست — بدنیا مگر هیچ مفهوم نیست
خدا راست حکم و ثنا بیشتر — که تکذیب کردند خود یک دگر
چو کردند باهم خلاف و جدال — كَفَى اللّٰهُ الْمُؤْمِنِيْنَ الْقِتَال
خلاصه که این نص ز روز غدیر — یقینی ست چون فتحهای امیرؑ
بود از چنین مشتهر واقعات — که حاجت ندارد بذکر روات

غرض اینکه هرگاه ما شیعیان / ز اهل الحدیث مخالف عیان

تواتر نمودیم ثابت ضرور / که بینند اهل بصیرت چو نور

پس انکار آنست سودائی خام / یقیناً شده حجّت ما تمام

چنین ذکر شک در یقینی خبر / نبوده سزاوار این مختصر

مکرر نمودم که انصاف کوش / بفهمند اینجا اگر هست هوش

که هر جاهل و عالم سنّیان / بکوشد در اخفائے حقّ عیان

بهر فضل حیدرؑ بقدر و زخویش / رہے پُر تعصب بگیرند پیش

ز عجز جواب اصابت نما / نمایند بیجا جدل هر کجا

چو رفتند کج از ره مستقیم / فتادند اندر خلاف عظیم

ازینجا بفهمند دانشوران / که بودند اسلاف وشان چنان

بفهمند حال صحیحین را / دگر حال ارباب این هر دو تا

که چون ابوزرعهٔ نامدار / بر آنها بفرمود بس گیر و دار

چو خطّابی و ابن حزم و رشید / بر آنها (صحاح و اهل صحاح ۱۲) نمودند قدحے شدید

بهر حال دارند مخفی تمام / عیوب صحاح و سلف از عوام

بجاهل بگویند از هر رہے / که اسفار شیعه نه بینی گہے

عجب مذہبے ہست نا استوار / که از دیدن حق نماید فرار

فصل دوم در بیان معنی و تفسیر حدیث غدیر خصوصاً معنی لفظ مولی

بیا طالب جادهٔ مستقیم / پژوهندهٔ راه عفو کریم

بیا خواستار رہِ راستان / فریبندهٔ ساخته داستان

که بنامیست آن ره آشکار | که باشد مصفا ز خاشاک و خار

کجی اندر آن ره نیابد گهی | نه هرگز کسی گم شود زان رهی

چو بینی در آن رهزنان را چو غول | مخور از طلسمات آن قوم گول

که اعدای فضل جناب امیر | درین مقصد صاف و حکم غدیر

باغراض خود ها ز رای نژند | بر آرند شبهات و اوهام چند

ازین وجه حاجت فتاده چنان | که اول کنم شرح مولی بیان

چه در حکم از لفظ مولی ضرور | مراد ست اولی و ولی الامور

که هر چه بخواهد چو شاه زمان | تصرف کند در امور کسان

همه مردم او را اعانت کنند | بهر امر او را اطاعت کنند

همین ست نزدم امیر و امام | که باشد ولی الامور انام

ببین بهر اولی کلام عرب | کتاب خدا نیز فن ادب

خوشا مستند هست شعر لبید | که از اهل لغت معنی آن رسید

که معنی مولی در آن لغویان | همانا نمودند اولی بیان

دگر آنکه بوزید والا مقام | که بوده امام لغت در انام

دگر بو عبیده امام شهیر | که همعصر او بود و از نص خبیر

دگر مثل فرا و اخفش ضرور | چو زجاج و رمانی با شعور

دگر ثعلب حافظ خوش همام | دگر آن مبرد که بوده امام

دگر ابن انباری بی نظیر | دگر چون عزیزی جهبذ خبیر

نمودند مولی چو اولی بیان | بیارند چون رازی و دیگران

صحاح اللغت را بیاور بدست — که صحت درآن چون صحیحین هست

درآن نیز تفسیر مولے اعیان — با ولےٰ المصنف نموده بیان

بخوان نیز مثل اساس وغریب — که گردد طمانیت دل نصیب

بخوان بعد اینها چو عین الذهب — که بر جهل منکر بباید عجب

بخوان شرح سبعه قصائد دگر — بشرح حماسه بکن هم نظر

دگر اهل تفسیر را اتفاق — بمعنے اولی ست با خوش وفاق

چه مولی ببا در کتاب مجید — ببین سوره را که باشد حدید

علاوه برین سوره جائے دگر — چو اولی ست مولی بقرآن نگر

چنانچه چو کلبے تفسیردان — ازاو پس جبائی و دیگر مهان

بتفسیر مولے در آیات رب — بگفتند اولی زروئی ادب

خصوصاً همین رازی خوش سخن — چنین معنیش را بگفته حسن

دگر اینکه معنے مولے ضرور — زروئی لغت خود ولےّ الامور

افادات اهل لغت همگنان — بباشند شاهد بها نابرآن

بود شاهد عدل وهم خوشترین — تفاسیر قرآن پاک ببین

لغات حدیث بشیر ونذیر — ببین چون نهایه ز ابن الاثیر

دگر هست معنیش شاه انام — چو لفظ ولے امر واضح تمام

هم آرد بخارے که معنے آن — ملیک ست ازمعمر لفظ دان

ملیک ست شاه و ولے الامور — زروئی شروح ولغت پرضرور

دگر معنیش نیز سید بود — که سالار قوم ومؤید بود

ببین شعر اخطل درین مدعا
ازین پس لغات و تفاسیر را

دگر معنی آن بباشد ضرور
تصرف کننده بجمله امور

تفاسیر و دیگر کتب را نگر
خصوصاً صواعق زابن حجر

همه این معانی آن ای رشید
بباشند بهر امامت مفید

سخن کوته این اندک ست از بسی
کزین پس نفس بر نیارد کسی

که باید صحیحین کردن نظر
بباب دیون و فرائض مگر

که فرمود پیغمبر کردگار
که میرد چو نادار کس قرضدار

گذارم و پوشش که مولی منم
بخوانید قرآن که اولی منم

درین نقل مولی چو اولی ضرور
هم آن با تصرف بجمله امور

چه از حرف فا و سیاق کلام
ز اولی و مولی بود یک مرام

بود معنی نقل گرچه عیان
نه حاجت که شرحی ببینی در آن

مگر بهر تسکین قلب پریش
ببین هم شروح صحیحین خویش

که کردند تفسیر مولی در آن
بهمچون ولی امر خود شارحان

تو دانی که لفظ ولی امر نیز
تصرف کننده بود ای عزیز

پس اکنون کرا میرسد جز جهول
که رو تابد از قول حق رسول

نگیری نزاعات لفظیه پیش
چه این هم بود در رد هادی خویش

مگر وای بر هر دم پر شقاق
که با این ثبوت و باین اتفاق

بمولی گرفتند آن کج رهی
که ناید بمعنی اولی گهی

و گر بعض اینها بگفتا چو کور
که مولی نباشد ولی الامور

همه کوشش شان فریب عوام / که مردم ندانند حقِّ امام
خلاف پیمبرؐ خلاف صحاح / نمودند کذب عیان را مباح
چه افسوس بر حال زار عوام / که باشند همچون کسانرا بدام
ندیدی که آن فخر رازی بنام / که گفتند او را مشکّک امام
تساویل و هفوات از طبع خویش / بیاراست و کرد با فخر پیش
پس او دگر جمله کوته نگاه / همانا سپردند کورانه راه
گرفته همان هفوه عبدالعزیز / بیامد در ابطال آن پُر تمیز
ندانند این جمع ناحق شناس / که اندر لغت نیست عقل و قیاس
مگر عاجزان راز رائے بتر / جز این هفوه نبود علاج دگر
چو هر اهل سنت بدارد خیال / که هر جا درین فص کند یک جدال
ازینوجه واقع شود احتیاج / که بر مدّعایم کنم احتجاج
بناچار مقصود خود چون شفیق / مدلّل نمایم بچندین طریق

فصل سوم در تفصیل دلائل بر معنے امامت و خلافت جناب امیر خیبر گیرؑ از حدیث غدیر

بده ساقیا بادهٔ دلکشا / که افتاده ام کار مشکل کشا
ز درد غمم چارهٔ کار کن / ز راز خُمم خود خبردار کن
بزن دَور آن بادهٔ لاله فام / که باشم از آن تا ابد شادکام
ندیده کسے همچو در جام جم / زنم پا بمستیش بر جام جم
از آن آب آیم چو دریا بجوش / بمولای از جان برآرم خروش

بیا و چنان ساغر ناب دار — که آید نظر اندر آن روی یار

شوم نیز دل دادهٔ روی او — که هم دیگران کشم سوی او

کنم رهبری سوی خم خانه اش — نمایم ره صاف کاشانه اش ([illegible] ۱۲)

چو بینند خم خانه و کام ما — ز خود رفته نوشند از جام ما

همه نعره‌هائے ولا برزنند — ز پیراهن زرق از تن کنند

بیابند در تن روانے دگر — ببینند در روح جانی دگر

از آن جام ای صوفی خوش سخن — دو جرعه ز لیای ساقی بزن

بجامم ببین راه و روئی نجات — بزن پشت پا فرق عزّا و لات

که حامی اجماعیان اے خبیر — درین مطلب صاف نصّ غدیر

باغراض خود ها ز رائے نژند — برآرند شبهات و اوهام چند

پس ای صوفی با صفا حق نیوش — بتحقیق دین با دل و جان بکوش

بر آن خام سودای اهل غرض — مکن التفاتے که باشد مرض

چه از بهر دفع چنان هرزه ها — دلائل سبے اند بے انتها

ندیدے مگر آن دلائل سہ گہے — نه بُردی ازینجا به بر حق رہے

ببین اوّلین واقعات غدیر — در آن خطبه و اصل حکم امیر

دوم واقعاتے که شد بعد آن — سوم اعترافات پیشینیان

کنون هست از حق امید قوی — که چون این دلائل بدل بشنوی

رهائی بیابی از آن واهمے — که بنهاده اندت بسا خام رای

پس ای حق پژوه هدایت نیوش — بده سوئی من گوش با عقل و هوش

که دانسته آنچه مذکور گشت — که معنی مولیٰ ست شش بلکه هشت
در اینجا جز اولے و ولیّ الامور — بود هیچ دیگر معانی ضرور

دلیل اول فقرهٔ صدر این حدیث یعنی
الستُ اولیٰ بالمؤمنین من انفسهم قالوا بلیٰ قال فمن کنت
مولاه فعلیٌّ مولاه

دلیلیست اول چو مهر مبین — برین دعوی شیعیان متین
که در صدر این حکم با آن فحول — خودش را بفرمود اولیٰ رسول
که آیا بایمانیان در جهان — نباشم من اولیٰ ز جانهای شان
بگفتند یاران بلی یا رسول — بر آن باز فرمود با آن فحول
که آنکس که مولائی وے میشوم — علی میشود نیز مولاش هم
خدایا محبانش را دوستدار — بخصمش عداوت کن ای کردگار
پس از لفظ اولاے صدر مبین — همانا هویدا و روشن چنین
که در حکم هم لفظ مولے عیان — بمعنی اولے ز روے زبان
هم اولیٰ که در صدر یافست صاف — مرادش تصرف کنان بی خلاف
پس از بهر مولاے حکم العزیز — همانا تصرف صله هست نیز
از ینوجه مولاے مرتضیٰ — چو مولاے ایزد و مصطفیٰ
چو خواهی تو معنیش ای ذی شعور — بلفظ دگر گو ولیّ الامور
چه سابق ازین بر تو شد منجلے — که اولیٰ و مولے بود چون ولی
اگر چاهلے از فنون ادب — ز فرط تعصب بیاری بلب

که در نقل خم بعد مولی گمان ست ❊ که تعظیم یا حب صله بهر آن ست
هم اولی در آیه از ولایت بود ❊ که معنی آن خود محبت بود
بگویم باو کای تسنن نهاد ❊ بلا علم در دین مکن اعتقاد
رود شبهه در صحت صدر اگر ❊ کفایت نماید تو تحفه نگر
اگر شبهه در معنیش میکنی ❊ تو بیخ همه دین خود میکنی
تفاسیر آن آیهٔ حق ببین ❊ کزان اخذ گردید صدر مبین
چو بغوی و بیضاوی نامور ❊ سیوطی و قمی و نسفی دگر
فقیهان نامی شریعت مدار ❊ هم اهل الاحادیث عالی وقار
بگفتند جمله مفسر ضرور ❊ نبی هست اولی بجمله امور
ازین پس شروح صحیحین خوان ❊ که در آیه اولی تصرف کنان
کزین آیه پیغمبر کردگار ❊ چنین کرد اعلان و گفت آشکار
که از بهر هر مومن ای مردمان ❊ من اولی بباشم بهر دو جهان
چو نادار مومن بمیرد کنون ❊ عیالی گذارد که قرض و دیون
بیاید بر من که مولاستم ❊ بخوانید قرآن که اولی منم
درین نقل هم شارحان عظام ❊ ولائے نبی را بگفتند عام
خلاصه کز اطلاق و تفسیر آن ❊ سوم هم ز قول رسول زمان
درین آیه آن لفظ اولی ضرور ❊ مطاع همه هم ولی الامور
کرا میرسد جز کفور جهول ❊ که رو تابد از قول حق رسول
چو پرسی که مولائے حکم نکو ❊ بمعنی اولائے صدر از چه رو

جواب
له ای از بلا قید و مطلق بودن لفظ اولی در آیه النبی اولی بالمؤمنین من انفسهم که مقید بامری نیست واضح است که آنجناب در کل امور دنیا و دین اولی است دوم از تفسیر بعضی ازان ظاهر است که حکم پیغمبر را در جمیع امور نافذ گفته اند و او را در جمیع امور مطاع و واجب الاتباع دانسته اند سوم ازین روایت منقوله ابی ہریرہ که بخاری و مسلم و غیرہم نقل کرده اند انا اولی [illegible] فی الدنیا والآخرة که صریح ست پیغمبر بالیقین اولی بالتصرف و ولی الامور است و مطاع خلق است ۱۲

بگوییم که از روی تازی زبان
بچندین وجه ست این پر عیان

وجه اول بودن مولای اخص بمعنی اولای صدر

از آنها یکی اینکه در حکم و صدر
تقابل بود در عبارت چو بدر

تقابل بود حجت عام شرع
که گردد از آن اخذ احکام شرع

چنانچه از آن شافعی بی شقاق
بر آورد حکمی درون طلاق

پس انچه درین صدر آید صله
در آن حکم ما بعد باید صله

وجه دوم

دوم بر سر حکم هم حرف فاست
ز تفریع مولاش اولی سزاست

اگر شک درین فا کنی ای عزیز
روایات خود را ببین با تمیز

وجه سوم

سوم اینکه بی فای حکم غدیر
بود فرع از صدر خود ناگزیر

ندارد کسی اندرین اختلاف
پس آن فرع بودن بدیهی ست صاف

اگر شک بود هم درین ای حزین
تو اسفار خودها بجز تحفه ببین

ز تفریع در صدر و حکم ست وصل
بود ممتنع هم گر قطع و فصل

بود یک تصرف صله هر دو جا
ندارد بجز مرد جاهل ابا

درینوقت هم هست روشن چو بدر
که در حکم مولا چو اولای صدر

چنانچه ز اعلام اهل خلاف
نمود احتجاجی بدین صدر صاف

بگفتند روشن ترین همچو بدر
که در حکم مولا چو اولای صدر

وجه چهارم

چهارم که این حکم خم بی شقاق
بقول پیمبر بود هم سیاق

که بنمودش آن بو هریره بیان
گذشته است سابق کنون ذکر آن

پس از هر دلیلی که خود شارحان
ولی امر گفتند مولای آن

از آن هر دلیلی بود ای بصیر
ولی امر مولای نص غدیر

تو دانی که مولا و اولے ضرور
بباشند همچون وَلِیُّ الاُمُوْر

ازین خوش وجوهیکه کردم بیان
که لازم تدبّر بود اندر آن

بناشد صله بعد اولے ضرور
چو تعظیم حب نزد اهل شعور

نه ما بعد باشد قرینه برین
که باشد سفاهت خیال اندرین

صله گر شود مختلف هر دو جا
ز صدرش شود قطع ربطے بیا

ازین قطع این حکم خیر الانام
بود خارج از عاقلانه کلام

طریق دوم استدلال از محض مَنْ كُنْتُ مَوْلَاهُ فَعَلِيٌّ مَوْلَاهُ

بطور دگر میکنم احتجاج
بالفاظ این حکم بی احتیاج

که بے ضم آن صدر هم پر ضرور
در ینجاست مولی وَلِیُّ الاُمُوْر

چه روشن که اکثر معانے آن
شود منتفی یا عبث پر عیان

شود منتفی هر دو معتق دگر
بود پنج معنے عبث در نظر

ازین جمله سه معنیش آشکار
عبث ابن عم و دگر صهر و جار

عبث هست ناصر محب یا ولی
که باشند این اسم فاعل جلے

کزین فرض حیدر شود در عیان
که او نصرت و حب کند با کسان

نشد فرض امت که با آن امیر
کند نصرت و دوستے ناگزیر

چنین معنے این حدیث رسول
بهر مخالف عبث هم فضول

چه نزد مخالف ز نص غدیر
مرادست ایجاب حب امیر

و لیکن عجب بر عجب اے همام
که هر یک مخالف ز اهل کلام

ز مولے درین حکم بے وسوسه
نموده است ناصر محب ترجمه

ندانم چرا قوم دانش گرا — نفهمند اسناد بر عکس را
ولی اسم فاعل بود ای متین — نه شد اسم مفعول تفسیر[1] بین
کسے گر ز مولا و یا از ولے — کند ترجمه دوست با خوشدلی
پس او معنیش کرد گر دوستدار — که آن اسم فاعل بود آشکار
بجا هست لیکن بر دے شعور — همان آتش در کاسه باشد ضرور
کزین فرض حیدر شود حب ما — نشد فرض ما حب آن مقتدا
بگیر و چو محبوب معنے آن — که حاصل شود مدعایش عیان
نیاید چنان در زبانِ عرب — ندانند این معنے اهل الادب
چو دیگر معانے مولے ضرور — شود منتفے یا عبث از شعور
ازینو چه معنیش اینجا مدام — معین شد اولے ولی امر عام
پس ایجاب حب معنی بی فروغ — درین نص تعصب بود بل دروغ
مخالف چگونه ز حکمِ غدیر — بر آورد ایجاب حب امیرؑ
همین طور ما بعد یعنی دعا — قرینه بر ایجاب حب نار وا
چه نزد مخالف ز نص غدیر — مراد ست ناصر محب ناگزیر
ز ما بعد محبوب باشد علےؑ — پس اکنون بر مردِ دانا جلے
که محبوب بهر محب در بیان — چگونه بباشد قرینه عیان
ندارد اگر عقل لائق بکار — بباید گرفت از کسے مستعار

دلیل دوم نزول آیهٔ يَا أَيُّهَا الرَّسُولُ بَلِّغْ مَا أُنْزِلَ إِلَيْكَ مِنْ رَبِّكَ در واقعهٔ غدیر

[1] تفسیر فخر رازی و نیشاپوری وغیره ۱۲۵

دلیل دوم هست وحی خدا | بخوان قول حق بلّغ از ابتدا
که نازل شده بر بشیر و نذیر | به تبلیغ امر ولای امیر
بصحت بیارند وجه نزول | ز اصحاب حفاظ و چندین فحول
از ایشان یک ابن ابی حاتم است | که ابدال یک حافظ و عالم است
بیاورد از بوسعید خبیر | که تنزیل بلّغ شده بر غدیر
به تفسیر خود این خبیر همام | نموده به نقل صحیح التزام
چنانچه بگفته سیوطی او | لآلی و اتقان او را بجو
پس این نقل او خوش صحیح است و بس | که انکار ننمود از آن هیچ کس
دگر ابن مردویه سرفراز | که از بهر حفاظ بوده طراز
بیاورد از بوسعید خبیر | که این آیه نازل شده بر غدیر
دگر بونعیم جلیل المکان | که با تاج حفاظ دارد نشان
دگر حبر دین واحدی وحید | بیارند این هر دو از بوسعید
هم ابن عساکر که بوده امام | بیاورد از بوسعید همام
دگر اینکه بوبکر شیرازی هم | که در حافظان بود بس محترم
بیاورده در نازل این بیان | ز یک ابن عباس والا مکان
دگر آورد ثعلبی متین | ز عبدالله و باقر علم دین
دگر حافظ بوسعید از مهان | ز یک ابن عباس کرده بیان
دگر اینکه حسکانی خوش تمیز | ز جابر هم از ابن عباس نیز
دگر فخر رازی حبر متین | ز شاه هدا باقر علم دین

ابوسعید خدری صحابی رض
ابوسعید خدری رض
ایضاً
ایضاً
ابن عباس رض
امام محمد باقر ع
جابر صحابی رض

هم از ابن عباس وهم از برا ... بتفسیر آورد این نقل را
همین نقلها را دگر ماهران ... بوجه ثبوت و وثوق عیان
بیارند با حتم و جزم و یقین ... تصانیف ایشان چو خواهی ببین
بود ابن طلحه از آن ماهران ... دگر رسنی تفاسیر دان
دگر آن مفسّر که بوده نظام ... از و بعد سیّد علی ہمام
دگر ابن صبّاغ صاحب فصول ... که بوده ز اعلام و سینی فحول
دگر بدر عینی ز اعیان دین ... که بهر بخاریست شرحش متین
دگر پر جلالت سیوطی جلال ... ببین در منثور آن پر کمال
دگر عبد وهاب نیکو سیر ... چو خواهی تو تفسیر او را نگر
دگر آن محدث که بوده جمال ... ببین اربعینش چو داری مجال
دگر بدر عالم ز امثال او ... که تفسیر شاهی ست از مال او
دگر آن شهاب احمد معتمد ... دگر میرزائی بن معتمد
بیارند این جمله جم غفیر ... که تنزیل بلّغ شده بر غدیر
پس اکنون درین آیهٔ حق نما ... به تهدید ایزد تامل نما
که از جانب حق چه آمد خطاب ... خطابی بر آمیخته از عتاب
که تبلیغ آن گر نیاری بجا ... نیاورده باشی رسالت ز ما
چه باشد خیال حسودان ترا ... بود خالق تو نگهبان ترا
ازین ره چنین امر ای ذی شعور ... شترگ ست و همچون رسالت ضرور
پس انچه چه جمله رسالت بود ... نه آن جز امامت خلافت بود

براء بن عازب ۱۲

براء بن عازب

چه باشد امامت خلافت چنین ‌‌ ‌ ‌ که گردد از آن نظم دنیا و دین
دگر فکر بود دلتنگی آن رسول ‌ ‌ ‌ ‌ نشاید که بود امر صعب القبول
نه بود امر سهلے ز احکام دین ‌ ‌ ‌ ‌ چه خوفے نکرده در آنها چنین
چه اندیشه کرده رسول زمان ‌ ‌ ‌ ‌ که گردد از آن کار فتنه عیان
خدا خوف او را پذیرا نمود ‌ ‌ ‌ ‌ بر آن وعدهٔ عصمت او فزود
هم آن خوف بوده ز اسلامیان ‌ ‌ ‌ ‌ که بودند آندم منافق نهان
چو بوده نزول آیه سال دهم ‌ ‌ ‌ ‌ در آندم ز کفار شد خوف گم
هم اکملت باشد گواه عدل ‌ ‌ ‌ ‌ که این سوره کرده در آخر نزول
ز تفسیرها هم عیان ناگزیر ‌ ‌ ‌ ‌ که این سوره آمد زمان اخیر
هم از نقلهاے قویه عیان ‌ ‌ ‌ ‌ که آن خوف بوده ز اسلامیان
چو این ست پس آن تحاسد شعار ‌ ‌ ‌ ‌ نباشد جز از صحابه کبار
که آن امر بر طبع خیلے مهان ‌ ‌ ‌ ‌ بیامد چو ترمیم کعبه گران
پس آن امر اعظم بفکر نبی[ص] ‌ ‌ ‌ ‌ نباشد بجز یک ولائے علی[ع]
کسے بود سالارے مرتضا ‌ ‌ ‌ ‌ سزاوار دلتنگی مصطفا[ص]
چه مردم در آن رشک میداشتند ‌ ‌ ‌ ‌ از آن ذلت خویش پنداشتند
هم آن ابن مردویه[ره] نقلے نمود ‌ ‌ ‌ ‌ که نام علی[ع] نیز در آیه بود
هویدا که دلتنگی آن نبی[ص] ‌ ‌ ‌ ‌ نگردد در ایجاب حب علی[ع]
چه ایجاب حبش رسول کریم[ص] ‌ ‌ ‌ ‌ بیان کرد بسیار و ننمود بیم
پس اندیشه بنمود شاه امم ‌ ‌ ‌ ‌ که هرگاه این امر اعظم اهم

معصم بگردد پی مرتضا
چو معمول شاهان و چون انبیا

شود قطع امید دیگر کسان
که دارند بهر خلافت نهان

بجوشد مواد عناد و غضب
کشایند از بهر تشنیع لب

که بهر خلافت بلطف مزید
بن عم و صهر خودش برگزید

چنانچه ابن مردویه و هم جمال
بیارند از ابن عباس حال

بیاورد احمد چنین نقلها
دگر طبری و حاکم با حیا

تسنن شعار انکه بین نظر
کنی ذکر اخبار دیگر اگر

پس آن دیگر اخبار مجمل ترا
منافی نباشد ز مقصود ما

چه آنها ازینها مبیّن شوند
که اخبار باهم مفسّر شوند

ندانی که اعلام دور از گزاف
چنان می نمایند در اختلاف

دوم نقلهاے تواز تابعین ست
مثال حسن پس چه ایشان یقین ست

که از شدّت نصب خلق کثیر
مفصّل نگفتند حق امیر

چو آورد بخاری مر و عقول
که در امر زینب نموده نزول

بتفسیر رازی نگارش نمود
که در رجم آمد و یا در یهود

جواب بخاری بود اے فهیم
که آن امر زینب نبوده عظیم

که خوف نماید رسول امین
ز اصحاب آنهم در احکام دین

دوم آن معارض بنقل دگر
که باشد صحیح و شده بیشتر

سوم نزد اعلام سب بے اعتبار
چه کردند وجه دگر اختیار

چو رجم و قصاص و چو خوف یهود
که رازی درینجا بیانش نمود

پس این قسم احکام و جزوی امور
نبودند پر خوف نزد شعور

چو رازی[51] پسندید خوف یهود
ز ربط کلام خدای ودود

همانا پسندش بود رای خام
که بنیاد آن یافته انهدام

چه ترتیب قرآن حق ای عقول
نباشد مطابق بوقت نزول

هم آخر زمان هیچ خوفی نبود
نبی را ز قوم قریش و یهود

هم آن هاشمی اصل و شاه عظیم
که گاهی نکرده ز کفار بیم

در آخر بآن شوکت و اقتدار
ز کفار خوفی کند اختیار

خصوصًا در ابلاغ احکام دین
نه باور کند عقل مسلم چنین

بلی وجه خوفش بنزد آنچنان
که بوده ز حسّاد در دل نهان

که اوشان ز امر امیر عباد
بگیرند یک فتنه و ارتداد

بدانم که این امر[52] را با فحول
از آن پیش هم گرچه گفته رسول

ولیکن چو هنگام تصمیم آن
بود قرب رحلت بر عاقلان

هنوزش پیمبر بنا ورده بود
بطوریکه این امر باید نمود

که در پیش جمله خواص و عوام
بگوید بتصریح و تخصیص تام

پس آنچه که واقع شده بر غدیر
همان بود امر جدید و شهیر

هم از عظمت امر و تهدید آن
هم از خوف و فکر رسول زمان

هم از قتل آن چار یار نبی
هم از قتل اولاد پاک علی

عیان شد که این امر پاک خدا
بود بهر سالار هر مرتضا

چو آنیست پس در حدیث غدیر
ز مولا مراد اوست امام و امیر

ازین بعد در آیه وجه نزول | جزام غدیرے گوای عقول
ز آل نبی تا بکے این شقاق | اگر بگذری زین خصم الوفاق
شنیدی چو این دو دلیل متین | تسنن گزین هم قرائن ببین
که از بهر تبلیغ این حکم عام | نموده پیمبر چها اهتمام
که نزدیک کار آگهان زمان | مطابق به عادات و حال جهان
برائے ولیعهدے شهریار | فراهم شود همچو بزم آشکار
نه بهر محبت گهے در انام | فراهم شود همچنان بزم عام
که کرده مقام غدیر آن نبی | به تبلیغ این حکم خاص علی
چنین اهتمامات خیر البشر | نکرده در ابلاغ حکم دگر
چه هر گاه از بارگاه خدا | فرود آمد این حکم بر مصطفا
روان بود گرچه همانندم رسول | به پشت شتر با گروه فحول
ولیکن به تهدید حکم خدا | همانجا فرود آمده مصطفا
همانا نشسته دم گرم گاه | در آن سایگاه و در اثنای راه
که بوده بیابان نشیب و فراز | نبے بود شائسته بهر نماز
نبوده گیاهے بجز خارزار | نه از بهر راحت شجر سایه دار
درختان چند از مغیلان که بود | برائے نماز رسول ودود
بر آنها یکے چادرے بر تنید | که چاره جز این سایه آنجا ندید
بفرمود خدام را شاه دین | که روبند زیر درختان زمین
همین گونه فرمود شاه حجاز | که آنها که رفتند آیند باز

پس اصحاب ہجرت ہم انصاریان — ہم اعراب و شہری کہین و مہین
کہ بودند حاضر بہ حج اخیر — فرود آمدند آن ہمہ بر غدیر
مگر ہر یک از گرمی آفتاب — ردا زیر پا کردہ بر سر حجاب
بتعداد شان راوی ہوشیار — زیک لک فزون گفت چندین ہزار
چو بگرفت آسائشی آن رسول — فراہم بگشتند جملہ فحول
بگشتند منصوب پس خیمہ ہا — پی آن صحابہ بہ پیش مصطفا
سحابہ عمامہ چو نور عیان — برآورد آن شاہ از جامہ دان
بآن کرد تعمیم شیر خدا — بدست ہمایون خود مصطفا
نمودہ بیاران عمامہ چو بست — کہ این تاج زیب سر شاہ ہست
سحابہ عمامہ چو تاج ملک — شد از رفعتش پست اوج فلک
سحابہ کہ بودہ سحاب کرم — بود ظل آن از عرب تا عجم
ز تجدید دستار شد آشکار — کہ تجدید منصب شد از کردگار
چہ دستار کز رعب آن پر جلال — بدستار گردون فتادہ زوال
ز تعمیم حیدر روایت کنند — ہمانا ز اعلام پس ہوشمند
سلیمان و عبد اللہ متقی — ہم ابن منیع و دگر بیہقی
محبی کہ بد طبری نامور — از و ابعد حموینی معتبر
شہاب و زرندی خوش عقول — دگر ابن صباغ صاحب فصول
سیوطی و ہم متقی و جمال — قشاشی و شیخانی پر کمال
پس ایشان باتقان و حزم اتم — بیارند از صادق و حیدر ہم

دگر از جهاز شتر ساخت تخت | بحکم نبی گشت منبر درست
چنان منبری ساختند از جهاز | که گفتا ز پیرامن عرش راز
ندیده چو آن منبری هیچکس | که فرشش چه عرش برین بود بس
بفرمود تا نامداران دین | هر آنکس که بود از کهین و مهین
همه گرد آن منبر آیند زود | بشنوند وحی خدائے ودود
ز خیمه برون آمده مصطفا | گرفته مگر دست شیر خداؑ
پیمبرؐ بمنبر چو نزدیک گشت | سر منبر از عرش اعلےٰ گذشت
بر آن منبر استاد سلطان دین | شد از اوج او پست عرش برین
باستاد پہلوش چون بوترابؑ | شده جمع یکجا مه و آفتاب
نخستین بایزد شد او مشتغل | در آندم در آورد لطفش بدل
بحمد الٰہی زبان برکشاد | بفرمود هم ذکر مرگ و معاد
چو پرداخته ذکر حمد خدا | گرفته ز دست همان مرتضیٰ
بفرمان مَن کُنتُ با خوشدلی | بتاکید کردش وصی و ولی
نکرده قناعت برین حرف باز | همانا بصد لطف شاه حجاز
محمدؐ دو بازوی شیر خداؑ | گرفت و برافراشتش بر هوا
بلندش نموده چنان از محل | عیان شد نبیؐ را بیاض بغل
نموده بامت که هذا علیؑ | بتاکید فرمود هذا ولی
دگر در حق اهلبیت کرام | ادا کرد آنچه از حق آمد پیام
عجب خطبهٔ پر فصاحت بخواند | گهرهای یاقوت لب برفشاند

بجوش آمده زان خُم نه سپهر — چو چشم تحیّر شده ماه و مهر
زروحانیان هم برآمد خروش — ز سر رفت ابلیس را عقل و هوش
بود گرچه الفاظ خطبه بسا — به نزد مخالف دگر نزد ما
مگر گویمت خطبهٔ مختصر — که طبرانی آورده ابن حجر
که فرمود پیغمبر ای مردمان — بیاید اجل سوم زین جهان
ز ما و شما نیز رب العباد — بپرسد جوابش چه خواهید داد
بگفتند ایشان بسالار دین — که گوئیم پیش خدا این چنین
که کرده نبی فرض خود را ادا — رسانید احکام تو سوی ما
برین باز فرمود آن خوش نهاد — که آیا شهادت نخواهید داد
که جز او نباشد خدای دگر — محمد رسولش بود هم بشر
دگر موت و بعث و جنان و جحیم — حق است و قیامت حقست ای کریم
بگفتند یاران بلی گفت باز — که شاهد برین باش ای بی نیاز
ازین بعد فرمود کای مردمان — خدائیست مولای من بیگمان
بایمانیان نیز از ذات شان — من اولی و مولی بهر دو جهان
پس آنکس که مولای وی میشوم — علی میشود نیز مولاش هم
خدایا محبانش را دوستدار — بخصمش عداوت کن ای کردگار
خطاب دگر کرد سوی کسان — که پیش از شما میروم زین جهان
بیائید بر حوض چون نزد ما — بپرسم ز هر دو ثقل از شما
که کردید با هر دو چون پیروی — بایشان چه کردید بعد از نبی

از آنهاست اول کتاب خدا | تمسک باین باید و اقتدا
نباید که گمراه باشید و ضال | به تبدیل آن هم نیاید خیال
از آن هر دو باشد دوم عترتم | تمسک باشیان بود فرض هم
نباشند این هر دو از هم جدا | لب حوض آیند تا نزد ما
بیارد ابن عقده بسند متین | درین خطبهٔ پاک لفظ چنین
که میخواستم همچنین از خدا | پس او از ره لطف کرده عطا
نه سبقت نمائید بر آن پاک | بگردید تا زین جسارت هلاک
نه تعلیم سازید شان شرع ما | که هستند دانا ترین از شما

حدیث تاکید حضرت جبرئیل عمر را در بارهٔ تصمیم عهد امامت

درینجا حدیثی ست نص جلی | که هم آورد در مودت علی[۵۱]
که گفتا عمر پیش شاه هدا | تعجب کنان کای رسول خدا
چو شان علی می نمودی بیان | به پهلوی من بود یک نوجوان
بخوشبوی و حسن زیباترین | بخوشبوئی تن مشک عنبرین
بمن گفت عهدی ببسته نبی | که شد فرض بر ذات هر امتی
کس این عهد را نشکند در جهان | مگر کو منافق بود بیگمان
حذر کن که تو بشکنی ای عمر | مر این عهد و پیمان خیر البشر
جوابش بفرمود شاه زمان | که از نسل آدم نبود آن جوان
مگر بود او جبرئیل امین | مرادش ازین قول نبود جز این
که گفتم هر آنچه از حق مرتضی | مر او کرد تاکید آن بر شما

[۵۱] الفاظ این روایت ابن عقده که از حفاظ ثقات سنیه آورده اند در ماقبل آنقا در خطبه مذکور شده باید دید ۱۲ اسئلہ سید شهاب الدین المعروف به سید علی همدانی در کتاب مودة القربی از عمر بن الخطاب آورده که عمر گفت نصب رسول الله علیا فقال من کنت مولاه فعلی مولاه اللهم وال من والاه وعاد من عاداه واخذل من خذله وانصر من نصره اللهم انت شهیدی علیهم قال وکان فی جنبی شاب حسن الوجه طیب الریح فقال یا عمر لقد عقد رسول الله عقدا لا یحله الا منافق فاحذر ان تحله قال عمر فقلت یا رسول الله انک حیث قلت فی علی کان فی جنبی شاب حسن الوجه طیب الریح قال کذا وکذا فقال یا عمر انه لیس من ولد آدم لکنه جبرئیل اراد ان یؤکد علیکم ما قلته فی علی ۱۲

کنون گویمت ای همه عقل و هوش | تعصب مپندار در فهم کوش
که از مقتضای بود این عجب | که هنگام گرما و وقت تعب
دم راه و در منزل ناتمام | که نبود در آن سایهٔ و هم مقام
بگوید نبی را که گو بر ملا | محبت کند با همه مرتضا
و یا آنکه واجب کند آن نبی | پی همگنان حب پاک علی
مگر حب او فرض شد پیش از آن | بحکم مودت پی همگنان
همین نهج تاکید حب علی | بتکرار فرموده بود آن نبی
چنین اهتمامات و حال غدیر | که گفتم ز اسفار تو ناگزیر
ز ردی روایات ما هم عیان | بود بالوفاق این همه خوش بیان

دلیل سوم از ادلهٔ دلالت حدیث غدیر بر امامت جناب امیر
نزول آیهٔ اَلْیَوْمَ اَکْمَلْتُ لَکُمْ دِیْنَکُمْ در واقعهٔ غدیر

دلیل سوم هست از آن ماجرا | بخوان آیهٔ اَلْیَوْمَ اَکْمَلْتُ را
که چون ختم تبلیغ شد بر غدیر | نزولش شده بر بشیر و نذیر
شهادت دهندش بوجه نزول | ز اصحاب حفاظ و چندین فحول
یکی ابن مردویه حبر وحید | همانا بیاورد از بوسعید
دگر بونعیم جلیل المکان | از آن بوسعید آورد همچنان
دگر آنکه جلال راست بین | بیاورد از بوهریره همین
هم از بزر خوارزم اخطب دگر | بیاورد از بوسعید این خبر
نطنزی دگر صالحانی امام | همین نهج حموینی نیکنام

میرزا محمد بن معتمد خان بدخشانی در کتاب مفتاح النجا آورده اخرج ابن مردویه ... عن ابی سعید ... اخرجه ابن مردویه ... و الحافظ ابو نعیم الاصفهانی ... عن ابی سعید الخدری ... ان رسول الله صلعم دعا الناس الی علی فی غدیر خم ... فقال ... الیوم اکملت لکم دینکم و اتممت علیکم نعمتی و رضیت لکم الاسلام دینا ... الله اکبر علی اکمال الدین و اتمام النعمة و رضی الرب برسالتی و الولایة لعلی ...

ابو سعید خدری صحابی

بیارند این نقل را بالیقین
کنون ای تسنن گزین ذی شعور

چو اکمال دین شد ز حکم غدیر
خلافت گر این نزول و خبر

که این آیه آمد بحج اخیر
جوابش بگویم بچندین وجوه

یکی آنکه آرند این نقلها[۵۲]
مر اشیاخ اهل صحاح ای عزیز

پس این هم صحیح ست و هم بال تو
برین نقل گر قدح ورد میکنی

دوم اینکه نقل عمر ظاهرا
بلی بعض آیات ای ذی شعور

چنانچه درین آیه با مرتبت
اگر باز بر راه سابق روی

جواب ست زین نصب و قول عمر
که در نقلهائے بخارے بسا

چو اسفار دیگر صحیحین نیز
هم این نقل باشد از آن نقلها

امامت بود امر اعظم چنین
عزیزا تصانیف ایشان ببین

نظر آمده باشد ست حق ضرور
خلافت عیان زان چو مهر منیر

بنقل صحیحین و قول عمر[۵۱]
بروز نهم نے بروز غدیر

که محکم بود هر یکی همچو کوه
مر اشیاخ اهل صحاح تما

ثقات اند و در نقل صاحب تمیز
ز ما گشت اتمام حجت نکو

بدست خود اصل صحاحت کنی
منافی نباشد ازین نقلها

مکرر بگشتست نازل ضرور
بگفته چو سبط بن جوزیت

که نقل بخارے بباشد قوی
هر آنچه بگفتم ازین پیشتر

تفوق بجا بر دگر نقلها
چه نازش صحیح آن اسے عزیز

که باشند باطل در آن جابجا
کز آن ست اکمال و اتمام دین

[۵۱] درکتاب الاعتصام بخاری از طارق
بن شهاب منقول ست قال رجل من
الیهود لعمر یا امیر المؤمنین لو ان
علینا نزلت هذه الآیة الیوم اکملت لکم
دینکم لاتخذنا ذلک الیوم عیدا فقال عمر
انی لاعلم ای یوم نزلت هذه الآیة نزلت
یوم عرفة فی یوم جمعة سمع سفیان مسعر
ومسعر قیسا وقیس طارقا ۱۲
[۵۲] یعنی نقلهای نزول این آیه روز غدیر که حجت
عقد امامت علی مرتضی خصوصا و آنچه
ضمره از ابن شوذب از مطر وراق از
شهر بن حوشب از ابی هریره روایت
می آرند حال ضمره اینکه ترمذی و
ابوداود و ابن ماجه و نسائی در صحاح
خود ازو روایت کرده اند و ثقه از عبدالله
بن شوذب ائمه اربعه مذکورین روایت
کرده اند و از مطر وراق هم این چهار
و بخاری و ابن حبان و مسلم روایت کرده اند
و از شهر بن حوشب ... ست پس آنکه ترد آنها عادل
و معتمد و صحیح الضبط ست ۱۲

نباشد دگر او آسان چنان	چو اعمال رنج نزد هر کاروان
دگر بود نسیان طبع عمر	ز آثار دین بود هم تفسیر
تو بر قول همچون کسی ای متین	ز راه تعصب بیار ای لعین
بهر حال این آیهٔ حق نما	بگردید نازل در امر ولا
ز عترت همین آمده بے شقاق	پسندے اگر عاقلی اتفاق

دلیل چهارم از ادلهٔ دلالت امامت تهنیت کردن صحابه جناب امیر را

دگر تهنیت بر حق بوترابؑ	درخشان دلیلیست چون آفتاب
که از حکم خاص رسول خدا	بپا خیمهٔ تهنیت شد جدا
در آن جلوه فرما شده آن امام	رسیدند تبریک گو خاص و عام
عمر نیز گفته بصوت جلی	در آندم هنیئاً لک یا علی
ببین شهرت و صحت این خبر	که آرند خیلے ز اهل نظر
یکے ابن ابی شیبهٔ[۵۲] خوش امام	دگر احمد و پورا و نیک نام
دگر پور سفیان[۵۳] و هم موصلی	دگر دار قطنی که بوده صفی
دگر ثعلبی مفسر متین	ابو سعد و هم ابن سمان چنین
دگر هم جلالے و بیهقی	نطنزی و هم عاصمی صفی
دگر آنکه سمعانی معتبر	دگر اخطب خوارزمی عمر
دگر یوسفی سبط والا تمیز	محب و دگر ابن حمویه نیز
دگر آنکه مشکوة اندر ولے	زرندی و ابن کثیر حنفی

۵۱ در بیان حضرت عمر [illegible]
در آخر فصل [illegible] جمیع صحابه
[illegible] جناب امیر
تهنیت و مبارکباد [illegible]
[illegible]

دگر آنکه همدانی محترم | چو مقریزی و ابن صبّاغ هم

دگر چون اصیل و حسین معین | جو ابن حجر همچو شمس دین

چو محمود شیخانی مستند | چه عبد الحق و چه بن معتمد

ولی الله دهلوی هم شمار | از و بیش دیگر کسان راگذار

چنین جمله اعلام با مرتبت | بیارند با ختم این تهنیت

بیارند تبرک اوّل جلے | چو آن دار قطنی و چون عاصمی

دگر ذکر خیمه پئے تهنیت | که کردند اصحاب با مرتبت

درون تواریخ خوش معتبر | ببین همچو روضه حبیب السّیر

پس اینجا بپرسم ز انصاف کوش | دیانت شعار همه هوش و گوش

که آیا پئے دوستے مردمان | دهند اینچنین تهنیت در جهان

فضائل از این فضل بالا ترین | شده حاصل از بهر آن شاهدین

شدی تهنیت بر محبت اگر | شدی بر مودّت از آن بیشتر

چو حب علی شد ز ایمان نشان | همے شد برین تهنیت بیگمان

چو محبوب مردم شد او بر غدیر | بخیبر شده حبّ ربّ قدیر

بر آن حبّ انسان شده تهنیت | نه بر حبّ یزدان شده تهنیت

چنین تهنیت بهر تطهیر او | سزاوار تر بود از بس نکو

که این فضل و کان قدس کامل بود | کسے را ز یاران نه حاصل بود

نیامد چنین تهنیت در ظهور | پس این امر بوده خلافت ضرور

بهر حال مولاے حکم غدیر | نباشد محب بلکه باشد امیر

چو این تهنیت نزد هر ذی شعور ‌ ‌ ‌ بود بر امامت دلیلی چو نور

پس آن دهلوی تحفه ساز بصیر ‌ ‌ ‌ نیاورد آن را بذکر غدیر

اگر پیشوایش چو ذهبی امام ‌ ‌ ‌ نمودش بهر جهید تصحیح تام

دلیل پنجم اشعار حسان شاعر که روز غدیر در تهنیت انشاد کرده بود

دلیل دگر شعر حسان بخوان ‌ ‌ ‌ که چون روز روشن شود حق عیان

که گفته شنیدیم روز غدیر ‌ ‌ ‌ که خوانده همه را بشیر و نذیر

بپرسید از او شان بصوت جلی ‌ ‌ ‌ که مولاست تان کیست هم ولی

بگفتند مولا خدای جهان ‌ ‌ ‌ تو هستی ولی ای رسول زمان

نه آنجا نموده تعامی کسی ‌ ‌ ‌ نه در این نه لاگشت عاصی کسی

چو بشنید پاسخ بفرمود باز ‌ ‌ ‌ علی را که بر خیز شاه حجاز

پسندیدمت با سرور تمام ‌ ‌ ‌ تویی بعد من هادی و هم امام

کسی را که مولا منم هم ولی ‌ ‌ ‌ پس او را ولی هست هم این علی

بباشید انصار او ای کسان ‌ ‌ ‌ ز روی صداقت محبت کنان

همی شعرها را روایت کنند ‌ ‌ ‌ ز حفاظ اعیان و اعلام چند

یکی ابن مردویه مرد عظیم ‌ ‌ ‌ دگر تاج حفاظ دین بو نعیم

از و پس نطنزی عالی نظر ‌ ‌ ‌ ز برز خوارزم اخطب دگر

دگر شمس دین سبط یوسف بنام ‌ ‌ ‌ همین گونه گنجی فرخ امام

دگر همچو حموینی پر تمیز ‌ ‌ ‌ سیوطی که از حافظان است نیز

پس اینجا نباشد کسے را مجال
که چرا اعتراضی کند قیل و قال

چه از شعر حسان درین حکم عام
عیان کان علیؑ هادی است امام

پس انچه که حسان بگفته پذیر
همان گو مراد حدیث غدیر

امامت چو بهر علیؑ بود عام
چرا دیگرے میشود خود امام

دلیل ششم ذکر مولائیت خدا و رسول قبل از اصل حکم

دلیل ششم آنکه سالار دینؐ
بفرمود در صدر حکم اینچنین

که مولاے من کردگار جهان
من اولی و مولاے ایمانیان

پس آنکس که مولای وی میشوم
علیؑ میشود نیز مولاش هم

ببین با تامل درین خوش کلام
سخن را سیاق و جمل را نظام

که فرمود مولاے نبیؐ چار جا
پس این امر کرده چنین اقتضا

که این چار مولا بیک معنی است
بفهمد کسی را ادب دانی است

دلیل هفتم حدیث مشتمل بر قول آنحضرتؐ که کیست ولی شما و جواب صحابه که خدا و رسولؐ مولاے ماست

دلیلیست هفتم ز لفظ ولے
که پرسید اصحاب را آن نبیؐ

شما را که باشد ولی ای فحول
بگفتند مولا خدا و رسولؐ

بفرمود پس آن رسولؐ هدا
گرفته دو بازوی شیر خداؑ

که آنرا که مولی خدا و نبیؐ ست
همانا که مولای او این علیؑ ست

تو بنگر درینجا سوال رسولؐ
دگر حصر مولے بعرض فحول

ازین حصر ولائیت در جواب
بحق خدا و رسالت مآبؐ

عیان شد که لفظ ولی در سوال ‌ ‌ ولی امر باشد بلا قیل و قال

هم از پاسخ شان عیان مثل نور ‌ ‌ که معنے مولا ولی الامور

پس آن لفظ مولای حکم رسول ‌ ‌ ولی امر باشد بهر کو قبول

هم از پاسخ آن صحابه جلی ست ‌ ‌ که در نقلهائے که لفظ ولی ست

همانا و لے اندر آن نقلها ‌ ‌ بود بعض جا والے امر را

پس از اینچنین نقلها هم ضرور ‌ ‌ درین نقل مولی ولی الامور

تو بنگر صواعق اگر هست شک ‌ ‌ که بر قلب منکر فشاند نمک

که فرمود ناچار ابن حجر ‌ ‌ برین نقلها جمله کرده نظر

کزین نقلهائے ز لفظ ولے ‌ ‌ تصرف کننده است مولی جلی

چه اینها ز مولے معبر شوند ‌ ‌ که اخبار با هم مفسر شوند

دلیل هشتم حدیث غدیر مشتمل بر لفظ بعد یعنے

مَنْ کُنْتُ مَوْلَاهُ فَعَلِیٌّ بَعْدِیْ مَوْلَاهُ

دلیلے دگر لفظ بعد ست نیز ‌ ‌ که درین حدیث ست ای با تمیز

همے آورند از برار (نام صحابی ۱۲) خبیر ‌ ‌ چو آن معمر و همچو ابن کثیر

هم آورد سمعانی این حرف راست ‌ ‌ که حیدر پس از من ولی شماست

ببین هم که حسان صاحب یقین ‌ ‌ در اشعار خود بعد گفته چنین

دگر بو نعیم و دگر دیلمے ‌ ‌ بیارند بعدے در اینجا همے

علاوه برینجا بگه نبیئے ‌ ‌ بفرمود انیست بعدی ولی

کنون راه حق پو مرو راه خبط ‌ ‌ ببین بعد را با محبت چه ربط

چنین نقلها هیچ باطل کنند	که یک نقل تفسیر دیگر کند

دلیل نهم بودن علیؑ بن ابیطالب امیر المومنین و سید المسلمین و قائد الغر المحجلین که در خطبه منقول ست

دلیل نهم هست ای خوش خصال	کز الفاظ خطبه شود کشف حال
بحق علیؑ گفت سالار دین	امیر است سید المسلمینؑ
چو قائد دگر لفظ فرمود هم	که آرند حفاظ بس محترم
که آن بوسعید سجستانی ست	بن عقده و نیز طبرانی ست
کنون چیست شک در حدیث غدیر	که مولا در آن سیدست و امیر

دلیل دهم ارشاد آنحضرتؐ در خطبه علیکم بالسمع والطاعة للسابقین من عترتی

دلیل دگر آنکه احمد شهاب	بیاورد درخشنده چون آفتاب
که فرمود در خطبه آن نبیؐ	که باشید فرمان پذیر علیؑ
چو فرمان روا شد علیؑ بر همه	همین بهر مولی بکن ترجمه

دلیل یازدهم ارشاد آنحضرتؐ اینکه علیؑ در منزلت و مرتبت مثل من ست

دلیلی ست هم رتبهٔ مرتضاؑ	چو ابن المغازل بیارد بجا
که فرمود احمدؐ در آن انجمن	که در منزلت هست حیدرؑ چو من
چو شد مرتضاؑ همسر مصطفاؐ	پس او افضل و حاکم ست از خدا

دلیل دوازدهم ارشاد آنحضرتؐ در خطبه که این علیؑ

ولی من ست و ادا کنندہ از جانب من

دلیل دگر لفظ پاک نبیؐ ست — کہ از من ولی و مؤدی علیؑ ست

نباید گر این حرفِ من دلپذیر — بگیرے ز پور جریر و کثیر

چو گردید حیدرؑ مؤدی عام — امور نبیؐ را پس او شد امام

دلیل سیزدہم ارشاد آنحضرتؐ بعد حدیث غدیر حکم تمسک بہ ثقلین یعنی قرآن و اہلبیت اطہار

دلیلے ست زان خطبہ بس اجل — چو حکم تمسک بہ ہر دو ثقل

بقرآن حق شد قرانِ علیؑ — ببین شان پاک علیؑ ولی

تمسک باو مثلِ قرآنِ حق — بر امت شدہ فرض در ہر نسق

ازین رہ شدہ فرض بر مؤمنین — کہ دانند امامش بہر کار دین

خلافت ازین کار ہا بر شمار — وگرنہ بگردد ہمان ہیچ کار

چو بوبکر ہم زیر این حکم بود — چرا اولیت پئے خود ربود

دلیل چہاردہم نزول آیۂ سَأَلَ سَائِلٌ بِعَذَابٍ وَاقِعٍ در حق حارث کہ منکر خلافت جناب امیرؑ شدہ بود

دلیل دگر از کلامِ خدا — معارج بخوانے تو در ابتدا

کہ چون این ولائے شہ بحر و بر — شد اندر عرب شائع و مشتہر

یکے ناصبی شوم حارث بنام — بہ یثرب در آمد بجہد تمام

بابطح در او راحلہ را ببست — پس آمد بر سید حق پرستؐ

بگفت اے محمدؐ ز فرمان تو — گرفتیم ہر دو شہادت نکو

دگر کرده فرض صوم و صلوٰة — همین طور حج و جهاد و زکوٰة
در اینها گرفتیم فرمان گر — نکردی قناعت بر اینها دگر
گرفته دو بازوی یک ابن عم — نمودی بلندش تو ای محترم
پس او را کنون ای نبی زمان — فضیلت بدادی تو بر همگنان
بکردی هم او را تو مولای ما — بگو باشد این حکم حکم خدا
بپاسخ بفرمود سالار دین — هم این حکم حکم جهان آفرین
چو بشنید این پاسخ آن بد شیم — سوی ناقه برگشت و بگفت هم
که گر راست گفته محمد بما — خدایا بزودی عذابم نما
همانا یکی سنگ خورد و فتاد — بفرق وی از آسمان جان بداد
فرود آمد از بارگاه اجل — درین واقعه آیت حق سَئَل
روایات این واقعه را ببین — که نقل است مر از اساطین دین
چو آن ثعلبی و دگر سبط نیز — زرندی و دو صابی پر تمیز
شهابی و سمهودی پر کمال — دگر ابن صباغ و دیگر جمال
مناوی و باعلوی مقتدا — چو محمود چون حلبی پیشوا
دگر پور فضل احمد باکثیر — از و بعد محبوب عالم شهیر
دگر صدر عالم ز هندوستان — سهیل یمانی امیر بیان
دگر احمد حنفی خوش سخن — دگر مؤمنی کوست پور حسن
بیاورد این هر یکی محترم — ز سفیان و او از بر حماد قم
پس ای حق پژوه حقائق نیوش — برآورده خود بده گوش هوش

کہ ہرگاہ حارث ز اہلِ زبان　　بفہمد ز حکمِ غدیرے چنان

کہ بر جملہ یاران شہ دین بداد　　علیؑ را عجب فضل و رفعت بداد

اگر این فضل عین امامت بود　　کہ نزد تو ہم آن خلافت بود

پس این عین مطلوب و مقصود ماست　　کہ حالات حارث بر آن خود گواست

اگر بود این فضل چیزے دگر　　در آن ہست مرادم بباید نظر

کہ نزد فریقین بعد از رسولؐ　　خلیفہ شود بہترین فحول

چو زین حکم گردید افضل علیؑ　　ز ہر یار پس او امام و ولی

نباید درین پاک شان نزول　　ز جہل خودش عذرہای فضول

جواب اندرین عذرہا بیشتر　　مگر گویم اینجا بسے مختصر

کہ ابطح بہ یثرب بود پر ضرور　　ز تاریخ و ہم از لغت بر ظہور

ہم از سورہ مکیہ شک فضول　　کہ آیات گردد مکرر نزول

چو شد قطع جملہ تاویل خام　　شدہ حجتم بر مخالف تمام

دلیل پانزدہم مَنْ کُنْتُ اِمَامُہٗ فَعَلِیٌّ اِمَامُہٗ

دلیلے ست روشن ترین و جلی　　کہ ہے آورد در مودتلہ علیؑ

کہ کردہ روایت ہمانا بتولؑ　　کہ فرمود در حق حیدرؑ رسولؐ

کہ ہر کس کہ باشم من او را ولی　　ہمانا ولیش بود این علیؑ

ہر آنکس کہ او را بباشم امام　　امامش علیؑ ہست ہم در انام

دلیل شانزدہم مَنْ کَانَ اللّٰہُ وَ اَنَا مَوْلَاہُ فَہٰذَا عَلِیٌّ مَوْلَاہُ یَاْمُرُکُمْ وَیَنْہٰکُمْ مَا لَکُمْ عَلَیْہِ مِنْ اَمْرٍ وَلَا نَہْیٍ

جواب ابن تیمیہ ناصبی

لہ رواہ میر سید علی ہمدانی در کتاب مودۃ القربیٰ مودۃ ۱۲

دلیلےست کاندر مودت علی | بیاورد از خادم آن نبی
که روزے بفرمود خیر البشر | بخوان از قریشی کسان صد نفر
ز دیگر عرب نیز ہشتاد کس | ز جمع موالی بخوان شصت و بس
ز اولاد حبشه چهل مرد را | بخوان و بیاور ہمه نزد ما
چو پیش نبی آمدند آن کسان | بمن گفت آن سید انس و جان
که مکتوب چرمی بیار اے غلام | بیاوردمش نزد خیر الانام
پس آن جمع را چون صفوف نماز | نمود ایستاده رسول حجاز
بگفتا که آیا نباشد چنان | که اولی بمن ہست ایزد ز جان
کند امر خویش مرا ہر کجا | بجز او مرا نیست فرمان روا
بگفتند یاران بلی یا رسول | از آن بعد فرمود با آن فحول
که آیا چنان نیست ای مردمان | که باشم شما را من اولے بجان
کنم نہی و فرمان خود بر شما | که جز من کسے نیست فرمانروا
بگفتند یاران بلے یا رسول | از آن بعد فرمود با آن فحول
که آنرا که مولے خداوند و من | بباشیم مولاش ہم بو الحسن
کند نہی و فرمان خود بر شما | بر او حکم نبود شما را بجا
خدایا محبانش را دوستدار | به خصمش عداوت کن ای کردگار
ازین بعد فرمود شاه حجاز | که شاہد برین باش ای بی نیاز
از آن بعد از حکم او در حضور | بر آن نامه کردند مردم مہور
پس آنرا بپیچید و فرمود بند | سپرده بآن حیدر ارجمند

سید علی ہمدانی در کتاب مودة القربی آورده عن ابی الحمراء رضی الله عنه خادم رسول الله صلعم قال ... ادعی لی سید العرب ... ثم اقامهم مثل صف الصلوة فقال معاشر الناس الیس الله اولی بی من نفسی ...

از این حکم احمد بگردید ا — که مقصود مولاست فرمانروا
مکن شک در اینجا که سید علی — برست کامل فقیه و ولی

دلیل هفتدهم اشعار جناب حیدر کرار که وقت طلب بیعت پیش ابوبکر و غیره ارشاد فرموده بود

دلیلی دگر روشن و بس جلی — بباشد اشعار پاک علی
چنین آورد میبذی خبیر — دم شرح دیوان خاص امیر
که می آورد واحدی همام — که در علم تفسیر بوده امام
که فرمود حیدر بانداز نید — به پیش ابوبکر و اصحاب چند
بدانند کافزونست از فروزن — در اسلام از بخشش کل بخش من
اخی ست وصهرم رسول انام — هم ابن عم من علیه السلام
همه را چه باشد عرب چه عجم — سوی دین اسلام من قائدم
زجمله صنادید کفران شعار — همانا برآورده ام من دمار
بقرآن خدا فرض کرده عیان — ولائے من و طاعتم بر کسان
چو هارون بموسی برادر منم — بنے را و دارم چنین نام هم
ازین وجه کردم امام و امیر — خبر داد شان را ازین بر غدیر
پس اکنون که باشد درین انجمن — به پیشی اسلام و خویشی چو من
برآن وای کو پیش حق روز داد — ستم کرده بر من ز روی عناد
بران وای پس وای کز طاعتم — کند جحد یا جهد تنقیص من
چه ویل ست بر هر که گردد شقی — ز روی سفاهت و یا بخردی

که هجیرم گردد همی کینه جو | بنا کرده جسری بگرد عدو

دلیل هیجدهم فرمودن جناب فاطمه بصحابه اثیم قول رسول الله یوم غدیر

دسیلی دگر مدعا را ببین | اگر موئے منے میشوی بس حزین

که از غدرشان با دل دردناک | باصحاب فرمود خاتون پاک

که آیا شما ای گروه فحول | فراموش کردید قول رسول

که فرمود در جایگاه غدیر | که من کنت مولاه بهر امیر

دگر آنکه گفته پی آن ولی | که تو همچو هارون من ای علی

بیاور د این را ز روے یقین | بن جزری شمس حفاظ دین [۵۸]

ز جمع فواطم طریق خبر | مسلسل منور چو عقد گهر

پس از قول زهرا استیم ضرور | عیانست نزدیک هر ذی شعور

که بر منزلت هم به نص غدیر | نکردند یاران عمل ناگزیر

گر از هر دو باشد خلافت مراد | همین ست مقصود ما اهل داد

گر این هر دو نص هدایت مآل | پی حب حیدر باشند دال

بود حاصل آن گله بے خفا | که کردند اصحاب ترک ولا

همانا که ترک ولای امیر | حضور بتول حزین ناگزیر

نه زنهار صورت پذیرد جز آن | که کردند غصب حقش مردمان

خلافت نبود ار حق مرتضی | نیاید ز اصحاب ترک ولا

چه نگرفت گر حق او را کسے | نگردد مگر ترک حب از پسے

[۵۸] شمس الدین ابو الخیر محمد جزری صاحب حصن حصین و غیره در کتاب اسنی المطالب گفته و ألطف طرق رفع لهذا الحدیث و اغربه ما حدثنا شیخنا خاتمة الحفاظ ابو بکر محمد بن عبد الله بن المحب المقدسی مشافهة اخبرنا الشیخة ام محمد زینب بنت احمد بن عبد الرحیم المقدسیة عن ابی المظفر محمد بن فتیان بن المثنی اخبرنا ابو موسی محمد بن ابی بکر الحافظ اخبرنا ابن عمة والدی القاضی ابو القاسم عبد الواحد بن محمد بن عبد الواحد المدینی بقرائتی علیه اخبرنا ظفر بن داعی العلوی باستراباد اخبرنا والدی و ابو احمد بن مطرف المطرفی قالا حدثنا ابو سعید الادریسی اجازة فیما اخرجه فی تاریخ استراباد حدثنی محمد بن محمد بن الحسن ابو العباس الرشیدی من ولد هارون الرشید بسمرقند و ما کتبناه الا عنه حدثنا ابو الحسن محمد بن جعفر الحلوانی حدثنا علی بن محمد بن جعفر الاهوازی مولی الرشید حدثنا بکر بن احمد القصری حدثنا فاطمة بنت علی بن موسی الرضا حدثتنی فاطمة و زینب و ام کلثوم بنات موسی بن جعفر قلن حدثتنا فاطمة بنت جعفر بن محمد الصادق حدثتنی فاطمة بنت محمد بن علی حدثتنی فاطمة بنت علی بن الحسین حدثتنی فاطمة و سکینة ابنتا الحسین بن علی عن ام کلثوم بنت فاطمة بنت النبی علیه السلام عن فاطمة بنت رسول الله صلعم و رضی عنها قالت أنسیتم قول رسول الله صلعم یوم غدیر خم من کنت مولاه فعلی مولاه و قوله صلعم انت منی بمنزلة هارون من موسی هکذا اخرجه الحافظ ابو موسی المدینی فی کتابه المسلسل بالاسماء و قال

پس از قول زهرا عیان ناگزیر | که بوده خلافت حقِ آن امیرؑ
دگر ذکر آن منزلت اے خبیر | بآن شکوه ترک حبّ امیر
ندیداشت نسبت نبودش محل | که فرمود حضرت رسول اجلّؑ
چو فرمود حضرت بشیر و نذیرؐ | هم آن منزلت را بنص غدیر
پس از لفظ مولائے عالی نهاد | بود منصب عام هارونؑ مراد
چنانچه ازین قبل گفتم جلی | که فرمود زهراؑ که گفته نبی
که هر کس که باشم من او را ولی | همان طور او را ولی این علیؑ
دگر هر کسے را که هستم امام | بباشد مرا او را علیؑ هم امام
هویدا که مولائے حکم علیؑ | امام است نزدیک حضرت نبیؐ

دلیل نوزدهم اشعار قیس بن سعد بن عباده که در جنگ صفین انشا کرده بود

دلیلی ست هم شعر قیس همام | که گفته بصفین حضور امامؑ
که کرده عدو سرکشی آشکار | بگفتم که کافی ست پروردگار
امام من و جمله مردم علیؑ ست | درین باب تنزیل قرآن جلی ست
چنانچه بگفتا رسول کریم | که من کنت مولاه قول عظیم
نفرمود این را مگر بهر آن | که شد قطع زان گفتگوی کسان
پس این شعرها هم دلیل متین | که چون گفته تاریخ دان گزین
زاهل تواریخ آورده است | بغیر از تعصب بیان کرده است

دلیل بستم استشهاد جناب امیرؑ بمقام رحبه

قال قیس بن سعد بن عبادة بصفین
قلت لما بغی العدو علینا حسبنا ربنا ونعم الوکیل
وعلی امامنا وامام لسوانا اتی به التنزیل
یوم قال النبی من کنت مولاه فهذا مولاه خطب جلیل
انما قاله النبی علی الامة حتما ما فیه قال وقیل

پیش صحابه بحدیث غدیر وقتیکه معاویه درخلافت نزاع کرده بود

ولیلے درخشنده چون آفتاب　　خود انشاد مشهور آن بوتراب

که برحق خود آنجناب امیر　　گرفته سند با حدیث غدیر

صحابه شهادت بدادند هم　　از آن بعد انکار باشد ستم

بیارند این ماجرا را خبر　　گروهے ز اعلام بالغ نظر

بنوعیکه نزدیک ارباب دین　　محقق شد[51] آن مثل علم الیقین

از او شان بباشند چندین کسان　　مر اشیاخ شیخین والامکان

بباشند هم زان گروه عظام　　چو احمد دگر چون نسائی امام

چو بزار و هم موصلی اریب　　چو طبرانی و بعد او چون خطیب

همانا دگر نامهارا بهل　　که تفصیل آنهاست طول ممل

چو در وقت انشاد زان حاضران　　بکردند بعضے شهادت[52] نهان

پس از بد دعای ولے خدا　　کسے را برص شد کسے را عما

بیارند کتمان شان بیگمان　　ز اهل الاحادیث خیلی مهان

چو عبدالله (بن احمد حنبل) و هیچو بلاذرے　　دگر دار قطنے بداد آورے

هم ابن المغازل دگر بو نعیم　　همین طور بو موسے بس فهیم

بتاریخ اصحاب ابن الاثیر　　دگر مجد و حلبے و ابن کثیر

دگر جامی و هم محدث جمال　　پس انکار را نیست اینجا مجال

مگر دهلوے تحفه ساز زمان　　نه در تحفه انشاد کرده بیان

مکن کتم انشاد حق امیرؑ / زامثال زید و انس پندگیر
پس ای حق پژوه بصیرت گزین / تو دانسته باشی بعلم الیقین
که قطعاً مراد حدیث غدیر / امامت بود و از برای امیرؑ
چه دلتنگی و بددعای امیرؑ / نشاید که آن امر بوده خطیر
نه آن دوستی بود هم اینچنین / که کتمش نمایند یاران دین
دگر اینکه حب شه مومنان / که مر افضیلت نبوده در آن
مسلم چنان بود مشهورتر / که حاجت نبوده که آن راهبر
شهادت بخواهد عبث اندر آن / خصوصاً از آن زمرهٔ واقفان
دگر اینکه از ذکر حکم غدیر / چو بودے محبت مراد امیرؑ
باثبات آن بود اندر نظر / چو ذکر مودت سزاوارتر
بیانست ذکر چنان در عراق / که بغض علیؑ[۵۱] میشود یک نفاق
بود حب حیدرؑ چو حرب نبیؐ / پس ای وای بر حرب و بغض علی
دگر بود انشاد آن حق مطاع / در آندم که شد بر خلافت نزاع
چنانچه که حلبی و ابن حجر[۵۲] / بیارند این وجه را خوب تر
چو انشاد شد بر خلافت ضرور / ز مولی مرادش ولی الامور
چه وقتے شود احتجاجش درست / که باشد در آن معنی ما نخست
چو بودی از آن نص محبت عیان / نه ممکن شدے احتجاجش بآن

فصل چهارم اعترافات علمای سنیه بر نص بودن حدیث غدیر در باب امامت و خلافت

۵۱ روایت بغض علی بن ابی طالب نفاق بودن از صحیح مسلم و ترمذی و خصائص نسائی و مستدرک حاکم و [illegible]
۵۲ ابن حجر [illegible] در صواعق [illegible] استدلال اهل حق [illegible] و جواب [illegible]
[illegible]

جناب امیر علیہ السلام

بیا خواستگار صراط نجات
بیا طالب جادہ ہائے ہدات

بدیدی ہمہ این دلائل چو نور
کہ روشن کند چشم ہر قلب کور

ببین بعد از اینہا چو عین الیقین
کہ کرد اعترافی مخالف دین

از او شانست غزالی نیکنام
چہ خوش گفتہ در سفتہ اینجا تمام

کہ اجماع باشد بر اصل خبر
دگر تہنیت ثابت ست از عمر

ہمین ست تسلیم و عین قبول
بتحکیم حیدر حضور رسول

مگر حب جاہ و ریاست زپس
چشانیدشان جام حرص و ہوس

ہمس آنرا پس پشت انداختند
کہ خود بر حکومت بپرداختند

بسوی طریق نخستین خویش
رہ ارتدادی گرفتند پیش

بدادند دین را بدنیای دون
گرفتند بس ہیچ زشت و زبون

دگر یوسف سبط فرد زمان
نگر تا چہ آورد حق بر زبان

کہ نصی ست اینحکم خم بے نزاع
کہ بودہ علی یک امام مطاع

حکیمی سنائی و عطار نیز
بن طلحہ و گنجی خوش تمیز

سعید تو فرغانی ذی شعور
ہمین گونہ مقریزی و توشکور

ز اعلام ہر دو شہاب مہان
ہم ابن صلاح امیر میان

ہم ابن الاخ شاہ عبد العزیز
کہ در ہند کردہ جہاد و ستیز

در اینجا جہا در خوش سفتہ اند
کہ مقصود مولا چو ما گفتہ اند

باب دوم رجوع سوئی مقصود یعنی بجہت ادلہ

مذکورہ معنی امامت از حدیث غدیر ظاہر و معنے محبت باطل و دفع تعصبات و مکابرات اہل سنت و درانیجا دو فصل ست فصل اول دفع تعصبات فخر رازی و خواجہ نصر اللہ کابلی و شاہ عبد العزیز دہلوی صاحب تحفہ و غیرہم

بدہ ساقیا بادۂ دل فروز ... کہ گردد از آن بخت تیرہ چو روز
بدہ ساغر از بادۂ لعل رنگ ... کہ دارم بہ کیوان و بہرام جنگ
گر اچرخ خیرہ کش حقہ باز ... بسوی بزرگانست دستش دراز
زجورش بآخر بجوش آمدم ... چو دروی کشان در خروش آمدم
بجامم از آن آتشین آب ریز ... کہ خم فلک شد از آن سیل خیز
چو زان لعل گون می شوم جرعہ نوش ... بیایم بمستی چو دریا بجوش
شود نطق از آن آب آتش زبان ... دلم ہمچو دریاے گوہر فشان
بر آرم سوئے چرخ دست نبرد ... رود تا بمہر و مہ خود بہ گرد
ہمہ کجروش بھسم بر زنم ... بھر کجرہی آتش اندر زنم
زنم چنگ در چنگ جلاد او ... بیابم امان تا زبیداد او
از آن آب آتش نوائی کنم ... زحق باطلے را جدائے کنم
بیا اے پسر رازی و کابلے ... بیا اے کہ از دین بسے غافلے
کجائی تو اے شاہ عبد العزیز ... کہ در ہند کردی بسا یک ستیز
چو طوطی بآئینہ بی جستجو ... بتقلید دیگر کنے گفتگو

بود اوّلین جهل ای دہلوی — که فرمودی از راه نصب قوی

قوله
که اخبار قوم تشیع نهاد — گر آن بر امامت کنند استناد

ز روی تفحص بغامض نظر — همانا بباشند اثنا عشر

بگویم که این حصر بطلان نشان — بیاورده از کجا بر زبان

تو اسفار شیعه تفحص نما — که همچون احادیث یابی بسا

قوله
دگر گفت[ه] اینکه نقل غدیر — سهی آورد اسلمی خبیر

بگویم کزین قول تو پر عیانست — که این حاصل دعوی شیعیانست

ولیکن تو در نقل دعوای شان — غلط کرده قصداً ای بدزبان

که از قول اوشان بعلم و شعور — تواتر تو ساقط نمودی ضرور

روایت درین نص و حکم غدیر — ز تنها بریده کنی ای بصیر

پس اظهار بس راویان را در او — ندادہ اجازت مگر نصب تو

بود وجه در ترک آن این چنین — که نبود ثبوتش بقطع و یقین

مگر مرشدت خواجهٔ باکمال — که کردی کتابش همه انتحال

نموده ست شرم از خدای ودود — که بعد از بریده و غیره فزود

دگر بعد این کار خود ای عزیز — باین فضل مشهور با صد تمیز

قوله
بگفتی که انکار کردند از آن — که مولی است اولی همه لغویان

بگویم کزین کذب مذموم تر — نه چون کردی از قهر قاهر حذر

نه انکار کرده کس از لغویان — که اولیست هم از معانی آن

بجستی خودت منکران را بسی — نیارستی آورد نام کسی

نمودند اثبات آن ای عقول ‌ ‌ همه لغویان بل خدا و رسول
چنانچه بفصل معانی آن ‌ ‌ گذشتند اقوال آن لغویان
ندانم کزین کذب فاحش ترین ‌ ‌ عزیزا چه حاصل شدت جز ازین
که خود را و هم مذهب خویش را ‌ ‌ نمودی تو رسوا ازین افترا
رگ گردن تو قوی از شقاق ‌ ‌ خوش ادعوی بحث با طمطراق
حدیث و لغت اندی درست ‌ ‌ هزار آفرین بر چنین فضل تست
چه گفتی که گفتند اهل ادب ‌ ‌ قوله که مفعل چو افعل نشد در عرب
بگوییم که گفتی چه قول غریب ‌ ‌ که نشنید زنهار مردی ادیب
هم آن فخر رازی و هم کابلی ‌ ‌ نکردند جرأت برین عاقلی
نگفتی ز اهل لغت نام کس ‌ ‌ هزار آفرین بر چنین صدق و بس
بلی موجد هیچ سودای خام ‌ ‌ بود فخر دین مشکک امام
بگفتا که مفعل برای مکان ست ‌ ‌ و یا بهر حدثان و بهر زمان ست
نه تصریح کردند اهل ادب ‌ ‌ که مفعل چو افعل بود در عرب
تو گفتی که گفتند اهل ادب ‌ ‌ که مفعل نه افعل بود در عرب
بود فرق بین نباشد نهان ‌ ‌ ز گفتن بنا گفتن اندر بیان
بهر حال قصد مشکک امام ‌ ‌ گر انیست زین حرف مثل عوام
که این وزن مفعل تحقیق در ‌ ‌ بجز سه[3] معانی ندارد دگر
پس این حصر باطل بود در عیان ‌ ‌ معانی دیگر بود بهر آن
که باشند آنها بر اهل نبیل ‌ ‌ چو فاعل چو مفعول و همچون فعیل

جواب

سله قول خدا از آیه سوره حدید هی مولاکم الخ و قول رسول از [illegible] ظاهر است [illegible] در صحیحین مذکور [illegible] نقل ابو حمزه [illegible] چند بار [illegible] ست و سابق ازین [illegible] ۱۲ [illegible] مذکور شده ظاهر است [illegible] قوله بلکه گفته اند که مفعل [illegible] [illegible] افعل [illegible] چه جای [illegible] سله مراد از حدثان مصدر است [illegible] مطلب اینکه وزن مفعل برای [illegible] مصدر [illegible] ظرف مکان [illegible] حاصل شود [illegible] و زمان [illegible] سله فخر رازی [illegible] گفته اند [illegible] تصریح [illegible] اهل لغت [illegible] و شاه عبد العزیز [illegible] افعل [illegible] گفته اند که مفعل [illegible] [illegible] ظاهر [illegible] [illegible] و اگر شاه صاحب [illegible] واینکه [illegible] ظاهر کرده که فلان کس لغوی [illegible]

سرقه ۱۲

ندانی که معنی مولی جلی | چو ناصر چو معتق دگر چون ولی

خودش گفت رازی جز نبیل | معانی مولی چو فاعل فعیل

در تفسیر و در نهایة العقول

پس از ذکر هر سه معانی آن | چه حاصل شدش کانست باطل بیان

کنون مفعل افعل نیاید چرا | چه باشد دلیلی برین افترا

قوله

چو گفته است رازی که آن لغویان | نکردند مفعل چو افعل بیان

تو تقلید او کرده ای محترم | فراتر نهادی از او یک قدم

بگویم که اهل لغت همگنان | بکردند مولی چو اولی بیان

پس اینجا و هم اندرین ماده | ببین مفعل افعل همین آمده

نیامد اگر هیچ جائی دگر | نه زعم تو ثابت شود در نظر

چه اندر لغت گر قیاسی کنی | بها لفظ و ترکیب بر هم زنی

چو مولی است اولی پس آن را شناس | قیاس تو اندر لغت بی اساس

ندانی که اندر زبان عرب [۵۱] | بر مرد دانای فن ادب

چه جد و جبالات و هم اربعا | نظیری ندارند بس لفظها

خصوصاً برین لفظ عالی مراد | شعاعی ز اسم جلاله [۵۲] فتاد

قوله

چو گفتی که بوزید [۵۳] تجویز آن | نموده بمعمر تمسک کنان

و لیکن ز جمهور شد تصفیه | که کردند بوزید را تخطیه

بگویم که این سه [۵۴] دروغ بتر | که گفتی نگفته کسی پیشتر

یکی آنکه تجویز را آشکار | بوزید کردی خودت انحصار

تمسک بمعمر دروغی دگر | سوم تخطیه نیز کذب بتر

خود آن فخر رازی تو زنهار
جسارت نکرده برین انحصار

خود اظهار آن کرد و گفته عیان
که گفتند آنرا لسان اللغویان

غنیمت ز تو اینچنین داوری
که تجویز بوزید را مظهری

مگر کاب بے تعصب[۱] پرست
ز تجویز بوزید هم منکر ست

دگر آنکه یک قول بوزید بس
نه چون بهر تو گشت کافی و بس

چه یک قول از لغویان[۲] بخلاف
پذیرا و مقبول سب بے انحراف

بتخصیص قول چنین فرد تام
که بوده لسان اللغویان را امام

چه بودند بهر لغت در جهان
سه کس مثل ارکان برائی مکان

ابوزید و معمر سوم اصمعی
در ایشان ابوزید بوده صفی

تو گوئی که سر چشمه علم بود
هم آن سیبویه از وی اخذی نمود

نه هم پایه اش شد خلیل نبیل
که اندر لغت پیش او شد ذلیل

ندانسته شان بوزید را
ندیدے تو فرهنگ درین ماجرا

که امثال بوحاتم اسلاف تو
گرفتند معنی قرآن از و

دروغ دوم اینکه بوزید فرد
در اینجا تمسک بمعمر بکرد

بگوییم که باید برین هم دلیل
مگر تا قیامت نیابی سبیل

چگونه تمسک بمعمر[۳] نمود
که با او چو هم عمر و هم عصر بود

بآن همسنی خود بجمله امور
ز معمر همی بود افضل ضرور

دروغ سوم تهمت تخطیه
جوابش چنین قابل تسلیه

که زنهار ننمود اے پر مرا
کسے تخطیه آن ابوزید را

همه لغویان از ره اعتبار — نمودند معنی او اختیار
چنانچه بنام آن لغویان — گذشته بسابق در آنجا بخوان
مگر گردی ای پر هنر اوستاد — در اینجا ز جمهور عنقا مراد
هم آن فخر رازی رهزن ترا — جسارت نکرده برین افترا
نگفتی ز جمهور نام کسی — برین صدق تو آفرینها بسی
ازین بعد میگویمت ای عزیز — که گردید ظاهر ز قول تو نیز
که بوزید و هم معمر باشعور — بگفتند مولیٰ ست اولیٰ ضرور
چو زان سر اراکین فن زبان — دو تا رکن کردند اولیٰ بیان
پس انکار تو است تعصب مآب — بجز یک خموشی ندارد جواب
چو بوزید تقلید معمر نمود — نکردی چرا تو چنین ای گنود

قوله

دگر گفته ای معظم لقب — که گفتند جمهور اهل ادب
که مولیٰ اگر اولیٰ بودی فطور — پس لفظ مولیٰ مین آید ضرور
بگویم که این قول را ای عزیز — نکردی بجمهور منسوب نیز
نگفتی ز جمهور نامی چرا — هزار آفرینها برین افترا
مرادت ز جمهور یک ار نیست — گر او این همه شید و شب بازیست
نه او نحوی و نی ز اهل لغت — چو تو دشمن ما و هم نخلات
مهارت بعلم ادب هم نداشت — که همت پی خود نمائی گماشت
اگر شک در سینه نمائی درین — کتب مثل روض المناظر ببین
دگر رازی آنرا گهی از زبان — نه منسوب کرده بآن لغویان

سله قوله و گفته اند که اگر این قول صحیح باشد لازم آید که بجای فلان اولی منک بگویند فلان مولی منک و هو باطل منکر بالاجماع ۱۲ منه

قاضی محب الدین ابو الولید بن شحنه المحقق الحلبی در کتاب روض المناظر در ذکر سنه ۶۰۶ گفته فیها توفی الامام فخر الدین محمد بن عمر الخطیب الرازی قال ابن اثیر یعنی ان مولده سنه ۵۴۳ و کان یعظ الناس بالعربی والعجمی و کانت له الید الطولی فی العلوم خلا العربیة و سائر البلاد و صحح الالوکه و جرت بسببه فتنة عظیمة ازین عبارت ظاهر است که فخر رازی در فنون عربی مهارت نمیداشت علاوه ازین سابقا در ابتدای ذکر تواتر حدیث غدیر حالات تشکیک و ضعف ایمان این بزرگ مذکور گشت و نیز از صحبت ملوک و فتنه ظاهر است که طامع و خود نما و فتنه پرداز بود نعوذ بالله من ذلک ۱۲ منه

باب اول

باب دوم

خودش بخت این جمله سودای خام   نگرساند ناکام اندر مرام

تو طنبور را و از وی زخمه   فزودی بر آن خود دگر نغمه

چنانچه نخستین خودش ای شگفت   درون نهایه ره کج گرفت

بگفتا که ترکیب لفظ بیان   بود امر عقلی نه از واضعان

ازین ره بهر دو مرادف ضرور   بباید قرین یک ز عقل و شعور

پس از ختم این سفسطه خود دگر   در آخر بگفته که فیه نظر

بحصول نبود تفصیل بیش   ره حق گرفته درین باب پیش

همانا بگفته که نبود چنین   که یکسان بود هر دو را هر قرین

نگردد چو محصول او دستیاب   تو تصدیق آن کن ز سلّم کتاب

گرفتے غلط حرف را ای عزیز   نه قول درستش بود چه ستیز

مخور گول رازی پر هنر   که قولش تعصب بود سر بسر

دلیلش خیال دماغ سقیم   بود شکل مطلوب طبعش عقیم

چو پشتے باطل نموده عیان   کلامش تهافت بطالت نشان

ثمر نیست در هیچ بے بار نخل   چه اندر لغت عقل را نیست دخل

که هر چه بخواهے تراشی ز عقل   نه هرگز کنے اتفاقی بنقل

تراکیب الفاظ اے پر نزاع   چو مفرد بود منحصر در سماع

همین ست خوش مسلک نحویان   کتب گر بدیدی چو مزهر بخوان

هم اندر ترادف نه لازم چنین   که یکسان بود هر دو را هر قرین

شود تا از آن لازم ای ذی شعور   که در بعد مولی یعنی آید ضرور

له علامه سیوطی در کتاب مزهر گفته قال ابو حیان فی شرح التسهیل العجب ممن یجیز ترکیبا ما فی لغة من اللغات من غیر ان یسمع من ذلک الترکیب نظائر وهل الترکیب العربیة الا کالمفردات اللغویة فکما لا یجوز احداث لفظ مفرد کذلک لا یجوز فی الترکیب لان جمیع ذلک امور وضعیة والامور الوضعیة تحتاج الی سماع من اهل ذلک اللسان الخ مزهر ص ۲۲ ج ۱

چہ نیست از اعراض الفاظ بس
ہم اعراض الفاظ ای نزاع
ببین نوم نومان و صلّی دعا
بباشند ہم معنی و مؤتلف
ازین وجہ بعد از جدال فضول
کنون تو چہ داری سر کار زار
دگر اینکہ چون سعد اسلاف تو
کہ مولی صفت نیست اسم ست این
دگر کردی ابطال این قاعدہ
بگفتی احبُّ الی المؤمنین
احب را با ولی مرادف کنی
تو دانی احب اصلہ ہست الی
بگفتی مگر پیش ازین ای امین
پس از قول تو ہم بگشتہ عیان
کہ نبود بمولی قرین من اگر
چو گفتی ازین پس کہ آن لغویان
چو معمر کہ تفسیر مولی بکرد
پس این کذب ہم گاؤ تازی بود
چو باطل اساسی کہ خود بر نہاد

نہ اعراض معنی بہ نزدیک کس
بباشند موقوف بر یک سماع
عَرَفتَ عَلِمتَ کہ حتّی الی
مگر وقت ترکیب خود مختلف
ز رای خودش کرد رازی دل
کز اینجا امام تو کردہ فرار
بگفتند ہمچون مقاصد بجو
صلہ لفظ مِن تا بیاید پسین
کہ بردی در آن رنج بیفائدہ
نکردی حذر از تناقض درین
قرینش ز اولی مخالف کنی
بود بہر اولی صلہ حرف با
بہر دو مرادف بود یک قرین
چنانچہ ز رازی بکردم بیان
بمعنی اولاش نباید ضرر
تساہل نمودند اینجا عیان
بیان حاصل معنیش را بکرد
ز افکار بیکار رازی بود
چو آن خود در افتاد اینہم فتاد

قوله

جواب اول

جواب سوم

جواب چہارم

دوم اینکہ یک لغوی حق پرست — نگفتہ کہ آن حاصل معنی ست
اگر راست بازی کتب را بجو — تو یک نام از لغویان خود بگو
سوم اہل تفسیر و اہل لغت — کہ بودند بسیار و ہم نحلہ ات
معانے مولے[51] شمردند و پس — نگفتند اولے از آن جملہ بس
ازین بہ چہ باشد طریق بیان — در اثبات معنی لغوے عیان
بس افسوس بر کذب و نادانی ست — کہ گوئی کہ آن حاصل معنی است
وگر قول رازی سخنے گر سند — بگرد لغت جملہ نامعتمد
بباید تساہل گر از لغویان — لغت لغو و اہل لغت لغویان
رسد ملحدے را برین کج بنائے — کہ معنے قرآن کند طبعزای
بمعنے لغوی حق گویدت — تساہل نمودند اہل لغت
ندانم کہ با آن امامت چسان — بدین ہرزہ آگو درازی زبان
ز رازی بنالند خود کاملان — چو ذہبی و ہم حافظ عسقلان
کہ بر اہل اسلام ارکان دین — کند نکتہ چینے لقاسد یقین
در آخر برین شور پر از ستیز — بگویم کہ ای شاہ عبد العزیز
عجب عامیانہ رہ از غافلی — برفتے پس رازے و کابلی
بچہ وجہ نگرفتے از سعد دین — تو معنی مولی کہ اسم است این
کہ کردہ است معنی لغوی آن — تصرف کنندہ ہم اولے بیان
چو ثابت شد اندر لغت ناگزیر — کہ مولی است اولی پس آنرا پذیر
بفرمود مولے چو اولے رسول — پس انکار از آنست کفر جہول

جواب دوم — ۵۱ سابقا در فصل دوم از باب اول بگذشت کہ اہل لغت مثل ابن الانباری و [illegible] لغت خود ...

جواب سوم — غزنوی در تفاسیر [illegible] و جوہری در صحاح و [illegible] و غریب القرآن [illegible] الرازی و [illegible] و غیرہم و تبریزی در شرح حماسہ و غیرہم معانی مولی را تعداد و شمار

جواب چہارم — معانی مولی را تعداد نوشتہ اند و از انجملہ معنی اول بیان کردہ اند بلکہ بخاری در کتاب التفسیر از ابو عبیدہ معانی را تعداد نوشتہ و از انجملہ معنی ملیک و مالک و شاہ گرفتہ پس عجب است از تعجب فخر رازی بلکہ شیخین [illegible] تقلید او کہ معنی اولی را حاصل معنی گویند نہ معنی لغوی ۱۲

تو نگرفته هم ز رازی صحیح | گرفتی خرافات او ای فضیح

بر آن هم نه قانع شدی ای عزیز | فزودی ز خود وافترا آت نیز

برازی شده ختم اهداے عام | شده بر تو صدق و دیانت تمام

بهنگام بحث اهل دین بیش و کم | نمایند تاویل و تلبیس هم

مگر صاف کذب چنین برملا | ندانم که گفته کسی با حیا

بلی کرد بابائے تو اے عزیز | در اینجا چو تو یک جدال و ستیز

که کرده بمعنے مولے بیان | که نبود ولی امر معنے آن

چه این وزن مَفعَل بر هر نبیل | نیاید بمعنے وزن فَعِیل

پس از بهر رد چنین نصب ۱۴ | افادات اهل لغت را بجو

که در فصل سے معنے نمودم بیان | خودت کذب با وصاف گردد عیان

که این کتب لغات و حدیث و کتاب | بقولش نخوانده ز روی صواب

چنین ست این معنیش آشکار | که رازی بجا ها نمود اختیار

چو گفتی گر اولی ۱۵ ست مولای حکم | قوله | تصرف صله گویا و لائے حکم

بگوییم که از بهر هر لفظ تو | صله در لغت نیست (کجا ۱۲) ای نام جو

بر آید صله خاص حسب مقام | بود در بهمونش قرائن تمام

دوم نیست زنهار حاجت چنین | که جوئی صله را بفکر رزین

چه ۱۶ معنے لغوی مولے ضرور | تصرف کننده و ولی الامور

همین ست کافی بمقصود ما | کند دفع وهم تعصب نما

اگر هست مقصود تو اے بصیر | که از بهر اولی بنص غدیر

[illegible]

تصرف بباید صله از کجا — دلیلی چه باشد بر آن رهنما

بگویم که آنچه دلائل چو نور — بگفتیم بود خوش قرینه ضرور

از آن جمله هر یک دلیل متین — بود موجب این صله بالیقین

بتخصیص[۱] صدر حدیث غدیر — چو تبریک اصحاب بر آن امیر

از آن نوجه تبریک بگذاشتی — که برهان روشن بینگاشتی

پئی حب و تعظیم ای کاردان — نه واقع شود تهنیت در جهان

پئی دفع جحد تعصب شعار — کتاب خدا هم نیاید بکار

دوم زان دلائل بتابی تو سر — نگیری صله هم تصرف اگر

پس این اولویت در اولی ضرور — بگردید مطلق بجمله امور

چنانچه در آن صدر لبس محترم — بر آرند اهل التفاسیر هم

چو شد اولویت بجمله امور — تصرف در آنهاست داخل ضرور

پس از وجه اطلاق مولی عیان — که حیدر بود شاه بر همگنان

در آنجا کرا میرسد جز جهول — که رو تابد از قول حق رسول

چو[۲] گفتی که در بعد اولی گمان ست — قوله — که تعظیم یا حب صله بهر آن ست

بود تا درامت علی[۳] ولی — معظم که محبوب تر چون نبی

بگویم کزین وهم وزین ارتیاب — گذشته بسابق درخشان جواب

که آنچه که در صدر باید صله — درین فرع او نیز آید صله

تصرف صله هست آنجا چو نور — بود هم تصرف درینجا ضرور

اگر از چنین طبع زاد احتمال — دلائل بباشند باطل خیال

[۱] مراد از صدر است اولی بکم من انفسکم ست و بعدی من کنت مولاه فعلی مولاه ۱۲ [۲] ... تهنیت ست که اولی ... احتمال ست که اولی بالمحبة ... یا بالتعظیم مراد باشد ۱۲

پس آیات قرآن و قول رسولؐ ... نباشند بیکار و لغو و فضول
دوم آنکه آیا نکردی نظر ... هر آنچه بفرمود ابن حجر
که بالقطع و فی الواقع و بی نزاع ... بما بعد او سے صله اتباع
همین بود و بس فهم شیخین ما ... که تبریک گفتند بر مرتضیٰؑ
پس این رهبر تو بلا قیل و قال ... بکرد احتمال تو باطل خیال
سوم آنکه این وهم و این احتمال ... منافی ما نیست اندر خیال
کزین احتمال تو گردد جلے ... کز اشیاخ تو بود افضل علیؑ
ندانی که محبوب تر آن کسی ست ... که در ذات او فضل دینی بسی ست
خودت گفته همچنین ای نبیل ... به تصنیف معروف سر جلیل
نگوید گہے شخص مفضول را ... بتعظیم او سے له شه دوسرا
پس از لغو زعم تو هم آن علیؑ ... بود افضل و هم وصی نبی
چه نزد تو بے اختلاف بیان ... خلیفه شود بهترین کسان
پس این احتمال تو ای ذی شعور ... کند منهدم مذهب تو ضرور
قوله — چو گفتی که لازم نشد بے خفا ... تصرف با و سے صله هر کجا
بگویم که گفته ترا اے دلیر ... که هر جا تصرف با و سے بگیر
در آن آیه پاک ذکر خلیل ... تصرف نباشد صله از دلیل
چه مانع ازین معنی ست اتباع ... چه آورده جا هلانه نزاع
مگر بر تصرف در اینجا ضرور ... دلائل بیان کرده ام مثل نور
قوله — چو گفتی که ما بعد حکم صحیح ... بود بر محبت قرینه صریح

پس اولی بود یا که مولی همان　　مراد از ولایت محبت عیان
بگویم که گرچه چو نور و ضیا　　گذشته جواب همه ادعا
در اینجا جواب تو اے پر ہنر　　بگویم در اینجا بطرز دگر
که اعلام پیشینیان ترا　　بمعنے مولا و این ما جرا
عجب اضطرابات رو داده است　　که هر یک براهی در افتاده است
چو رفتند کج از ره مستقیم　　فتادند در اختلاف عظیم
بجا ماندند اینجا ز دانش برون　　تو گوئی که فِی سَکْرَتِهِمْ یَعْمَهُوْنَ
کسے گفت ناصر دگر کس محب　　دگر چند معنے کسے مضطرب
هویداست زشتی معنی شان　　چنانچه ازین پیشتر شد بیان
که انصاف کوشی ندارد قبول　　که در راه و در عین گر بار رسولؐ
کشد زحمت اهتمام آنچنان　　شود حاصل آن همین یک بیان
که هر کس که من یاریش کرده ام　　علیؑ یاریش میکند نیز هم
و یا هر که را دوست دارد نبیؐ　　همان شخص را دوست دارد علیؑ
ازین حکم شد فرض حیدرؑ چنان　　که او نصرت و حب کند با کسان
نشد فرض امت که با آن امیرؑ　　کند نصرت و دوستی ناگزیر
ازین وجه اعلام بے اعتساف　　نمودند لابد همین اعتراف
چنانچه ریاض محب را ببین　　که کرده است نقل از بزرگان چنین
که معنے ایجاب حب امیرؑ　　بعیدست از لفظ نقل غدیر
چه بر عکس نسبت بود پر ضرور　　نه تجویز آن میکند ذی شعور

پس از نقل معنی حب شگرف — نه بر آید الا بتقدیر حرف
پس ای حق نیوش سخن گرا — بانصاف بین قول اسلاف را
همان ست دعوای حق بیگمان — که دشمن شهادت دهد بهر آن
وگر آنکه نبود ضرورت چنین — که گوید سر راه سالار دین
چنین امر اندک نبی در نهفت — بخلوت علی را توانست گفت
بهر حال روشن که نزد شما — محب ست یا ناصر آن مرتضا
زما بعد یعنی دعای نبی — عیان آنکه محبوب باشد علی
ازین ره برین نصرت و دوستی — نه ما بعد گردد قرینه جلی
همین طور منصور ای باخرد — نه از بهر ناصر قرینه بود
چو بر فتح هر دو معانی آن — بگشتند آگه پس آیندگان
پس ابن حجر معنیش از مرا — تراشید از طبع محبوب را
پس او دگر بعض کس بی شعور — برفتند تقلید کرده چو کور
تو آگه بگشتی ز تنبیه ما — که نبود ز روی لغت این روا
بکردی تو معنی ولایت دگر — چو نصاب جهال کوته نظر
نگفتی دلیلی برین ای متین — که حب علی چون برآید ازین
بمعنی مولا تو بر لغویان — خطا و تساهل به بستی عیان
نکردی تو معنیش اولی قبول — ز اقوال شان هم نمودی نکول
نگر خود تو معنیش ای تر زبان — نه هرگز توانی نمودن بیان
بگو صاف معنیش ای مضطرب — که محبوب گوئی که ناصر محب

ازین بعد جای دگر ای عزیز / کنی مغلطش دوست با یک تمیز

پس اینجا از آن دوست ای خوش نہاد / بود اسم فاعل محب گر مراد

ہمان آش در کاسہ باشد ضرور / کہ من حالیا گفتہ ام بے قصور

کزان فرض حیدر شود حب ما / نشد فرض ما حب آن مقتدا

چنین معنے این حدیث غدیر / نباشد بہ نزد تو ہم دلپذیر

گر از دوست محبوب باشد مراد / کہ آن اسم مفعول باشد بیاد

پس این معنے لفظ مولا بیان / نکردند زنہار خود لغویان

اگر ہست ثابت ز روی ادب / بکن استناد از کلام عرب

بہر کیف معنی این نص بگو / از آن پس عزیزا قرینہ بجو

بکن اول این سقف را استوار / بباید از آن بعد نقش و نگار

چو مولاش محبوب نبود روا / چہ جوئی عزیزا قرینہ کجا

کنون گر تو ناچار ای ہوشیار / ز مولاش اولے کنی اختیار

باین اختیار حق و زین نمط / کنے گرچہ قول خودت خود غلط

چہ گفتے کہ انکار کردند از آن / کہ مولاست اولی ہمہ لغویان

بباشد غرض اندرین ای فصیح / کہ مابعد گردد قرینہ صحیح

ہمانا کزین یاوہ دلربا / گذشتہ بسابق جواب خوشا

کہ گفتم کہ حال قرینہ چنان ست / کہ فرع ست حکم از زبانت عیانست

دوم اینکہ آمد سر حکم فا / فمن کنت فرمود آن مصطفا

ازین حرف فا ہم نکردی تمیز / چہ در آیۂ متعہ گفتی عزیز

که این قطع آیه ز ماقبل خود　　ز فانا روا هست نزد خرد
پس این حکم را هست با صدر وصل　　بقول تو هم منع زان قطع و فصل
ازین قطع این قول خیر الانام　　بود خارج از عاقلانه کلام
سوم هست روشن که در حکم و صدر　　تقابل بود در عبارت چو بدر
تقابل چو در صدر و حکم اوفتاد　　بود هر دو جا اتحاد مراد
نباشد صله چون محبت دران　　نه ما بعد گردد قرینه بر آن
پس از بد قرینه چه لافی بناز　　عزیزا بخوشتر دلائل بساز
ازین پس بپایید وسواس خویش　　قوله　　مزخرف توقع چو کردی تو پیش
که بر زیردستانش بودے دعا　　چو بودے تصرف پئے مرتضیٰ
چو مذکور شد دوستی دشمنی　　بود حب درین نص مراد نبیؐ
بگویم کز انچه من انگاشتم　　ز تو این توقع نمیداشتم
ندانی که در زیر حکم امام　　بباشند کفار هم از انام
چگونه پیمبرؐ نمودی دعا　　بهر فرد محکوم آن مرتضیٰؑ
دگر باعث این دعای نبیؐ　　که کرده بمابعد باشد جلی
که بس مردمان با وے خدا　　همیداشتند از غرض کینه‌ها
چنانچه حبیب خدای ودود　　در ابلاغ این حکم خوفے نمود
ازین وجه در بعد حکم غدیر　　بفرمود هم فرض حب امیرؑ
پس این خوش دعای رسولؐ امین　　موید بود بهر مقصود من
که مردم باخلاص و جوش دلی　　نمایند فرمانبری علیؑ

[illegible]

چه حسب است فرمانبری شرط تمام — بدونش کجا نیکرا قدس کلام

ولی را بدین حاجت افتد کثیر — که مردم بگیرند حکم امیر

نمی بود حکمی در اسلام عام — که لشکر ملازم بدارد امام

وگرنه چه حاجت برد مرتضا — که دیگر کند نصرتش جز خدا

نه زیبد که چون اهل دنیا نبی — بخواهد ز مردم فلاح علی

ازین پس چو گفتی که این ظاهرست — **قوله** — که پیغمبر هادی حق پرست

کند اکتفا گر به همچون کلام — که تازی زبانان نفهمد مرام

بحق سنی بدگمان بردن ست — تساهل در اظهار آوردن ست

بگویم که ای دهلوی عزیز — تعصب ترا برد هوش و تمیز

بحق نبی گفت اولی خدا — مطاع ست مقصود آن بی خفا

بفرمود اولا و مولی نبی — خودش را و بوده مرادش ولی

معانی مذکور زین لفظها — چگونه بر آیند نزد شما

برین لفظ کردند چون اکتفا — درین امر محمود رسول و خدا

نمودند اصحاب و اسلاف صفا — برین معنی حکم ختم اعتراف

چنین معنیش را خلاف عرب — بگوئی درین نص عجب بر عجب

پس انکار از معنی اینچنین — بود صاف کفر و مخالف ز دین

دوم کرده اعتراف بر آن — که زین نص امامت بر سنیان

درست ست لیکن بقید مآل — پس این جمله طامات گرد و ضلال

اگر معنی اهل حق ای بصیر — نه هرگز بر آید ز نص غدیر

پس از بعد تقیید قید مآل　　چگونه برآید ازین حق مقال
چه معنی مولا کس از نحویان　　نفرمود نزد تو او ولی بیان
بهر حال در حکم ایهام نیست　　امامت بنوعی در ابهام نیست
نه هرگز تامل نبیؐ ساخته　　غرض پرده بر چشم انداخته
سوم خود ندیدی که ای بصیر　　ببین نقلهای حدیث غدیر
چه بودی برای عمر این شرف　　تو میدیدی آنرا ز هر یک طرف
ندانی که در خطبهٔ آن غدیر　　چه بگذاشت آنجا بشیر و نذیر
که اوّل ز مرگش بداده خبر　　وصیت بفرمود بار دگر
بفرمود مولائیت را بیان　　پی خویش و بهر خدای جهان
همان لفظ مولائیت از رسولؐ　　عطا کرد آندم به زوج بتولؑ
بتاکید و تکرار خیر الانامؐ　　علیؑ را نموده ولی و امام
ز بهر هدایت بشیر و نذیرؐ　　علیؑ را نموده بقرآن نظیر
همه اسلامیان را شه دین و داد　　بآن شاه حکم تمسک بداد
که آیند بر حوض چون نزد ما　　بپرسم ز هر دو ثقل از شما
که کردید با هر دو چون پیروی　　بآنسان چه کردید بعد از نبیؐ
بفرمود هم طاعتش فرض عام　　بر آن اهل اسلام خیر الانامؐ
پس آیا چنین نقل و این لفظها　　نباشند نزد تو صحیح و بجا
چو باشند پر صحت و اعتبار　　همین معنی حق بکن اختیار
چو ابن حجر با دل پر نکور　　نمودند تصحیح خطبه ضرور

جواب چہارم

دگر آنکه با این زبان آوری — بسے غافلی اندرین داوری

افادات اسلاف اعلام خویش — ندیدی تو با اینچنین فضل بیش

که در نقل نواب اثنا عشر — که بہر خلافت بود این خبر

سرایند دور از متانت چہا — چو کردند اغیار را پیشوا

بسا فکر و تاویلہا ساختند — مگر ہمت از حل آن باختند

ببین خوخۂ مسجدی ای شفیق — که گردید برہان بامر عتیق

درین امر عمده بمثل این کلام — چسان اکتفا کرد خیر الانامؐ

امامت ز خوخه بر آید عجب — نه از لفظ مولے ز روی ادب

نه ثابت شد از منع ارث بتولؑ — تساہل در ابلاغ حق بر رسولؐ

که نزد تو آن شاہدین در نہفت — ببوبکر گفت و بخویشان نگفت

ملخص که آمد امامت نکو — در اذہان اصحاب و اسلاف تو

بفرمود حسان در آن جمع عام — توئی بعد من ہادی و ہم امام

بدادند شیخین تو تہنیت — که کردند فہم ہمین مرتبت

مطابق بود نیز با فہم آل — که گفتیم و گوئیم کنون در مآل

پس از جمله این پاسخ من عیان — که منظور پیغمبرؐ دو جہان

ہمین معنے صاف بوده ضرور — که حیدرؑ امام و ولی الامور

قوله

ازین پس چو گفتے تو نادر سخن — ز آل پیمبرؐ ثقتی حسن

که کردی چو قصد امامت نبیؐ — ہمی گفت واضح ترین و جلی

که در بعد مرگ من این مرتضاؑ — بود والی امر من بر شما

شما قول او را اساعت کنید ‌ بفرمان او هم اطاعت کنید
نگشتے علیؑ طالب حق اگر ‌ همین شد ز هر کس گنهگار تر

جواب اول

جواب ست زین یاوه و افترا ‌ بچندین وجوه تنبیه ترا
ولیکن کنون گویمت مختصر ‌ که هرگز نفس بر نیارے دگر
یکے آنکه این نقل مال شماست ‌ بیاوردنش پیش ما نارواست
هم آوردن نقل و اخبار خویش ‌ خلافست از عهد و گفتار خویش
چو انیست پس گویمت اینچنین ‌ که فرمود خود سید الساجدینؑ
که مقصود این حکم خیر الانام ‌ بحق علی اینکه اوهست امام
همین قسم اقوال آل رسولؐ ‌ بیارند اسلاف تو ای غفول
نهادی همه را بزیر بغل ‌ کنی پیش این نقل را از دغل
ندانی که بهر امامت امیرؑ ‌ بکرد احتجاجے بنص غدیر
ندیدی که زهراؑ بر اجماعیان ‌ بدین نص بفرمود حجت بیان
شنیدی که آن باقرؑ علم دین ‌ همین نهج زید شهیدؑ متین
بگفتند این اهلبیتؑ امیرؑ ‌ که تنزیل بلّغ شده بر غدیر
چو قصد امامت نکرده نبیؐ ‌ چرا کرد حجت بآن خود علیؑ

جواب دوم

دوم سبط این خاص سبط بتولؑ ‌ می انکار د جدرا وصیّ رسولؐ
درین اعتقادش رود شک اگر ‌ چو تفسیر رازی و کابل نگر
برین جمله اقوال آل کرام ‌ که آرند قوم تو با اهتمام
چرا گوش نه نهی تو ای باشعور ‌ پس این جز تعصب نباشد ضرور

جواب سوم

سوم خود بگفتی بما این چنین — که نقلی بر سنیان متین
همانا دم بود معتبر در گمان — که ناقل کند حکم صحت بر آن
بغیر از سند نقل بی اعتبار — بود نزد ما اشتر بی مهار
پس این را نگفته چو ناقل صحیح — نیاید هم اندر صحاح ای فصیح
بدینوجه نزد تو بی اعتماد — نه هر گز شود لائق استناد
چرا اندرین نقل کذب عیان — نکردی روات و سند خود بیان
هم اینجا برین اشتر بی مهار — بگشتی عزیزا چرا خود سوار

جواب چهارم

هم آن ناقلش بو نعیم خبیر — بیاورد اخبار فضل امیرؑ
چو ننهی تو گوشی بر آن هر خبر — پس این نقل گردد چه سان معتبر
چهارم ضعیف است راوی آن — که با ابن مرزوق دارد نشان

جواب پنجم

حدیثش بود منکر بدترین — چو تهذیب و میزان ذهبی ببین
دگر لفظ والی و شه بر ملا — نه زیبد پی نائب انبیاؑ
تو در نقل خود حال بیعت نگر — که بوبکر را گفت اولی عمر
کنون سعی لغوت که مذکور شد — به نزد عمر هم نه مشکور شد

جواب ششم

خزیمه بحیدر شگفته چو گل — بعهدش نگفته است والای کل
ازین پس تو بهر وصی رسول — همانا مکن لفظ والی قبول
دگر ظاهر از نقل تو ای بصیر — نکرده خلافت طلب آن امیرؑ
پس اینهم بود یک دلیل صریح — که این نقل باشد دروغ قبیح
چه کردش طلب آن شه مؤمنان — بطوریکه چون روز روشن عیان

ازین به چه باشد طلب ای بصیر که شش ماه بیعت نکرده امیرؑ
ببین مثل کامل که آن شاه دین طلب کرده هر گونه از اهل کین
کنند سرکشیها چو امّت تمام نه جرمے رسد بر رسول و امام
وگرنه بسا انبیائی خدا گنهگار باشند و هم پُرخطا
دگر از وضاحت جوابیست تام که فهمید حسّان ز مولائے امام
وصی نبیّش نفهمید اگر چرا تهنیت داد او را عمر
دگر آنچه الفاظ در نقل خویش بنصّ خلافت نمودی تو پیش
همین قسم اوهام و تاویل خام که کردی بنصّ غدیرے تمام
تواند برآورد هر حیله جو چو تو اندرین نقل مذکور تو
تو در لفظ امر و به بعدے نگر تواند که گوید چو تو خیره سر
که از امر باشد شریعت مراد و یا غوثی و هم طریقت مراد
خلافت بود چیز دیگر ازین که باشد ریاست بدنیا و دین
نه وقتے معین شده بعد را پس آن وقت هم بعد عثمان روا
چنانچه به بعد حدیث ولا بگردند و کردی تو تاویلها
درین حکم هم بعد گفته رسول مگر از غرض کے بداری قبول
چه خوش گفت غزالی نیکنام که خواهی اگر قطع اوهام خام
نه نصی بیابی نه لفظ فصیح که از بهر مطلوب باشد صریح
چه خوش گفت هم کرده کاری صواب که یک لا نسلّم ندارد جواب
بهر حال نقل تو یک افتراست که راوی و مضمون آن پُرخطاست

جواب هفتم

جواب هشتم

جواب اول از مقید نبودن حدیث غدیر بزمانه ووقت

جواب دوم

جواب اول

چو گفتی که گردد ازین نقل وا	قوله	فراهم باشند هر دو ولا
عیان بلکه باشد ز سوق کلام		که هر حال و هر گونه هر دم مدام
ولای علی چون ولای نبی ست		چه با لفظ بعدی در آن قید نیست
اگر این ولایش امامت بود		شود ممتنع زانکه شرکت بود
چه در دو تصرف دم اجتماع		قبائح بباشند و پس امتناع
پس اینهم دلیل ادلے بر آن		که در حکم باشد محبت بیان
بگوییم که بوده چو این نص عزیز		وصیت نشد حاجت بعد نیز
چه اوّل ز مرگش بداده خبر		ببین خطبهٔ خم ز خیر البشر
دوم شعر حسان نخواندی مگر		نه از حافظان نقلهای دگر
که آمد در آن نقلها بعد هم		شدند آن همه در دلائل رقم
همین بو نعیمت بحکم غدیر		بیاورد بعدے هم آنرا پذیر
پس اینها بدیگر معبر شوند		که اخبار باهم مفسر شوند
پس این بعد باشد دلیلے صریح		که در حکم گردد امامت صحیح
اگر بعد را هم بدارے قبول		زمام امامت نمائی عدول
چنانچه به بعد حدیث ولا		همانا نمائی تو تاویلها
چو گفتی که از سوق باشد جلی	قوله	ولاے علی چون ولای نبی
بگوییم که گرچه تو حق امام		چنان ست کز نی سوق کلام
مگر همچنین قول ای مستمند		باثبات مطلوب ما خوش پسند
کزین معنی تو بگردد عیان		که مولاے ما بهترین کسان

کسے را چنین فضل حاصل نبود ‌ ‌ ‌ که داده علے را رسول ودود
چه این حبّ مطلق ز هر یک درے ‌ ‌ ‌ بمعصوم باشد نه با دیگرے
چو معصوم بوده علے بالضرور ‌ ‌ ‌ پس او افضل و هم ولی الامور
دوم اینکه زین قول تو آشکار ‌ ‌ ‌ که هر حارب اوست کفران شعار
تو در حق حارب چه گوئی دگر ‌ ‌ ‌ که آن عائشه بود و ابن عمر
چو گفتے که پیدا که با آن نبے ‌ ‌ ‌ قوله ‌ ‌ ‌ بود ممتنع شرکت آن علے
جواب ست چون مهر تابان ترا ‌ ‌ ‌ که جائز بود اجتماع و لا
ولائے نبی بالاصالت بود ‌ ‌ ‌ ولائے علی بالنیابت بود
ز لوث خطا هر دو بودند صاف ‌ ‌ ‌ نباشد در احکام شان اختلاف
چه هارون بموسے بلا اختفا ‌ ‌ ‌ بود مرتضا نائب مصطفا
که بودند هر دو پیمبر ضرور ‌ ‌ ‌ بیکوقت بر قوم اے ذیشعور
خدا کرد این شرکتے را روا ‌ ‌ ‌ دریغا تو آنرا کنے نا روا
برین امتناع ای محدث نبیل ‌ ‌ ‌ نه ممکن شود مر ترا یک دلیل
دوم اندر روایات تو پر عیان ‌ ‌ ‌ که آن شیر حق سرور مومنان
بود در حیات بشیر و نذیر ‌ ‌ ‌ خلیفه وصے و امام و امیر
نه محذوری آید درین خوش محل ‌ ‌ ‌ دلیل اول تو گردد اذل
چو گفتے و بستے دگر این خیال ‌ ‌ ‌ قوله ‌ ‌ ‌ که گر نقل خصم را بلفظ مآل
مقید بسازیم پس بے شقاق ‌ ‌ ‌ بود حاصلش در میان خوش وفاق
بگوییم که گر بهر وقت اخیر ‌ ‌ ‌ بگیری علے را بدین نص امیر

جواب دوم

سوالیست خوش کان رسول نکو ۔ نکرده چرا ذکر اشیاخ تو
پس از ترک ذکر شیوخ العقول ۔ تو تمویه ثابت کنی بر رسول
دوم بهر ابطال این قید تو ۔ دلیلیست روشن ره حق بجو
ببین لفظ مَن را که دارد عموم ۔ در آن هر یکی داخل از سعد و شوم
شیوخ تو گشتند خارج چرا ۔ ازین حکم عام شه دوسرا
خودت کردی این قاعده را بیان ۔ بفضل ابوبکر و اینجا نهان
همین نهج یعقوب عالی خیال ۔ بهر کند این قید و این احتمال
که جا دیده بود این چنین سعد دین ۔ بر آن کرد یعقوب نقضی همین

جواب سوم

سوم بهر تخصیص وقت مآل ۔ قرینه چه باشد چه لفظ ست دال
چه در باب اشیاخ تو ای غفول ۔ نفرمود نص خلافت رسول
بفقدان این نص بلا اختلاف ۔ چو اسلاف خود میکنی اعتراف
پس آنکس که در حق او نص نبود ۔ از آن صاحب نص چرا حق ربود
چو کردند اعدای آن مرتضا ۔ برائے ثلثه خلافت بپا
پس آن فعل شان بهر قید مآل ۔ قرینه نباشد که باشد خیال
بهر حال ای راستباز عزیز ۔ وفاقی نخواهی تو خواهی ستیز
چه در قول روشن تر مصطفا ۔ فزائی تو قید مآل از کجا
تو بگذر ز تاویل پر از شقاق ۔ بکن صاف معنی فنعم الوفاق

جواب چهارم

دگر مرتضا حق خود را ثبوت ۔ همیکرد دائم نکرده سکوت
پس از بعد دعوی آن حق مقال ۔ چگونه پذیریم قید مآل

دگر جز امیری و حکمش علی — بحکم کسی خوش نبوده نبی
درین نا خوشی رسول کریم — ببین مردی احمد و بو نعیم
پس از هر جوابم به سنّی کنون — مآل خودت را مآل زبون
ز قول عمر هم ز عترت شقاق — چو بگذاری اینجا فنعم الوفاق

قوله

چو گفتی ازین پس بکج مج زبان — که گویند همچون همه سنّیان
بگویم که سنّی کسی ای دلیر — باین قید از روی نص غدیر
نگوئی وصی خدا را امام — که گویند از بیعت خاص و عام
دگر نزد تو بعد قید مآل — بر آید خلافت اگر زین مقال
عیان شد که اندر حدیث غدیر — خلافت مرادست بهر امیر
همین ست مقصود ما زین سخن — چو خواهی تو آنرا مقید بکن
پس آن جحد بر نصب سابق چه بود — ز انکار مولی چرا و لے چه سود
چرا بر ابو زید بستی خطا — ز پر حق صله شور کردی چرا

قوله

چو گفتی تخصیص ذکر امیر — عجب حیله ساختی ای دلیر
که از فتنهٔ عهد آن مرتضا — نبی گفته باشد چنین حکم را
بگویم که اینو چه بیکار تست — ز تخمین و ایجاد افکار تست
چنین احتمالات در امر دین — نزید بقول خودت بالیقین
دوم اینکه انکار و بغی و فساد — نه در عهد خاص علی رو نهاد
ببین عهد بو بکر در ابتدا — چه انکار و چه جنگها شد بپا
عمر را خلافت چو شد نامزد — ز یاران شد انکار باشد و مد

جواب اول

جواب دوم

جواب اول

جواب دوم

جواب سوم

ببین حال عثمان و عهد تبر   چه انکار و فتنه برآورد سر
پس اهمال ذکر شیوخ فحول   تساهل بود از جناب رسول
سوم گر چنین نص رسول ودود   پی خاص آن عهد فرسوده بود
پس آنانکه دانسته این وجه را   بکردند انکار و هم جنگها
چو آن عائشه نیز طلحه زبیر   گروه قریشی و اعدائے خیر
چو ابن عمر همچو عمرو عاص   پی این همه چیست راه خلاص
چه این جمله اسلاف تو بر امیر   کشیدند از رشک شمشیر و تیر
خصوصًا معاویهٔ خویش را   ز ردت چگونه بسازے رہا
پس اینو چه تخصیص رفته بیاد   همین طور تسویل و هر اجتهاد
چو گفتی که طرفه ترست این عیان   قوله   که در زمرهٔ شیعه بعض از مهان
نموده بالفاظ صدر استناد   برآرند از بهر خود ها مراد

جواب

بگوییم که طرفه ترین ست این   که گوید دروغے چو تو جبر دین
نه بعضے نموده تمسک چنان   نمودند از اهل حق همگنان
تو طرفه ترین بین که اعلام تو   چو سبط ابن جوزی نیکخو
از و بعد همچون شهاب متین   تمسک نمودند خود ها چنین
چو گفتے سخن باز باشد همان   قوله   که هر جا که زمرهٔ شیعیان
چو شنوند اولی بیک ولوله   بگیرند بعدش تصرف صله

جواب اول

چه باشد ضرورت درین صدر هم   که گردد تصرف با ولاش ضم
بگوییم که هر چه در اول دلیل   بگفتم کفایت کند اے نبیل

که خود پیش کنی اعترافی برین | که این صدر قول رسول امین
ز قرآن ست ماخذ بی اختلاف | دگر اینکه ثابت شده صاف صاف
که اهل تفاسیر قرآن تمام | در آن اولویت بگویند عام
ترا هم پدید کرد این ترجمه | تصرف نبیؐ را رسد بر همه
ز روی صحاح محدثین هم چنین | که خود هادی خلق و سالار دین
ازین آیهٔ پاک خود را ضرور | بفرمود ثابت وَلِیُّ الْاُمُوْرْ
دگر اینکه خود گفتهٔ صاف صاف | که نص فرع صدر ست بی اختلاف
پس از وجه فرعیّتِ نص ضرور | برآرد تصرف صله خود شعور
بوجه تقابل بر اهلِ داد | بود هر دو جا اتحادِ مراد
قوله
چو گفتی ازین پس بیک صله | که هم بعد اولی محبّت صله
که اولی خودش از ولایت بود | که معنی آن هم محبّت بود
جواب
بگوییم که کردیم حجت تمام | ز تفسیرها و صحاح عظام
ز قول نبیؐ هم که آن خود حضور | بفرمود خود را وَلِیّ الامور
تو معنی محبت کنی از کجا | مگر از طبیعت ز نصب و مرا
ازین ره ز حکم نبی شد ضرور | که اولای آیه وَلِیُّ الْاُمُوْرْ
تو مختاری اے دہلوی دلیر | چو خواہی بگیر و چو خواہی مگیر
جواب دوم
دگر از کدامی دلیل ای همام | کنی با محبت تو تخصیص عام
تو تخصیص اولی بالاطلاق را | کنی با محبت بہ نصب و مرا
غریزا مکن با چنین اشتقاق | ز قرآن و پیغمبر خود شقاق

حاشیه	مصراع اول		مصراع دوم
	چو ذکر تناسب کنی در کلام	قوله	شده در کلام تو ابتر نظام
جواب	چه سابق خودت گفته ای اینچنین		که اندر ترادف بود یک قرین
	پس اکنون چو اولی بلفظ احب		مرادف بود در زبان عرب
	بقول تو مثل احب بی فتور		بیاید چو اولے الیکم ضرور
	مگر همچو ترکیب ای خوش لقب		شنیده نشد در زبان عرب
	ندیدم عجب تر ازین ماجرا		که تکذیب خود میکنی جا بجا
	تناسب در اجزا اجل را نظام		درین نص عیان همچو ماه تمام
	که اصحاب حضار و اسلاف تو		بکردند فهم امامت نکو
	پس این پر غرض حرف توای فضول		نیرزد بقول صحابه فحول
جواب	چو خود حاصل خطبه گفتی کنون	قوله	چه حاصل که باشد ز صحت برون
	چه گفتند اسلاف ای مضطرب		که مولا درینجاست ناصر محب
	تو خود معنے آن نگفتی هنوز		بناچار آنرا نهفتی هنوز
	کنون دوست گفتی جوابا جستجو		اگر ز انسبت محبوب مقصود تو
	چو معنیش محبوب بود روا		بما قبل ربط و تناسب کجا
	اگر معنے دوست کردی محب		خلاف مرادت شد ای مضطرب
	غرض پرده بر چشم هوشت تنید		نه در غور معنی و نسبت رسید
	نداری اگر شرم از کردگار		ز اسلاف خود چون محب شرم دار
	بباید که هر عاقل حق گرا		ببیند چنین نصب مر بوط را
	که در نص فضل جناب امیرع		نگردد ز تحریف سیر این دلیر

قوله

دگر آنچه گفتی بلا بیم و باک — که اولیست جای بقرآن پاک

که اصلا نباشد تصرف در آن — مناسب بسوق کلام و بیان

جواب

بگویم که هرگز ندارد عجیب — کسی از تو این یاوه های عجیب

چه دانند حال تو بس مردمان — که گوئی تو افسانه و داستان

نداری احادیث و تفسیر پیش — نویسی هم از خواهش نفس خویش

تو گر با صحاح و بقول رسول — تناسب همیداشتی العفول

تناسب نظر آمدے همچو نور — در این آیه بهر تصرف ضرور

مناسب نبوده تصرف اگر — بقرآن در آن آیه ای خیره سر

چرا گفت از آن آیه خیر الانام — بتاکید خود را ولی امر عام

گر این نیست زنهار قول رسول — صحیحین باشند لغو و فضول

قوله

نه سوقش پئے نفی نسبت بود — که سوق کلامست خدیعت بود

اولی در امر بمعنی [illegible]

چه زین آیه پیغمبر ما ضرور — بفرمود خود را ولی الامور

معاذ الله ای فاضل مستهام — پیمبر نه دانست سوق کلام

چرا رد بتابے ز قول رسول — که آنست کفر صریح ای عفول

جواب دوم

دوم بار تفسیرها را ببین — چه کردی فراموش خود بالیقین

که آرند چون بغوی خوش نهاد — که نازل شد این آیه بهر جهاد

چو قومے ز حکم نبی تافت سر — که رخصت بگیریم ما از پدر

ازین نقل این آیهٔ پاک را — با آن قصهٔ زید نسبت کجا

ازین هم عیان اینکه بر هر بشر — نبی را تصرف مزید از پدر

جواب اول

پس آن سوق تو جز بتسویل نیست
که ترتیب قرآن چو تنزیل نیست

اگر بعض کس از سیاق کلام
کند ربط آیه بسابق مرام

نباشد منافی ز مقصود ما
که آن بعض گفتند هم بر ملا

که اولی ست اینجا مطاع و ولی
رسد در همه چیز حکم نبی

نه کردی ز تفسیر بالرای باک
که آمد بر آن یک وعید هلاک

قوله

چو گفتی که قید تصرف اگر
بگیرم در اولای صدر خبر

در ینوقت هم حمل مولای نقل
که اولی مناسب نباشد ز عقل

بگویم که از روی علم ادب
در ینوقت نفی تناسب عجب

کند حکم آن محض عقل و شعور
بلی هست معذور بی عقل و کور

ببین حرف فا نیز تفریع عام
تقابل جمیل را سیاق کلام

چو این حکم فرع ست و صدرست اصل
همانا کند فرع با اصل وصل

نباشد اگر ربط خوش ای عزیز
درین حکم با صدر نزد ممیز

پس این صدر و این حکم خیر الانام
بود خارج از عاقلانه کلام

بوجه تقابل بر اهل داد
بود هر دو جا اتحاد مراد

هم اسلاف تو بهر مقصود ما
قرینه بگفتند این صدر را

اگر دوستی قصد زین نص کنی
بصدرش بچه وجه ربطی زنی

چو گفتی تو در ربط صدر ای دودو
که تنبیه حضار مقصود بود

همین قدر کافی بود بهر ربط
پس اینهم چو دعوی دگر جهل و خبط

بگویم کز اخبار تو زعیان
که بیش از همین نص بر آن هر دمان

بجمله عقائد رسول ودود — خوشا وعظ وتنبیه شان کرده بود

چوزان پس نبی ذکر اولی فزود — پس آنرا قرینه بر آن وانمود

که مولای این حکم را پر ضرور — بفهمند اولی وَلِیُّ الْاُمُوْر

جواب دوم

دوم خود بدانی تو ای ذی شعور — که تنبیه یاران نبوده ضرور

مگر ربط هر فرع را با اصول — بود لازمے نزد اهل عقول

پس این لازمی امر بگذاشتی — بعید از خرد ظن روا داشتی

جواب

قوله: هر انچه بگفتی تو اے دهلوی — که اولیٰ ست مثل رسول ونبی

بگویم که در هیچ محکم کلام — چه حاجت قیادت تاویل خام

تناسب ازین صدر در خواستن — کمال بلاغت بیاراستن

تناسب چنانست اینجا عیان — که کردند اسلاف تو هم بیان

که از وجه صدر و تناسب تمام — بگفتند مولیٰ ست اینجا امام

کنون از سفاهت دمی باز آ — نه تسفیه اسلاف وخود کن روا

تناسب تلایم بجمله کلام — بمعنی تماشو اے همام

نه معنی مفروض تو اے عزیز — تناسب نباشد بیک لفظ نیز

اگر ربط باشد بجمله کلام — نکردی بیانش چرا ای همام

جواب

قوله: دگر طرفه تر اینکه جوئی عبث — که معنی حب را نگوئی عبث

ندانی که ما اهل حق را درین — غرض اینقدر هست حق را ببین

که فرموده بود ایزد م آشکار — که با جمله مومنان دوستدار

دگر خود بداری تو در دل رسوخ — که حب علی کم ز حب شیوخ

نشد باعث ذکر امر جدید — که بوده روان خود رسول حمید

پس ارشاد و تکرار حب چنین — که گفتم در آنوقت سختے قرین

نه نزدیک دانائے بالغ نظر — همانا عبث بلکه یک طرفه تر

خصوصاً بآن اهتمام عظیم — که کرده در آنجا رسول کریم

گہے حکم حق را رسول ودود — بدین نهج ارشاد فرموده بود

قوله

چو گفتے که حب امیر عباد — بتخصیص منظور احمد فتاد

جواب اول

بگویم بفهمید اے دهلوی — که گفتہ تکرار حبش نبی

خدا فرض فرموده اے ذی‌شعور — مودت پئی اهل قربے ضرور

ولیکن نکرده کسے تهنیت — بر آن حب مخصوص پر مرتبت

جواب دوم

هم از بهر آن حب خاص امام — نکرده پیمبر چنان اهتمام

دوم اینکه باشی تو ای پر هنر — ز حالات اسلاف خود بیخبر

که بعد از نبی مرتضی را مدام — شمردند از جمله یاران عام

تو تخصیص حب از که آموختی — چه اسفار اسلاف را سوختی

نه حبش بود خاص و هم مهتم — که از حب عثمان ست نزد توکم

جواب سوم

کسے گر علی را دهد برتری — پس او نزد تو شیعی و حیدری

چنین حرف تخصیص تو از زبان ست — که هرگز رسوخی نه در دل بر آن ست

سوم بود گر خاص حب علی — چو ایمان پیغمبری نبی

همانا علی بهترین کسان ست — همان پس وصی رسول زمان ست

که نزد تو بے اختلاف بیان — خلیفه شود بهترین کسان

چو گفتی که نبود قباحت درین — **قوله** — که وقتی دگر آن رسول امین

بمضمون آن آیه تاکید کرد — بسستی اصحاب تهدید کرد

جواب اول

بگویم که این نص شیر و دود — بتاکید مضمون آن آیه بود

بخواندی پیمبر همان آیه را — همیکرد ذکر مودت بسا

بر اصحاب از بغض زوج بتول — بسی سرزنش کردی آندم رسول

جواب دوم

پس اینجا کلم تذکیر آیه بود — که بوده امیرے شیر و دود

دوم آنکه اصحاب خیر البشر — نکردند تعمیل قرآن اگر

پس آن همگنان را بلاف و گزاف — چرا از مطاعن کنی پاک و صاف

جواب سوم

چه باشد عجب اینکه بعد از نبی — اگر رفتند اوشان حقوق وصی

سوم اینکه تاکید و تکرار را — در اینجا نگشتی تو مدحت سرا

زباب مطاعن مگر یاد کن — چه در ذکر قرطاس راندی سخن

ز اکمال دین و ز رنج رسول — نمودی تو تاکید او را فضول

دفع وسوسه

گر آن بود تکرار این هم چنان — تب آندم تبے راه ایندم چنان

چو مذکور تاکید های کتاب — **قوله** — نمودی پس آنرا بود این جواب

که هر کس که قرآن و سنت نظر — کند خود نگوید چنین پوچ تر

که بیوجه و بی وقت با اهتمام — بتکرار گفته شود یک کلام

ولیکن که هنگام تصمیم آن — بود قصد رحلت بر عاقلان

پیمبر نیاورده بودش بجا — چو معمول شاهان و چون انبیا

چو کرد آیهٔ بلّغ در آن دم نزول — به تهدید فرمود این را رسول

پس آنچه بیاید بروز غدیر | بنوعے دگر بود وهم ناگزیر

ازین ره بدان نوع تکرار آن | نبوده عبث نزد دانشوران

قوله

بتوجیه این حکم عالی بمن | چه خواندی تو یک داستان بمن

که کرد اسلمی شکوه مرتضی(ع) | پس آنحکم فرمود آن مصطفا

جواب اول

بگویم که این قول اسلاف نیست | بیاوردنش پاش بانا درست

همین مختصر حرف دانش پسند | پی این وساوس که کردی پسند

جواب دوم

دوم نزد تو هم چنین روئداد | نباشد گہے لائق استناد

چه نقل ابن اسحاق این حکم خم | درین قصهٔ شکوه معدوم وگم

ندیدی کتابش بچشم عیان | مگر گول خوردی تو از دیگران

چه زین نقل او فخر رازے امام | همانا بفرمود انکار تام

ز تلخیص سیرت برآید چنان | که گفتا پیمبر(ص) بآن شاکیان

که شکوه مدارید کان مرتضا(ع) | درشت است فی الله براه خدا

پس این شکوه را ابن اسحاق پیر | نگفته سبب بهر نص غدیر

گر او گفته باشد سبب پس چه باک | که بود او چو دجّال و بس عیبناک

همین نهج طبری و هم دیگران | نکردند همچون سببے ابیان

چو دانے که از راویان قصص | نکردند بر مدعاے تو نص

پس اسماے دیگر ز اهل سیر | نگفتے در اینجا بغامض نظر

اگر گفته باشد کسے بے خبر | پس او بافته خود ز سوداے سر

چه پیش از تو اسلاف بهر سبب | زدند از گمان حرفهاے عجب

۲

برفتند کج از رهِ مستقیم　　نمودند باهم خلاف عظیم

جواب سوم

پس این کج رهٔ تو که رفتی بر آن　　چگونه نگیرند عاقل کسان

سوم ابن اسحاق در ماجرا　　نگفت آنچه کردی تو یک افترا

که نزد نبی یک دو کس گر روند　　کلام نبی پر غرض بشنوند

بخلوت گهے حکم آن خوش نهاد　　نداند کسے واجب الانقیاد

چنین هر دو قول ترا اے عزیز　　نفهمند و جہے ز اہل تمیز

جواب چهارم

چه هرگز در اقوال آن مصطفی[ص]　　دو رنگے نبود از خلا و ملا

اگر بود حالات یاران چنان　　که بودند خود از نبی[ص] بدگمان

باحکام و ارشاد سالار دین　　نبودند همواره فرمان گزین

چه داری عجب از چنین شاب و پیر　　که کردند غصب حقوق امیر[ع]

جواب پنجم

دگر گفتی از طبع اے پر هنر　　که ممنوعی یکدو کس بی ثمر

پس آن اسلمی را رسول[ص] ودود　　بتخصیص خوش منع فرموده بود

چه نقلے که آوردی ایمان آن　　همانست در منع خود ترجمان

دگر خود ز تاریخ و سیرت جلی　　که در مکه بر شاکیان علی[ع]

پئے رفع شکوه رسول[ص] ودود　　یکے خطبهٔ خاص فرموده بود

جواب ششم

ازآن بعد حاجت به رهٔ بی فساد　　پئے خطبهٔ دیگرے چون فتاد

پس آن شکوهٔ و ماجرائے غدیر　　جداگانه دو واقعه اے بصیر

دگر هیچ رنج و شکایت بسا　　میان صحابه سے همے شد بپا

همان شکوه یک عارضی امر بود　　کزان اسلمی خود انابت نمود

نبد لائق آنچنان اہتمام — کہ دررہ کند ذکر خیر الانام
دگر بہر آن خطبۂ خم اگر — سبب بود آن شکوہ اندر نظر

جواب پنجم

در آن خطبہ نزدیک ہر ذی شعور — نبی ذکر شکوہ نمودی ضرور
ہمان بغض وآن ماجرائے یمن — بتخصیص گفتے رسول زمن
نکردہ چو ذکرش رسول عرب — پس آنرا چگونہ بفہمم سبب
نفہمی گر این امر بس آشکار — بگیر از کسے فہم را استعار
پس این یک سبب چون بطالت شدہ — دلالت پی حب ضلالت شدہ

جواب ششم

دگر فرض کردم پئے این سخن — سبب قصۂ ماجرائے یمن
معانی ظاہر ز الفاظ آن — چگونہ نگردند اینہم نہان
ازین رہ نظر بر سبب شد فضول — ببینند الفاظ اہل عقول
خودش عبد جبار قاضی تو — ہمین نہج فرمود معنے بجو
دگر باعثش این شکایت ضرور — ندیدے بانصاف و عقل و شعور

جواب ہفتم

کز اخبار این قصہ گردد عیان — کہ آن شکوہ بود از تصرف بیان
چہ کرد اسلمی شکوۂ مرتضا — ز نوع تصرف بر مصطفا
کہ خمس غنیمت چو گشتہ جدا — کنیزے پسندید آن مرتضا
باو کرد ہم بسترے بوتراب — چہ بنمود غسل و طہارت بآب
چو بشنید این راز رسول عرب — برافروخت رنگ رخش از غضب
بفرمود من کنت مولا بیان — ز حیدر بنر سید چیزے ازآن
غرض از چنین حکم بودہ ہمین — کہ این حیدر آقاے دنیا و دین

نباید به آقا کسے را نزاع — بهر امر دانند او را مطاع
ازین وجہ خشمے گرفته رسولؐ — که کردند از فعل آقا عدول
چه آغاز بعثت بمکه نبیؐ — بکرد آن سے علیؑ را خلیفه وصی
بیارند این منصب آن امیرؑ — چو احمد چو طبری و جم غفیر
هم از بعد آن بر صحابه فحول — چو هارونؑ بموسیؑ بکردش رسولؐ
برین سے معنے نابگرد و بجا — برآن اسلے خشم آن مصطفیٰ
وگرنه سے بمعنے تو اے بصیر — نگردد بجا خشم او ناگزیر
چه در عرض آن نیتش نیک بود — نبیؐ چون بر وغیظ و خشمے نمود
نه زیبد که آن رحمت دو جهان — ازین وجه خشمی بگیرد چنان
پس آن شکوهٔ اسلے ناگزیر — نگردد سبب بهر حکم غدیر
وگر باعث حکم خم اے عزیز — همانا ست وحی خدا بے ستیز
که چون حکم بلّغ نموده نزول — رسانید آن را نبیؐ بر فحول
صحیح ست این نقل تو بی شقاق — باقوال عترت ندارد وفاق
چو این وجه را کتم وردے میکنے — تو بنیاد آثار خود میکنے
کنون رو بکن سوی مولائی من — ز محبوب و هم از محب دم مزن
اگر از ره حیرت و عجز تام — که لابد علیؑ هست این نص امام
بپاس ثلثه بکج مج زبان — چو گوید کسے هرزه صوفیان
که آن مرتضیٰؑ بود بیشک امام — مگر در طریقت نه شاه انام
بگوییم که این سے معنے ناصواب — بود هیچ تاویل اهل کتاب

بتورات فرمود ایزد بیان / نبوت بباشند بقید اریان
مراد نبوت چه برهم زنند / که معنی آن را دگرگون کنند

جواب دوم

دوم هست امامت بشرع مبین / ریاست بهر کار دنیا و دین
خلافت همین ست و هر دو یکست / بپرس از اساطین دین گر شکست
خودت تحفهٔ دهلوی را ببین / که حاصل شود از کلامش یقین
هم آن شیخ اول (ابوبکر) بفخر و نمود / بلفظ امامت خلافت ربود
چو تخصیص کردی وزان انحراف / ز اسلاف و بوبکر کردی خلاف

جواب سوم

پس آن معنی تو بود مبتدع / کز و بعد کردی تو خود مخترع
سوم گفت خود دهلوی بصیر / کز الفاظ پاک جناب امیر ع
معانی ظاهر باید گرفت / نمائی تو تکذیب او ای شگفت
که گفتا امام آن شه مؤمنان / تو معنی ظاهر نگیری از آن

جواب چهارم

ندانی که ظاهر ز لفظ امام / بشرع پیمبر ص رئیسی ست عام
دگر چون علی ع بعد ختم الرسل / امام تصوف شود بهر کل
نباشند بوبکر و دیگر امام / در امر تصوف پی خاص و عام
چو برهم خورد در امامت عموم / فساد امامت عیان چون نجوم

جواب پنجم

دگر این امامت بتاویل ست / تصوف امامت نباید درست
که شیر خدا و صحابه کبار / نبودند صوفی روش زینهار
چنانچه بگفت ابن جوزی عیان / ولی الله دهلوی همچنان
کفایت بدارد همین مختصر / وگرنه جواب اند ازین بیشتر

کنون حسب فهم خواص و عوام
برین یک سخن هست ختم کلام

که هرگه تهدید بر آن رسول
بکرد آیۂ بلّغ آنجا نزول

هم از بهر تبلیغ حکم غدیر
نبی کرد آن اهتمام کثیر

خبر داد از رحلتش پیشتر
بلفظ الست ز قدرش دگر

بر آن کرد تصریح حکم امیرؑ
دگر کرد داور القرآن نظر

بدادند هم تهنیت حاضران
بخواندند اشعار هم شاعران

دگر بر حق خود جناب امیرؑ
گرفته سند با حدیث غدیر

معانی دیگر بسا بے فروغ
که گردد عبث یا بگردد دروغ

بدینوجه زین حکم امامت عیان
که گفتند اعلام تو همچنان

دگر چیست این بیهده قیل و قال
بکن ردّ اینها چو داری مجال

فصل دوم دفع اصل شبہئے که بباعث آن از معنی ظاهری و منصوص حدیث غدیر و از ادلۂ مذکورۂ دلپذیر اغماض و اعراض قصداً کرده میشود چنانکه سعد الدین تفتازانی و علاء الدین قوشجی ذکر کرده اند

بیا طالب جادۂ راستان
که گم کردۂ توره باستان

بدیدی چو یک آب و رنگ سخن
تماشائے نیرنگ دیگر بکن

کز اهل الکلام شما سعد دین
که در سنیان بود مرد گزین

قول سعد الدین تفتازانی

بمعنے اولے اگرچه ز عار ‏ نیاورد یافه درایے بکار
مگر چون ز تسویل پیشینیان ‏ ورا ابطال حق دید مستی عیان
پس از بعد ذکر همان هرزه ها ‏ که کردند هم کیش او بر ملا
برآنها دگر نغمه بر فزود ‏ که آوازه فضل او دور بود
بگفته جواب حدیث غدیر ‏ بشرح مقاصد[نام کتاب ۱۲] مفخر کثیر
که تسلیم کردیم چون شیعیان ‏ که معنے ایشان برآید از آن
تواتر ندارد مگر این خبر ‏ ازین ره باجماع نامعتبر
چو تسلیم کرده شود اعتبار ‏ همین قدر[له] معنے بود آشکار
که باشد کنون مستحق مرتضا ‏ پس او یافته بعد عثمان ولا
مگر مستحقے نه آن دم زند ‏ که ابطال هر سه خلافت کند
جوابیست این شیعیان را عیان ‏ ولیکن نگفتند پیشینیان
دگر آنکه خوشے نمائے اگر ‏ درون تواتر پئے این خبر
عیانست کز بهر شان نیست آن ‏ که آن حجت ماست بر شیعیان
چه بودی اگر زان امامت عیان ‏ نماندی بر اصحاب و یاران نهان
نمودندے اظهار آن باثبوت ‏ نگشتے ز امر امامت سکوت
چو گویند شیعه که قوم از عناد ‏ نکردند آن شاه را انقیاد
هم آن شاه بگذاشته احتجاج ‏ ندیده بجز این تقیه علاج
پس این قول ایشان غوایت بود ‏ بحدیکه خیلے وقاحت بود
بگوییم که اے حامی سعد دین ‏ قسم بر شعار جماعت گزین

جواب از دو وجه
[illegible]
تقیه

له قدر بسکون دال مهمله بضرورت شعر باید خواند ۱۲ سید حسین علی عفی عنه

چنین مقتدایت چه گفته شگرف — که باشد غوایت در آن حرف حرف

مگر مذهبش چشم حق بین ببست — که بر اینچنین هرزه ها برد دست

نخستین ندیدا و بحکم غدیر — تواتر که آمد چو مهر منیر

تواتر در آن آنچنانست صاف — که کردند اسلاف او اعتراف

پی منکران تواتر دگر — ملامت نمودند هم خوبتر

ازین پس کسی گر درین خوش خبر — نه بیند تواتر بود بی بصر

ازین بعد اجماع را آن دلیر — معارض نموده بحکم غدیر

که باشد باجماع پاسخ عیان — ولیکن نگفتند پیشینیان

پی دفع این هرزه بدترین — کفایت کند نزد ما همچنین

که اجماع مقصود باشد اگر — که نزدیک شان بعد خیر البشر

بفرمانروائی بوبکر نام — شده رفته رفته ز جمع عوام

همین ست مقصود آن سعدگر — چه اجماع دیگر نیاید نظر

پس آن نیست اجماع از روی دین — نه آرای با عقل و بی حرص و کین

کجا رای مردم بجاری نگر — که آن فلته بود از یک عمر

نبودند در وی فحول عظام — از اعیان اصحاب و آل کرام

ازینوجه خود سعد و هم کیش او — مقاصد موافق بنه پیش رو

ز میدان اجماع بگریختند — به بیعت دگر دست آویختند

چنانچه خودش سعد دین بیشتر — نگفته که بیعت شد از یک عمر

که کرد او چو بیعت ابوبکر را — شد از اختیارش خلافت بپا

عجب آیدم زین پریشان بیان — که کرده است ابن سعد والا نشان

که فرمود با حشم خود پیشتر — خلافت شد از اختیار عمر

هم آن سبب بعضی را دگر از دغل — بگویید ز اجماع ارباب حل

چو اعیان ارباب حل اندر آن — نبودند چون سعد و شاه زمان (الا جمیع بنی هاشم)

بناچار گفته خود آن ذی شعور — که از بعض شان (انصاری ابن عباده) شد توقف ضرور

پس این قول او خوب تر وا نمود — که اجماع ارباب حل هم نبود

درین جایگه از غرض آن عزیز — بفرمود آن را خوش اجماع نیز

پس ابن سعد دانسته آن حال زار — وقاحت چرا کرد خود اختیار

ازین خبط عشوا عجب آیدم — که کرده چنین فاضل محترم

مگر عذر این خبط باشد چنین — که گفتند آن سنیان بالیقین

که گرچه ز خاصان ارباب حل — توقف به بیعت شده بر محل

مگر اینهمه هم بفهم و شعور — بتدریج کردند بیعت ضرور

چو کردند در بعد بیعت قبول — ازینوجه اجماع گردد حصول

بود دفع این عذر بس ناصواب — باندک تامل بچندین جواب

یکی آنکه تدریجی اجماع عام — ز علم اصول ست یک کار خام

چه شد وحدت وقت شرط اندران — بدانند این را اصولی کسان

چنین نوع اجماع ای هوشیار — نه در دین اسلام آید بکار

دوم اینکه تدریجی اجماع هم — نه از اهل حل ثابت ای محترم

چه سعد عباده ز انصار قوم — که ممدوح حق بود و سالار قوم

جواب اول از اجماع تدریجی

جواب دوم

نه تا زیست بیعت نمود آن متین — تواریخ و مثل نهایه ببین
فخر رازی ۱۲

بنی هاشم و هم جناب امیرؑ — باکراه گشتند بیعت پذیر

چه کردند تا مدتے انکار پیش — نکردند بیعت بمقدور خویش

در آخر سخن تا بحدے رسید — زبیر از دلیری حسامے کشید

باحراق دولت سراے امیرؑ — حلف کرده بود آن عمر ناگزیر

ببین نیز تاریخ طبرے خویش — بیابی دراکراه تصحیح بیش

خودش سعد آورد از مرتضاؑ — که در صلح فرمود بوبکر را

مبارک که این بیعت در نهاد — شمارا مسرت مرا رنج داد

ازین هم عیان اینکه زوج بتولؑ — باکراه بیعت نموده قبول

بنو دند معتد چو انصار و یار — خلاف شریعت شده کارزار

علاوه برین جمع بعض از فحول — باکراه کردند بیعت قبول

پس از بعد این جبر نبود بجا — نه اجماع تدریجے و نی رضا

ازین نوع مکروه بیعت امام — بقول رسول ست مطعون تمام

بمطعونیش شک نداری اگر — خودت مسلم و ترمذی را نگر

چنین نوع بیعت باکراه تام — بهر جابری مے شود در انام

درین حال فرقی نشد درمیان — بشاهے بوبکرؓ و تیموریان

در اجماع اے حامی سعد دین — رضاے همه اهل حل بالیقین

بکن صاف ثابت چو حکم غدیر — از آن پس در آنها تعارض بگیر

سوم آن امیری بوبکر یار — ز اجماع باشد که از اختیار

تخمین نوع اجماع ابطال مصنف ازو

نگردد بجا بلکہ باشد زلل | کہ لاریب بودہ خلاف ثقل
هرانچہ بود از ثقل برخلاف | یقیناً ضلالست وہم اعتساف

قولہ

چو گفتم کہ انکار بیعت امیرؑ | درآغاز کردہ مگر ناگزیر
کہ از وجہ حزن وفات نبیؐ | نکردہ دران اجتہادی علیؑ
چو کرد اجتہاد آن شہ مؤمنان | بر او حق بوبکر گشتہ عیان

جواب اول از بودن اجتہاد جناب امیرؑ

بگوییم کہ این عذر را مرتضیٰؑ | نفرمود پس سعد گفت از کجا
بخاری بیارد کہ گفتہ امیرؑ | سبب بہر انکار خود چون نکیر
کہ بنیم من این امرا حق خود | گرفتید در غلبت من بکد
چو داند کہ حق گوے بودہ امیرؑ | چرا سعد دارد ز قولش نکیر
سبب بہر بیعت نمودہ بیان | کہ بود آن ز روتابے مردمان

جواب دوم

دوم اینکہ حزن نبی الرشادؐ | کہ در دین بود مانع اجتہاد
چنانچہ بیارند اہل سیر | کہ بر جمع یاران ہمان راسپر
موافق بحالات بحق خویش | بمسجد نمود احتجاجات پیش
چو کرد احتجاجات آن خوش نہادؑ | چگونہ کند بعد آن اجتہاد

جواب سوم

سوم خود طلب کرد ارث رسولؐ | بحزن وفات پدر آن بتولؑ
نگردید مانع ہمان حزن او | ز دعوائے ارث نبیؐ نکو

جواب چہارم

چہارم بدانی تواے ذی شعور | تخلف ز بیعت ز شرع ست دور
قبیح ست در شرع شق العصا[1] | چگونہ بیاید ز اہل الکسا

جواب پنجم

دگر چون نہ فکرے کند بوترابؑ | دران نائبے رسالتمآبؐ

[1] یعنی اختلاف از جماعت اہل اسلام ۱۲

چہ ہر کس نداند امام زمان ... چو میرد رود کافرے زینہان
پس از موت این غفلت از شاہدین ... عجب ہست ہرگز نباشد چنین
قولہ دگر سعد گفتہ کہ بعد اجتہاد ... برو حق بوبکر رو برکشاد
بگویم کہ کار امارت امام[۱۲] ... طلب کرد و دانست حقش مدام
چہ ہنگام شورے ہمان مقتدا ... چہ نالید از حالت ابتدا
کہ این نیست یک اولین ظلم و جبر ... کہ کردید بر ما پس او لے است صبر
بہ منبر بعہد خودش گفت نیز ... کہ حق باز آمد بجاے ستیز
بگوفہ لغفر مود ہم چند بار ... شکایت زحق خودش آشکار
دوم اینکہ آن حق خاص عتیق ... مگر بود یک چیستان دقیق
کہ حلال کل معضلات عمر ... بفہمید آن را بشش ماہ در
بہ تنبیہ او ہم نہ در فہم کرد ... پس از مرگ زہرا اگر فہم کرد
عجب اینکہ اقضائی ہر خاص و عام ... نفہمد بفہمند جمیع عوام
سوم آنکہ بوبکر خاطر پریش ... خلافت ندانست خود حق خویش
می افگندش اندر سقیفہ زہر ... گہے بر علی بندہ گہے بر عمر
اگر شک بداری صحیحین ببین ... برین جہل باید شدن شرمگین
چو حقش ندانست بوبکر پیر ... چہ شد منکشف بعد آن بر امیر
چہارم کہ بوبکر با آن نمود ... زکار خلافت اقالہ نمود
اگر بود آن حق او ای شفیق ... نمیکرد ہرگز اقالہ عتیق
دگر ظہر این حق خودش آن حزین ... ہمیداشت شک تا دم واپسین

قول سعد الدین تفتازانی

جواب اول

جواب دوم

جواب سوم

جواب چہارم

جواب پنجم

بیارند این شک و افسوس او — ز ارکان دین تو لبس نیک خو
از ایشان ست طبری مبرد دگر — چو دینوری قاضی با خبر
عقیلی و طبرانی و خیثمه — دگر بو عبیده است این شر ذمه
هم ابن عساکر ضیا همچنان — بن بو الحدید ست و سبط از مهان
سیوطی و زان بعد هم متقی — ببین کنز خود تا ز شک در رهی
ازین ست روشن که بوبکر را — خلافت نه حق بود و هم ناروا
عزیزا چو بوبکر خاطر پریش — خلافت نه دانست خود حق خویش
پس آن مرتضی با همه عقل و داد — چگونه بحقش کند اعتقاد
مثل این بحق تو آید درست — که خصم ست ست گواه آنش چیست
بهر حال انکار آن مرتضی — نه بی فکر بوده نه بوده خطا
ز راه رضا دست بیعت نداد — نه در رای سابق تغیر فتاد

قوله

دگر سعد گفته که حکم غدیر — شود دال گر چه بحق امیر
اگر مستحقی نه آن دم زند — که ابطال هر سه خلافت کند

جواب اول

بگوییم که هرگه گرفته ز عقل — که تسلیم کردم امامت ز نقل
پس آن نزد هر منصف ذیشعور — کند نفی هر سه خلافت ضرور
چنانچه بسابق نمودم بیان — دگر گو میت یا ز چیزی از آن
ببین لفظ من را که دارد عموم — در آن هر یکی داخل از سعد و شوم
شیوخش بگشتند خارج چرا — ازین حکم عام شه دوسرا

جواب دوم

دوم اینکه مقصود حکم غدیر — چو تنها لیاقت بود ای بصیر

پس آن آیهٔ بلّغ حکم دی نزول ‌ ‌ نه آن اهتمامات کردی رسول

ندا دی عمر تهنیت بر ملا ‌ ‌ که میداشتند آن لیاقت بیا

سوم اینکه در حق یار دگر ‌ ‌ چنین هم نفرمود خیر البشر

پس آنکس که در حق او نص بود ‌ ‌ از آن صاحب نص چرا حق ربود

دگر از کجا قید وقت مآل ‌ ‌ قرینه چه باشد برین خذف دال

دگر کرد حیدر چو دعوی مدام ‌ ‌ پس آن دیگرانند باطل امام

جواب سوم

جواب چهارم

جواب پنجم

قوله

چو گفته که گر بود امامت عیان ‌ ‌ نمی شد بر اصحاب آندم نهان

چو بودی چنین پس همه با سداد ‌ ‌ نکردندی از نقل ترک استناد

بباب امامت همه ذی شعور ‌ ‌ توقف نکردندی آندم ضرور

جواب اول

بگویم عجب آید از سعد دین ‌ ‌ چگونه بزد حرف واهی چنین

نبوده امامت چو زین نص عیان ‌ ‌ عمر کرد چون تهنیت از زبان

چگونه بفهمید حسانش امام ‌ ‌ همین نهج آن قیس عالی مقام

جواب دوم

نمودند چون سنیان اعتراف ‌ ‌ که زین نص امامت عیانست صاف

دوم ترک حجت که یاران عام ‌ ‌ نمودند ازین نص جوابیست تام

که کردند حجت بآن مردمان ‌ ‌ مگر از تعصب بگشته نهان

احتجاجات اصحاب نجیب بطریق ابلغ

از آن احتجاجات شان بعض را ‌ ‌ بیارند اسلاف ما و شما

به نزدیک ما چون اُبیّ نکو ‌ ‌ چو سلمان رض و بو هیثم پاک خو

همین نهج اسامه بریده دگر ‌ ‌ چو عمار رض ایمان مجسم زسر

چو صدیقه دخت خیر الوری رض ‌ ‌ خودش آن وصی نبی مرتضا

احتجاج صحابه بنص غدیر بر خلافت

نمودند حجت بنص غدیر — به پیش ابوبکر و جم غفیر
همین نهج اصحاب اثنا عشر — چو مقداد و بوذر چو خالد دگر
نمودند آثار دیگر بیان — به پیش ابوبکر و اجماعیان
پس از آنچنین پاره سعد دین — نه الزام یابند قوم متین
همین نهج بر سعد پر احتیاج — ز اصحاب ثابت بآن احتجاج
که صدیقه دخت خیر الوریٰ — دگر خود وصی نبی مرتضا
دگر آن جریده بر اجماعیان — بدین نص نمودند حجت بیان
بهر حال اصحاب نیکو نهاد — بدین نص ختم کرده اند استناد

جواب سوم

سوم چون وجوه قریش بصیر — نگفتند از رشک نص امیر
ز خاموشی آن وجوه عظام — نصوصش شده مشتبه بر عوام
که منسوخ گردیده باشد نصوص — و یا عام گردیده باشد خصوص

جواب چهارم

چه بوبکر در پاسخ آن امیر — نگفتا که شد نسخ حکم غدیر
عمر گفت امارت نبوت عیان — نگردد فراهم بیک خاندان
چو گفتند هر دو بیاران چنین — نمودند اتباع اوشان یقین
دگر ناتوانان مخلص فحول — نگفتند از خوف کرده عدول
اگر گفته باشند آن صاحبان — روایت نکردند بس ناصبان
نه بینی که در کوفه وقت فساد — چو آن شه بدین نص بکرد استشهاد
گواهی ندادند چندین بصیر — نمودند کتمان بنص غدیر
نگفتند چون بعد شیخان کسان — کجا پیش اوشان گفتن گمان

دگر ناسزا مردم خیره سر — دروغی ببستند از راه شر

که حیدرؑ ز حزن وفات رسولؐ — در خانه بسته بروی فحول

امارت ندارد دگر او پسند — به تغسیل و تجهیز شد کاربند

پس انصار را ذهن شد منتقل — که حیدر ندارد برین کار دل

پس اوشان فراهم شده ناگزیر — بکردند یک سعد خود را امیر

بگشتند مشغول با غیظ و طیش — در اخذ امارت مثال قریش

چه میبود در جاهلیت چنان — کر می شد رئیسی ز هر خاندان

چو کردند یاسی ز سوی امیرؑ — امیری بکردند خود ناگزیر

علاوه برین اینکه بالاتفاق — در انصار بودند هم پر نفاق

نکردند گر نص شر را بیان — چه باشد تعجب از آن صاحبان

قوله چو گفته که بهر امامت ضرور — توقف نکردندی آن ذی شعور

بگوییم که در حق آن صاحبان — چرا برد او حسن ظن همچنان

چه در حکم خاص رسولؐ خدا — توقف بیامد امامت کجا

ندائی که در حجهٔ آخرین — چو بر فسخ حج خاص سالار دین

بتاکید فرمان بداد از زبان — توقف نمودند پس همگنان

ز جیش اسامه همه از شقاق — توقف نمودند بالاتفاق

چو طلبید کتف و قلم زان فحول — نکردند تعمیل حکم رسولؐ

پس از بعد موت رسولؐ خدا — ز امر توقف چرا این ابا

خصوصاً بحق جناب امیرؑ — که میداشت حساد و اعدا کثیر

جواب نهم

جواب سوال از توقف نمودن صحابه در امامت جناب امیرؑ

ازینو چه فرمود روزی رسولؐ — باصحاب در حق زوج بتولؑ
که ہرگز نه بینم ندارم امید — که آن مرتضیٰؑ را امارت دہید
(خلافت ۱۲)
ہمین طور فرمود امیر عبادؑ — که ما را امارت نخواہید داد
پس از سعد آید تعجب لبا — چرا از توقف از وشان ابا

جواب دوم

جائی توقف اول

بلی بهر شاہی خود ہا ضرور — توقف نکردند فی ایک فتور
دوم در امارت بحق امیرؑ — توقف بجا شده اے بصیر
بتعمیل این نصّ خم زان عرب — توقف چه شد چیست جائی عجب
یکے آنکه باشد ز قرآن عیان — که ذی رحم اولیٰ ست از ہمگنان
پس از رشک حیدرؑ صحابه کبار — گذشتند از حکم پروردگار

جائی توقف دوم

ندادند مولائے مصطفےؐ — بحقدار آن کو بود مرتضیٰؑ
دوم اینکه آن حیدرؑ مرتضیٰؑ — ہمیداشت ذاتی فضائل لبا
چو سبقت در اسلام و احکام رب — چو فضل جہادات و فتح عرب
چو فضل علوم شہ آن یار غار — چو تطہیر و محبوب پروردگار
اخوت سیادت علو نسب — که از سوی جد بود اندر عرب
ازین قرب و از فضل بی اشتباه — ز اصحاب حقدار تر بود شاه
پس آندم که آن ہر دو شیخان دوان — برفتند سوی سقیفه روان
ندادند خود مرتضیٰ را خبر — بعجلت گرفتند امارت دگر
چه مشغول بوده در آندم امیرؑ — به تجهیز و دفن بشیر و نذیرؐ
پس آنوقت در حق شیر ودودؑ — اگر یک توقف نبوده چه بود

قوله

چو گوئی که از رحلت مصطفیٰؐ ... ز انصار گردید فتنہ بپا
ز عجلت ہمان مرتضیٰؑ را خبر ... نکردند و ہم دفن خیر البشرؐ
بگویم که عجلت نباشد چنان ... که ندہند ہرگز خبر با کسان
چه از مسجد و جائے موت رسولؐ ... نبوده مگر فاصله اے عقول
چو دادندے شه را ز فتنہ خبر ... نمیگشت تاخیر و قتے بسر
دگر آنکه نزدے علےؑ و بتولؑ ... چنین عذر ہرگز نگردد قبول
گزین عجلت شان ہمان شاہدینؑ ... بسے رنج کرده بخاری ببین
ازین عجلت و غصب حق علیؑ ... ہم از ترک دفن و عزائے نبیؐ
بر اصحاب تشنیع کرده بتولؑ ... ز دینوری و جوہری کن قبول
دگر آنکه نزد تو خیر البشرؐ ... نکرده کسے را خلیفه اگر
پس انصار کردند گر فکر آن ... چگونه بود فتنہ آن کار شان
چنین فکر نزد تو ممدوح بود ... که ہم آن عمر ہمچو فکرے نمود
محول نفرمود خیر البشرؐ ... که نصب خلیفه کند یک عمر
در انصار بودند ہم اہل حل ... چو سعد عباده رئیس اجل
گر آنجا ابوبکر کرده بیان ... که باشند ائمه قریشی کسان
نبوده چنین قول سالار دین ... که کردند پرخاش انصار دین
دگر آنکه گر فتنہ بوده عیان ... عدالت ز انصار گشته نہان
چه ظاہر ز قول جہان آفرین ... که از قتل فتنہ بود بدترین
نباشند از روے دین رسولؐ ... ہمانا ہمه آن صحابه عدول

عذر فتنہ
جواب اول از فتنہ انصار
جواب دوم
جواب سوم
جواب چہارم

جواب نمبر

دگر آنکه از خوف فتنه عیان　　زکفار شد یا ز انصاریان
بدان مرتبه بود وانه بس عظیم　　که وقت وفات رسول کریم
نه اصحاب را فرصت دفن داد　　پس اینجا خرد در تحیر فتاد
که با اینچنین حال اهل زمان　　رسول خدا رحمت دو جهان
بآن رحمت و علم و فرزانگے　　برامت نکرده کسے را وصی
سوم هست جای توقف همان　　که کرده عمر در سقیفه عیان
فضیلت بیان کرد بوبکر را　　به تزویر از طبع خود برملا
مگر او بحق جناب امیرؑ　　که میداشت حق و فضائل کثیر
نه ز نهار فضلے نمودش بیان　　نه نام علےؑ برد خود بر زبان
چو گفته در آنجا عمر با فحول　　که مائیم بس اولیاے رسول
باین حرف شد فصل و قطع نزاع　　ابوبکر شد یک رئیس مطاع
نگفتند اصل ولے مقتضاست　　باو بیعت جمله حق و بجاست
چو بودند نزد تو هر دو بزرگ　　سزاوار شاہے و کار سترگ
در آن انتخاب آن عمر خود ز درد　　چرا ذکر حقدار دیگر نکرد
همانا بحق شہ بحر و بر　　توقف بیاید ز سوئے عمر
همین طور اندر سقیفه عتیق　　بانصار دین گفت مثل شفیق
که این بوعبیده است مرد متین　　براے امارت بباشد گزین
پس او نیز خود اندر آن انتخاب　　نفرمود مذکور آن بوترابؑ
توقف نمودند شیخان با　　نمودند حق دیانت ادا

نکردند چون این حقوقش بیان — خموشی ز نصّ غدیری عیان
درین جایگه اے حقایق نیوش — تو چشمے ز انصاف وا از حق مپوش
که آن بو عبیده بفضل و بحق — چه نسبت همی داشت با شیر حق
از ینجاست روشن چو نور و ضیا — که شد بر غرض آن امارت بپا
که اول امیرے بدیگر رفیق — و هم این امارت مثال شفیق
چو بوده غرض در میان اے بصیر — کجا ذکر حکم و حدیث غدیر
چو از کهنه سالے و عمر دراز — بکردند بوبکر را سرفراز
معمر در آن جمع عباس بود — هم او بود عمّ نبی ودود
برِ مرد دانائے انصاف کوش — همین بست کافی اگر هست هوش
ندانم که کردند بوبکر را — امیر کسان بر کدامے بنا
بنائیکه سازند اینجا بیان — بگویم پئے شاه بهتر از آن
بود جائے چارم که جمع کثیر — نمودند اقرار حق امیر
بمسجد بگفتند با مرتضا — کزین بعد این میر سید مر ترا
نکرد او نزدیک بوتش عتیق — خلافت عمر را که بوده رفیق
بود جائے پنجم که بعد از عمر — بدادند عثمان را بی خطر
بفرمود اورا شه مومنان — چه کردی فریب و دغا فغان
نه این جور اوّل بود از شما — که کردید از ابتدا بے خفا
توقف نکردند گر این فحول — چرا بود شاکے وصی رسول
ششم اینکه در بعد عثمان پیر — چو آن سعد وقاص و جمع کثیر

نکردند بیعت بشبیرؑ ودود — پس این گر توقف نبوده چه بود
توقف کجا بلکه قشی کسان — شکستند هم بیعتش را عیان
توقف بحق همان مرتضیٰؑ — شد از اهل هجرت عیان بارہا
ولیکن ندانم که این سعد پیر — چگونه کند از توقف نکیر

قوله

ازین بعد چون سعد از جهل خود — جواب حق شیعه را کرد رد
که گویند او شان که قوم از عناد — نکردند آن شاه را انقیاد

جواب

بگویم که گویند شیعه چنان — که آن قوم کلی عیان و نهان
ز آز و طمع ہا ہمہ ز بغض و حسد — نگشتند منقاد شبیر صمد
چه این هر سه اغراض دنیائیان — ز اکثر روایات گردد عیان
خصوصاً ز اقوال خاص عمر — روایات منقوله من نگر
چنانچه چنین ست بس مشتہر — بر اہل اخبار و فن سیر
که از کثرت فضلہا آن امیرؑ — ہمیداشت حساد و اعدا کثیر
ہمین نہج مردان تاریخ دان — که باشند در اہل یورپ مہان
بگویند چون قوم مکے ہمے — حسد داشت با دودهٔ ہاشمے
نہ ہرگز پسند آمد آن قوم را — که یابد امارت ہمان مرتضیٰؑ
پس از رشک و کبر و ز بغض و حسد — نگشتند منقاد شبیرؑ صمد
ہم آن شاه گردید چون بیکسی — ہمیداشت گرچه وجاہت بسے
وقاحت بود این اگر بنگری — شہادت دہد غیر و تو منکرے
ندانی که بوده دو وجه عناد — قدیم و جدید یکه دارم بیاد

وجہ اول

یکے با بنی ہاشم آن یکیان — چو قوم عدے از دل و از زبان
بہوارہ رشک و حسد داشتند — لوائے عداوت می افراشتند
از آن پس ز اسلام و دست امیر — کشیدند ذلت قریش شریر
پس از بعد احمد قریش عوام — ز اہلش گرفتند بس انتقام
ولیکن روایات ہر ماجرا — نباشند نزد مخالف بسا
چو ذکر ستمہائی اجماعیان — نمیکرد مردے ز خوف زبان
پس از عہد شیخین آن جور ہا — نگفتند جز آل خیر الوریٰ
و یا آنکہ گفتند انصار دین — نگفتہ کسے از قریش متین
ز عہد معاویۂ نامور — شدہ سدّ ابواب آن بیشتر
ازین وجہ در مسلک سنّیان — کہ باشند اتباع او در عیان
مقرر شدہ اینکہ اصحاب را — نہ طعنے نمایند ہم در خفا
ہم اہل الاحادیث شان بالضرورہ — نمودند متروک ہمچون امور
اگر بعض از شہرت یک خبر — بیاورد در سندش بے خطر
پس آیندگان آن روایات را — نگویند پر ضعف بایک برا
و یا آنکہ سازند تاویل آن — کہ آن خود وقاحت بود پر عیان

وجہ دوم

دگر آنکہ اہل صحاح اثر — خود از بہر تصحیح ہر یک خبر
اصول و قواعد چنان بافتند — کہ آنہا ز بس نقل رو تافتند
نمودہ بآن ہر فضیلت مآب — احادیث از رائے خود انتخاب
بآنہا سبے قدح اصحاب را — نمودند متروک و آن ماجرا

در ینباب مسلم بخاری شان — ببروند سبقت ز پیشینیان
ازین باعث و وجه هر دو کتاب — نگشتند مقبول هر شیخ و شاب
ازآن بعد کردند خود ها عیان — هر انچه که در قلب بوده نهان
که ذکر عیوب صحابه ضرور — حرام ست بر اہل دین و شعور
بسا مثل غزالی نامور — بگفتند با جرأت زشت تر
که بر واعظان ہم بلا کذب و مین — حرام ست مذکور قتل حسینؑ
چه منجر به بغض صحابه است آن — نه ذکرش کند واعظے از زبان
ہمین نہج ابن حجر بی دلیل — چه تطہیر کرده کلام طویل
که اصحاب را ذکر طعن و ملام — بہ نزدیک دیندار باشد حرام
بر اہل المسانید خود برملا — که کردند مذکور بس ماجرا
کنند چشمک و طعنها از زبان — که کردند چون حال واقع بیان
چو گفتند در عذر اخفاے حال — که گر قدح اصحاب پر از جلال (چرا ۱۲)
بداریم جائز بلا ارتیاب — بگیریم از که حدیث و کتاب (کدام ۱۲ — قرآن ۱۲)
بگوییم که جمله کتاب و خبر — اگر میگرفتند با خوف و خطر
زآل نبےؐ وز ناطق ثقلؑ — چنانچه گرفتیم و کردیم عمل
نمیرفت در دین شان اختلال — نمے آمد این قسم وهم و خیال
دوم اینکه هر طعن اصحاب شان — نگشته ز اخفاے ایشان نهان
عیان ست هر طعن ای ذی شعور — همان آتش در کاسه باشد ضرور
بهر حال اے مؤمنین باحیا — چو کتمان و اخفا شد از ابتدا

غدیر سے
باب اول
باب دوم

روایات رشک و عناد و جفا | بیارم به تصحیح من از کجا

ولیکن هر آنچه خدائے عباد | در اسفار تو چون ودیعت نهاد

از آنهاست نقل ضغائن جلے | که چون موصلے آورد از علیؑ

که روزی بآن شه رسول زمان | بپاسخ بلفظ فرمود گریه کنان

که دارند مردم بسے کینها | نهان از برائے تو در سینها

نه ظاهر نمایند اے بوالحسنؑ | بتو آن همه را مگر بعد من

دگر گفت حاکم که گفته علیؑ | که حسرت کنان گفت با من نبیؐ

که امت پس آن سبنے زمنؐ | کنند غدر و هم بیوفائے بمن

در ینجا سر اینچنین احتمال | که بودند همچون کسان در مآل

(بخالفه معاویه یعنی قتل)

چو بودند ظاهر حضور رسول | بسے زان حسودان بکار جهول

چنانچه بگفت احمد حنبلی | که پرسید روزے کسے از نبیؐ

خلیفه کرا میکنی بعد خود | بفرمود او را رسول صمدؐ

که گر میکنید آن علیؑ را امیر | بیابید اش هادی دلپذیر

ولیکن بگوئیم و دارم بیاد | که او را امارت نخواهید داد

بیاورد هم حاکم حبر پیر | ز نقل حذیفه ز نقل اسیرؑ

پس انکار تو اے تسنن نهاد | ازین نقلها وز رشک و عناد

وقاحت بود بل غوایت ضرور | که قول نبیؐ را کنی کذب و زور

پس آنانکه بودند اندر خطاب | همان مردمان دشمن بوترابؑ

دگر آورد همچنین ترمذی | عناد کسان در کتابش همی

روایات [illegible]

حسد و کینه [illegible]

[illegible]

روایت اول از مستدرک بیهقی

روایت دوم از مستدرک حاکم

روایت سوم از مسند احمد بن حنبل

روایت چهارم از صحیح ترمذی

که عباس روزی بیک غیظ و طیش — بگفته نبیؐ را که قوم قریش
ملاقات سازند خود در میان — بیک خنده روئی بشاشت کنان
نه با ما گهی بر خورند اینچنین — ببین حال شان ای رسول امین
چو بشنید این را رسول عرب — برافروخت رنگ رخش از غضب
بگفته غضبناک و از بس ملول — که تا از برای خدا و رسولؐ
محبت ندارد کسی با شما — نه در قلب ایمان در آید ورا
دگر آنکه تفسیر کشاف بین — که روزی امیر عرب شاه دینؐ
گذارش نموده حضور رسولؐ — که با من حسد میکنند این فحول
جوابش بفرمود و را نبیؐ — که آیا تو راضی نه ای ای علیؐ
که در خلد داخل شوی بعد من — دگر بعد تو هم حسینؐ و حسنؐ
دگر آورد احمد حنبلی — که هنگام رنجوری آن نبیؐ
بگفت ام فضل ای رسول زمانؐ — چه آید سر ما ازین مردمان
بفرمود آن راز دار جلیل — که خواهید شد بس ضعیف و ذلیل
دگر بشنو آن شکوه و جهد تام — که میکرد در باب حقش امامؐ
ازآن دعوی پر تظلم عیان — که کردند بروی ستم مردمان
چنانچه که هر گه عتیق و عمر — گرفتند امارت ازآن راهبر
نموده چنین دعوی خود جلی — که شاه شه بیعت نکرده علیؐ
بگردید آزرده خاطر چنان — که شیخین را ترک گفته عیان
پس از بعد یک انتظار بسیر — چنانچه بیارند شیخان بجبر

روایت پنجم از تفسیر زمخشری
روایت ششم از مسند احمد حنبل
روایت هفتم از صحیحین

همه مردم از شاه رو تافتند ‎ — ‎ به تذلیل و توهینش بشتافتند

ازینوجه ناچار و هم ناگزیر ‎ — ‎ بیوبکر صلحے نموده اسیر

خدارا بگو اے حقائق نیوش ‎ — ‎ ولیکن بانصاف و با عقل و هوش

که گر آن قریشان ز راه نفاق ‎ — ‎ نکردند با آن شیوخ اتفاق

چرا جمله از شاه رو تافتند ‎ — ‎ چرا بهر توهینش بشتافتند

چنانچه ازین اتفاق کسان ‎ — ‎ روایات طبری نمایم بیان

پس اصحاب از رشک و بغض و عناد ‎ — ‎ نکردند آن شاه را انقیاد

نبوده چو حرص امارت لبا ‎ — ‎ ندادند آن را بحیدر چرا

نگفتے گہے کذب و باطل علی ‎ — ‎ که همواره حق بود با آن ولی

همین نهج چون دخت خیر البشر ‎ — ‎ نموده طلب ارث و ملک پدر

نداوش کسے ارث و مال رسول ‎ — ‎ بکردند یک اتفاق آن فحول

بتائید دعواے آن حق بیان ‎ — ‎ کلام خدا بود و رسم جهان

بر آن داشت بوبکر گر خود یقین ‎ — ‎ که بشنید او از رسول امین

همه قوم باور نموده چرا ‎ — ‎ همان قول یک کس نه حکم خدا

همانا هم نگفته کسے بے نهفت ‎ — ‎ که این را نبی چون بخویشان نگفت

بقول ابوبکر دعواے تا حق ثقل ‎ — ‎ چرا قوم آندم نکرده عمل

نه یک کس شده حامے فاطمه ‎ — ‎ بگشتند خاموش از حق همه

بود وجه خاموشے شان نفاق ‎ — ‎ که کردند بر حرص یک اتفاق

دگر آنکه شیخین تو اے متین ‎ — ‎ اگر شک بدارے صحیحین ببین

بباشد غدار نزدیک شاہ[۴] — دگر خائن وکاذب و پرگناه
زیاده ازین حرف سخت و ملام — چه آید ز مظلوم در انتقام
چه باشد ازین بهتر اے پُر لداد — ثبوت طمع هم ثبوت عناد
دگر شکوهٔ آن شه بحر و بر[۲] — سهمے آورد حافظ بو عمر
که فرمود شه بارفاعه چنان — که گفتیم بعد از رسول زمان
که مائیم بس وارث مصطفا — نباید کسے رانزاعے بما
مگر قوم ما کرد از بس نکیر — بکردند پس غیر ما را امیر
درآندم نبودے اگر خوف آن — که بس تفرقه میفتد درمیان
جهان کفر خود میکند عود باز — که بیش از نبے بود ای سرفراز
بایزد که تغییر آن کردمے — بدینوجه من صبر کردم همی
دگر انچه آرد بن بوالحدید — مؤید شود این خبر را مزید
که روزے بحیدر بگفته بتول[۴] — که چون تیغ نکشی سرِ این فحول
ازآن بعد داده مؤذن اذان — بمعصومه گفته شه مؤمنان
که آیا پسندے که صوت چنین — رود از جهان و ز روئے زمین
ازین ست ظاهر که شیر خدا — چو برخاستے بهر جنگ عدا
درآنوقت از جنگ شان بالیقین — خود اسلام رفتی ز روئے زمین
دگر آنکه دینوری پرکمال — چو بلاذری چون محدث جمال[سله]
بیارند کان حیدر شاه دین — بر اجماعیان کرد حجت چنین
که حقدار این امر والامنم — نگیرید از ما بظلم و ستم

روایت نہم از استیعاب ابن عبدالبر

روایت دہم از شرح نہج البلاغہ ابن ابی الحدید معتزلی حنفی

روایت یازدہم از کتاب الامامۃ والسیاسۃ ابن قتیبہ دینوری و حافظ بلاذری و روضۃ الاحباب جمال الدین محدث

[illegible]

نبوده اگر رشک و بغض و حسد
نداد ند چون حق باآن جد و کد

روایت دوازدهم
از کتاب کامل ابن اثیر جزری

دگر اینکه مذکور شد پیش ازین
تو کامل کتاب مبرّد ببین

که منصور عباسی حکمران
بسوی محمدؐ نوشته چنان

که بابای تو حیدرؑ خوش لقب
بهر وجه کرده خلافت طلب

طلب کرد نصرت ز انصاریان
بشب برده همره بتولؑ زمان

روایت سیزدهم از
واحدی مفسر

ازین هم عیان اینکه میر عربؑ
بهر جهد کرده خلافت طلب

ندادند او را چو اجماعیان
ازین دشمنی صحابه عیان

دگر اینکه در شعرها آن امیرؑ
عیان کرد حقش نصّ غدیر

بفرمود هم چه این غصب شان
که کردند از رشک کینه چنان

روایات طبری

گذشته است این شعرهای متین
درون دلائل همه پیش ازین

دگر آنکه طبری تاریخ دان
بیاورد چندین خبرها چنان

کز آنهاست روشن که قوم قریش
باغراض خود ها بیک رشک و طیش

روایت چهاردهم

بسر کرد گی عمر در عیان
گرفتند حق شه مومنانؑ

یکی آنکه هنگام شوری امیرؑ
بفرمود پیش صحابه کثیر

که لاریب داریم حق بر ملا
اگر سید هیدش بگیریم ما

روایت پانزدهم

وگرنه بمانیم در محنتی
اگرچه کشد طول تا مدتی

دگر آنکه وقت وفات عمر
بخویشان بگفت آن شه بحر و برؑ

که گر قوم یعنی قریشی تبار
امارت بسیا بعصر و زگار

بلاریب گاهی ز بغض و حسد
نه هرگز شمارا امارت دهد

دگر آنکه فرمود آن مرتضاء
که گویند قوم قریشی چنان
براوج ریاست امارت رسد
چو یابد امارت دگر خاندان
که این سلطنت از یکی بر دگر
درین نقل گر شک روا نیست هین
دگر اینکه عثمانؓ را ابن عوف
بگفتش تعجب کنان آن امیر
پس این نیست یک اولین جو رو جبر
حقیقت که بعد از نبیؐ آن قریش
دگر همچنین سوز قلب امیرؑ
که جمعی ز انصار از اتفاق
برسم تحیت همه با امام
بفرمود حیدر چنان در جواب
که باشید مردم ز قوم عرب
بیارند این داستان سلام
صحب و دگر یوسف و هم جمال
درین شکوه آن شه دین و داد
ازین هست روشن که آن مرتضا

زبد نفسی قوم خود بر ملا
که گاهی گر این هاشمی خاندان
از ایشان نه بیرون رود تا ابد
تداول کنند نیز هر خاندان
رسد تا قیامت بهر کر و فر
علاوه بطبری چو کامل ببین
چو داده امارت بلا بیم و خوف
که کردی چه خدعه بمن ای دلیر
که کردید بر ما پس اولی ست صبر
برا هلش نمودند بس ظلم و طیش
شنو از روایات هم عشیر
رسیدند پیش علیؑ در عراق
بگفتند مولا علیک السلام
کز آن ست دل خون و دیده پر آب
شما را چو مولا بباشم عجب
چو احمد چو طبرانی نیک نام
عماد و دگر قاری پر کمال
هر آنچه بگیری ز مولا مراد
ز اصحاب آزرده بوده لبا

روایت ثانی ز دوم
از طبری و کامل
روایت ثالث نقیه سوم از
تاریخ طبری و تاریخ
کامل ابن اثیر جزری
روایت ... سوم از
مسند احمد بن حنبل و غیره

دگر اعتراف عمر هم بگیر ٭ به رشک قریشیان بذات امیرؑ
ز سنیه که آورد از راستان ٭ باسناد طبری تاریخ دان
که گفت ابن عباسؓ من با عمرؓ ٭ سپردیم ره وقت شب در سفر
بمن گفت بارے بجوش دلی ٭ که همراه من چون نیامد علیؑ
بگفتم ندانم سبب بهر آن ٭ ازآن بعد گفته تخاطب کنان
که اے ابن عباسؓ قوم شما ٭ شما را ازین منع کرده چرا
بگفتم ندانم بگفتا آن عمرؓ ٭ که من دانم اینو چه را خوب تر
که کرده کراهت ازآن این گروه ٭ که باید ایالت بفخر و شکوه
بگفتم که باشد چگونه چنان ٭ که ما محض خیریم در حق شان
بگفتا که وجه کراهت چنین ٭ بود نزد این زمرهٔ بهترین
کزو فخر گردد شما را حصول ٭ نبوت امارت سر این فحول
ازین پس عمرؓ گفت حرفی دگر ٭ که ای هاشمی قوم والاگهر
بدانید جمله صغیر و کبیر ٭ که حصه نموده ابوبکر پیر
ابوبکر کرده درین ماجرا ٭ هر آنچه که بنمود وقت اقتضا
امارت رسیدے اگر بر شما ٭ نمیداد سودے شما را ابا
چه کردندے آن قوم فتنه بپا ٭ گرفتندی این امر را از شما
دگر آورد طبری نامور ٭ ازآن ابن عباسؓ دیگر خبر
که من با عمرؓ بودم و چند یار ٭ بخواندیم اشعار خوش آبدار
دران بود مضمون مجد و علا ٭ که گشته عمرؓ را مسرت فزا

روایت [illegible]
تاریخ طبری

روایت [illegible]
تاریخ طبری

بگفتا که مصداق این شعرها — بنی هاشم اند از رسول خدا

بگفتم موفّق شدی ای امیر — که بادا موفّق ز رب قدیر

عمر گفت زان پس که قوم شما — شما را از این منع کرده چرا

بگفت ابن عباس رض کاندم شتاب — مناسب ندیدم که گویم جواب

بگفتم که گر من ندانم سبب — بفرماید اعلام شاه عرب

جوابی مرا داد آندم عمر — که میدانم این وجه را خوب تر

کراهت نمودند از آن این گروه — که باید امارت اگر با شکوه

بگردد فراهم دو فخر عیان — نبوت امارت بیک دودمان

بوجه نبوت هم از جاه و فر — رسیدی شما را بر افلاک سر

پس ایشان کراهت نمودند از این — رسیدند بر نیک صواب رزین

رسیدند چون بر صواب آشکار — موفّق بگشتند از کردگار

بگفت ابن عباس رض آندم شتاب — دهی گر اجازت بگویم جواب

نه برهم شوی بر من مستمند — که هستی امیر عدالت پسند

عمر گفت اورا بغیر از عتاب — که هر چه بخواهی بیاور جواب

بگفت ابن عباس رض ما کای امیر — چو گفتی که این قوم وهم نغفیر

گرفتند این را ز راه صواب — چنین میشود این سخن را جواب

که گر این کسان را جهان آفرین — همی داد بودی صواب رزین

نداد این چنین فخر شان را خدا — چه کرده عطا فخر مخصوص ما

ز حرف کراهت جواب است این — که فرمود روشن جهان آفرین

که هر کس که وارد کراهت بپا　　ازانچه که نازل نموده خدا
عملهاے نیکوے آن کرده کار　　هبا ناکند حبط پروردگار
ازین حق سخن گشت برهم عمر　　باآن ابن عباس گفته دگر
که گوئی که این حق مارا بجد　　گرفتند از راه ظلم و حسد
بگفتا که ظلم است روشن چنان　　که دانند جهال و هم عالمان
ز حرف حسد می‌شود این جواب　　که آدم بود جد هر شیخ و شاب
برو کرد شیطان حسد بے قصور　　من اولاد محسود هستم ضرور
جوابش عمر داد با یک جفا　　که اے هاشمیان قلوب شما
نموده ز خود با همه چیز دور　　بجز ضغن و غش و حسد پر ضرور
بگفت ابن عباس ما ناگزیر　　که هرگز نگوئی چنین اے امیر
قلوبیکه خود پاک کردش صمد　　تو گوئیش پر حقد و غش و حسد
بخواند آیهٔ انما آن عقول　　که آمد بتطهیر آل رسول
وگر گفت قلب رسول خدا　　بود از بنی هاشم اے باحیا
عمر گشت نادم ازین حق جواب　　بگفتا بشو دور از من شتاب
چو برخاست آن ابن عباس فرد　　عمر باز او را ندا ر ا بکرد
بگفتا که بنشین برین جائے خود　　چو بنشست جاوید از راے خود
که دارم مراعات حق ترا　　بخواهم سرورت بهر ماجرا
بگفت ابن عباس او را جواب　　چنین گر کنے میرسی بر صواب
دگر بهر تائید این خوش خبر　　بگوئیم ما اعتراف عمر

چنانچه ابن مردویه خوش بیان — که بوده طراز همه حافظان
هم آن راغب اصفهان همچنین — بیارند این را بجزم و یقین
که با ابن عباسؓ روزی عمر — سواره همی رفت اندر سفر
ز قرآن بخواند آیه با خوشدلے — که آمد بمدح علیؑ ولے
بآن ابن عباس شد حرف زن — که والله ابن عمت بو الحسنؑ
برائے امارت زراه خرد — ز بوبکر و از من احق مے شود
بگفت ابن عباس حبر متین — تعجب که گوئی خودت اینچنین
چه هر دو شما جسته از درمیان — گرفتید از وے نه دیگر کسان
چو بشنید از سوی او تافت رو — پس از دیر شد ملتفت سوی او
که این از عداوت نشد ناگزیر — شمردند این مردمانش حقیر
نگشتیم ترسان که اهل عرب — نباشند منقاد او زین سبب
علاوه برین آنکه قوم قریش — بخواهند از و کینهٔ خود به طیش
پس آن ابن عباس با خود بگفت — که باید مرا گفتنش بے نهفت
که جائے رسولؐ خدائے قدیر — نه گاهے شمردند او را حقیر

روایت بست و دوم از زرندی و شهاب الدین احمد

دگر آن زرندی و احمد شهاب — بیارند از راستان با صواب
خوشا راویا دو عجب ماجرا — که دید ابن عباسؓ فاروق را
که نگرد بسوئے شه مومنان — تأسف تأوّه کنان از زبان
چو پرسید باعث بگفتش عمر — که حال علیؑ کرد بر دل اثر
چه آنچه عطا کرد او را خدا — نکرده ز عترت کسی را عطا

نمیداشت سہ امر گراین حزین | سزاے امارت نبودہ جزاین
ظرافت بطبع و جوانے دگر | عناد قریشیان با و بیشتر
پس آن ابن عباس دادش جواب | کہ گفتم کنون اے تسن تاب
ازین نقل بغض قریشیان عیان | کہ فاروق تو خود نمودہ بیان
ولیکن چو خود را برے کردہ بود | زبغض علیؑ حیلۂ مے نمود
چہ آنکس کہ سرکردۂ دشمنان ست | ہم او نیز چون دشمنان بیگمانست
دگر ابن بکار گفتہ خبر | کہ گفت ابن عباسؓ را آن عمر
کہ اے صاحب ابن عمّ ترا | بیا باہم چو مظلوم محزون بسا
بگفت ابن عباس او را جواب | کہ حقش بکن رد چو دانی صواب
ازین حرف برہم بشد آن عمر | پس از فکر با او بگفتہ دگر
کہ محروم کردند او را کسان | حقیرش شمردند و ہم نوجوان
عمر را ازین حیلۂ ناصواب | ہمان ابن عباس دادہ جواب
کہ پیغمبرؐ ہم خداے قدیر | نہ او را شمردند ہرگز حقیر
چہ وقتیکہ بوبکر تو از میان | برات گرفتہ بگشتہ روان
پس آمد چہ منشور ایزد جلے | کہ تو خود رسان یا رساند علیؑ
پس از یاوۂ سعد دین بر محل | بخاطر بباید مرا خوش مثل
کہ خصم است راضی و من راضیم | ولیکن نہ راضی شود قاضیم
اگرچہ ابن عباس خوشتر جواب | بدادہ عمر را کہ نادر نایاب
ولیکن بگویم من اے پرہنر | عمر را دریں جا جوابے دگر

از ابن بکار روایت بیست و دوم

که گر بود آن مرتضیٰؑ نوجوان — که عذرے نمودند اجماعیان

چه بوده در و جرح ای یاوه گیر — که او بود در علم دینی چو پیر

خلافت بود نائبے نبیؐ — ببایستے از بهر آن چون علیؑ

اگر بود آن دینوے کار بس — سزیدے بر آن کار دیرینه کس

نکردند عباسؓ را چون امیر — نکردند چون مرتضیٰؑ را وزیر

نبود آن ابوبکرؓ هم کاردان — که جائے نبود او گهے حکمران

دگر آنکه بعض قریشیان نگر — که با ابن عباسؓ گفته عمر

که بر گومی گر کردی اخفای آن — بود بر تو خونهای بس اشتران

که در نفس ابن عم تو هنوز — سر این امارت بباشد بسوز

بگفت او نعم گفت آیا علیؑ — براند که منصوص کردش نبیؐ

بگفتا که میداند او بے خفا — که نص کرد در حق او مصطفیٰؐ

علاوه برین گومیت ای عمر — که پرسیده بودم ازین از پدر

بگفتا بمن راست گوید علیؑ — چه نص در حق او نموده نبیؐ

عمر گفت گاهے نبیؐ زمان — همیگفت در باب او آنچنان

که حجت نمے بود نزد کسے — نمے شد از آن قطع عذرے بسے

همانا بسے آن نبیؐ ودود — بحبّ علیؑ یک سبے مینمود

همی خواست وقت مرض آن نبیؐ — خلافت نویسد برائے علیؑ

شدم مانع آن بلا رشک و طیش — که راضی نبودند از وی قریش

چو می یافت سالاری آن مرتضیٰؑ — نمودندی این قوم فتنه بپا

روایت بست و چهارم از تاریخ احمد
بغدادی و کتاب تکلمه
ابن ابی الحدید

روایت پنجم

بفهمید قصد رسول امم — بگردید ساکت نکرده رقم

بیارند این نقل حق را پدید — چو احمد ازو چون بن بوالحدید

چو تاریخ احمد نیاید بدست — نباشی بجوشش تعصب پرست

بکشف الظنونش نشانش ببین — بگیر از بن بوالحدید متین

دگر آن عمر خود بیک اهتمام — در آمدم که میرفت در راه شام

با آن ابن عباس گفته چنان — کز ابن عمت شکوه دارم عیان

چه من عرض کردم که با من بیا — نه همره گزیند برفت این مدّعا

همی یابمش دائما در غضب — چه داری گمان چیست آنرا سبب

بگفت ابن عباس پس ناگزیر — خودت هم بدانی سبب ای امیر

عمر گفت دارم گمان در سبب — ز فوت امارت بود در غضب

بگفت ابن عباس حبر متین — که باشد غضب را سبب بس همین

پئے این امارت بداند علیؑ — که از بهر او خواست آنرا نبیؐ

بگفتا عمر خواستش مصطفا — ولیکن نمیخواست آنرا خدا

پس آیا هر آنچه همی خواست او — همیکرد آن را خدای نکو

بسا خواست آن دم رسول عرب — که ایمان بیارد عمش بولهب

نیاورد ایمان مگر زینهار — چه آنرا نمیخواست پروردگار

ازین بعد گفته بن بوالحدید — که باشد هم نقلهای عدید

که هم معنی این خبر میشوند — چنانچه عمر گفت چون دردمند

که میخواست وقت مرض آن نبیؐ — خلافت نویسد برای علیؑ

شدم مانع او بکردیم بیم
بگردد بپا یک فساد عظیم

در اسلام پیدا شود انتشار
نمایند اسلامیان اضطرار

بفهمید مقصود من آن نبیؐ
نہ تحریر فرمود نام علیؑ

شده واقع انچه خدا خواسته
نہ انچه که آن مصطفےؐ خواسته

بنِ بوالحدیدی که این نقل را
ز راہ دیانت بیارد بما

حکیم ست و سُنّی و مرد ہمام
مقلّد بآن بوحنیفہ امام

بہر جہد بر شافعی مرتضاؓ
کند ردّ و ابطال حق بر ملا

صحاح اہلسنت که معروف اند
بداند حدیثِ خود آن ہوشمند

مخور گول اے سنّی پاک خو
ندارد ضرر اعتزالش تو

ہم آن فضل تو با ہمہ اعتماد
بقولش در ابطال کرد استناد

چو گوئیش شیعی تو از راے خود
پس او شیعہ چون بوحنیفہ بود

که دانند این ہر دو با یک شعور
علیؑ را ز عثمانؓ افضل ضرور

بسے تابعیان ہم از راہِ داد
ہمین نہج میداشتند اعتقاد

کنی ترکِ گر ہیچو مرد ہمام
بکن ترکِ ہم بوحنیفہ امام

ہم آن تابعیان شیعی نہاد
که میداشتند اینچنین اعتقاد

ازاو شافست اخبار اندر صحاح
ہمہ را بکن ترک و ہم نا مباح

بہر حال ہر چہ روایت نمود
ز اہل الاحادیث معروف بود

روایت بست وششم

بیاور از دیگر اعلام دین
تصانیف او شان ببین ای متین

دگر آورد طبری خوش بیان
ز عباس عمّ رسولؐ زمان

روایت بست و هفتم

که فرمود وقت وفات عمرؓ ... زیاس امارت چو خسته جگر
که ای وائے این قوم کی مدام ... به بردند مارا زجا ؤ مقام
دگر ابن بکّار گفت خبر ... بن بوالحدید تو از وے دگر
که وقتیکه بوبکرؓ را بیعتے ... بگردید حاصل بهر حکمتے
بنی تیم (قبیلۂ بوبکر ۱۲) کردند بس افتخار ... بر آن فضل عبّاس گفت آشکار
که این را بوجه نبوت شما ... گرفتید ولاکن احقّیم ما

روایت بست و هشتم

اگر مے نمودیم خواهش بر آن ... پس این قوم میکرد فتنه در آن
که دارند بس رشک و حقد و عناد ... بخویشان پیغمبرؐ خوش نهاد
دگر اینکه عمّارؓ ما با قریش ... بفرمود هنگام شورائے طیش
که مارا اهانا خدائے قوی ... مکرّم نمود از وجود نبیؐ
دگر داد عزّت ز دینش بما ... گر آنست اسلام و دین خدا

روایت بست و نهم

شما تا بکی اهل آن سرفرازؐ ... زام امارت بدارید باز
دگر اینکه مقدادؓ ما سنئے نهفت ... بهنگام شورائے با علان گفت
که ایذا او رنجے ندیدم چنین ... که بعد از وفات رسول امینؐ
نمودند بر اهلبیتش کسان ... پس آید عجب از قریشان جهان
که بگذاشتند آن کسی را ضرور ... که در علم و در معدلت بی قصور
نظیرے ندارد در روی زمین ... بیا بم من ای کاش انصار دین

روایت سی ام

از ینهاست روشن که بر مرتضیٰؑ ... زاصحاب شد ظلم از ابتدا
دگر بعد انچه بکردم بیان ... همه حال ما بعد عثمان بخوان

که در بیعت حیدر مرتضیٰ — نمودند خیلی تعلل چها

نکردند هم بعض بیعت قبول — اگرچه شد آن حسب رسم فحول

چو کردند بیعت از آن پس کبار — شکستند آنرا چو اشتر مهار

از آن پس سوی مکه بگریختند — عجب آبروئے وفا ریختند

از آن بعد کردند خواهش چنین — که گیرند شاہے آن شاه دین

که طلحہ پئے خویش بیعت گرفت — ربودند مال خدا اے شگفت

برین هم نکردند صبر آن کسان — کشیدند شمشیر بروے عیان

همان مردمان را رسول ودود — ز جنگ علی منع فرموده بود

درین جنگ با صاحب ذوالفقار — قریشی نبودند جز یک دو یار

که بودند جمله قریشی کسان — سوئے طلحہ و مادر مهربان

روایت سی یکم

دگر واقعه جنگ صفین ببین — که زیر رکاب همان شاه دین

قریشی نبودند جز چند کس — که بودند گرد عدو چون مگس

از آن بعد آن عمرو عاص عنود — بمنشاے خیلی قریش حسود

با آن شاه حیدر ز نفس شریر — معاویہ را کرد از خود امیر

پس از این همه نقلهای رشید — عناد کسان تا درایت رسید

روایت سی و دوم

دگر کینه عائشه را بدان — نمی برد نام علی بر زبان

اگر اندرین هم رود شک نگر — تو شرح بخاری ابن حجر

از آن پس ببین مسند حنبلی — بیاری یقین تا برین بد دلی

روایت سی سوم

دگر اینکه اتحاف و طبری ببین — که آن عائشه پُر ز بغض و کین

چو در راه مکه شنیده چنان — که کردند بیعت بحیدرؑ کسان

بگفتا نگوبنده این خبر — کہ بپذیر دانجام شاهش اگر

روایت سی و چهارم

فتد کاشکی بر زمین آسمان — چنین گفت و شد سوی مکه روان

دگر آنکه واپس شده پی درنگ — بیاراست یک لشکر از بهر جنگ

بمیدان بصره بصد جوش تام — نمود دعوی به تیر و حسام

کشیدند شمشیر کین بر اسام — بر افتاد طشت عداوت زبام

روایت سی و پنجم

نشد طالب خون عثمان پیر — مگر وجه آن بود بغض امیرؑ

دگر از عنادش سے علیؑ او لے — چنین گفت با سوز و درد دلی

روایت سی و ششم

که از سوی من در دلش از عناد — چو دیگے زند جوش هاواسے داد

اگر خوانده میشد سوئے غیر من — نه زنهار رفتی به جنگ و فتن

دگر شدت بغض اوای عجب — نه بینی به نسل رسولؐ عرب

روایت سی و هفتم

که زهراؑ نمووه وصیت چنان — دم مرگ کان مادر مهربان

نباید در اینجا برسم عزا — بیارند چون بو عمر ماجرا
(عائشه ۱۲ — صاحب استیعاب ۱۲)

روایت سی و هشتم

دگر قتل شد چون شه دین وداد — دل عائشه زان خبر گشت شاد

بو و نقل این شادیش مستند — بیارد و میرے باسناد خود

دگر آنکه با دشمنان علیؑ — شده مانع دفن سبط نبیؐ

چنان کرد در دفن پرخاش و کد — که مدفون نشد او به پهلوی جد
(امام حسن ۱۲)

درین ماجرا تذکره را نگر — دگر هر دو روضه لفن سیر

همین نهج روض المناظر ببین — دگر شرح نهج البلاغه چنین

له غیبی در روضة الصفا و روضة الاحباب ۱۲

ببالی چه تسکین قلب پریش　　　صواقع ببین با همه فهم خویش

روایت سی و نهم

دگر ظلم و جور عتیق و عمر　　　ببین باز دیگر بحق بین نظر

روایت چهلم

که انکار بیعت چو کرده امیر　　　چها جور رفته بر آن حق پذیر

یکی آنکه بوبکر حکم قتال　　　بداده بآن شاه بر حسب حال

روایت چهل و یکم

دوم آنکه اجماعیان با عمر　　　چو رفتند بر خانهٔ را آن　بسر

نموده عمر قصد احراق آن　　　بهر جبر داخل شده در مکان

در آندم ز ایذا و ذلت بتول　　　فغان کرد و ای سید و ای رسول

روایت چهل و دوم

سوم اینکه از خانمان ای عجب　　　ببردند شه را بجبر و تعب

پس این جمله تذلیل و ایذای شاه　　　نبودند آیا عناد و گناه

روایت چهل و سوم

دگر احتجاجات مسجد نگر　　　کز انکار بیعت چه گفتش عمر

کر بیعت نسازی گرای بوالحسن　　　همانا جدا سازمت سر ز تن

چنانچه روایات این جورها　　　در اجماع بینی ز هر ماجرا

دریغا که شیخین عالی خیال　　　چه کردند تکذیب و توهین آل

خدا را بگو ای سراپا نمود　　　که این ظلم نبود اگر پس چه بود

روایت چهل و چهارم

هم ایذا و تذلیل ارباب دین　　　نباید ز عاقل بجز حرص و کین

دگر اینکه فرمود هم ناگزیر　　　بدر خواست بیعت عمر را امیر

که امروز بیعت بگیری درست　　　که فردا همین بیعت از بهر تست

ازین ست ظاهر که شاه زمان　　　خود ش حرص او را نموده بیان

چنانچه بقول امام انام　　　امارت گرفت از عتیق همام

روایت چهل و هفتم

روایت چهل و هشتم

روایت چهل و نهم

دگر دختر سید انس و جان ۔ همچون عمر گفت کامی مردمان
گرفتید این امر را خود شما ۔ ندیدید سالار وحق ما
دگر آنکه فرمود بآن فحول ۔ فراموش کردید قول رسول
که فرمود در جایگاه غدیر ۔ که مَن کُنتُ مَولاہُ بهر امیر
همین نهج گفته پی آن ولی ۔ که تو همچو هارون بمن ای علی
دگر ابن عمر و احمد نلور ۔ بیاورد از زید اسلم خبر
که روزی ابوبکر با سعد گفت ۔ که بیعت نکردی بمن بی نهفت
همه اهل هجرت هم انصارین ۔ نمودند بیعت بمن بالیقین
بفرمود آن سعد ممدوح یار ۔ بپاسخ که از من شگفتی مدار
نکرده بتو بیعتی آن کسی ۔ که او از من و تست افضل بسی
همانا ست او ابن عم رسول ۔ پدر بهر سبطین و زوج بتول
نه من خواستم این امارت مگر ۔ در آندم که جمله شما بی حذر
گرفتید حق آلِ ابرار را ۔ ز حق دفع کردید حقدار را
ندانی که فضل و کرامت بکس ۔ مقرر که در چار چیز ست و بس
یکی ز انست سبقت از آن پس جهاد ۔ دگر علم و قرب نبی الرشاد
همه آن فضائل بذات علیست ۔ نه از بهر ما و نه آن نبی ست
پس این نقل هم سید این نشان ۔ که سر کردگان قریشی مهان
به پیش از سقیفه بحتم و یقین ۔ بهم کرده بودند طی اینچنین
که نرود امارت بدست علی ۔ اگرچه بگردد فساد قوی

روایت چهل و ششم

دگر ابن اسحاق و هم دیگران   نمایند این ماجرا را بیان
که خود زید ارقم بلا بیم و خوف   بپاسخ بفرمود با ابن عوف
که گر آن بنی هاشم و آن علی   نبودند مشغول سوگ نبی
پس از بهر این امرای ذی شعور   نمیکرد طامع طمع پر ضرور
ابو بکر گفته باو بر ملا   که حاجت ندارم بتوای فتا
که تو میکه بیعت نموده بمن   تو آئی در آن قوم و در انجمن
هم آن قصه را مید هانی بباد   فراموش کردند و رفته بباد
ازین خوش روایت که کردم بیان   بود کینه و حرص شیخان عیان

روایت چهل و نهم

دگر آورد هم بن ابو الحدید   که سلمان چو کار سقیفه بدید
بگفتا بمردم بیک رنج و هم   که کردید بار ے نکردید هم
مرادست زین قول سلمان چنین   که ای قوم وای مردمان مهین
نمودید اسلام اوّل قبول   ازآن بعد کردید از آن هم نکول
بن ابو الحدید است شخص حکیم   ز اہل الکلام تو مرد عظیم

روایت پنجاهم

دگر آورد ابن شحنه عقول   که آروی که بد بنت عم رسول
بفرمود با پور هند عنید   غضبناک چون داد خواه عتید
که بر حق ما بعد فوت نبی   بجستند اولادتیم و عدی
ازآن پس شما هم بطور فساد   بگشتید فرمانروا و اے واد
چو اولاد یعقوب و فرعون تو   میان شما ایم اے نا جو
هما نا تو و اے که بعد از نبی   چو هارون که موسیٰ بباشد علی

روایت پنجاه و یکم

دگر چون سیوطے لبیبی باکمال ۔۔۔ زعمار مے آورد این مقال

که روزے گروه صحابه بپا ۔۔۔ نوشتند عثمان را پندها

که خویشان خود را سرما امیر ۔۔۔ نمائی و اسراف مال خطیر

چو عمار رضؓ عثمان را نامه داد ۔۔۔ بخواند و بگفتا بآن خوش نهاد

کزین پس علم میدهم بے فتور ۔۔۔ بزعم تو خویشان خود را ضرور

بفرمود و عمار را ور اد گر ۔۔۔ برغم انوف عتیق و عمر

ازین ہست ظاہر که عمار را ۔۔۔ می انگاشت ظلام شیخین را

روایت پنجاه و دوم

امامت می انگاشت حق علیؑ ۔۔۔ عدو بود هم عدوی ولی

تو دانی که عمار رضؓ بود آن بشر ۔۔۔ که بوده زایمان پر او سر بسر

دگر خطبهٔ شقشقیه ببین ۔۔۔ که مقبول سعد ست و از شاه دینؑ

نگیری گر آنرا ز ما اے دلیر ۔۔۔ ز سبط ابن جوزی خود بپذیر

از آن خطبهٔ حق بگردد عیان ۔۔۔ چه سوز دل آن شه مؤمنانؑ

که نا جائز استیلاخ و الامور ۔۔۔ نشستند بر جائے شیر دو دو

فرو مانده همچون کسی گشت شاه ۔۔۔ که میگیرد دستش گرد باد سیاه

گلو گیر گرد و غم و رنج و هم ۔۔۔ نه یارا که دستے زند بازهم

روایت پنجاه و سوم

بچشم اندر افتد ز خاشاک و خاک ۔۔۔ نه دستی که گرداندش صاف و پاک

بدین حال می بیند آن دردمند ۔۔۔ که اموال او رهزنان می برند

دگر آنکه گفته ابن ابو الحدید ۔۔۔ که حال سقیفه چو حیدرؑ شنید

که شیخان گرفتند این امر را ۔۔۔ بخویشے و همقومے مصطفاؐ

بفرمود آدم تحسّر کنان | برین حجت شان شہ مومنان
کہ کردند حجت باصل و شجر | ثمر را نمودند ضائع مگر

روایت پنجاہ و چہارم

چنین قول پُر درد بے اختیار | بفرمود عباسؓ ہم چند بار
دگر آورند از وقوف و تمیز | عوانہ دگر جوہری عزیز
کہ ہنگام شوراے شہ دادگر | چہ نالید از دست جور عمر
کہ ہموارہ در حق ما سر بزد | ازو کارہائے بد و رائی بد

روایت پنجاہ و پنجم

دگر نقل کردہ عوانہ چنین | کہ فرمود ابن عمر را امیرؑ
کہ باباے تو گر ازین پیشتر | نکردی جسارت زراے بتر

روایت پنجاہ و ششم

نمیکرد با من نزاعے زخوف | نہ این ابن عفان نہ این ابن عوف
دگر آنکہ طاہر چو ناخواستہ | سریر امارت بیاراستہ
بمسجد ہمان شاہ دنیا و دین | بفرمود بالاے منبر چنین

روایت پنجاہ و ہفتم

کہ حمدست خیلے بر احسان حق | کہ بر جائے خود باز گردید حق
دگر خطبۂ لمّۂ فاطمہؑ | ببین تا بیابے فضائح ہمہ
کہ اصحاب بعد از رسول خداؐ | بکردند گم سنّت مصطفا
بدنیای دون دست آوختند | پی جاہ باہم بر آمیختند
خدارا در آن اندکے از ہمہ | ببین سوز و درد دل فاطمہؑ

روایت پنجاہ و ہشتم

کہ ناچار اعلام تو نیز ہم | نمودند الفاظ آنرا رقم
دگر آنکہ شیخین باصد شعور | کسے را ز اولاد ہاشم ضرور
ندادند گاہے زکینہ وری | مناصب بے سالارے و افسری

روایت نوزدهم

چنانچه بیان کرد مامون چنین — تو تاریخ مثل سیوطی ببین
دگر شیعیان علی[۱] را ضرور — نمودند از منصب و جاه دور
ندانی که چون خالد بن سعید — همینخواست بیعت بشاہ حمید
بعهد عتیقی عمر بی فتور — نمودش ز سالاری فوج دور
ازین کینهٔ او بآن حق شناس — بکن کینه اش را ابجید رقیاس
دگر صخر خونخوار اسلام را — بداد ند سالاری شام را

روایت بیستم

دگر آنکه طبری[۱۲ معاویه] حبر متین — ز بو علقمه نقل کرده چنین
که روزی همین نا قلش بی نهفت — بسعد عباده بدین طور گفت
که داخل نگشتی چرا ای عقول — در انچه بگشتند داخل فحول
بفرمود سعدش ز من دور باش — چه پیغمبر[۳] حق بفرمود فاش
که هر گاه بینی که بسیار کس — گرفتند اغراض حرص و هوس
بگشتند برگشته بر پای خویش — ز ایمان از حق و از جای خویش
همانندم بکن بیعت یک علی[۴] — که در دست دارد کتاب جلی
بدو گفت بو علقمه کای عقول — شنید اینچنین دیگری از رسول
بفرمود سعد عباده چنان — که این را شنیدند بس مردمان
که در قلب او شان ست حقد و عناد — در این دم شهادت نخواهند داد
از آن پس حلف کرده گفته چنین — که آندم قریش کهین و مهین
چو بیعت نمودندی بامر تضا[۵] — نخستین شان میشدم بر ملا
ازین قول سعد ست روشن همین — که کردند بامر تضا[۶] حقد و کین

روایت بیست و نہم

زنص نبیؐ با وجود ثبوت　　نکردند دانسته او شان سکوت

دگر بود از مدتی دشمنی　　میان بنی ہاشم و ہم عدی

ہمان رنج بوده میان فحول　　چو کامل ببین تا بعہد رسولؐ

ازین رہ عمر فکر کرده چنان　　که نزد و امارت در آن خاندان

دفع شبہہ عامہ

چو گوئی که یک عادت جاہلان　　نه در قلب اصحاب ماند نہان

بگویم که ہر جاہلیت ضرور　　نگردیده بود از دل قوم دور

چه در روز آدینہ دل نواز　　نمودند بر ہا بسیج ترک نماز

ندیدی کز آن عادت آن فحول　　نه ترمیم کعبه نموده رسولؐ

ابوبکر اندر سقیفه بطیش　　ہر آنچه بفخر نمود فخر قریش

ہمان بود از عادت جاہلی　　که نمود آن قوم با عاقلی

عمر چون بہ بوبکر بیعت نمود　　ہمان فعل او جاہلی کار بود

عمر متعة الحج چو کرده حرام　　ہم آن بود در رسم جہالت تمام

عمر در حق خالد ناہموار　　بیاورد بغض و حسد را بکار

که ہمواره خالد با آن ہست و بود　　شکایت ز بغض عمر می نمود

خلاصه بنزدیک ہر ذی شعور　　عیان گشته باشد کنون ہمچو نور

میان عمر و خالد ... صحبت

که در غصب حق شه مومنانؑ　　عمر بود سر کرده دشمنان

ز ہر نقل مذکور من بار سوخ　　عیان رشک و ظلم و عناد شیوخ

چو از صحبت و لطف با ہمدگر　　بگوئی ہمانست کذب بتر

چه ہر یک روایت که کردم بیان　　کند کذب دعوی تو خود عیان

همانا که آن حیدرؑ نامور — نه خوشنود گشته گهی از عمر

چو در کار دین او طلب می نمود — بر آن شاه رفتن مگر فرض بود

که او بود هادی هر خاص و عام — نکردی چرا رهبری عوام

چو گوید کسی اینکه آندم عمر — وجاهت نمیداشت با کر و فر

چرا سوی او جمله بشتافتند — زشل سے علیؑ رو چرا تافتند

بگویم که ای صاحب فهم و عقل — هر آنچه روایات کردیم نقل

از آنها تو فهمیده باشی ضرور — سبب بهر این هردو واضح امور

نکردند با آن عمر اتفاق — مگر بهر اغراض و از شه فراق

سبب اولین حرص بود ای همام — که حاصل شود جاه و عزت تمام

چنانچه ازین پیشتر چند بار — بگفتم که جمله قریشی تبار

بگشتند یکدل برین بد دلی — که هرگز امارت نیابد علیؑ

چو در خاندان نبوت رود — از اوشان نه بیرون رود تا ابد

کنون گر رود در دگر خاندان — تداول کند نیز هر خاندان

زهم جدّ خودها بیابیم ضرور — مناصب مطالب بجمله امور

دوم بود خلقی تکبّر سبب — که در سر همیداشتند آن عرب

گران بود بر طبع هر شیخ شان — نبوت امارت بیک خاندان

گزین هردو فخر اتم بیشتر — رسد آن همه را بر افلاک سر

عرب پیش آن هاشمی خاندان — بذلت بمانند چون بندگان

سوم با بنی هاشم از جدّ شان — چو قوم عمر هم دگر خاندان

بهرام حقد و حسد داشتند — لوائے عداوت می افراشتند
از آن پس ز دست علی جلیل — گشتند آن یکیان بس ذلیل
بزرگی و سالاری مهتران — ز هر یک قبیله گشته نهان
نشد چند روز یکه دست امام — ز خونهای شان بود رنگین تمام
تو گوئی که خوناب شان آشکار — نگرمیچکید از دم ذوالفقار
چگونه پذیرد دل شان چنان — که قتال خویشان و احباب شان
کند بر سر شان حکومت دگر — خورند آن همه باز خون جگر
تو دانی که باشند اهل عرب — بسا کینه پرور بسا پر غضب
کسے را چو زایشان کسی قتل کرد — بپا بودے اندر قبائل نبرد
بهر مدت و با همه اهتمام — گرفتندے از قاتلش انتقام
ازین ره عمر فکر کرده چنان — که نبود امارت در آن خاندان
ز اعیان آن قوم بودند چند — که ایمان خالص بدل داشتند
جواب از وجاهت بود پر شعور — که آندم عمر داشت اینهم ضرور
سرایند اسلاف کان مصطفا — همیکرد در ابتدا این دعا
که اے ایزد پاک اے چاره گر — تو تائید اسلام کن از عمر
دگر آنکه در جاهلے با شعور — دم فتنه میشد بپا هیچی ضرور
بهر یک خصومت بهر فتنه رو — نمودند آن یکیان سوئے او
پس این سیرت او چنان وانمود — که در فتنه ها مرجع کار بود
ز جمع عوام و ز هر یک تبار — بسا داشت اعوان و آمیزگار

چنانچہ کہ از اہل یورپ جہان ۔ چو واشنگٹن آورد ہمچون بیان

دگر عائشہ مادر مؤمنین ۔ عجب دشمن خانگی در کمین

می انکار داو اینکہ آن مرتضیٰؑ ۔ بیاید چو سالارِ مصطفیٰؐ

ہمانا بگردد براو کار تنگ ۔ بچشمش جہان میشود تیرہ رنگ

بفرمانروائے بوبکر خویش ۔ نمیداشت خوشی چنان آن پریش

کہ از بہر محرومے مرتضیٰؑ ۔ ہمیداشت خوشی بلا اختفا

ابوبکر و ہم عائشہ با عمر ۔ گشتند یک راے با ہمدگر

پس این ہر سہ معروف داناکسی ۔ کہ میداشت ہر یک وجاہت بسی

بایشان وجوہ قریشی کسان ۔ چو جراح (ابوعبیدہ ۱۲) وچون خالد پہلوان

بپرخاش حیدرؑ ببرخاستند ۔ سخنہا بہ تزویر آراستند

قریشان بیمار قلبی مرض ۔ کہ اسلام بسیار بود از غرض

غنیمت شمردند فکر عمر ۔ کہ از مدتے بود با ہمدگر

چہ خوردند از باطن بے صفا ۔ بسا رشک بر عزت مرتضیٰؑ

بدلہاے بسیار حقد و عناد ۔ نہان بود چون اخگری در رماد

کسے حرص کردہ کہ از بہر وے ۔ بیاید خلافت بدستم گہے

بسے فکر کردند اینہم ضرور ۔ کہ از زال دنیاست حیدرؑ نفور

ہمہ را کشد بر رہ مستقیم ۔ نیابد مرادات نفس لئیم

چہ فرمودہ بود آن ہمہ را نبیؐ ۔ کہ بکشد ہمہ را سوئی حق علیؑ

پس از این وجوہیکہ کردم بیان ۔ وجوہ قریش و مہاجر کسان

باغراض خود با هر یک شقاق
نمودند باهم بر آن اتفاق

که اکنون بیک مرد بیعت کنیم
علی را نه هرگز اطاعت کنیم

پس اتباع اوشان بلا فحص و کد
بگشتند پیرو بهر شیخ خود

چو دیدند انصار حال قریش
که کردند رو سوی تحکیم و عیش

پس از بعد یک حجت و گفتگو
نمودند بر سوئے آن قوم رو

سبب بهر آمیزگاری شان
بقوم قریشی شده آنچنان

که انصار نسبت بقوم قریش
که بودند در زور و کثرت چو جیش

بتعداد بودند کمتر بهم
بعزت بردانگی نیز کم

خصوصاً همانم که کے قریش
نمودندے امداد اوشان بطیش

چه از وجه کعبه بهر فخر و فر
بسودندے اوشان بافلاک سر

بتخصیص از واقع سال فیل
سببے بود شان کبر با دلیل

همه حکم اوشان ز بست و گشاد
پذیرفتے اقوام تازے نهاد

بنا بر همین بود حرف عتیق
که اندر سقیفه بزد چون شفیق

که هرگز ندارد کسے این روا
که جز از قریشان شود پیشوا

چه ایشان ز روئی نسب بهترین
دگر هم ز روئے وطن مهترین

همین طور بو بکر آن اوستاد
امید وزارت بانصار داد

ازین سوئے بر سعد شد در نهان
تحاسد تنافس در انصاریان

هم این سعد بن عباده ۱۲۵ مخلص که سالار بود
بشدت در آن وقت بیمار بود

هم از کید اصحاب کج اساس
ز سوی علی کرده بودند پاس

که گفتند حیدر بحجز رسول — درخانه بسته بروئے فحول
پس انصار او سعی ها مض نظر — بگشتند آمیزگار عمر
نمودند بیعت ببو بکر یاره — ازآن پس بتدریج بس هوشیار
چنین وجه باشد که سیر عرب — چو گروه ز انصار نصرت طلب
نکردند یاری آن حق پرست — کشیدند از نصرتِ شاه دست

جواب [illegible] عام

اگر جا جدی از رهِ دفع ننگ — چو جهال آماده گشته بجنگ
بگوید گزین نقلها بیشتر — ندارند اندر صحاحم اثر

جواب اول

جوابست زین حرف پرجهل و کین — همانا بچندین وجوه متین
یکے آنکه انچه از صحاحت عیان — کفایت کنند نزد ما شیعیان
که غصب حقوق و عناد عمر — دگر بغض آن عائشه بی خطر
همین طور یک اتفاقِ کسان — خلافِ علی[ع] امیر زمان
ز روی صحاح و حدیث و سیر — عیانست و انکار جهل نتر

جواب دوم

دوم آنکه مذکور شد پیش ازین — که جمله احادیث صحت قرین
درون صحاح مشاهیر تو — نشد منحصر باز یاده مگو
تو قول ابو زرعه اوستاد — که بگذشت سابق بیاور بیاد
پس اکنون نباید ترا ای پریش — که چون اهل بدعت کنی عذر پیش

جواب سوم

سوم آنکه مذکور شد پیشتر — که اندر صحاحت کم و بیشتر
بباشند اخبار واهی ضرور — پس اکنون بگو ای سراپا شرور
که بهر صحاح تو در مرتبت — چه باشد ز دیگر کتب فوقیت

جواب چهارم

دگر آنکه جز این صحاح اگر — نباشند دیگر کتب معتبر

نباشند باطل ضلالت نما — همه آن تفاسیر و تاریخها

ولیکن سلف از رهِ اعتماد — بآنها همه میکنند استناد

پس اکنون تو از بهر نقل خویش — روایتش ببین و مشو بیش پریش

جواب پنجم

دگر نزد دانائے بالغ نظر — نه مخفی که در سیرت و در اثر

بینداختند از قلم آن بیان — که تفضیح شیخان برآید از آن

قوله

دگر سعد دیگر وقاحت فزود — که گویند شیعه که شیر و دود

ز روئے تقیه بآن احتیاج — پئے حق براعد انکرد احتجاج

پس این قول ایشان غوایت بود — بحدیکه غایت وقاحت بود

جواب اول

بگویم که این هفوهٔ سعددین — بود جهل یا کذب فاحش ترین

چه پیش ابوبکر و اجماعیان — بهرگونه فرمود حجت بیان

نکرده تقیه بحجت امیر — بلے کرد از جنگ شمشیر و تیر

همانا بتیغ زبان مرتضا — بفرمود ساکت همه قوم را

امالی و ارشاد و همچون خصال — ندید او چه آن حیدرِ خوش مقال

برآن حقِ خود با نصوص کثیر — گرفته سند با حدیث غدیر

ببین احتجاج و مرو بازگم — که فرمود حجت بآن نصِّ خم

نگفتا ابوبکر اندر جواب — که اینها شنفتیم ای بوتراب

ولیکن شنیدیم هم بعد از آن — که فرمود روزے رسول زمان

که از خلق بگزید ما را خدا — نه دنیا پسندید از بهر ما

پس از بهر ما ایزد باکرم — نه بخشد نبوت خلافت بهم
بفرمود آن حیدر حق پرست — که آیا گواهی برین قول هست
بگفته عمر بوعبیده دگر — معاذ جبل سالم پر هنر
که ما هم شنیدیم از مصطفا — برین باز فرمود آن مرتضا
که آن نامه ملعون که بنگاشتید — بکعبه از آن هیچ نگذاشتید

جواب دوم

دوم احتجاجات حق امیر — که کرد او خصوصاً بنص غدیر
نیارند تنها همین شیعیان — که کردند هم نحلهات هم بیان
ندیدی تو اشعار آن راهبر — که گشتند کور از این پیشتر
ازین نقل چون واحدی امام — چگونه توان کرد انکار تام

جواب سوم

سوم اینکه تاریخ بلاذری — ندیدی که گفت او درین داوری
که پیش ابوبکر و اجماعیان — چو فرمود آن شاه حجت بیان
بگفتا بشیر اینکه ای مرتضا — بکردیم بیعت ابوبکر را
اگر می شنیدیم این از تو صاف — نمیکرد از تو کسی اختلاف
جوابش بفرمود آن بوالحسن — کزین پیشتر بود بیعت بمن
همان بیعتم شد ز حکم اله — خدا و رسول اند بروی گواه
تو دانی که بیعت بآن مرتضا — نمودند در جای خم بی خفا
پس آیا چنین احتجاج امیر — بناشد بر تو بنص غدیر

جواب چهارم

دگر اینکه هنگام شوری امیر — نمود استشنا و از حدیث غدیر
اگر شک و ریبی بداری درین — مناقب ز جلالی خود ببین

جواب نهم
جواب دہم

دگر آنکہ در کوفہ وقت فساد
اگرمی شد از ذکر علم غدیر
باثبات آن بود اندر نظر
بباتست ذکرچنان در عراق
دگر آنکہ دینوری پرکمال
بیارند گان حیدر شاہ دین
کہ حقدار این امر والانم
عیان ست زین احتجاج علیؑ
وگرنہ اضافت بظلم وجفا
ہم از بیعت واجبے انحراف
علاوہ برین ہا دگر نقلہا
ازآنہاست ظاہر کہ آن حق امام
پس از نقلہاے قوی ودرست
دگر نزدآن سعد پراعوجاج
چو نقل فریقے نشاید بکار
کہ اسلاف نصاب ا و پرضرور
خصوصًا چنین امر ایمان فزا
ہم امر کہ تفضیح شیخان ازآن
تودانی کہ معنے نص غدیر

بدین نص بفرمود خود استناد
ثبوت محبت مرادامیرؑ
چو ذکر مودت سزاوارتر
کہ بغض علیؑ میشود یک نفاق
دگر جوہرے ومحدث جلال
براجا عیان کرد حجت چنین
مسازید ازظلم غصبش بہم
کہ برحق خود داشت نص جلی
بتخصیص صدیق وفاروق را
ازآن شاہ مستبعد و بس خلاف
بذکر تظلم گذشتہ لبا
پی حق خود کرد حجت مدام
تجاہل نمودن عجب خوی تست
ازآن شہ چو نرسید این احتجاج
چہ ناکردن نقل آید بکار
نمودند ترک ہمچون امور
کہ بودہ موانع زنقلش لبا
بگردد عیان کردہ اندش نہان
عیان ست پس این عجب ای نصیر

که آن افصح و اشجع مردمان — که از تیغ او بود لرزان جهان
هم از تیغ تیز زبانش بقال — زبان زبان آوران بود لال
حضور چو آن مردم بزدلان — نه نص حق خود نماید بیان
چو آشفتگی بر تقیه نمود — مگر سعد دیگر وقاحت فزود
چه آنرا بدانست بس ناروا — ز مردانگی شه لافتا[۱]
چنانچه ازین پیش گفته جلی — که حق خودش چون نگیرد علیؑ
نه شیرانه جنگد چه امر قضا — که میداشت انصار و قوت نبا
بگویم که این سعد ناحق پرست — همه چشم حق بینش مذهب به بست
که دانسته حالات اصحاب را — تجاهل نماید درین ماجرا
نداند که آندم شه نیک خو — بترسید بر جان و بر آبرو
نمیداشت انصار و یاران نبا — کند تا با عدای خود جنگها
چه آورد طبری که بس پر شقاق — نمودند باهم بر آن اتفاق
که یابد امارت اگر مرتضا[ع] — نیاید گهی باز در دست ما
بدین طور هم از صحیحین عیان — که رو تافتند از وی اجاعیان
پس آن دم نمانده امید وفا — ز شیخین و هم از کسی با حیا
چه آماده بودند خود آشکار — پی قتل آن صاحب ذوالفقار
چو در فکر قتلش رود شک ترا — ببین خود تو از تیغ چون بو الفدا
چه آندم که بیعت طلب کرده بود — ابو بکر بر جنگ حکمی نمود
همین طور گفته بمسجد عتیق — که تا فاطمہؑ هست با او رفیق

نه من مرتضیٰ را رسانم گزند | هم از دار فانی شد آن دردمند

عمر کرد تهدید قتلش دوبار | که بنمود قصد وسلے آشکار

بدانست او اینکه تا بوتراب | بماند نه هرگز شوم کامیاب

هم آن وقت تیره امیر عرب | ز انصار هم کرد نصرت طلب

نکردند یاری مولای خویش | ره پر تعلل گرفتند پیش

وجاهت چو از وجه زهرا اش بود | پس آنرا طمع از دل شان ربود

چه باشد وجاهت بوجه بتول | که خود در رفته از دست اوشان ملول

بنی هاشم آن زمرهٔ اقربا | چو گوئے که بودند با مرتضیٰ

همه آن گروه پر از درد و رنج | به تخمین باشند تا بست و پنج

همانا بقول امام انام | همه اقربا چون نمک در طعام

ز جمله قریشان و انصاریان | چگونه بر آیند چندین جوان

خصوصاً در آندم که کل قریش | نمودندے امداد اوشان ز طیش

چو برگشته گردند مردم تمام | چگونه بگیرد حق خود امام

کنون خطبهٔ شقشقیه ببین | که گردد عیان حال آن شاه دین

درینوقت نزدیک هر ذی شعور | محل تقیه بود پر ضرور

دوم آنکه آندم بلا دخل نقل | بود ترک جنگ و غزا عین عقل

چه اندر عرب در خواص و عوام | بپا بود ردت ز اسلام عام

چو بیشد در آن وقت جنگ و جهاد | گرفتندے اجماعیان ارتداد

چنانچه سهے آورد بوعمر | همین وجه معقول و بس معتبر

جواب دوم

که گفته رفاعه از شه مؤمنانؑ — همین وجه و بگذشت آنرا بیان

چو گوئی که لابد همان مرتضیٰؑ — بود اشجع الناس و شیر خدا

پس او محض تنها پئے دشمنان — کفایت نمودی به تیغ و سنان

بگویم که در قلت انصار و یار — خلاف شریعت بود کارزار

نبیؐ بود اشجع ز شیر خداؑ — ولیکن بمکه نکرده غزا

بل از قلت ناصران نبرد — بسه سال اظهار دعوت نکرد

چو از روی عقل و هم از روی دین — بهر حال بودی روا اینچنین

که یک مرد بی حالت اضطرار — باشد برابر بچندین هزار

نئے برد همراه خود مصطفاؐ — کسے را پئے جنگ جز مرتضاؑ

شجاعت همین بس از آن میرعام — که آن دم به یثرب نموده قیام

کز انکار بیعت که کرده عیان — چها رفت بر وی ز اجماعیان

ز حکام و اعیان تا مرد عام — همه دشمن حق و فضل امام

بخاطر نیاورد چیزے هراس — نکرده ز اعدای خود هیچ پاس

ندانی که سعد خجسته سیر — نگشته چو منقاد حکم عمر

با آن قوم و کفو و وجاهت تمام — نموده جلاے وطن سوی شام

ولیکن بر آن حال شیر ودودؑ — به یثرب بماند و نه بیعت نمود

تقیه ز حیدر همین بود و بس — که شمشیر نکشید بر هیچ کس

وگرنه به تیغ زبان مرتضاؑ — نفرمود ساکت همه قوم را

ز اخبار هر دو فریق این عیان — که هرگاه فاروق و اجماعیان

امیر عربؑ را پئے بیعتی بمسجد ببردند با ذلتی

دلائل بیان کرد بر حق خویش عدوش ولیلی نیاورد پیش

چو جہال از عجز اصل جواب نمودند تہدید آن بوترابؑ

عمر گفت آندم بیک پُرُ ولی کہ بر خیز بیعت بکن ای علیؑ

بفرمود آن حیدرؑ سر فراز نسازم چو بیعت بگو چیست بازٗ

بغلظت عمر گفت کای بوالحسنؑ ہمانا جدا سازمت سر ز تن

سنہ نوبت بسر رسید ہمچون امام براعدائی خود کرد حجّت تمام

ز اخبار شیعہ بر آید چنان کہ در باب بیعت بمسجد عیان

بیابد بسے گفتگوی درشت کہ نوبت رسیدہ بہ پرخاش و مشت

در آن گفتگو نیز فرمودہ بود تحسرکنان شیر ربّ ودودؑ

کہ با ہم چہل کس چو انصار و یار ہمین دم کنم با شما کارزار

بیار دہم این را ابن ابوالحدید ز اہل سیر کردہ آنرا پدید

عمر دست آن شاہ کردہ بلند کند بیعتی تا شہ ارجمند

بمقدور خود کرد کوشش بسا کفِ دست نکشاد مشکل کشاؑ

بنا کام بوبکر آن پر نیاز نمودہ مگر دست خود را دراز

نہادش بر آن دست دست خدا بکردند یاران برین اکتفا

عمر بانگ کردہ بیک خوشدلے کہ بیعت کنون کردہ ہم این علیؑ

بلندی حق را ببین ای شگفت کہ گوئی ز بوبکر بیعت گرفت

بگردید خاموش آن شاہ دینؑ غنیمت شمردہ از او شان ہمین

که دست طلب زو بر داشتند ز سویش بد اندیشه بگذاشتند
ز آزار او شان گشته خلاص همین امر فهمید آن شه مناص
سخن مختصر اینکه آن شیر حق نبودے چو معذور با هر نسق
بلا ریب بر دین پروردگار نمودے بآن خالفان کارزار
چنانچه بعهد خودش خوش نبرد بجنگ جمل هم بصفین بکرد
شیوخ تو دین هیچ انگاشتند بجاه و امارت نظر داشتند
نکردند پرواے دین نبیؐ که دین بود مال نبیؐ و علیؑ
گر از جهل پر نصب همچون عوام کنی وهم و شکی درین حق کلام
بگوئی که بی ساز و سامان و یار خلاف شریعت نشد کارزار
پس اینجا تو ارشادهای رسولؐ بجان بشنوی گر نمودی قبول
یکی آنکه گفته بحیدر نبیؐ که چون میشود حال تو ای علیؑ
در آندم که مردم ز ردائی زبون گذارند عقبیٰ بدنیاے دون
خورند آن کسان نیز میراث کس پیاپی ز روے هوا و هوس
دهند آن همه دل بتحصیل مال نمایند هم دین حق پایمال
بمال خدا خویش تمول کنند به تمکین و جاهش تجمل کنند
چنان داد پاسخ علیؑ ولی که من ترک آنها کنم یا نبیؐ
بگیرم هر آنچه پسند د خدا وز آن پس پسند د رسول هدا
پس این پاسخ آن علیؑ ولی پسندید و کرده دعا آن نبیؐ
ازین ست ظاهر که آن مرتضیٰؑ بود خاص مامور صبر و رضا

حاشیہ اول

حدیث دوم

دوم آنکہ نقل حذیفہ نگر | زمسلم کہ میداندش باخبر
بگفتا کہ گفتم بسالار دین | کہ پیش از تو بودم بزشتی قرین
پس آورد نیکی و خیر ایزدم | کہ ہستم در آن خیر آسودہ دم
پس آیا ست زین بعد ہم باز شر | نعم گفت با لطف خیر البشر
بپرسید بار دوم آن صفی | ہمان طور گفتہ نعم آن نبی
حذیفہ ببار سوم شد سئول | کہ چون بشنود اینچنین یا رسول
بفرمود آن سرور انبیا | کہ باشند در بعد من پیشوا
کہ ایشان نہ راہ ہدایت روند | نہ بر شیوۂ و سنت من شوند
در ایشان بباشند خیلی نفر | بدلہا شیاطین بصورت بشر
ازین رہ حذیفہ شدہ پرہراس | از آن شہ نمودہ دگر التماس
کہ من گر بیابم چنین عہد را | چہ سازم در آن ای شہ ورا
بفرمود در ہیچ عہد بتر | تو فرمان آن حکمرانان ببر
تو دانی کہ بر آن حذیفہ امیر | نبودہ بجز ہرسہ اشیاخ پیر

حدیث سوم

سوم خود بخاری و مسلم ببین | کہ گفت ابن مسعود حبر متین
کہ فرمود با من رسول حبیب | کہ بینید اثرت پس از من قریب
باآن نیز بینید منکر امور | کہ آنہا بباشید از بس نفور

حدیث چہارم

بگفتند حضار یا مصطفا | چہ سازیم آندم بفرما بما
بفرمود ہیچ تخالف کنید | امیران خود را اطاعت کنید
دگر گفت انصار را آن حبیب | کہ یابید اثرت پس از من قریب

حدیث پنجم

بباید که راه شکیبی روید　　بما تا بکوثر ملاقی شوید
دگر خود حسین نیز مشکوة خوان (ابو داود)　　که آورد بوذر بصدق بیان
که فرمود با لطف پیغمبرم　　که چون میشود حال ای بوذرم
چو در بعد من پیشوایان بزور　　نمایند اثرت درین فی ضرور
بگفتم که ای سید دوسرا　　بحقیکه مبعوث کرده ترا
بدوش خودم می نهم تیغ تیز　　رسم تا بتو می نمایم ستیز
بگفتا چنان میکنم رهبری　　که باشد از آن هم در آن بهتری
همانا که بر نفس خود جبر کن　　ملاقی شوی تا بمن صبر کن
تو دانی که بر بوذر پارسا　　همین طور بر ابن مسعود ما

حدیث ششم

ز روز وفات بشیر و نذیر　　نبوده بجز بهر سه شیخان امیر
دگر ابن مالک که بوده است عوف　　ز پیغمبرم گفت بی بیم و خوف
که بهر شما بدترین سروران　　بباشند آن مردمان در جهان
که دشمن بدارید آن جمع را　　نمائید لعنت بر ایشان بیا
هم ایشان شما را عداوت کنند　　به نفرین و لعنت سخن بر زنند
بگفتم به پیغمبر کردگار　　که شمشیر نکشم در آن روزگار
بفرمود تا آن سران شما　　بدارند قائم نماز خدا

حدیث هفتم

بر ایشان نه شمشیر باید کشید　　پذیرید فرمان هر یک عتید
دگر خود صحیح بخاری نگر　　که گفتا بذکر سقیفه عمر
کز انصار ترسیدم آندم بسی　　که کردند بیعت اگر با کسی

بباید که ناکام بیعت کنیم — و یا با همه شان خصومت کنیم
ازین قول فاروق تو گشت وا — که بیعت باکراه باشد روا
هم آن مرتضا را رسول ودود — همین جمله حالات فرموده بود
علاوه بر اصل تقیه دگر — ازین نقلها حال شیخان نگر
که بودند او شان ائمه چنان — که کرده بیاران پیمبر بیان
هم آن صلح حیدر بعهد عتیق — بنا شد دلیل رضا ای شفیق
همین نهج صلحش نبود ای نبیل — بحقیت آن خلافت دلیل
چه بر حسب همچون حدیث رسول — به بیعت عمل کرد زوج بتول
اگرچه خودش سعد دین بر ملا — ز اصل تقیه نکرده ابا
ولیکن اگر جاهل زشت خو — در اصل تقیه کند گفتگو
بگوییم که اصل تقیه ضرور — بود داخل فطرت ذی شعور
که از شر هر شخص و از هر ضرر — حفاظت نماید خودش را بشر
بهر ملت و مذهبی شد روا — ندارد بجز مرد احمق ابا
چه آن مال و جان را بدارد نگاه — بود آبروی بشر را پناه
پس این امر معقول همچون دوا — چگونه در اسلام نبود روا
تقیه ز اخلاق پاکان بود — ز ارکان اسلام و ایمان بود
تفاسیر و قرآن و اخبار تو — هم افعال اسلاف و اسفار تو
نمایند اثبات آن پر ضرور — نه زیباست انکار ای ذی شعور
ببین در همین سوره ها ای مرا — وگر آل عمران و هم نحل را

ز اثبات اصل تقیه ز قرآن و حدیث و سیره و غیره

از این پس تفاسیر آنها نگر زاہل تفاسیر بس معتبر
بحسب مصالح که کرد اقتضا تقیہ نمودند خود انبیاؑ
پیمبرؐ باسلام در ابتدا نفر مود اظہار حق برملا
مقام حدیبیہ بارنج و درد زراه تقیہ چہ صلحے بکرد
ہم از خوف اسلامیان فحول نہ ترمیم کعبہ نمود آن رسولؐ
نگہ کن بخاری و قولِ امام حسینؑ تقیہ بود تا قیامت حسن
چو نقل حذیفہؓ ابو ذرؓ نگر کہ حالا بتو گفتہ ام پیشتر
ہمین نقلہاے ہدایت مآل براصل تقیہ بباشند دال
زحالات اصحاب و اتباع شان زروی صحاح و سیرہم بخوان
کہ در پیش حکام بیدادگر تقیہ نمودند وقت ضرر
ببین ابن عباسؓ را فعل و قول تقیہ چہ میکرد در باب عول
نگفتہ زبیم عمر امر حق زاہل فرائض بگیر این سبق
دگر ابن عباسؓ و ابن عمر چو عمران دیندار عالی نظر
بعہد عمر حلت متعہ را نگفتند ہرگز زخوف سزا
دگر اینکہ مذہب ذہبی ببین کز آن بر تقیہ بیارے یقین
کہ بر حال عثمان حذیفہ عیان ہمیکرد تشنیع و طعن از زبان
چو پرسید عثمان ازو در حضور زبد گفتنش کرد آندم نکور
کسی چون بپرسید حیرت کنان بگفتا کہ از خوف کردم چنان
دگر اہل یثرب زخوف شدید نمودند بیعت براے یزید

تقیہ ابن عباسؓ
تقیہ ابن عباسؓ
تقیہ ابن عمرؓ و عمرانؓ
تقیہ حذیفہ صحابیؓ
تقیہ اہل یثرب

تقیہ حسن بصری و شعبی

دگر پیش حجاج آن بد سیر ۔۔۔ ز حالات بصری و شعبی نگو
که میگفت بد مرتضٰی را عیان ۔۔۔ نگر می شنیدند این مردمان
هم آن شیخ بصری که بوده حسن ۔۔۔ ز تخویف حجاج در انجمن
روایت چو میکرد از بوتراب ۔۔۔ همیگفت گفته رسالتمآب
(حسن بصری ۱۲)
نمی برد نام علی بر زبان ۔۔۔ عیان بود تدلیس گرچه عیان

تقیہ علمائے سنیہ

دگر جا بلے از تواریخ خود ۔۔۔ که هر گاه مامون بهر جید و کد
مهانرا بپرسید با خوف و بیم ۔۔۔ که قرآن ست مخلوق یا آن قدیم
سیوطی بیارد که آن هفت کس ۔۔۔ ز راه تقیه بگفتند و بس
بنابی بر اسفار گردست رس ۔۔۔ ترا تحفۂ دهلوی نیز بس
که اصل تقیه ز رو ی تمیز ۔۔۔ خودش کرد اثبات عبد العزیز
بگوید کسی تا کجا یا جهول ۔۔۔ که فرزانه از طول گردد ملول
سخن مختصر گومیت ای خبیر ۔۔۔ که اسلاف تو در حدیث غدیر
بحق تواتر شکوک سخیف ۔۔۔ بمعنیش هم شک واهی ضعیف
هر آنچه بگفتند تسویلهاست ۔۔۔ تعصب همه هست و تاویلهاست
چه عذر همه شان همین ای شفیق ۔۔۔ که اجماع یاران شده بر عتیق
ز یاران پیمبر کردگار ۔۔۔ هر آنچه که آمد بود استوار
چه باشند آن جمله مردم عدول ۔۔۔ از و شان خدا را ضی و هم رسول
نکردند بد کار را بالعمد ۔۔۔ خصوصًا خلاف رسول صمد
چنانچه ازین پیشتر سعد دین ۔۔۔ بغمخواری شان بگفته چنین

همین ماده را سببی مستمند بهر طرز در قالبی ریختند
بود وجه این عذرها آنچنان که بر اهل دانش نگردد نهان
چه ایشان گر افعال اصحاب را نگیرند محکم بهر ماجرا
پس این مذهب سنیان را تمام عمارت بباید کنون انهدام
مگر اینکه جای نباشد چنان که واقف نباشند از آن فاضلان
چنانچه در آخر همین سعدین ره حق سپرده بگفته چنین
که هرچه نزاعات و جنگ و جدال نمودند اصحاب پُر از جلال
از آنست ظاهر که بعض از کسان بگشتند کج از ره حق عیان
رسیدند بر حد فسق و ستم چنانچه سلف کرد آنرا رقم
بود باعث آن نزاع و فساد چو کینه وری و چو حرص و عناد
دگر میل لذات دنیای دون دگر حب جاهیکه باشد زبون
چه هر یک از ایشان نه معصوم بود نه با نیکی و خیر موسوم بود
مگر عالمان از رهِ حسن ظن بتاویل گویند اینجا سخن
چه آن اهل هجرت هم انصارین بباشند موعود خلد برین
نباشند تا مسلمان بدگمان بحق کبارِ صحابه عیان
دگر فخر رازی تفسیر خود چه یک حرف حق گفت با جدّ و کد
که بعد از وفاتِ رسول ودود بر ایشان چو ابواب دنیا کشود
همان عادت جاهلیت نهاد گرفتند و کردند باهم فساد
همین نهج اینجا رهِ راست دید بشرح خودش آن ابن ابو الحدید

پس اکنون عجب آید از سعد دین | که کرده تهافت چگونه چنین
چه آن جنگ و فسق صحابه فحول | نبودند آیا خلاف رسول
نبودند آیا در آن کارزار | چو طلحه دگر آن زبیر از کبار
همانند این جنگ و هم فسق شان | که آن را نماید شیعه بیان
با آن مدح قرآن و مدح نبی | خلافش نمودند و بس سرکشی
چو مانع نشد مدح از جنگها | پس انتفای نص خلافت کجا
بشارات و هم مدح پروردگار | نه ثابت شود بهر جمله کبار
چه این قسم آیات و اقدس کلام | بود خاص از بهر خاصان نه عام
لکن در خصوص و عموم تمیز | مده بعض را حکم کل ای عزیز
پس آن مدحت بعض اصحاب را | مده همگنان را بیک افترا
اگر مدح آید پی همگنان | منافق در آیند داخل در آن
چنین مژده ها و بشارات تام | سپی هر نمازیست بر وصف علم
زانجام بدگر صحابی بری ست | بگو از لب حوض مطرود کیست
چنانچه جواب چنین هر فریب | در آینده بینگومیت عنقریب
پس ای حق پژوه سخن گزین | شنیدی تو دعوای آن سعد دین
شنیدی تو هر پاسخ شیعیان | از آن گشته باشد ترا حق عیان
ولیکن کر اعلام تو بی خطر | پی حفظ عرض عتیق و عمر
بحالات اصحاب در هر زلل | بر آرند بس گفتگو چون جدل
چنانچه خودش سعد کرده بیان | که اعلام سنیه در هر زمان

در افعال اصحاب و ہر ماجرا　　نمایند دانستہ تاویلہا
نگردند تا مسلمان بدگمان　　بحق کبار صحابہ عیان
ازین گفتہ سعد ہم آشکار　　کہ کردند افعال بد ہم کبار
ولی چون بہر فعل شان از حیا　　نمایند از طبع تاویلہا
نمایند اخفائے زشتے شان　　در اسفار خود ہا و ہم از زبان
ہدایت نمایند اینہم سبے　　کہ اسفار شیعہ نہ بیند کسی
پس احوال پُر طعن یاران تمام　　شدہ مشتبہ نزد جملہ عوام
بتخصیص حال صحابہ کبار　　کہ باشند نزد تو با اعتبار
نمایم بیان بیش از بیشتر　　ز روئے صحاح و ز فن سیر
چہ آنچہ بگفتم درین مختصر　　نہ قانع شود مرد صاحب نظر
کنم دفع تاویلہائے کسان　　شود تا برِ عامیان حق عیان
ز آیاتِ مدحیۂ کردگار　　کنم دفع زعم تجاہل شعار
پس اکنون نباید کہ باشی چو کور　　تو اسفار شیعہ ببین پُر ضرور
بہر ذرہ یابد سزا چون بشر　　بر افعال یاران بکن ہم نظر
مرو عامیانہ رہِ شرعِ دین　　بتقلید دیگر بفاسد یقین
کہ اسلاف تو وقت ضیق مجال　　نوشتند زائد ہر چہ خیال
خصوصاً در ابحاث علم کلام　　بگویند از طبع حسب مقام
تو ہر قول او شان بداری قبول　　چو اقوال پاک خدا اور رسولؐ
برو راہ تحقیق ای خوش شعار　　چو دارے دگر کار با کردگار

که فردا برائے شفاعت گری — نیاید کسے شرمسارے بری

باب سوم

بیان کیفیت اجماع صحابه بر امارت شیوخ ثلثه و درینجا دو فصل اند فصل اول سقیفه پردازی حضرت عمر و بیعت گرفتن برای حضرت ابو بکر

بیا اے مجادل تجاهل شعار — که انکار داری هم از آشکار
ببین حال اجماع اصحاب را — مگر بے تعصب بنیوش از مرا
که آن در سقیفه نبود از نظر — مگر بیعت فلته بود از عمر
از آن پس هم اجماع یاران نبود — خلیفه خود اجماع او شان نمود
چه روز وفات حبیب الٰه — که بر مخلصان بود در روز سیاه
بنی هاشم از صدمه دلفگار — دل شان همه خون و چشم اشکبار
نشستند نزد رسولؐ زمن — عزادار و در فکر غسل و کفن
مدینه مگر دید پر شور و شر — سر از راهوائے امارت بسر
خصومات دیرینه و کینه ها — دگر سر بر آورد از سینه ها
نبوده درون عرب خاندان — که از وے نفاقی نگشته عیان
پس اعدا ز حقدار رو تافتند — پئے کام خود فرصتے یافتند
نگشتند یک دل برین بد دلی — که هرگز امارت نیابد علیؑ

چو در خاندانش بماند کنون　　نگردد از آن تا قیامت برون
چو یابد امارت دگر خاندان　　تداول کند نیز زہر خاندان
نہ پروائے تدفین و سوگ رسولؐ　　نہ دلدارئ مرتضیٰؑ و بتولؑ
ہمہ فکر و شورے ہمانا چنان　　کہ گیرند حق شہ مؤمنان
بتخدیع مردم کسے مرد خام　　برآورد یک حیلہ و اتہام
بگفتا بہ تہمت بزوج بتولؑ　　کہ او از امارت نماید نکول
چہ بر روئے مردم بسوگ نبیؐ　　درآمد در رفت بستہ علیؑ
چنانچہ بمسجد حضور امیر　　ہمین عذر کرد از تخلف بشیر
بلی بستن در بود چہ آن　　کہ از قصد غسل رسولؐ زمان
در حجرہ عباس بست آشکار　　بر اکثر طبائع شد این ناگوار
ہمانا ازین شغل دفن رسول　　زحق گشت محروم زوج بتول
خلاصہ چو انصار قصد قریش　　شنیدند گشتند پر غیظ و طیش
پس اوشان فراہم شدہ ناگزیر　　بکردند یک سعد خود را امیر
چہ بود در جاہلیت چنان　　کہ بودہ رئیسے ز ہر خاندان
چنانچہ کہ سعد عبادہ شفیق　　بگفتا جواب سوال عتیق
کہ کردید چون دفع حقدار را　　از آن بعد خواہش نمودیم ما
چو این قصد انصار را آن قریش　　شنیدند گشتند پر غیظ و طیش
چہ میخواستند آن گروہ نژند　　کہ سالارئ مصطفیٰؐ را برند
درآمد زجائے خودش آن عمر　　کہ بود مرجع بہر صلح و شر

روایت بخاری
حضرت عمر سقیفہ پر واردی

عمر خود بگوید بخاری بخوان — کہ ہر گاہ معلوم شد قصد شان
بگفتم ابو بکر را این چنین — کہ باید شدن نزد انصار دین
چو رفتیم سوے سقیفہ بہم — در اثناے رہ بس سخن بافتم
بدیدیم آنجا عجب جوش عام — کہ بودہ ز انصار بس ازدحام
برین متفق جملہ برنا و پیر — کہ سعد عبادہ بگردد امیر
خطیبے ز انصار از کم و بیش — بیان میکند فضل انصار خویش
بگفتا کہ اے اہل ہجرت گروہ — بخواہید ما را ذلیل و ستوہ
ہمے برکنید اصل و بنیاد ما — ازین سو طن و شہر و اجداد ما
جوابش ابو بکر دادہ چنین — چو تنزدیر من کاے مددگار دین
فضائل کہ خواندے تو از بہر خود — ہمہ مردمان را مسلّم بود
ولیکن ندارد کسے این روا — کہ جز از قریشان شود پیشوا
چہ ایشان ز روی نسب بہترین — دگر خود ز روے وطن بہترین
یکے را گزینید زین دو نفر — کہ یک بو عبیدہ است و دیگر عمر
کشیدند انصار روزین سخن — برآشفت ہر یک در آن انجمن
کہ باشیم ما ہیچو چوب عریش — گز آن می بخارد شتر جسم خویش
امیرے اگر میشود از شما — امیرے دگر باید از قوم ما
بگفتا عمر چون کہ آن اختلاف — کشیدہ سر از حد نشد ائتلاف
ہمہ گفتگو نقش تسکین نبست — برادم بدست ابو بکر دست
بگفتم کہ بیعت بتو مے کنم — کہ بیخ نزاع ہمہ میکنم

در آن حال بعضی ز انصار نیز ... نمودند بیعت بآن پر تمیز
کسی بانگ زد اندر آن قیل و قال ... که ای قوم این سعد شد پائمال
بگفتم من از روی خشم و عتاب ... خدایش کند قتل اندر جواب
عمر باز گفته که در عمر خویش ... نیامد چنین امر دشوار پیش
چه ترسیدم از سوی انصار من ... که ناگه پریشان شود انجمن
نمایند بیعت بیک سعد خویش ... بیاید مرا کار دشوار پیش
که ناخواسته باز بیعت کنیم ... و یا آنکه باید خصومت کنیم
بیاورد طبری ز اهل سیر ... بدین طرز چیزی کم و بیشتر
بگویم که بوبکر از رای خویش ... امارت بدو کس چو بنمود پیش
که بوده عمر بو عبیده دگر ... پس ای دوست بوبکر عالی نظر
مکن فهم از این اینکه طامع نبود ... بهر دم کراهت از آن وانمود
که از بهر حرص امارت لبا ... مذمت بفرمود خود مصطفا
اگر بر مذمت نداری یقین ... عزیزا صحیحین خود را ببین
ثبوت طمع میشود اینچنین ... که هر گاه کردش طلب شاه دین
ابوبکر آمد هم بآن ماجرا ... نداده به حیدر امارت چرا
همین نهج و نیوری و جوهری ... چو طبری و جزری درین داوری
باسناد خود ها بیک اهتمام ... نوشتند حال سقیفه تمام
که از هر دو جانب حریفان بهم ... فضائل شمردند از بیش و کم
بخویشی و بحث عمر خود بناز ... بنصرت هم انصار گردن دراز

بیعت اضطراری حضرت امیر ع

کیفیت سقیفه و ماجرای اعراض
روایت ابن قتیبه دینوری
و عبد الفتاح ... جوهری و ابو جعفر طبری
و ابن اثیر جزری و غیرهم

گہے بر عمل ناز وگہ بر نسب
زسود وزیان نیز شور وشغب

چہ گفتند انصار انہم عیان
کہ ترسیم از اثرت یکسان

کہ اطفال ما زد شان بہر آب
چو برو نند ہر کسے شیخ وشاب

چو دیدند شیخین رنگ دگر
فزون تر شدہ دست پاچہ عمر

ابو بکر پس نرد ہمت بباخت
بطرز دگر ہمچو فرزین بتاخت

کہ قوم نبے را امارت دہیم
شمارا بایشان وزارت دہیم

درین گفتگو ہا ہم انصار دین
بگفتند شیخین را این چنین

کہ مِنّا اَمِیرٌ وَ مِنکُم اَمِیر
ہمین ست وجز این نباشد اخیر

عمر گفت این حرف گرد خلاف
نگنجند دو تیغ در یک غلاف

نہ زنہار دارد عرب این روا
کہ از دو ما نے شود پیشوا

کہ نبود نبوت در آن دودمان
نباشند اولوالامر زان خاندان

کنون اولیاے رسولیم ما
از وارث یابیم مانی شما

بگفتا حباب اینکہ اے انجمن
نہ زنہار باید شنید این سخن

بیارند طبری وجزرے خبر
کہ انصار گفتند انہم دگر

کہ پیش علی سر بطاعت نہیم
نہ ما دست در دست دیگر دہیم

ولیکن بود کار پر از عجاب
کہ شیخان ندادند آنرا جواب

مگر گفتہ باشند اوشان چنان
کہ اہل سیر کردہ اندش بیان

کہ حیدر بحزن وفات رسول
در خانہ بستہ بروے فحول

ندارد برین کار زنہار دل
بہ تجہیز وتدفین شدہ مشتغل

چو شد ردّ و اکراه و بس قیل و قال　　برآورد اقوال رنگ قتال
بشیر بن سعد یک خزرجی　　که با سعد میداشت رشک خفی
ز روی حسد اندر آن انجمن　　بانصار خود رانده بود این سخن
که بوده محمد ز قوم قریش　　نباید شما را چنین ردّ و طیش
بزرگی وی بهر قومش دهید　　سر طوع بر حکم ایشان نهید
بهرحال از اختلاف چنان　　که آمد در انصاریان درمیان
عمر یافته فرصت وقت زود　　بدست ابوبکر بیعت نمود
ز روی حسد نیز انصار چند　　نمودند بیعت بآن هوشمند
اگر خیلی انصار و سعد نکو　　بسختی ز بیعت کشیدند رو
بتخصیص آن سعد ممدوح یار　　نه تا زیست بیعت بکرد اختیار
چنانچه باجماع اهل سیر　　همین ست مختار و خوش معتبر
سخن کوته این بیعت چند کس　　که مخفی نباشش حسد بود و بس
بظاهر شده صورت آن بپا　　بخویشی و هم قومی مصطفا
همین ست مقبول و مشهور تر　　غریب است یا هیچ قولی دگر
بیارند هم وجه قرب نبی　　بن سعد و هم حاکم و بیهقی
حدیث رفاعه هم اینجا ببین　　که آورده ثقتی مرد متین
که در حضرت آن شه مؤمنان　　همین وجه خویشی نموده بیان
هم اینجا نشد فضل شخصی بیان　　اگر شد مسلّم نشد درمیان
نه مردی ز انصار خوشنود بود　　بحکمت عمر بیعتی کرد زود

چه نبود که حاضر شود بوتراب   بنا شیم تا پیش او کامیاب

بنایش چو شد بر قرابت قرار   نبودند از حرص زان هم فرار

شبهات عامه باب اجماع و جواب آنها

که ذی رحم را ایزد اولے نمود   ابوبکر زان خانه بیگانه بود

هر آنچه بیارند دیگر خبر   مخالف ز خویشی خیر البشر

که کرده عمر ذکر فخر نماز   که هنگام موتش رسول حجاز

برائے امامت ابوبکر را   بپا کرد پس او امام شما

ابوبکر گفته که گفته رسولؐ   که باشند ائمه قریشی فحول

مسلم شد این نزد انصاریان   ازین وجه کردند بیعت کسان

جواب اول

بگویم که این هر دو بدتر خبر   ضعیف و خلاف صحاح و اثر

چه آرد بخاری که هیچ از بیان   نه بخشید سودی بر انصاریان

عجب گر نگیرد کسے این خبر   ز نقل بخارے بقول عمر

جواب دوم

دوم از نماز ست پاسخ عیان   که گفته عمر گر در انصاریان

پس آن حکم نبود ز سالار دین   چنانچه همے آیدت بعد ازین

بهر حال آن خندهٔ بیش نیست   که آنرا وجودے بر خویش نیست

اگر داد حکمش رسولؐ حجاز   چرا آمده خود درون نماز

جواب سوم

سوم گر وجودش شود نزد تو   فضیلت در آن چیست ای حیله جو

که پیش تو هر فاسق و مرد عام   بگردد بهر یک نماز ست امام

جواب چهارم

دگر گر دو این امر را مبتذل   عمر خود در آن دم که آمد اجل

امام جماعت کسے را بکرد   خلیفه برامت کسے را بکرد

پس این نقل هرگز ندارد وجود عمر گر بگفته است تزویر بود

دگر زان امامت که گفت عمر شدے مستحق خلافت بشر

ز بوبکر حیدر نه رو تافتے پی بیعتش زود بشتافتے

منم پیرو راه هر دو ثقل نه بر قول دیگر نمایم عمل

اگر این خلافت بدادی عمر پی آن اسامه زراے بتر

بلے داشت گنجائشے ای دلیر که خود کرده بودش پیمبر امیر

چو بوبکر گفته ز خیر الانام که اندر قریش اند ائمه تمام

جواب اول

اگر زین حرف او هست چندین جواب که هر یک درخشانست چون آفتاب

یکے آنکه گر اینحدیث و خبر همے بود از قول خیر البشر

جواب دوم

ز انصار چون سعد آن حق مطاع نکردندے بهر امارت نزاع

جواب سوم

دوم آنکه گفتم تو پیش ازین که باشد خلاف بخاری ببین

سوم آنکه بوبکر آنرا ضرور دم واپسین کرد خود کذب و زور

که گفت او که ای کاش بودی چنان که پرسیدمی کای رسول زمان

خلافت ترا در کدامی کسانست هم انصار را حظّ و بهره در آنست

بیارند این را بس ارکان دین چنانچه گذشته است سابق ازین

پس او گر ندریافت از مصطفا چگونه بود قول سابق بجا

جواب چهارم

دگر آنکه این حرف را سر بسر دم مرگ خود کرد باطل عمر

که او وقت مرگ خودش بے نهفت ز راه تمنا باصحاب گفت

که سالم یکے یا معاذ جبل اگر زنده بودے ز دست اجل

پس اورا خلیفه خودم کردے — جوابے بایزد بپروردے
هویدا که هر یک ازین هردو یار — همانا نبود از قریشے تبار
چو بوبکر گفته که نبود روا — که جز از قریشان شود پیشوا
چه ایشان زروی وطن مهترین — از آن پس زروی نسب بهترین
ویا آنکه گفته چو حرف غفول — که مائیم بس اولیای رسولؐ
پس از هر دو این فضل و فخر اعم — چه بوبکر را بود حظ اتم
که بودند اندر قریشے تبار — قبائل بسے مردمان بی شمار
در آن فضل اوّل هم آن مرتضاؑ — مقدم بود از همه بے خفا
که میداشت فضل از همه در نسب — سیادت ز سوئے پدر در عرب
علےؑ راست عالی ترین خاندان — ابوبکر از کهترین دودمان
هم از دودمان قریش ایزدم — گزیدست آن هاشم و احمدؐم
ازو بعد هم آل آن شاه را — خدا برگزیده کههر دوسرا
بفضل دوم نیز آن مرتضاؑ — که آن بود خویشے آن مصطفاؐ
بود اقدم و افضل همگنان — بقرآن پاک و بعرف جهان
دریغا مطابق باقوال خویش — نکردند حق را بحقدار پیش
چنانچه بیاردبن بوالحدید — که حال سقیفه چو حیدر شنید
که کردند شیخین حجّت بپا — بخویشے و هم قومی مصطفاؐ
اخ مصطفاؐ صهر و نفس رسولؐ — بگفتا تاسف کنان با فحول
که کردند خوش حجتے با شجر — نبودند ضائع ثمر را اگر

ہمین نہج عباس عم رسولؐ ‏ بہ بوبکر گفتہ حزین وملول
خلاصہ کہ قول محقق ہمان ‏ کہ کردم ازین پیشتر ہم بیان
کہ خوردند انصار گول کسان ‏ کہ حیدر نہ رغبت بدارد درآن
ہم از رشک نفسانی پر خلاف ‏ در انصار پیدا شدہ اختلاف
ازین سوز خویشے سالار دین ‏ سخن بود بس دلنشین و متین
عمر فرصت وقت دانستہ زود ‏ بدست ابوبکر بیعت نمود
وگرنہ ہمان جوش انصاریان ‏ بنوعے نگشتے فزو بیگمان
غرض بعد این بیعتے آن رفیق ‏ کہ از بخت گشتہ نصیب عتیق
عمر گشت فرحت کنان آشکار ‏ بتعجیل مشغول اجرائے کار
کسے را برفق وکسے را بہ بیم ‏ نمودے برآن راہ کج مستقیم
ہم از رشک سعد عبادہ عیان ‏ بپیوست شان بعض انصاریان
دگر بر بنائے سقیفہ عمر ‏ یکے مجمعے کرد باہمدگر
بمسجد فراہم شدند آن فحول ‏ خلاف بنی ہاشم دل ملول
درآن جمع بودند اکثر قریش ‏ ز انصار ہم بعض بارشک وطیش
ہمان بزم را گرچہ نصاب خام ‏ بگویند یک جلسۂ و بزم عام
نبودند ورو سے مگر بس عقول ‏ چو اعیان انصار و آل رسولؐ
بپا بلکہ گردید آن انجمن ‏ خلاف بنی ہاشم پُر محن
عمر رفت بالای منبر روان ‏ چنین گفت بل حکم کردہ چنان
کہ اینست بوبکر لائق ترین ‏ باصلاح کار شما بالیقین

پس اکنون بباشید برپا شتاب
نمائید بیعت باو با شتاب

اگر شک بداری درین حکم هم
بخاری ببین باز با چشم نم

قریشیان پرجوش باردّ و کد
نمودند بیعت بوبکر خود

چه دیروز خود همصفیران شان
باو کرده بودند بیعت عیان

عمر باوجود احتیاج بسے
نه پرسید هرگز رضای کسے

مگر حاکمانه یکے حکم داد
بنالیش بکار سقیفه نهاد

ازین ره کسے بود گر حق پرست
هم او داد در دست بوبکر دست

که از فتنهٔ عام و از خوفِ شان
بترسید و نا در حق بر زبان

مگر دیگر او اتباع قریش
بدیدے چو حیدر بسا درد و طیش

زبیعت اگر او نظر دوختے
همانا عمر خانه اش سوختے

چنانچه یکے سعد باآن گروه
زدست عمر گشت بس بی شکوه

دگر خالد بن سعیدِ صفے
چو او خواست بیعت بدست علی

پس او را عمر برهمین یک قصور
زسالارے فوج فرمود دور

ندیدی که عثمان را ابن عوف
چو داده خلافت بلا بیم و خوف

درآن وقت مقداد مابی نهفت
بن عوف را حرف پر حق بگفت

بن عوف برهم شده زان سخن
چه تخویف او کرد در انجمن

پس آندم کسے گر خلاف عمر
نگفتے همے گشت حالش بتر

که بودند برپشتے ادعیان
وجوه قریش و هم اتباع شان

هم اعیان و انصاریان بی شمار
باو گشته بودند آمیزگار

خدا را بگواے تسنن نهاد
همین ست اجماع ارباب داد

نه از حق دیگر کسے گفتگو
نه هم از رضائے کسے جستجو

پس آن مسجدے مجمعی سازشی
که کرده عمر بر خلاف علیؑ

بمقصود عقد خلافت نبود
امارت گرفتن از آن بود سود

نه اجماع دینے بُد آن جمع خام
نه ظاهر شده زان رضائی عوام

نه بر فضل شخصی شد آنرا بنا
نه بر سنّت و بر کتاب خدائے

اگر داشتے بزم مسجد اثر
از آن بعد فلته نگفتے عمر

همین طور گفتند اهل الکلام
در اسفار خود ذیل نصب امام

که بوبکر را نائبے رسولؐ
شد از بیعت یک دو یاران حصول

سخن مختصر پس در ایام چند
بکردند بیعت بسا هوشمند

مگر بود این بیعتش پر ضرور
چو شاهان بتالیف و اکراه و زور

بهر حال آن غدر و بیعت که بود
نبوده مگر از قریش حسود

فصل دوم بیان طلب بیعت ابوبکر از جناب امیرؑ و اعراض و نکیر آنجناب از بیعت آن پیر و تهدید عمر باحراق خانۀ جناب سیدۀ صدیقه و حضرت امیرؑ و تشریف بردن آنجناب بجبر در مسجد و احتجاج او

در مجمع صحابه بر استحقاق خود از روایات سنیه

چو از کارسازی چندین نفر — کز آنها بود عائشه هم عمر

بگنگاشتها و بتزویر تام — بو بکر شد اجتماع عوام

بدیدند اجماعیان آشکار — بغیر از علیؑ کار نا استوار

چه حقدار او را می انگاشتند — از و ظن بر هر زنے داشتند

عمرؓ بر در پاک زوج بتولؑ — همیکرد تخویفهاے فضول

اگر اینکه نکشود کارے از آن — اگرچه بگفتا که سوزم مکان

بنا کام جمعے شده منتخب — که بر بعیت آرند امیر عرب[۱]

بیارند اعلام تاریخ دان — چو دینوری و طبری و دیگران

که چون پور خطاب و جمع کثیر — رسیدند بر آستان امیرؑ[۲]

در آن جاے بودند با مرتضاؑ — بنی هاشم و چند اہل حیا

بشورید بیرون خانه عمر — زسو واے فطمی که بودش بسر

که بیرون بیائید گر زین سرا — با یزد که مے سوزم این خانه را

چو برخاست فریاد و شور عمر — زُبیر و لا ور برون شد ز در

بوی چند چیره تن آویختند — نکو آبروے خرد ریختند

هم ابن قتیبه از ین ناقلان — بیاورد قول مفصل چنان

که بر بانگ فاروقے پر عنا — نکرده کسے زان میان اعتنا

ز ین ره طلب کرد هیزم عمر — که میسوزم این خانه را سر بسر

در آندم کسے گفتش از درد و هم — که در خانه دخت رسولؐ ست هم[۲]

بگفتا چه پروا بود اندرین | چرا در نیابند در اہل دین
دگر ابن حنزابه اندر غرر | بیاورد از زید اسلم خبر
که گفت او که تا باب شاه عربؐ | بہمراه فاروق بردم حطب
بن عبد ربه درین داوری | دگر بوالفدا اشل بلاذری
بگویند کاندم که شورش فزود | عمر پارهٔ آتش آورده بود
چنین عزم بالجزم احراق را | که کرده عمر با حلف برملا
علاوه براین ماہران ناقلان | بیارند مجمل دگر کاملان
چو آن واقدی امام سیر | چو پوران بوشیبه ہم بو عمر
سیوطی ازو بعد ہم متقی | ازو پس ولی الله دہلوی
دریغا در آندم عمر برملا | نموده چه حق مودّت ادا
ازین بعد ابن قتیبه دگر | روایت نموده زجبر عمر
در آن دار و گیر قیامت نشان | بتول حزین گشت بس دلگران
بیامد پس در حسنین ونزار | زمرگ پدر خستهٔ واشکبار
بفرمود با آه و درد و فغان | چه کارست ما را باین دمان
بطور زبون پیش ما آمدید | زروے تحکّم درسا زدید
نه پرسش ز اشجان و حالات ما | نه دلدارے و نے مواسات ما
برنگ دگر تخم کین کاشتید | که دفن نبیؐ نیز بگذاشتید
گرفتید این امر را خود بشما | ندیدید سالارے و حق ما
عمر رفت پیش ابوبکر باز | درشتی کنان گفت کای سرفراز

له بلاذری بلا تشدید لام است
که بضرورت شعر تشدید یافته خوانده ۱۲
سید حسین گیلان ۱۲

هر آن کو ز بیعت بتابید رو　　نگیری چرا بیعت خویش زو
خلیفه فرستاد سوی امیر(ع)　　کسی را که او را بیارد دلیر
فرستاده گفتا بزوج بتول(س)　　که میخواندت خود خلیفه رسول(ص)
چنان داد پاسخ باو مرتضا(ع)　　که بهتان ببستید بر مصطفا(ص)
کجا شد روا بهر او این لقب　　نکردش خلیفه رسول عرب(ص)
فرستاده برگشت و آمد شتاب　　بگفت انچه بشنیده بود از جواب
ابوبکر شد منفعل زین بیان　　عمر باز گفتش درشتی کنان
که در حیرتم زین همه ماجرا　　نگیری تو بیعت ز حیدر(ع) چرا
غلام ابوبکر قنفذ بنام　　بگفتش سے علی(ع) را بیار ای غلام
برفت و صدائی زد آن سخت جان　　که میخواندت میر ایمانیان (یعنی امیرالمومنین حیدر)
چو بشنید این بانگ را بوتراب(ع)　　بفرمود او را چنین در جواب
که این خوش لقب از کجا یافتید　　بزودی سخن بر نبی(ص) بافتید
فرستاده آمد از آنجا فراز　　رسانید انچه که بشنید باز
شنیده عمر پاسخ مرتضا(ع)　　ز راه درشتی برآمد ز جا
روان شد پر از خشم با های و هو　　ز اجماعیان نیز همراه او
بزد با تحکم در شاه را　　که از بهر بیعت برآ از سرا
بیامد پس در بتول(س) ملول　　فغان کرد و استید او از رسول
چها میرود بر سر ما نگر　　ز دست ابوبکر و هم از عمر
چنان آه آتش فشانی کشید　　که تا جای محمود سوزش رسید

ازین گریه و آه و شور و فغان | برآمد خروشی ز شنوندگان

عنان شکیب از کف شان برفت | گروهی از آن کار گریان برفت

اگر پور خطاب و یارانش چند | بدان گونه بودند خوش کار خند

بلا اذن حیدر عمر در عیان | بهر جبر داخل شده در مکان

بسر پنجۀ گاوزوری عمر | برآورد شیر خدا را بدر

برین جبر فاروق ای مستمند | هم اخبار دیگر شهادت دهند

کسی آورند اهل علم اینچنین | که بوبکر گفته دم واپسین

که ای کاش نگشادمی زینهار | در فاطمه را در آن روزگار

خلاصه که شه را بهر جبر تام | ببردند آن قوم بی احترام

دلش گرم بود و بلب آه سرد | همی رفت و میگفت محزون بدرد

که من بندۀ دادرم ای عمر | عموزادۀ و صهر خیر البشر

همین طور سی آورد جوهری | باسناد خوش اندرین داوری

همین طور طبری بگفت ای عجب | که بردند او را بجبر و تعب

نداری عجب از عمر ای ودود | که تذلیل مولای خود کرده بود

ابوبکر هم جمع را حسب حال | بفرمود حکم جدال و قتال

بیارند این حکم را برملا | بن عبد ربه دگر بوالفدا

رسیده به مسجد چو میر عرب | ز بوبکر پرسید وجه طلب

ثقات اهل اخبار و جمع کبیر | چو دینوری و جوهری خبیر

چو بلاذری و محدث جمال | بیارند این گفتگوی ملال

که پرسید حیدر چو وجه طلب — عمر واداد اورا جوابی عجب
که کردند بیعت همه این و آن — تو بیعت بکن نیز چون دیگران
بفرمود حیدر باو حسب حال — که باید شمارا بلا قیل و قال
درایندم نمائید بیعت بمن — که ما مستحقیم ای انجمن
چه از خویشی احمد مصطفا — بر انصار کردید حجت شما
همان حجتی بر شما میکنم — مقرب ترین محمد منم
بآن حجت خود بباشد عجب — بگیرید آنرا زما بی سبب
چو دارید ایمان و خوف خدا — نمائید انصاف در حق ما
دگرنه ستمگار و ظالم عیان — بباشید و هستید اگر بآن
عمر گفت از راه عجز و منی — که نگذارمت تا تو بیعت کنی
برین حرف پر جهل و جبر عمر — برآشفت و فرمود حیدر دگر
که امروز بیعت بگیری درست — که فردا همین بیعت از بهر تست
بباید که حرف ترا ای عمر — نگیرم نه بیعت پذیرم دگر
نخستین جواب سخن نیک گوی — وزان بعد از من تو بیعت بجوی
نیامد جواب علی از عمر — به پیچید در خود فرو کرده سر
نمودست دینوری این بیان — که کردند چون عرض بیعت کسان
بفرمود حیدر زبس رنج و درد — کسانا زمن بیعت چه خواهید کرد
بگفتند اوشان که ای بوالحسن — جدا میشود این سر تو ز تن
بفرمود حیدر باوشان چنان — که خواهید کشت ای همه مردمان
کسی را که او عبد داور بود — رسول خدا را برادر بود

عمر گفت بوبکر را بر ملا — که در حق این حکم ندہی چرا

جوابش ابوبکر داده چنان — که تا فاطمہ ہست اندر جہان

من اکراه و اجبار نکنم براو — شنیده ز مردم چنین گفتگو

ہمانا شده خون دل مرتضیٰ — بپیچید با تربت مصطفیٰ

بنالید و زارید با رنج و درد — ز ایذاء و تذلیل آنکس که کرد

فغان کرد از گردش روزگار — بخواند آیت یابن امّ چندبار

دگر بوعبیده از آن انجمن — سخن راند و گفتا که ای بوالحسن

ز قوم قریش تو این مردمان — بباشند دیرینه و کاردان

قوی تر بدیدند بوبکر را — باین کار و منصب تو ہم ده رضا

چو گردد ازین بعد عمرت دراز — توئی لائق حکم رائے فراز

چه ہستی باسلام پیش از ہمه — بفضل و جہادے تو بیش از ہمه

مقرب ترینی به خیر البشر — بعلم و بفہم و نسب بیشتر

مگر چون ببوبکر شد اتفاق — نداری روا اختلاف و شقاق

جوابش بفرمود حیدر چنان — که ترسید از داور ای مردمان

چنین موہبت را که ربّ عباد — درین دودمان نبوت نہاد

نه در خانۂ خویش در آورید — نه از جائے حق اہل آنرا برید

ہمانا که ما اہل بیت رسول — اخصّیم و اولےٰ ز جمله فحول

بباید که مائیم دانائے دین — خبردار علم کتاب مبین

نگہدار آثار خیر الانام — شناسائے امر رعایا تمام

بود خانۂ نا بنظم و نسق کہ ہے مہبط وحی و احکام حق
چو بیگانہ مدخل نماید درین بیفتد خلل در مہمات دین
مپوئید دنبال نفس و ہوا نیفتید تا از رہ حق جدا
پس آن پور جراح خاموش شد چو نشتر زدہ مرد مدہوش شد
بن سعد انصار زان انجمن تملق کنان گفت کای بوالحسنؑ
ہر آن قصد کامروز کردی بیان چو مے گفتی آن روز با مردمان
ہمہ مردمان بیعت و اتباع نمودندے آندم بتو بی نزاع
بیارند اعلام واضح ترین کہ گفتہ بپاسخ بشیر اینچنین
کہ آندم نشستی درون سرا نہ بستی درِ اختلاط و لقا
ازین رہ شدہ ذہنہا منتقل کہ ہر گز ندارے برین کار دل
ولیکن گذشتہ است این ماجرا نمودند بیعت ابو بکر را
جوابش چنان داد آن حق مقال کہ آورد آنرا محدث جمال
کہ اے یار پیغمبر مصطفٰیؐ تو میداشتی در حق من روا
کہ من میت پاک سالار دینؐ فگندہ ہمان طور بر روے زمین
بلا دفن آسودمے یک دمے بر این و آن گفتگو کردمے
غنیمت شمر دید آن شغل من نمودید از بہر خود انجمن
کنون آب و رنگ سخن میدہید بدینگونہ الزام من میدہید
دگر اہل سیرت چو بلاذری بیارند حتماً درین داوری
کہ این ہم نفرمود با او امیرؑ کہ پاسخ ز بیعت عیان ای بشیر

کزین پیشتر در حیات رسول　نمودند بیعت بمن این فحول

همان بیعتم شد بحکم اله　خدا و رسول اندر وی گواه

پس اکنون چگونه بگردد چنان　که دعوای بیعت کنند این کسان

نه هرگز سزاوار بیعت شوند　درین مدعا پر بطالت شوند

بن سعد از گفته خود چنان　خجل شد کز آن باز ماندش دهان

بسی احتجاجات کرده امیر　ز اخبار و قرآن چو نص غدیر

چو بوبکر دید این چنین آشکار　که گفتار مولاست بس استوار

پس از راه پوزش شده حرفزن　که پنداشته بودم ای بوالحسن

که تو نیز با ما موافق شوی　باین جمله مردم موافق شوی

ولیکن چو داری کراهت ازین　مکن بیعت اکنون مشو بس حزین

امیر عرب بعد این ماجرا　گرفته ره پاک دولت سرا

ازین بعد هم آن وصی رسول　ببرداشته همره خود بتول

به نزدیک انصار رفته بشب　از اوشان بفرمود نصرت طلب

هم آن سیده از جفای قریش　شکایت بفرمود با درد و طیش

مگر جمله بیعت آن عتیق　نمودند انصار همچون شفیق

بپاسخ بفرمود شیر ودود　هر آنچه بن سعد را گفته بود

صحیحین بنگر بکن قصه طی　بخوان باب خیبر دگر باب فی

ببین نیز تاریخ طبری خویش　ز انکار حیدر بناشی پریش

که تا زنده بوده ست دخت رسول　نکرده علی بیعت کس قبول

چو شش ماه بعد آن حزین پر ملال	ازین دار محنت نمود ارتحال
بدریافت شه حال اجماعیان	که رو تافتند آنهمه این و آن
پی صلح ناچار خود زان سبب	ابوبکر را کرد چندی طلب
که بارے برِ من بیائی مگر	نباشد بهمراهی تو عمر
چه بوده گرفته دل از غلظ او	همینخواست کو بر خورد پیش رو
بیامد چو نزدش ابوبکر پیر	بفرمود ارشاد او را امیر
که انچه بداوت خدای صمد	بر آن نیست زنهار ما را حسد
ولاکن تو تنها گرفتی عزیز	نکردی تو حقدار آن را تمیز
ز قرب پیمبر درین امر ما	به بینیم حق بهر خود بے خفا
ازین گفتگوهای پر رنج و درد	بماندم ابوبکر هم گریه کرد
بگفتا کزین مال آن مصطفا	نزاعی بیامد بما و شما
بفرمود آخر امیر امم	که فرداست موعد پی بیعتم
بروز دگر آن امام انام	بمسجد درآمد بصلح عوام
ابوبکر بالای منبر عیان	بصلح سخن گشت رطب اللسان
بیان کرد وجه تقاعد دگر	که کرده ز بیعت شه دادگر
پس آنگه وصی رسول زمان	ز درج دهان گشت گوهر فشان
که ای مردم انکار بیعت بکد	نه زنهار بوده مرا از حسد
ولیکن درین امر در هر زمان	همیدیدم از بهر خود حق عیان
چو تنها ابوبکر آنرا شتاب	گرفته دلم خون شده بجیاب

جبر انعقاد امارت شیخین

نگفته بمن اینکه حالات چیست — پی این امارت سزاوار کیست
بدین التفات امیر عرب — در آن انجمن شد سروری عجب
بگفتند مردم که ای بو تراب — کنون آمده رای تو بر صواب
ازین بعد راوی نکرده بیان — که بیعت نموده شه مومنان
ز مسلم بود خاص نقلی دگر — پی بیعتش لیک بس مختصر
خلاصه چو رو تافت خلق کثیر — با جبار شان کرد صلحی امیر
همین طور خیلی صحابه فحول — با کراه کردند بیعت قبول
ز جبر و کراهت که آمد عیان — هم از صاف تصریح بعضی کسان
هویدا کز اصحاب بس هوشمند — بدل منکر این خلافت بدند
ازین منکران مقرّان خیر — بنی هاشم و طلحه و هم زبیر
چو سلمان و مقداد و عمار — چو بوذر چو خالد دگر چون براء
ابیّ بن کعب و هم اسلمی — چو نعمان و عثمان دفروه همی
مهاجر خزیمه حذیفه حنو — چو حسان و هم قیس سعد نکو
ازین بعد حال دوم را نگر — چگونه خلافت گرفته عمر
که او از رفیقش چو الطاف وام — بخلق خدا کرد از خود امام
صحابه برین رای بوبکر را — ملامت نمودند و پندی بسا
نگر او خلافت خلاف رسول — عمر را نوشته برغم فحول
سر آن نوشته زده مهر و بند — فرستاد آنرا که بیعت کنند
بمضمون پوشیده اش آگهی نگفت — ز مردم باکراه بیعت گرفت

چنین بیعت از حکمتے در نہان ｜ نہ ہرگز گرفتہ کسی در جہان
عیان شد ازین کان عتیق و عمر ｜ محابات کردند باہمدگر
کند گر محابات سالار قوم ｜ ز سوئے حق آید بر و طعن و لوم
دم مرگ کرد آن دوم گربزے ｜ کہ ناید خلافت بدست علیؑ
چہ بہر خلافت چنان نرد باخت ｜ کہ یک گوی میدان شورش ساخت
کز اصحاب شش کس گزیدہ عمر ｜ کہ شورائے نمایند باہمدگر
ہمین شش کسان در سہ روزی شتاب ｜ ز خود ہا یکے را کنند انتخاب
بہر سو شود کثرت رائے ہا ｜ بباید گرفتن ہمان رای را
برابر چو باشند آرائی شان ｜ بگیرند رائے بن عوف ہان
علاوہ برین حکم ورائے تر ｜ عجب حکم پُر حیف دادہ عمر
کہ ہر کس کہ سازد ز رائش ابا ｜ سر ش را نمائید از تن جدا
می انگاشت اینہم در آندم عمر ｜ کہ حیدر ابا میکند از دگر
چہ سہ کس از آن اہل شوری عیان ｜ بن عوف و عثمان و سعد جوان
بہم خویش بودند خوش ہمنشین ｜ ازین رہ عمر کردہ بود این یقین
کہ یک رائے گردند این ہر سہ تن ｜ نگردد خلافت سوئے بوالحسنؑ
ازین رہ بشورائے ز غامض نظر ｜ نہ عباس را کرد داخل عمر
چہ این امر بودہ عیان و جلی ｜ کہ او میکند میل سوئے علیؑ
چنانچہ بیارند اہل سیر ｜ چو طبرے ز حال و فات عمر
کہ از بعد آن حکم ورائے زبون ｜ برفتند مردم ز نزدش برون

علیؑ نیز برخواست چون آن شنفت | بخویشان و با عم خود این بگفت
که گر دو دگر این قوم فرمانروا | نیابید هرگز امارت شما
پس این امر برگشت از باعیان | یقینے بعثمان دهند این کسان
که سعد و بن عوف و عثمان بهم | بباشند خویشان و هم ابن عم
چو سازند با هم گر هر سه تن | نیاید خلافت گہے سوئے من
زعثمان چو بدعات و احداثها | بیایند در شرع و دین خدا
از و بعد نسل امیّہ ضرور | برند این امارت بهر زور و زر
دگر آن عوانه هم آن جوهرے | بیارند حرفے کز آن خونگرے
که حیدر در آن حال اینهم بگفت | بخویشان و با عم خود در نهفت
که گر زنده ماند عمر بعد ازین | ولیکن بمیرد کنون بالیقین
کنم آگه او را برین کارها | که آورد در حق ما بارها
چو همواره در حق ما سر بزد | ازو کارهائے بد و رائے بد
عوانه دگر گفت کان شاه دین | بخویشان بگفته هماندم چنین
که این قوم بعد از رسول خداؐ | نمودند بس دشمنی با شما
چنانچه زمان حیات نبیؐ | باو داشتندے عناد قوی
چه گروه همین قوم فرمانروا | نیابید هرگز امارت شما
بایزد که این جمع با هم نسق | بجز تیغ نایند بر راه حق
چو بشنفت ابن عمر این سخن | بحیدرؑ بگفتا که اے بوالحسن
برانگیخته میکنی زین مقال | تو این مردمان را بجنگ و جدال

بفرمود حیدرؑ که خاموش باش — تو آیا نداسنی که انیست فاش
کسی با باے تو گر چنین امر را — نه از ابتدا دفع کردے زما
نمیکرد با باتر اسے بخوف — نه این ابن عفّان نه این ابن عوف
ندیدے گر این نقلهاے عدید — ببین باز شرح بن ابوالحدید
که بود او ز اهل الکلام متین — پس این نقلها حجت خوش رزین
بهر حال در بعد موت عمر — بکردند شوری همان شش نفر
نهادند آغاز یک قیل و قال — شمردند از بهر خود با خصال
بن عوف گفته که این طول چیست — ازین جمع ما ایچنین مرد کیست
که خود را ازین شان نماید بدر — نهد رغبت این امارت ز سر
هم از بهر این امت مصطفاؐ — کند منتخب او امیر شما
من از رغبت نفس خود اکنون — ز جمع شما می نمایم برون
بقول بن عوف سبے اتقفا — بدادند آن اهل شوری رضا
ولیکن علیؑ امیر امم — نداده رضا خود نکردش حکم
بگفتش ابوطلحه با نمود — که او را همین عمر کرده بود
که بر راے این ابن عوف لعین — رضا ده تو هم اے علیؑ متین
بفرمود حیدرؑ که ای ابن عوف — ندارم من از سوے تو بیم و خوف
مکن عهد واثق تو اے کرده کار — که بهر خدا حق سکنی اختیار
نه بر سوے عثمان بوجه سبب — نه بر سوے سعد خودت از نسب
طرفداری و نیز میلان کنے — همانچه کنی بهر یزدان کنے

بن عوف کرده حلف اینکه من
کنم آنچه فرمودی ای بوالحسن

از آن بعد او همچو مرد ودود
بدیگر کسان مشورت می نمود

قریشی نژادان باطل گرای
همه بهر عثمان بدادند رای

بدادند هم رای جمله شریر
که از نسل هاشم نباشد امیر

بگفتند خیلی ببغض دلی
نسازیم بیعت گهی با علیؑ

بدادند انصار یکسر رضا
بلا رشک بر حیدرؑ مرتضا

پس از بعد سه روز آن مرد پیر
بیایند به مسجد حضور امیرؑ

بگفتا که بر تست عهد خدا
که گر بر مقدس کتاب هدی

همین نهج بر سنت مصطفیؐ
بهر سیرت هر دو شیخین ما

عمل میکنی صاف ای بوالحسن
نمایند بیعت بتو انجمن

بفرمود آندم امیر اجلؑ
که بر حسب طاقت نمایم عمل

بن عوف گفته بعثمان دگر
که شرط مرا می پذیری اگر

شنوی واسلی امر پس آن عقول
بلا قید طاقت نموده قبول

بن عوف گفته بصوت بلند
بحضار مسجد ز طبع نژند

که حیدرؑ ندارد عمل را قبول
بقرآن و بر سنت آن رسولؐ

مگر اینکه عثمان مرد اجل
بلا قید طاقت پذیرد عمل

بگفته چنین ابن عوف حسود
بر و دی بعثمان بیعت نمود

از آن پس قریشان بجوش دلی
نمودند بیعت برغم علیؑ

بن عوف را گفت آندم امیرؑ
که کردی چه خدعه بمن ای دلیر

نباشد همین اولین زور و جبر — که کردید بر ما پس اولی است صبر
بیاورد طبری به لفظ جلی — که چون خواست برو دز مسجد علیؑ
بن عوف گفتہ از آن انجمن — کہ نزد وے بلا بیعت ای بوالحسنؑ
چہ گفتہ ہمانا عمر بر ملا — کہ ہر کس کہ ساز د ز بیعت ابا
پس او قتل کردہ شود ناگزیر — ازینو چہ بیعت نمودہ امیرؑ
عوانہ بیارد کہ آندم علیؑ — نہ بیعت نمودہ ز حزن دلی
مگر بعد آن مردمان بر مکان — برفتند پیش شہ مومنانؑ
بگفتند با او ہمان انجمن — کہ بیعت بہ عثمان بکن بوالحسنؑ
بفرمود حیدرؑ نہ سازم اگر — بگفتند آن مردم خیرہ سر
کہ بر تو نمائیم اکنون جہاد — بناچار تن بھر بیعت بداد
درین ماجرا اے تستن گزین — خدارا تو حال قریشیان ببین
کہ آن قوم حسادِ کج نژاد — چہ میداشت با شاہ مردان عناد
ازین پس تماشاے خدعہ بکن — کہ ناید ز مومن چنین بے سخن
چہ تعمیل سہ شرط را ناگزیر — بطاقت چو مشروط کردہ امیرؑ
چہ کردہ خطا کز امارت از آن — بن عوف محروم کردش عیان
بقرآن اقدس خداوند ما — بفرمود این شرط را جا بجا
بخاری ببین گفت ابن عمر — کہ ہر کس کہ در عہد خیر البشرؐ
چو میکرد اسلام و بیعت قبول — ہمین شرط میگفت پیش رسولؐ
نگفتے کسے گر چنین شرط را — بگفتے کہ گو انچنین مصطفیؐ

نگفته چو این شرط عثمان مرد — خلاف خدا و پیمبر بکرد
پس آنرا که کرده خلاف رسولؐ — نمودند بهر امارت قبول
هر آنکس که کرد اتباع نبیؐ — نکردند او را امیر و ولی
دوم اینکه این شرط را برملا — نکردند با دو خلیفه چرا
خلاصه که این حکمت خاص شان — بیامد بحق شه مؤمنان
ببین حال هر سه امارت عزیز — که بردند از حکمتی بی ستیز
چه اول امارت زخوف نزاع — که سازد در آن حیدر حق مطاع
بپا گشت در غیبت مرتضاؑ — بهنگام تدفین آن مصطفاؐ
ازینوجه کردند عجلت تمام — شدش فلتة جای نیز نام
عمر را نگردید بیعت حصول — نمودند بی بیعت او را قبول
چه از بهر او بیعت بی نمود — بگمنام ملفوف مختوم بود
توان گفت اینجا بچشم نظر — لفافه خلیفه بود نی عمر
تو احوال عثمان کنون دیده — در آن کید واضح فزون دیده
عمر کار هر سه خلافت بساخت — ولی بهر هر یک دگر نرد باخت

باب چهارم

انموذج حالات صحابه و اصناف ایشان و درین جا چهار فصل اند و یک تتمه فصل اول بیان حالات صحابه باعتبار اطاعت خدا و رسولؐ امین و نصرت

وجہاد و حمایت دین در حیات جناب سید المرسلین صلی اللہ علیہ وآلہ الطیبین

بیا حق پژوہا سخن گرا — سپے جملہ اصحاب مدحت سرا
چو کردی تو اجماع اصحاب گوش — ز حالات اجماعیان ہم نیوش
نہ بریک نمط بود حال ہمہ — نگشتہ بیکسان مآل ہمہ
گروہے باخلاص دل حق پرست — مطیع پیمبر بقلب و بدست
بعرفان و ایمان بر اوج کمال — باعمال نیکو ملائک خصال
ینابیع حکمت اساطین دین — چو خدام با ہادی خود قرین
خواص سبے ناصر دین حق — ببردند بر سابقان ہم سبق
ہم از دولت نصرت این کرام — گرفتہ است دین محمد قوام
بفرمان برسے خداوند جان — ز جان بگذرندہ ہم از خانمان
رضاے خدا و نبی در نظر — بذکر خدا دل طپان چشم تر
دم ابتلا صابر و شکر گو — توکل شعاران تسلیم خو
از ایشان خدا راضی و ہم رسول — بہشت برین منزل آن فحول
ولی حسب ارشاد رب جلیل — چنین مخلصان در تعدد قلیل
گروہے دگر عام از مسلمان — بعرفان و ایمان ہمین دمان
نہ در دین حق راسخ الاعتقاد — نہ از علم و آداب روشن نہاد
ولیکن بمقدار علم و نظر — مراتب در ایشان ست با ہمدگر

بسے زان گروہ ہمایون مقام — چو اعراب جہال و جم عوام
دراشغال دنیا بسی زان فحول — بماندند عارے ز فیض رسول
گروہے منافق عیان و نہان — کہ فرمود حق خود بقرآن عیان
ولیکن درین جرگہ پر نفاق — بباشند دو فرقہ پر شقاق
یکے اہل یثرب ز انصاریان — کہ بودند بس ظاہر و بانشان
چو رہزن مراقب نشین در کمین — شب و روز در بند تخریب دین
گروہے منافق ز قوم قریش — کہ ہموارہ از فخر ہا دے بطیش
سر شان پر از کبر و دل پر ہوس — ہم اسلام شان از غرض بود و بس
حسود و حقود بنبیؐ و علیؑ — دل شان مکدر ز بغض ولے
ہمین ہمت آن گروہ نژند — کہ سالار مصطفیٰؐ خود برند
ازین رہ چو رہ بہ بغض کر متین — شب و روز در بند توسیع دین
کہ بعد از نبے ملک اسلامیان — ہمانا رسد دست شان بی تکان
تو گوئی کہ خاصان ولیکن عوام — بہر کار خود پختہ در فقہ خام
ہمانا کہ کردار و گفتار شان — شدہ کاشف زشت اسرار شان
ازین گفتہ مجمل و مختصر — ز دانائے و علم شان پی ببر
نہ ماہر بقرآن و آثار دین — نہ آخذ ز آداب سالار دین
باشغال دنیائے مردار و آ — نکردند بر علم و دین اعتبار
پس اے پیرو ہر صحابی بجان — بکوشش ولے حامی ہمگنان
بدین حال یاران چہ کوشی بکوش — نبودند یکسر بہ دین سخت کوش

چو کردند در غزوه ها جان عزیز　　بکن سخت کوشے ایشان تمیز

مگو نیز بر عکس قول رسول　　که بودند آن همگنان خوش عدول

چه ذکر عدالت که بس آن شیوخ　　در ایمان نه خود داشتندی رسوخ

نه ثابت قدم در مهمات دین　　نه چون بندگان جمله فرمان گزین

بسا سخت جا نها وست اعتقاد　　همان جاهلیت نهان در نهاد

بدلهای شان جنگ و کینه نهان　　که مے بود در جاهلیت عیان

چو داری تو این اعتقاد جهول　　که بودند آن جمله یاران عدول

ازین اعتقاد دروغ صریح　　بناچار گویم جوابے صحیح

سخن از دهان مے برآرم چو دُر　　ولے تلخ باشد که الحق مُر

زما شکوهٔ تلخیش نادرست　　که این تلخ اقوال اخبار تست

بالاجمال کردارهای فحول　　ز جرم خدا و خلاف رسول

ز ایذائے پیغمبر و آل او　　ز احداث بدعات و غصب و عتو

رسیدند تا ارتداد و نفاق　　اگر مے پذیری فنعم الوفاق

ولیکن بدانم که در ماجرا　　نه گردد چنین حرف کافی ترا

بناچار مے گسترم من سخن　　برا بر و گره از سفاهت مزن

که اظهار حالات اصحاب یار　　نه کس را بود مایهٔ عیب و عار

چه او شان بسا عیب با یکدگر　　بگفتند جاها خصوصاً عمر

گر اصحاب را عیب چینی رافضی　　عمر عائشه اولین رافضی

پس اکنون بتقلید این صاحبان　　کنم هم ز حالات چیزے بیان

اول

یکے آنکه چون احمد حنبلی | زیاران بسیار زند این بدلی

که در سدِ ابواب مسجد بسا | بگشتند بدظن ز خیر الوریٰ

که هر باب مسجد بفرمود بند | مگر باب یک حیدر ارجمند

بناچار فرمود شاه حجاز | که حق بند کرده هم او کرد باز

دوم

دگر ضعفِ ایمان آن صاحبان | تو از آیهٔ پاکِ نجویٰ بدان

که در عرض مطلب حضور رسولؐ | مقرر چو شد مبلغی بر فحول

نپرسید یک مسئله از نبیؐ | کسے از صحابه مگر آن علیؑ

سوم

دگر دُرِّ منثور و دیگر کتاب | نه دیدے که طلحه ز حکم حجاب

بحق نبے گفت با اعوجاج | پس از وی کُنم باز کس ازدواج

بکرد او چه ایذاے نفس رسولؐ | درین باب توزوا نموده نزول

چهارم

دِگر قصهٔ اِفک بنگر بدرد | هم آن گفتگو یکه خود سعد کرد

که گروه بیک خیرگی و شقاق | حضور نبے پاس اهل نفاق

بمسجد چنان شد خصومت اعم | که جنگید آن اوس و خزرج بهم

نگردید ممکن که خیر الانام | بگیرد ز موذی خود انتقام

پنجم

حضور نبے شد چو این خیرگی | از او شان چه امید بعد از نبےؐ

دگر بنگرے سورة الجمعه باز | که کردند بر هیچ ترک نماز

بمسجد نماندند با آن رسولؐ | بجز چند معدود مخلص فحول

ششم

چو کردند از نفع اندک چنان | چه داری تو بهر خلافت گمان

دگر گویم از فتح مکه خبر | هر آنچه حمیدی بیارد اثر

کہ دادہ نبیؐ کیان را امان | بگفتند انصار طعنہ زنان

ہفتم

دگر گو میت قصۂ پر زغم | چہ رفتہ بقوم جذیمہ ستم

کہ از دست یک خالد سخت جان | بہ تیغ گشتند صد مسلمان

ازین فعل آزردہ گفتہ نبیؐ | خدایا کہ ہستم ز فعلش بری

ازآن بعد شد نزد شان مرتضیٰ | بدادہ بآن کشتگان خونبہا

پس اینجا بدہ حق انصاف وداد | اگر باشدت راستی در نہاد

کہ آنانکہ صد مؤمنان را کشند | بوقت غزا کینۂ خود کشند

بباشند از بہر دین سخت کوش | خدا را بحق کوش حق را مپوش

چہ باشد عجب از چنین شاب و پیر | کہ کردند کتمان حکم غدیر

دگر بد دلی و گمان کسی | زمن بلمز خواندہ باشی بسی

ہشتم

کہ ہنگام تقسیم مال حنین | نہادند بر آن نبیؐ عیب و شین

نہم

دگر سورۂ توبہ را بے شکوک | ببین و درآن ذکر جنگ تبوک

کہ کردند یاران تعلل چہا | نرفتند خیلی بسوے غزا

دہم

دگر وقت واپس شدن زان فحول | نمودند ہم قصد قتل رسولؐ

ہمین قصد را کردگار جہان | بقرآن بفرمود کفر عیان

یازدہم

دگر حال جنگ اُحد را ببین | ہم آن صدمہ ہاے رسولؐ امین

کہ از حرص مال عدو صاف صاف | نمودند از حکم ہادی خلاف

دوازدہم

دگر چون نمودہ عدو کار تنگ | گریزان گشتند در عین جنگ

ازین رہ ہر آنچہ بشاہ جہان | رسیدہ ہمہ بود زان صاحبان

دریں جبر گہ سر گم و بزقدم ابوبکر و عثمان عمر نیز ہم
فرار ابوبکر را خود نہان مکن مید ہد دختر او نشان
بیارند از او چون سلیمان تو دگر بستے و حاکم نیک خو
ہم آن ابن قیم ہم ابن کثیر بتاریخ خود ہم سیوطے بیر
مدارج ببین ہم ازالہ نگر چو دو روضہ در فن خاص سیر
قرار عمر را ہم اہل سیر بیارند چون واقدے در خبر
ہمین نہج آرند تفسیر دان چو تفسیر فخر و سیوطے نجوان
چو اسفار تازے نیاید بدست ازالہ مدارج معارج بس است
ببین انتشار فرارے گروہ عمر ہمچو بز بود بالائے کوہ
خود ش شرح کردہ عمر اینچنین چو کنز خود و دُرّ منثور بین
فرار سوم نیز مشہور تر بیارد بخارے ز ابن عمر
فرارش سہ روزی طوالت کشید تو گوئے بسوراخ موری خزید
مگر شیر حق صاحب ذوالفقار صفوف عدو را نمودہ شکار
پس اسلام از دست آن حق امام گرفت از سر نو بدنیا قوام
دگر ستے و جبن یاران ببین کہ در غزوۂ خندق آن شاہ دین
مکرر نفر مود مجمل مگر کزین حزب اعدا کہ آرد خبر
بگفتند ساکت ازان آن فحول نکردند فرمان بری رسول
چہ شب بود و صرصر ہوا می وزید دگر خوف جان بود و سرما شدید
بہ تخصیص شیخین را گفت نیز نمودند انکار ہر دو عزیز

سنیر دہم

[illegible]

از آن پس نبی با حذیفہ بگفت — پس او گفت لبیک چون این شنفت
پس او رفت تنہا و کرد امتثال — در آن وقت صعب و خطرناک حال

چہاردہم

دگر چون بیامد بن عبدود — بمیدان طلبگار ہم رزم خود
ندادہ جوابش ازین سو کسے — چو مسحور گشتند و صامت بسی
ہمہ نامداران چو آن یار غار — گرفتند خوش گوشہ جبن و عار
مگر شیر حق داد او را جواب — طلبگار اذن از رسالت مآب
چو این غزوہ بس صعب تر بود و شاق — کہ آمد محک خلوص و نفاق
در آن غزوہ از بزدلی فحول — بحبط عمل شد وعیدے نزول
دگر بعد از عہد رضوان نہاد — نمودند یاران فرار از جہاد

پانزدہم

چنانچہ فرار عتیق و عمر — ز خیبر بباشد بسے مشتہر

شانزدہم

دگر حال جنگ حنین آشکار — کہ کردند یاران ز دشمن فرار
از آن جیش اسلام نزد رسول — ولے خدا بود یا ششش فحول
بتخصیص بہر فرار عمر — چہ خواہے در اینجا بخاری نگر
پس اکنون ہمین پرسمت ای عزیز — بروح عمر گو بصدق و تمیز
کہ گر در احد شد عفو تقصیر شد — درین دو ہزیمت چہ تدبیر شد
بتخصیص روز حنین آن فرار — بوجہ ابوبکر بود آشکار
کہ بر کثرت جیش تکلان بکرد — توکل نہ بر ذات یزدان بکرد

ہفتدہم

دگر آنکہ مسلم بیارد خبر — از آن حال بوبکر را کن نظر
کہ روزے عدوی خدا و رسول — ہمان صخر کردہ گذر بر فحول

بگفتند یاران چو سلمانؓ ما ... ز راہ تأسف بحب خدا
کہ سیف خدای جہان ای شگفت ... نہ از گردنِ این عدو حق گرفت
چو بشنید بوبکر گفته بطیش ... کہ گوئید ہمچون تو شیخ قریش
از آن جا چو رفته حضور رسولؐ ... خبر داد از گفته آن فحول
جوابش بفرمود شاہ زمن ... کہ کردی غضبناک یاران من
چو کردی تو آن جمع را خشمناک ... غضبناک شد زان خداوند پاک
چو بشنید ہمچون ز شاہ حجاز ... بیامد بر آن صحابہ فراز
بگفتا باو شان کہ ای انجمن ... شما را نمودم غضبناک من
بما ونبد پاسخ چنان آشکار ... کہ ہرگز نہ بخشد ترا کردگار
پس این نقل ہم کشف سرّی نمود ... کہ در قلب بوبکر ایمان نبود
کہ حامے شدہ شیخ کفار را ... ندیدہ روا قتل اشرار را
ازین حال قلبش نداری ستیز ... بقرآن ببین لاتجد ای عزیز

ہجدہم

دگر آنکہ از اہل سیرت بجو ... کہ بودہ عتیق تو دشنام گو
ببین صدق و خُلقش چو باشی عقیل ... کہ دشنام داد او بحق عقیل
تو دانی کہ از قول خیر الانامؐ ... بہشت ست بر شخص فاحش حرام

نوزدہم

وگر غزوۂ طائف وہم در آن ... ببین یک نفاق کسان را عیان
کہ آمد چو حلے کہ ای مصطفاؐ ... علیؑ را تو بسپار این رازہا
پس آن راز حق را نبیؐ در نہفت ... با ابنِ عم خویش تا دیر گفت
بگفتند اہل نفاق شدید ... کہ با ابن عم را زطولی کشید

بگردند باهم سخنها چنان | که بر خاطر پاک آمد گران

کند قاری تو درین اتفاق | که گفتند این قول اهل نفاق

ببین معجم و کنز اے نیکخو | که گوینده اش بود بوبکر تو

به تبلیغ سوره برارت رسول | فرستاد بوبکر را از فحول

بحکم خدا گشت معزول از آن | علیؑ را فرستاد شاه زمانؑ

دگر آنکه مشکوة بین کان عمر | بیک خیرگی پیش خیر البشر

بست هشتم

همیکرد مدح حدیث یهود | وزان رنج قلب نبیؐ مے فزود

دگر آنکه روزے بیک خیرگی | بیاورد تورات پیش نبیؐ

بست و یکم

چو خواندش حضور رسول عرب | برافروخت رنگ رخش از غضب

بلا ریب روشن شده زین خبر | که اکمال ایمان نکرده عمر

بست و دوم

دگر آنکه روزے عمر با نبیؐ | نموده چه گستاخے و خیرگے

که استاد هرگاه شاه حجاز | سر یک منافق کند تا نماز

گرفته عبای نبیؐ را عمر | کشید و بگفتا زخوئے بتر

که ماموری حق نیستے بهر این | دعائے تو نبود اجابت قرین

بفرمود او را رسول خدا | که باشم مخیر برائے دعا

کنم یا که نکنم دعا بهر او | بگردید نادم پس آن تندخو

عمر خود بگفته که در روزگار | نه سر زد ز من هیچ بیهوده کار

بست و سوم

دگر آنکه مسلم بیارد خبر | که کرده حکایت بسلمانؓ عمر

که تقسیم میکرد مالے رسولؐ | بگفتم باو اینکه دیگر فحول

از آنانکه دادی توشان مال وزر　بباشند باآن سزاوار تر
برنجید و فرمود آن مصطفیٰ　که کردند در حق من این روا
که با فحش از من سوالی کنند　و یا اتهام بخیلی زنند

بست و چهارم

دگر خود ببین در سرای همام　ز حال حدیبیه چندین مقام
یکی آنکه آورد لغوی خبر　که آنجا بگفته نبیؐ با عمر
که در مکه بروی و از من پیام　رسان اینچنین بر قریش فخام
ز خوف قریشان بیک بزدلی　نبرده بمکه پیام نبیؐ

بست و پنجم

دوم اینکه رجعت نموده عمر　ز ایمان که گفته بخیر البشرؐ
نگفتی تو با من چنین و چنان　پیمبر مگر نیستی در جهان
چو خواهی در اینجا بخاری ببین　که ظاهر شود زان علاوه برین
کزین گفتگوی عمر آن رسولؐ　چنان گشت خاطر گران و ملول
که با او نزد حرف بار دگر　اگرچه بپرسید چیزی عمر
چو آن سورهٔ فتح کرده نزول　عمر را طلب کرده خواندش رسولؐ
بگفته عمر خود مدار اشتباه　که از بهر کفارهٔ آن گناه
بیاوردم اعمال صالح فراز　چو اعتاق و صدقه چو روزه نماز

بست و ششم

سوم بر خلاف خدا و رسولؐ　بسا خواسته قطع صلح فضول
که آنرا بدل خواست خیر البشرؐ　چه بوده مصالح در آن بیشتر
ازین هرسه ذلت شود خود عیان　که باشد در ایمانش ضعف نهان

بست و هفتم

چهارم که هرگاه شاه زمانؐ　بس از صلح فرمود کای مردمان
نمایند اینجا کنون نحر و حلق　نکردند تعمیل این حکم خلق

ازین رنج فرمود آن شاه پاک — کر گشتند امت ز عصیان هلاک
ور آن خلق را هم بوده باشد عمر — که بودش ور آن باب کد بیشتر
دگر خود بخاری ببین ای عقول — که با عائشه گفت روزی رسول

بیست و هشتم

که قوم تو با جاهلیت عیان — قریب اند لیکن که نو مسلمان
چنان گر نبودی من این کعبه را — بنا کردمی چون قدیمی بنا
دریغا که از خوف کفر فحول — نه ترمیم کعبه نموده رسول
دگر آنکه فرمان حج وداع — بفسخش چو داده نبی مطاع

بیست و نهم

که نیات این حج برهم زنید — هم آنرا بعمره مبدل کنید
ازین وجه بر طبع هر یار غار — تمتع بعمره شده ناگوار
نکردند تعمیل حکم عظیم — غضبناک شد پس رسول کریم
در آن رنجش و غیظ شاه حجاز — به بستر بخوابید گشته دراز
بپرسید زو عائشه کای رسول — که کردت غضبناک و خاطر ملول
هر آنکس که کردت غضبناک زار — در آتش ببیند از دشمن کردگار
همین متعة الحج باشد همان — که آنرا بمتعه زنان در عیان
عمر کرد در عهد خود ناروا — بکن فهم حالات اصحاب را
چه داری عجب از چنین شاب و پیر — که کردند کتمان حکم غدیر
دگر وقت رنجوری آخرین — بهر مصلحت خواست سالار دین

سی ام

که جیشی فرستد سوی رومیان — بسر کردگی اسامه روان
بدست همایون دم رنج و درد — لوای قشن را خودش عقد کرد

بفرمود پس با اسامہ رسولؐ
کہ با نام ایزد غزا کن عجول
بگشتند مامور لشکر دگر
بسا مردمان چون عتیق و عمر
امیر عرب را بر خویش داشت
کہ باید چنین خویش را پیش داشت
اگر شک بداری بحق امیر
کتب چون مدارج ببین و پذیر
اسامہ از آن حکم خیر الانامؐ
شدہ تا جرف کرد آنجا مقام
تا مقام ۱۲
ازین پس پئے کوچ آن مصطفےؐ
همیکرد تاکید زودی لبا
ولیکن بآن حکم خیر البشرؐ
نرفتند همچون عتیق و عمر
سخنها براندند بس مردمان
کہ بر خاطر پاک آمد گران
نمودند خیلے مہاجر کلام
ز سر کردگے اسامہ غلام
بگفتند بعضے کہ بینیم ما
کہ چون میشود حال این مصطفےؐ
بہر حال با حکم آن مصطفےؐ
چہ گنجائشے داشت آن حیلہا
در آن وقت کردند باک شقاق
سبے بر خلاف نبئ اتفاق
بآن درد و تب آہ خیر البشرؐ
بمسجد در آمد عصا بسر
بفرمود ہر کس کہ بر تافت رو
ازین لشکر و جیش لعنت براو
ازین حکم تہدید خاص رسولؐ
نمودند کوچ و غزا را قبول
مگر آنکہ شیخین و بعض از فحول
نرفتند تا زندگے رسولؐ
مکن شک درین لعن ای پر زلل
کہ با ختم آورد صاحب ملل
اگر بر سر جحد باز آمدے
ببین قول علامۂ آمدے
ببین قول ابن ابے الدم دگر
ہم آوردہ جوہری را نگر

هم آورد آنرا محدث جمال — که بوده ز اعیان اهل الکمال
دگر آنکه یعقوب ملائی فرد — نه انکار لعنت توانست کرد
از آن بعد هم آن رسول ودودؐ — دگر تا دم مرگ حکمش نمود
نمیکرد بر محض حکم اکتفا — بفرمود تاکید زودی بسا
ولیکن ندانم که آندم چرا — نرفتند شیخین بهرِ غزا
نه عذر تخلف همید استند — ندانم چه بهبود بپنداشتند

قوله

چو گوئی ز بوبکر این عذر باز — که گردید او چون امام نماز
پس آن اولین حکم خود نسخ یافت — ابوبکر زان حکم خود رو نتافت
ویا بود این حکم ورائے نبیؐ — پس از لعن بوبکر گردد برے

جواب اول

بگوییم پاسخ همین مختصر — که نقل امامت کم و بیشتر
روایات اسلاف تست آشکار — بآن نقلهائے تو ما را چه کار
بداری هوس گر برِ اسکات ما — بباید که گوئے روایات ما

جواب دوم

مگر بهر تشحیذ ذهن عوام — کنم بر تو هر گونه حجت تمام
که حکم نخستین ز حکم پسین — بباید همانوقت نسخ ای متین
که هر یک منافی بدیگر شوند — بهر ضعف و قوت برابر شوند
مگر هر دو این امر انجا ضرور — بباشند مفقود اے ذی شعور

بیان امر اول

پس آن امر اول ندارد اثر — که نبود منافات باهمدگر
چه بهر امامت رسول انامؐ — نه فرمود در حکم قید دوام
پس از بعد یک دو نماز آن عتیق — نگشته چرا با اسامه رفیق

چه بعد از نماز آن رسول ودود   همه را پے کوچ حکمی نمود
نه در حکم ابعد بوبکر را   تصریح کرده برے مصطفٰی[۲]
بدانم که بوبکر نزد نبی[۳]   نمیداشت حاجت که گردد برے

بیان امر دوم

بیان دوم امر باشد چنان   که بر اہل خبرت نباشد نهان

وجه اول

که آن حکم کوچ ست بس پرشکوه   ضعیف ست امامت بچندین وجوه
یکے آنکه ماموریے آن عتیق   بشکر مسلم بر ہر فریق

وجه دوم تضعیف نمازی

امامت که گوئیش آن قول تست   بود متفق امر اقوا او چیست
دوم آنکه بوبکر را مصطفٰی[۳]   اگر کرد بهر امامت بپا
چرا بعد آن زود شاه حجاز[۴]   بمسجد بیامد میان نماز
نه مهلت بداده که یار همام   نماز خودش را نماید تمام
عجب گر پس از حکم فی الفور زود   برفتار در جسم قوت فزود
ازین ست روشن که خیر البشر[۳]   نمیداشت خود زان امامت خبر
چو دریافته پس ابوبکر را   نه زنهار کرده امامت روا

وجه سوم

که از دست یاری همچون امیر[۴]   بمسجد بیامد بشیر و نذیر[۴]
سوم مرویات امامت همه   بود مختلف لفظ و از وهمه

وجه چهارم

نباشد سزاوار آن نزد خویش   که آثارہائے بر خصم پیش
دگر آنکه مامور یش در غزا   نشنیده بگوشش خود از مصطفٰی
نه حکم امامت نشنیده خودش   پیامے ز اندر سرا آمدش
رود اندر آن حکم همچون گمان   که در پرده باشد ز سوئے زنان

وجه پنجم

دگر اینکه حکم امامت چو کرد | نبی بود در شدت رنج و درد
بود حکم کو چ ابوبکر یار | بحال ثبوت حواس آشکار
درین هر دو حال ست فرقی مگر | ببین نقل قرطاس و قول عمر

وجه ششم

دگر اینکه بهر امامت رسولؐ | نفرمود نام کسے از فحول
چه گفته بن زمعه یک حفی | که در خانه بودم حضور نبی
در آمد مؤذن بآن سرفراز | بکرد اطلاعے بوقت نماز
بفرمود مارا در آمدم رسولؐ | گذارند گوئے نماز آن فحول
برون آمده گفتم آمدم فراز | عمر را که شو پیشوائے نماز
چو آغاز کرده نماز آن عقول | شنیده صدایش بگفته رسولؐ
که از پیشوائے خطاب پور | ابا میکند ایزدم پر ضرور
ازین نقل اعیان تو ای خبیر | هویدا او روشن چو مهر منیر
که بهر امامت رسولؐ انام | کسے را نکرده معین بنام
مگر چون بن زمعه کرد افترا | ببستند نام ابوبکر را

وجه هفتم

دگر آنکه حکم امامت نهان | بود ناقلش عائشه در عیان
پس او متهم بود با جلب سود | که او اینچنین حکم خود داده بود
گواهی سبطینؑ بهر فدک | بوجه بنوّت برآورد شک
گواهے مقبول شاه نجفؑ | بوجه تزوّج بود مختلف
گواهے دخت خلیفه فراز | چگونه مسلّم شود بر نماز

عذر بچگانه

چگوئے ابوبکر آن پیر مرد | **قوله** زکفار خوفے پئے شهر کرد

جواب اول

چو تعیین تیر ب براو فرض بود | ز جیش اسامہ تخلف نمود

بگوییم کہ حفظ مدینہ عیان | اگر فرض بودہ بر آن گمان

کہ ایشان نبودند مامور جیش | ز انصار و قتل علیؑ نے قریش

جواب دوم

نہ سد فرض بو بکر گفتی تو پوچ | چرا او بود محکوم و مامور کوچ

دوم اینکہ از خوف اعدای دین | ابوبکر را شد روا گر چنین

کہ حکم صریح نبیؐ را خلاف | نمودہ نہ ہرگز رود در مصاف

پس او را ازین وجہ شد روا | کہ دارد شہر اندر آن جیش را

عذر ثالث

نہ او کرد پروائے شہر رسولؐ | روان کرد لشکر مگر آن عفول

قولہ چو گفتی کہ تعیین اہل جہاد | ز رائے نبیؐ باشد و اجتہاد

پس از بعد مرگ نبیؐ زمان | ہمانا نہ عصیان بود ترک آن

جواب

بگوییم کزین عذر تو اے ستوہ | جواب اند شافی بچندین وجوہ

وجہ اول

نخست آنکہ این دعوی نادرست | دلیلے ندارد بود گرچہ سست

بود فرض بر مدعی نبیل | کہ بر دعوی خود بیارد دلیل

وجہ دوم

دوم دعوی تو خلاف کتاب | و ان اتبع را چہ گوئی جواب

ازین آیہ پیدا کہ حکم نبیؐ | بود وحی و تعمیل آن واجبی

پس احکام و فرمان آن خوش نہاد | ز رایش نبودہ نہ از اجتہاد

اگر اجتہادش بود بعض آن | بود پیروی لازمی بیگمان

بحکم مطلق بباید اطیعوا الرسولؐ | ہمانا تو ہر حکم را کن قبول

وجہ سوم

سوم بایدت دید حرف عتیقؓ | کہ در باب این جیش زد با رفیق

که هرگه عمر نیز دیگر فحول بگفتند بوبکر را کای عقول
ز کفار داریم ما خوف جان نه این جیش را کن ازینجا روان
ابوبکر گفته که من زینهار نه بندم خلاف پیمبر بکار
اگرچه ز انفاذ جیشش مرا ورنجبا ددان هم خورند از جفا
پس از بعد مرگ نبی نکو نه عصیان شدی ترک گر حکم او
چرا کرد بوبکر لشکر روان عمر را چرا کرد زجری عیان
اگر بود این زجر فرزانگی که خود کرد ازین قول بیگانگی

جب چہارم

دگر اینکه دانسته از کجا که آن حکم نبود ز سوی خدا
از آن لعن و تاکید سخت رسول که فرمود بر مسلمانان فحول
عیان اینکه حکم تعینا تیان بود هم ز سوی خدای جهان
چو شد باطل این یاوه طبع زاد که آن حکم بود از نبی اجتهاد
پس انچه بکردی عمارت بر آن ازین بعد شد منهدم بی نکان

جب پنجم

دگر حکمرانی آن ذی شعور نگردد کسی موجب آن ضرور
که بر عکس حکم پیمبر رود نه کردش خلیفه رسول صمد
زبان نبی بود آن حکم کو چ خلافت بلا حکم بل ما هیچ و پوچ
تو قول ابوبکر را باز بین نمیداشت او اختیار اینچنین
ازین بعد بارے بگویم دگر که چون با اسامه نرفته عمر
چو گوئے که بوبکر بهر عمر اجازت گرفت از اسامه مگر
بگویم اسامه نبوده مجاز که دارد کسے راز تعمیل باز

قصه قرطاس

دگر خود بگفتی که بو بکر یار | بهر امر میداشت خود اختیار
پس اینجا خرد می فتد در شگفت | که او چون اجازت ز دیگر گرفت
تو کردی امیری او بیفروغ | جواب خودت را نمودی دروغ
دگر بعد ازین بدترین خیرگی | ببین از عمر خدمت آن نبیؐ
که از خویش وصیت چه رو تافته | بهذیان سخن بر نبیؐ بافته
که در حال رنجوری آخرین | بیاران بفرمود آن شاهِ دینؐ
که اینجا بیارید کتف و قلم | نویسم نسازید تا گم رهم
عمر گفت این مرد در تاب تب | پریشان و هذیان بگفت از تعب
کتاب خدا هست ما را بسند | نمودند اعوانش هم این پسند
ازان قول او شد نزاع کثیر | در آن جمع پیش بشیر و نذیرؐ
کسی گفت بدهید کتف و قلم | بکردند هم منع جمعی بهم
چو برخاست پرخاش و شور فضول | بیازرد و فرمود قوموا رسولؐ
پس آن ابن عباس راوی آن | دم نقل میگفت گریه کنان
که بوده مصیبت گران تر همان | که از اختلاف و نزاع کسان
شده حائل و مانعی برملا | میان کتاب و رسولؐ خدا
بهنگام ذکرش زمین حرم | همیشه از آن اشکباریش نم
روایت نموده عمر نیز هم | که کرده طلب شه دوات و قلم
بگفتند اهل حرم در حجاب | چرا نشنوید از رسالت مآبؐ
بگفتم با دوستان در آن دم بکد | که باشید خاموش بر جای خود

چه هستید اصحاب یوسف شما / نمائید هنگام دردش بکا
چو باشد پیمبر خوش و هوشیار / بگردید بر گردن او سوار
چو بشنید این را رسول زمان / بمن گفت آندم مخاطب کنان
که بگذر ز حال زنان متین / که ایشان کنون از شما بهترین
درین نقل گر شک بداری همی / ببین کنز عمال از متقی
دریغا در آندم عمر بر ملا / شده مرتکب او بچندین خطا

خطای اول

دریغا عمر با خطاهای چند / خلاف پیمبر نموده پسند
یکی آنکه بر ذات پاک رسول / در آن وقت هذیان ببست آن عقول
اگر در مرض هم بصحت نبی / ز گفتار هذیان بیاشد بری
نمیداد حکمی خلاف هدا / نبی بود پیرو بوحی خدا

خطای دوم

دوم گفت آنرا بطرز عجب / که در حضرتش بود سوء ادب
تکلمش بلفظ نبی و رسول / بیک مرد تعبیر کرد آن عقول
ولیکن بقرآن خداوند فرد / نبی را بالفاظ خوش یاد کرد
ازین هر دو الفاظ بین[1] لفگار / شده حال قلب عمر آشکار

خطای سوم

سوم کرد از حکم حق بس عدول / که بود آن خدا و اهم اطیعوا الرسول
نموده بحرفی زدن اختیار / چه فرموده ما کان پروردگار
بحکم سمعنا تش گوشتی نداد (سوره نور ۱۲) / موافق بخفتم زبان بر کشاد
ازین آیه ها آن خدای قوی / بیاموخت طرز جواب نبی

خطای چهارم

چهارم که از حسبنا با شکوه / تشاقتی[2] نموده بچندین وجوه

[1] یعنی از لفظ جلی و هذیان ۱۲

[2] شقاق و مشاقه خلاف و دشمنی کردن ۱۲

یکی آنکه بر ضد خیر الوریٰ [ص]
ز قرآن جدا کرد او آل را

مگر باد برے رحمت ذوالجلال
بفرمود قرآنش مقرون آل

چه این حکم قرطاس پاک اجل
مطابق بود با حدیث ثقل

پس او اتباع علی [ع] ولے
پذیرا نکرده بگوشش ولے

دوم آنکه کرده شقاقے دگر
در آندم ز مقصود خیر البشر [ص]

که کرده خودش اعتراف جلی
که بوده وصیت بحق علی [ع]

شدہ مانع آن بلا رشک و طیش
که راضی نبودش کسے از قریش

چو فهمید این را رسول زمان [ص]
بفرمود ترک وصیت از آن

بیاورد این را ابن ابوالحدید
ز تاریخ بغداد احمد پدید

علاوه درین نقل روشن چنین
که نزدیک موت مصیبت قرین

هر آنچه نویسد بود مختصر
جز امر خلافت نباشد دگر

ازین هر شقاق و تعارض و خبط
عملهائے نیکو بگردند حبط

خطائیست پنجم که از حسبنا
چه جهلے روا کرد بر مصطفیٰ [ص]

که پیغمبر [ص] حق نداند چنین
که کافیست ما را کتاب مبین

بحالیکه جهل خودش بود آن
ندانست امریکه بوده عیان

که احکام بسیار با هر نسق
نه هرگز بر آید ز قرآن حق

هم از ناسخش هم ز تاویل آن
نبودند واقف بجز راسخان

هم از بهر انفاذ احکام آن
بود حاجت عالم حکمران

همین طب آئین ما ای لبیب
معطل بود بے نسخه و بی طبیب

ازین وجہ بر خم رسولؐ امین ——— علےؑ را نمودہ بقرآن قرین

چنانچہ بصفین وصی نیز ہم ——— بگفتہ کہ قرآن ناطق منم

پس از حسبنا بود قصد عمر ——— کہ حاجت ندارم بآن راہبر

اگر بود کافے ہمان در خیال ——— پیمبر نہ کردی لزومش بآل

اگر بود کافے کتاب مبین ——— پئ دفع ہر فتنہ و امر دین

ز انصار چون خوف کردہ عمر ——— کہ بگذاشتہ دفن خیر البشرؐ

نکردہ چرا دفع آن اختلاف ——— ز قرآن در انصاریان بی گزاف

چرا گشت حیران در احکام دین ——— کہ لولا علے گفت آن شرمگین

بہنگام مرگ ابوبکر یار ——— برائے خلافت شدہ بیقرار

گرفتہ سند بہر آن از ہوا ——— نہ کافی شدش چون کتاب خدا

عجب تر کہ آندم خلافت مآب ——— بگفتا کہ کافیست ما را کتاب

ہماندم نمودہ تخالف بآن ——— کہ نگرفت حکم رسولؐ زمان

خطائے ششم

خطائے ششم اینکہ پرخاش و شور ——— بپا کرد بیش پیمبرؐ ضرور

پس او شد گرفتار جرم و خطا ——— بفرمان لا ترفعوا بی خفا

چنین ست این جرم او ای عزیز ——— کزین میشود حبط اعمال نیز

خطائے ہفتم

خطائیست ہفتم کز آن خیرگی ——— بدادہ اذیت بذات نبیؐ

کہ آن صاحب حلم و خلق عظیم ——— براندہ ہمان جمع را از حریم

تو پاداش ایذائے نفس نبیؐ ——— زیوذون دانے مشو اجنبی

دریغا پس این عتاب رسولؐ ——— نکردند ایشان رضایش حصول

قولہ تعالی یا ایہا الذین آمنوا لا ترفعوا اصواتکم فوق صوت النبی ولا تجہروا لہ بالقول کجہر بعضکم لبعض ان تحبط اعمالکم وانتم لا تشعرون ۱۲ سید حسین

تخلف ز جیش اسامہ دگر ‏ ‏ مزیدے برین بود جرم و خطر
ابوبکر امامت درون نماز ‏ ‏ نمودہ بلا اذن شاہ حجاز
ہمانا ہمان شارع مذنبان ‏ ‏ بر ایشان غضبناک رفت از جہان
خطائی ست ہشتم مذمت ترین ‏ ‏ کہ باشد وصیت مؤکد ز دین
ولیکن سنیے رالغا بغض نظر ‏ ‏ شدہ مانع از توصیت آن عمر
برائے وصیت رسول ودود ‏ ‏ ہمانا چہ تاکیدہا کردہ بود
چو نسبت بذات رسول زمان ‏ ‏ ہمہ اتشش بود پس ماندگان
بسا دور از او اینکہ رحلت کند ‏ ‏ بامت نہ چیزے وصیت کند
نہ چیزے و امری وصیت کند ‏ ‏ بغیر از وصی شاہ رحلت کند
پس آن حکم بودہ وصیت عیان ‏ ‏ کہ مانع عمر شد ز تحریر آن
ہویدا کہ منع وصیت بچیز ‏ ‏ ہم از عقل مذموم و از نقل نیز
چو کردندے تعمیل حکم رسول ‏ ‏ نہ سر می زد احد اشتہائے فضول
کہ اول بکر وندا صلے بنا ‏ ‏ کہ یک کس بسازد خلافت بنا
چنانچہ ابوبکر را خود عمر ‏ ‏ امارت بدادہ بیک کر و فر
ازین وجہ ہر سرکش پر ہنر ‏ ‏ نمودہ ہوائے امارت بسر
ہنوز این چنین اصل بدای فغان ‏ ‏ چہ خونہا فرو ریختہ در جہان
ہمان منع سر زد ثمر بر بلا ‏ ‏ بصفین و در بصرہ و کربلا
چہ خوش گفت آن حبر عبدالکریم ‏ ‏ کہ در سینیان بود مرد عظیم
کہ شمشیر نامد برون از میان ‏ ‏ چو بہر خلافت در اسلامیان

دگر منع میراث پاک بتولؑ — چہ آوردست ظلمے بر آل رسولؐ
دگر مبلغ خمس آل نبیؐ — نمودند اسقاط و ہم منتفی
ازین بدعت شان برای دوام — پریشان بگشتند آل کرامؑ
دگر آنکہ بر تخت شاہی امیرؑ — چو نہ نشست بعد از بشیر و نذیرؐ
گرفتہ جہاز اجہالت دگر — بگردید رنگ شریعت دگر
چنانچہ چو متعہ شدہ ناروا — در اسلام افتاد رسم زنا
ہم از ہر امام ضلال و فرزند — در اسلام بدعات پیدا شدند
چو بدعات آہستہ سر بر زدہ — در اسلام این فرقہا سر زدہ
کنون بر سمت ای تسنن شعار — کہ آن ابن عباس عالی تبار
چو این منع را یک مصیبت بگفت — چہ مقصود او بود زان در نہفت
مصیبت ضلالت در اسلامیان — چہ واقع شدہ بعد شاہ زمانؑ
بہ نزد تو عہد عتیق و عمر — بخوبی ست چون عہد خیر البشرؐ
بوجہ فتوح و جہاد و نبرد — خود اسلام خیلے ترقی بکرد
بدانی کہ بعد از نبیؐ ودود — بر اصحاب ابواب دنیا کشود
زمال غنائم دگر ہمگنان — ہمانا بگشتند خود کامران
کف حرص ہر یک تہیدست مرد — جہادات ملکے پر از زر بکرد
غنی گشت ہر مفلس نامراد — ہم اسلام شائع شدہ در بلاد
ندانم کہ در دین خیر الانامؐ — بگردید واقع مصیبت کدام
کہ از وجہ تحریر آن مصطفاؐ — نمی شد وقوعش بدین خدا

مصیبت همین بود بس ای بصیر　　که نرسید امارت بدست امیرؑ

بگردید پامال بدعات دین　　بذلت اولوالامر گوشه نشین

چه خوش نغز و پاکیزه گفته کسی　　که بر تربتش باد رحمت بسی

خطا شرع گردید ناخوان از آن　　که گنجید غیری چو مو در میان

عجب دارم از حامیان عمر　　چه گشتند در حب او خیره سر

که در محو و اخفای آن خیرگی　　که کرده عمر در حضور نبیؐ

بنوعی در آن جای تاویل نیست　　که گنجائش هیچ تسویل نیست

بگویند بس مختلف عذرها　　بدادند داد تخالف بپا

بپاس و لحاظ خلافت مآب　　بتابند رو از رسالت مآبؐ

مثال عمر نیز آن خیرگی　　نمایند در حضرت آن نبیؐ

مخالف از آن ابن عباس ما　　نمایند دانسته تسویلها

اگرچه بسی زان همه فاضلان　　بدارند اینها بدلها نهان

مگر چون نواوی و چون بیهقی　　بتصریح گفتند خود نی خفی

که گرچه نبیؐ خواست ثبت کتاب　　مگر ترک آن ثبت بوده صواب

هم اسلاف دیگر ز اهل نظر　　بگفتند فهمید آن دم عمر

که آنچه در آن دم رسولؐ زمان　　نویسد پس از وی همه مردمان

ز تعمیل باشند عاجز بپا　　بگردند پس مستحق سزا

چو خطابی حافظ نامور　　بگفته که ترسید آن دم عمر

که بی عزم فرموده باشد رسولؐ　　ز رنجوری و کرب بوده غفول

مبادا اگر این قول اهل نفاق
بیابند راهی بطعن و شقاق

دگر بیهقی دید با خوش نگاه
که این عذرها بدتر انداز گناه

بنای زتزویر انداخته
ز طبعش دو عذر دگر ساخته

که مقصود پیغمبر ص بود صاف
به تحریر احکام و دفع خلاف

عمر پس بدانست آنچه رسول ص
نخواهد ز قرآن بگردد حصول

چه حاجت که در تب رسول زمان
کشد زحمت ثبت و تحریر آن

ویا آنکه رای عمر بر فساد
که بسته نگردد در اجتهاد

ازین حکم منصوص آن مصطفا ص
کسی را نباشد مجال ابا

چو تحریر بودی ضروری جدید
نه متروک کردی رسول ص حمید

دگر ما ز رسی فگنده سپر
چو هذیان بر آورد عذر دگر

که حکم نبی ص را در آندم عمر
بفهمید تخییره با یک نظر

پس او منع فرمود تحریر را
بود اعتقادش در آن ماجرا

که بی عزم فرمود شاه وفاق
نمایند بس طعن اهل نفاق

چنانچه نواوی زرای زند
بیان کرد و آنرا نموده پسند

همین نهج فضل تعصب شعار
بیاورد یافه درای بکار

پس از جمله این هفوه با تمیز
بکرد انتخابات عبد العزیز

مگر هر یکی را لعینه گذاشت
چه در ذکر آنها بسی شرم داشت

بنا چار دیگر تساویل بیش
بر آنها بیفزود از طبع خویش

بهر حال پاسخ ازین هرزه‌ها
بود آنچنین مختصر خوشنما

جواب اول همه مخترعات مجملا

کز انجا که آن عذرهائے بتر — بود اختراعات سودائے سر
عمر با کسے بعد آن ماجرا — نگفته سے یکے از چنین عذرها
نه لفظ جواب عمر بے خفا — دلالت بدارد برین عذرها
ندیدم ضرورت که هر عذر شان — کنم ردّ و بطلانش سازم بیان
چه ظاهر که در نقلها زینهار — سخنهائے مصنوع ناید بکار

جواب دوم

دوم اینکه بطلان آنهاست صاف — که دارند بافندگان اختلاف
ندانم کزین چند تسویل خام — بذهن عمر بود آندم کدام

جواب سوم

سوم آنکه این جمله هفوات را — نگفته جواب ابن عباس ما
گذشتند حائل در آندم شتاب — میان کتاب و رسالتمآبؐ
کسے کز جوابم کند سر کشے — جوابش نباشد بجز خامشے
ولے بهر تسکین خیلے عوام — کز اجمال ایشان نیابند کام
کنم رد هفوات عبد العزیز — که در هند کرده بپا یک ستیز

قول شاه صاحب

قوله

بگفتا که این کارهائے بتر — نه زنهار کرده است تنها عمر
چه از حاضران حضور رسولؐ — کز ایشان ست عباس و زوج بتولؑ
گذشتند دو فرقه اندر نظر — یکے بود مانع مجوّز دگر
علیؑ گرچه نبود در آن مانعان — شمولش به بعضے مطاعن عیان
که در دفع آن مانعان ضرور — هم او کرده باشد چو آواز و شور
دگر اینکه در حکم ختمی مآبؐ — پئے جمله حضار بوده خطاب
پس آن حکم گر واجب و فرض بود — از آن جمع هر یک گناهے نمود

که کردند منع عمر را قبول — مخالف شده از ندای رسولؐ
نه در حال و نے بعد آن وقت هم — نه کردند حاضر دوات و قلم
نهایت که باعث شده آن عمر — چو شیطان بر آن یک گناه تر
بنوده گر آن حکم بهر وجوب — عمر هم بری شد ز جمله عیوب
پس آن امر باشد ز سلکے فلاح — بود حکم تخییری و یک صلاح
همین ست اجمال عبد العزیز — بود بعد آن گرچه تفصیل نیز

جواب اول

بگویم که اے فاضل دهلوی — شنو زین وساوس جواب قوی
که از شوخ چشمی چو سوئے امیرؑ — سے کنے تهمت رفع صوت ای بصیر
حضوری آن شاه والا گهر — نه ثابت شود از صحاح و سیر
بکن اول این سقف را استوار — بباید از آن بعد نقش و نگار

جواب دوم

دوم فرض کردم بیک بیدلے — که در انجمن بود حاضر علیؑ
ولے از کجا اینکه آن ارجمند — بفرمود آواز خود را بلند
چو کرد از مطیعان کسے رفع صوت — که بود که کرد و چنین امر فوت
نه زنهار بوده گنه ای عقول — که بود آن بفرمان سے رسولؐ
بلندی آن صوت طاعت نهاد — چو صوت اذان بود و صوت جهاد
پس این طعن پر نصب تو ناگزیر — بنوعے نه وارد شود بر امیرؑ

قوله

چو گوئے که حکم رسولؐ ورود — بود فرض یا آنکه ارشاد بود

جواب وجه اول

بگویم که این حکم والا شکوه — بود فرض و واجب بچندین وجوه
یکے آنکه درخواست کتف و قلم — در آن دم نماید که بود آن اهم

وجہ دوم
دوم بود آن یک وصیت ضرور — نہ تخییر باشد ہمچون امور
وجہ سوم
سوم لن تضلوا بفرض ست دال — کہ تحریر شد شرط نفی ضلال
وجہ چہارم
دگر لفظ قوموا بفرط غضب — کہ آزردہ گفتہ رسول عرب
وجہ پنجم
دگر زجر و توبیخ خیر البشر — کہ کردہ تخصیص بر آن عمر
دلالت بدارند با خوشش نمود — کہ آن حکم تحریر او فرض بود
نبودہ گر آن حکم او لابدی — عمر را چرا زجر کردہ نبی
وجہ ششم
ز تائید فرمان خیر البشر — بگشتند بہتر زنان از عمر
دگر جہد و الحاح جمعے دگر — کہ بودند آنجا خلاف عمر
وجہ ہفتم
نماید کہ بود امر فرض قوی — کہ بودند دانائے حال نبی
دگر راویش [ابن عباس ۱۲] ترک ثبتش بیان — چہ کردہ مصیبت وجوئش عیان [۱۲] [جزء ۱۲]
بہر حال حکمے کہ کردی رسول — بکارے تخاطب کنان با فحول
نمی بود معمول اصحاب او — کہ پرسند فرض ست آن حکم تو
بفرمود و تعلیم ایزد جلے — سَمِعنَا اَطَعنَا جواب نبی
عمر را ببایستے آندم ضرور — کہ گفتی سَمِعنَا بعقل و شعور
چو ثابت شدہ اینکہ حکم رسول — در آنوقت یک فرض بود ای غفول
پس آن شق دیگر کہ باشد رشاد — و یا ہست تخییر رفتہ بباد
قولہ
چہ گفتے کہ خود آن شہ مومنان — در آنوقت درخواست یا بعد آن
چرا خدمت پاک خیر الامم — نیاورد حاضر دوات و قلم
چرا کرد منع عمر را قبول — نہ کردہ چرا امتثال رسول

جواب اول

بگوئیم کہ در بارۂ بوترابؑ
کہ موجود گشتہ بحر و بر
بکن ہر چہ خواہے زبان آوری
ازین پس زدیگر مجوز کسان
کہ گفتند جمع مجوز بہم
ولیکن در آمدم بیک انحراف
نشد محض یک اختلاف بیان
بباشد خصومت نزاع شدید
پس اتباع پیغمبرؐ خویش را
چنانچہ بیان کرد راوی صواب
ازین لفظ راوی عیانست صاف
ہم از لفظ حال ست ظاہر چنان
تو این فقرۂ راوی پر تمیز
ہمانا کہ آن مانعان را ضرور
بدیدند آن خیرگی را مآل
دوات و قلم گر بدادی کسے
مجوز بپاس رسالت مآبؐ
پس آمدم از آن جبر آن مانعان
ہم از اینچنین خیرگی فحول
گذشتہ است الحال کافی جواب
نہ ثابت شود از صحاح و سیر
ز ہر طعن تو ہست آن شہ بری
بگوئیم کہ خود نقل قرطاس خوان
کہ بہ ہید کتف و دوات و قلم
عمر با معینان نمود اختلاف
کہ یک سخت پرخاش گشتہ عیان
چنان کز روایات گردد پدید
نکردند بھر اطاعت رہا
کہ حائل مصیبت شدہ در کتاب
کہ بود مصیبت ہمان اختلاف
کہ گشتند مجبور آن مخلصان
چرا در شکم بردہ اے عزیز
بدیدند آمادۂ جبر و زور
کہ گردد بپا یک جدال و قتال
بیا گشتی آنجا ستیہش بسے
ز جنگ و جدل کرد بس اجتناب
نوشتن نہ ممکن شدہ بیگمان
بپاس آنکہ گفت قوموا رسول

که ناید در اسلام خود بر همے — که بودند انصار حق در کمے
باحکام سابق کفایت نمود — که اتمام حجت از آن گشته بود
ازین وجه آن راوے نکته دان — نه کرد از مجوّز شکایت بیان
نه کرد از مجوّز گله بیش و کم — که حاضر نه کردند کتف و قلم
[illegible]ے وجه ترک وصیت بیان — همیکرد آن خیره گی کسان
نه کرد و گله از نبیؐ آن عقول — که بگذاشت تحریر خود آن رسولؐ
ز کردار و قول رسولؐ ودود — همه عمر خود جاے گریه چه بود
چو کردے کسی کوتهی اندر آن — پس آن ابن عباس کردی بیان

قول یعقوب شارح بخاری

ز یعقوب شرح بخاری ببین — بگفتا کزین نقل ظاهر چنین
که جمعی در احضار کتف و قلم — پس الحاح و اصرار کردند هم
مر اصحاب را منع کرده عمر — درین شک ندارند اهل نظر
پس از بعد آن جد و کد وسیع — نیاید گهے طعن سوے مطیع
نشد مشترک طعن اے پر هنر — میان عمر هم میان دگر
مجوّز که بوده مطیع رسولؐ — نه زنهار عاصی شود ای عقول

جواب دوم

چه سر[?] نه کرد اتباع عمر — که کوشید در اندفاع عمر
دوم بعد آن قصه خیر الامم — [بلکه ۱۲] نکرده طلب خود دوات و قلم
بغیر از طلب کردن آن رسولؐ — نکردند جرأت مؤدب فحول
عمر شد چو مانع بلا بیم و باک — بقول پیمبرؐ بگشته هلاک
چو بالفرض از بعد منع فساد — نوشتے پیمبرؐ شدی بی مفاد

که گفتند ای آن مانعان زود تر … که این نامه اش هست نامعتبر

که بوده پیمبر از آن دم غفول … و یا آنکه تسلیم کردش فضول

کتابت نمیکرد خود آن نبی … نوشتند حسب مراد ولی

پس از بعد تحریر ای ذی شعور … همان آتش در کاسه بود ضرور

که بعد از نبی فتنه گشتی بپا … پس آنرا نفرمود آن شه روا

ازین وجه منجو است آن دم رسول … که در مجمع این صحابه فحول

نوشته شود آنچه دارم مراد … نه در غیبت شان که نبود مفاد

ازین منع پر خیرگی عمر … شگفتی ندارد کسی با خبر

چه با او در اتلاف حق امیر … قریشی قبائل همه ناگزیر

دگر بعض انصار هم با نفاق … همانا بدی داشتند اتفاق

قوله

بتفصیل خود دهلوی بصیر … سرائید چون بیهقی خبیر

که از حسبنا اندر آن رنج و درد … عمر رد قول پیمبر نه کرد

مگر قصد راحت دهی ساخته … نظر بر چه اکملت انداخته

جواب

بگویم که این فریه بیهقی ست … نه نقلی ز اصحاب پاک نبی ست

کتابش نگردد اگر دستیاب … ز نووی ببین شرح مسلم کتاب

جواب چنین فریه پر ستیز … نباشد بجز خامشی ای عزیز

مگر بهر تفریح دانشوران … در اینجا کنم نیز ردش بیان

جواب اول از خرافات بیهقی و دهلوی

نخست اینکه این عذر سودای سر … نه هرگز بر آید ز قول عمر

ز راه دلالات عقل ای نبیل … برین قصد لفظی نگردد دلیل

جواب دوم

دوم خود عمر با کسی بعد آن — نکرده چنین عذر خویش را بیان
هم اسلاف کردند عذری دگر — از آنست تکذیب آن سربسر
خودش بیهقی هم دوتا عذر گفت — که آنرا تو بگذاشتی بی نهفت
که قصداً عمر کرد ردّ ولد او — نه بسته شود تا در اجتهاد
پس این قول را برده در شکم — اگر شرم کردی که بود آن دژم
بگفته است هم آن فضیلت مآب (بیهقی ۱۲) — که بوده در آن دم عمر بر صواب
پس انچه تو بر کذب کردی بنا — همان جمله رفته بباد فنا

جواب سوم

سوم قصد کردی عمر گر چنان — بدریافتندی دگر مخلصان
نزاع و خصومت نمیکرد طول (راحت دهی ۱۲) — همیکرد فهمائش او را رسول
عجب تر که این قصد قلبی نهان — شده بر تو ظاهر نه بر حاضران

جواب چهارم

چهارم تو مستی و یا خفته — که اندائش راحت دهی گفته
چه آن ابن عباس ما بی نهفت — همان راحتی را مصیبت بگفت

جواب پنجم

دگر اینکه راحت نمودی بیان — تو تحقیق فاروق کردی عیان
چه پیغمبر پاک از دستِ خویش — کتابت نمیکردی کم نه بیش
پس از ثبت اغیار زحمت نبود — عجب راحتی شد که زحمت فزود
چو بالفرض زحمت کشیدی نبی — پس آن بود خود اندکی و دمی
مگر نفع ثبت رسولِ کریم — برای ابد بود و از بس عظیم
و زانجاست کان سعدی نغز گو — چه فرزانه فرمود حرف نکو
ترا اژدها گر بود یار غار — از آن به که جاهل بود غمگسار

جواب ششم

دگر آنکه در کار و راهِ خدا / نه ترسند از رنجها انبیا
همه راحت شان ست یک بهری / نخواهند آرام و تن پروری
خلاصه که هر حال خیر الانام / قیاسے نباید بحال عوام

جواب هفتم

دگر اینکه در حق آن مردمان / که آید اجل بر سر شان عیان
همین ست راحت بر هر عقول / که دارند فرمائش شان قبول
اگرچه بدارند تنگ اندر آن / که نعوست آن یا متانت نشان
خصوصًا چو گویند وصیت کسے / بیک گوش دل بشنوندش بسے
نه گاہے شنیدم نه دیدم چنان / که بیار خود را ز اهل جهان
باندیشهٔ زحمت از راه ناز / ز ثبت وصیت بدارند باز
خصوصًا نبئے را که یک حرف او / ز لعل و گهر بود از بس نکو

جواب هشتم

دگر آن عمر گرچه خویش و چه یار / به پیغمبرم بود بس غمگسار
پس آن غمگساری بلا نفع و سود / کجا در حنین و احد رفته بود

قوله هرانچه بگفتے به هذیان قرین / تو را اے عمر را هزار آفرین
که خود آیه اکملت اش وانمود / که تنزیل احکام مسدود بود

جواب

بگویم که پس آفرین بر تو نیز / که این فریه بیهقی را عزیز
که کرد اختراعش ز سودای سر / بدانی که آن بود قصد عمر
بر آن بیهقی نیز صد آفرین / که بسته خود ستش هرزه ها همچنین
ندانست کان نزد اهل نظر / بچندین وجوه است مذموم تر

وجه اول

یکے آنکه نزد ستش رسول خدا / ز اکمال دین بود غافل بسا

که آدم ندانست خیر البشر(۴)
که حاجت نباشد بچیزی دگر

بحالیکه از قول او پر عیان
که غافل نبود آن رسولؐ زمان

بگویند بے دینها بس درین
برین عقل و دنیش بسا آفرین

جواب دوم

دوم خود بخارے ببین بید غل
نه اکملت شد آخرِ نازل

گرفتم که اکمال دین شد فراز
ولیکن در وحے حق بود باز

نه معزول گردیده بود آن نبےؐ
نه از طاعتش گشته آزادگی

ازین وجه خود حافظ عسقلان
بشرح بخارے بگفته چنان

که تعمیل این حکم و فرمانبری
سزاوار تر بود و بس بهتری

هم این قول او نیز تحسین کند
برین آفرینِ تو نفرین کند

جواب سوم

سوم قائل حسبنا را چنین
زما اهلِ حق صد هزار آفرین

ندانست او کان کتاب خدا
نه تنهاست کافے بهر ماجرا

تفاصیل احکام و لازم امور
همانا بود باقے ضرور

اگر بود کافے کتاب مبین
چرا گشت حیران(۲) احکام دین

درین عذر خود بیهقے باصواب
احادیث را کرد ضم باکتاب

کلام عمر را چو ناقص بدید
در اصلاح کوشید و کردش مزید

پس اسلام و دین گرچه کامل بود
ضرورت بسلطان عادل بود

بود این ضرورت چنان بر عیان
که کردند اسلاف تو خود بیان

چنانچه که سفیان ثوری بگفت
خودش هم ز اسلاف همچون بگفت

مگر آن خلافت برائے عتیق
نبوده وگرنه عمر چون شفیق

وجہ چہارم

ہمیکرد فی الفور آنرا قبول
نمیگفت زبان بگوید رسول

وگر آنکه جمعے مجوز بشر
نمودند تسفیه رائے عمر

که در طاعت حکم خاص رسول
نکردند رائے عمر را قبول

ز آرائے آن جمع مخلص کبار
چرا سر تتابی تو اے ہوشیار

نبودند آیا ہمان مخلصان
ز اصحاب خاص رسول زمان

نه واقف ز قرآن پاک مبین
نه ماہر ز احکام و اکمال دین

بدانی عمر را رسول دگر
ز لَوْ کَانَ بَعْدِیْ نَبِیٌّ مگر

عجب ترکه کردی تو مدح عمر
مگر ابن عباس زان چشم تر

قوله

چو گفتے که حکم رسول ودود
بامر که بگذشت تاکید بود

بے راست گفتے مگر اے بصیر
ہمان بود تاکید امر غدیر

وے از کجا گفتے این قاعده
که تاکید او بود بیفائده

خدا را بجا آورے عقل خویش
که این نیست یک ضحکۂ طفل منتیں

تو تاکید او را خود است اے دلیر
ستودے چہا در حدیث غدیر

نه تاکید او خارج ست اے عقول
ز مَا یَنْطِقُ و از اَطِیْعُوا الرَّسُوْل

پس از حکم تاکید لیس آن عمر
چرا بے وسیلے بتابید سر

ہمانا که تاکید سابق امور
بحسب مصالح بود پر ضرور

ندانے که چون آن بشیر و نذیر
علی را نمود وصے بر غدیر

از آن روز کردند بس بند و بست
که آن منصب شاه آید بدست

ز جمله تدابیر و افکار شان
که کردند او شان عیان و نہان

یکے آنکہ در لشکر رومیان — نگشتند با آن اسامہ روان

ابوبکر را یک زن سرفراز — بیک حیلہ کردہ امام نماز

از ینوجہ تاکید ای ذی شعور — پئے آن کسان بود لازم ضرور

کہ امر وصے خودش آن رسول — نوید بتاکید پیش فحول

قوله

چو گفتے کہ خود حسبنا ای فصیح — برین قصد باشد گواہے صریح

جواب اول

بگوییم کہ این حسبنا ای فصیح — بود از کدامے دلالت صریح

صریحے بود بلکہ قصدِ عمر — کہ حاجت ندارم بچیزی دگر

بود گرچہ اخبار واقوال تو — ویا آنکہ باشند آن مال تو

جواب دوم

دوم آنکہ اسلاف واہل الکلام — چو خطابی ومازری امام

بہ تعبیر قصد عمر چون شدند — چرا مختلف حرفہا برزدند

عیان میکنے جابجا باستیز — عجب جہل با کذب خے دامی عزیز

قوله

چو گوئے تو منع عمر را آن — بود عرض یک مصلحت در نہان

جواب اول

بگوییم کہ ہرگز نبود آن صلاح — بجز آنکہ بودہ عمر را فلاح

ندانے کہ الفاظ قول عمر — ندارد ز عرض وز راحت اثر

چہ قولش نہ در صورت عرض بود — نہ کس از عمر ہیچ نقلے نمود

بہ بستے ز طبع خودت بر عمر — مگر او ندارد ز عرضت خبر

اگر عرض کردی حضور رسول — بدین طرز گفتے بصدق وقبول

کہ آنچہ بفرمائی آرم بجا — نگرگشت تکمیل دین خدا

چرا میکشے زحمت اینچنین — نہ کافیست آیا کتاب مبین

چو با این کتاب مبین خدا — تو خوف ضلالت بداری بما

بکن همدرین وقت آنرا رقم — که ننهیم سوی ضلالت قدم

اگر از چنین قسم در خواستها — نه حرفی زده آن عمر برملا

جواب دوم

دوم از روایت بکن انحراف — خود آن گویدت منع را خوب صاف

گر گشتند حائل میان کتاب — همین ست عمر ای فضیلت مآب

چو یعقوب شراح نقل ای عقول — نکردند عرض تو اینجا قبول

بگفتند خود منع کرده عمر — چنانچه بیان کرده ام پیشتر

جواب سوم

سوم اینکه عرض عمر ای عزیز — منافی بهجر نبی هست نیز

چو هذیان بگوید رسول اجل — همانوقت عرضش چه دارد محل

عجب تر که در قول خود صاف صاف — بیک وقت کرده عمر اختلاف

جواب چهارم

چهارم تو تفسیر و سیرت بخوان — نه معمول اصحاب بود آنچنان

که در خدمت آن شه ارجمند — بلا اذن رائی ز خود برزنند

چه این عرض را آن خداوند فرد — بقرآن بتاکید خود منع کرد

چو از رای خود حسبنا گفت هم — بتقدیم منهی نهاده قدم

جواب

چو گفتی خصوصیت آن عمر — **قوله** که میداشت جرأت بخیر البشر

بلی راست گفتی که او با رسول — همی داشت همواره ردّ و عدول

ز قول تو آید عجب ای فصیح — که ذم عمر را سرائی مدیح

ازین وجه تردّت عمر ای غفول — بود آمر و ناهی آن رسول

ببین حال صلح حدیبیه باز — که گردید معتوب شاه حجاز

دفع وسوسهٔ عامه

نماز منافق که کردی بیان — در آن نیز معتوب شد بیگمان
چو از اینچنین خیر گیّ عمر — همی کرد اغماض خیر البشر
سبب اینکه او را نه دادی ودود — بامر مدارات فرموده بود
ازین وجه ایذای اهل نفاق — کشیدی بهواره بالاتفاق
برین امر هم گر نیاری یقین — احادیث مثل شفا خود ببین

قوله بحق علی آنچه کردی تو پیش — بیک نصب باطن ز اخبار خویش

جواب

پس این نیست حجت که اخبار تست — در آن هم نمودی تو تحریف چست

قوله چو گفتی که هر قول آن مصطفا — نبی بود وحی و نه حکم خدا

جواب

بگوییم که در کار دین و هدا — همه حکم او بود وحی خدا
کتاب خدا هست ناطق بآن — بگردند اسلاف تو هم بیان
بهر حال این حکم او بر ملا — ازان لن تضلوا ابدا شد ادا

قوله چو گوئی که چون گشت ثابت دگر — که لفظ هجر خود بگفته عمر

جواب اول

در اکثر روایات آمد چنان — که پرسیده بودند دیگر کسان
بگوییم نهایه ببین سبے مرا — دگر جمع بین الصحیحین را
دگر شرح مشکوٰة خود را ببین — چو تبیان و شرح شفای متین
که گوینده لفظ زشت هجر — در آن جمع بوده نخستین عمر
هم آن اعور و ابن تیمیه نیز — نه انکار کردند ازین ای عزیز
چو فرضاً هجر او نگفته است خود — نه آن تهمت غلبهٔ وجع بد
چه مقصود هر دوست یکسان ضرور — که گوید بلا فهم و قصد و شعور

درون صحیحین گرچہ از نظر   نمودند پوشیدہ لفظ عمر
نگر اہل ابصار را بے گمان   بود سبقت آن عمر چون عیان
چہ اندر صحیحین بین ای ہمام   کتاب الوصایا دگر اعتصام
کہ آن حامیان تیز با شور و شر   بگفتند ہجر بگفتہ عمر
ببین ہمدر آن باز با عقل و داد   کتاب الوصایا کتاب الجہاد
کہ با ہجر گے حامیان عمر   بگفتند بالحتم لفظ ہجر
عیان شد کہ از دیگران پیشتر   عمر از زبان گفت لفظ ہجر
چہ خوش جاہلی غافلی ای پریش   ز اسفار و اقوال اسلاف خویش
پس این نقل استفہموا ای عزیز   نباشد بجا نزد اہل تمیز
ازین وجہ اسلاف تو ای ہمام   چو خطابی و بیہقی امام
چو قاضی عیاض و دگر مازری   چو شارح نواوی درین داوری
ہمہ عذر خواہے ز لفظ ہجر   نمودند از سوئے خاص عمر
نہ مذکور استفہموا کردہ اند   نہ نام دگر بر لب آوردہ اند

جواب دوم

دوم اینکہ غافل نبودہ رسول   کہ گویند استفہموا آن فحول
چہ لفظ دعونی سبے چون بگفت   نہ غافل بگوید چنین بی نہفت
کہ غافل ندارد ز قولش خبر   نہ از شور و آواز مرد دگر
دگر گفت خود سہ وصیت رسول   از آنہا عیان کو نبودہ غفول

جواب سوم

ز قول ہمان بیہقی پر عیان   کہ ہشیار بودہ رسول زمان
چہ گفت او کہ فہمیدہ آندم عمر   کہ رائے زنی را شدہ بند در

بہر حال این نقل استفہموا — بود کذب از وضع زشت خو

چو گفتے پئے رفع صوت عمر — قوله — فزودے ز تفسیر جہلے دگر

که رفعش بر آواز احمدؐ ضرور — بلے ہست ممنوع نے در حضور

جواب

بگویم که بارے بخاری نگر — ہمین جرم کردہ عمر بیشتر

بہ تہدید او آیه کردہ نزول — شدہ منع آن در حضور رسولؐ

نکردہ اگر خود عمر رفع آن — شدہ باعث رفع آن بیگمان

چو معنے لا ینبغی گفتہ ر — قوله — عجب ضحکه مثل غبی گفتہ ر

جواب

نبودت ز خود رفتہ حب عمر — ز اخبار و قرآن نداری خبر

که بر کار عصیان و ہم بر حرام — بگویند لا ینبغی خود امام

بگیر از محمد موطا بدست — که در متعہ لا ینبغی گفته است

چو گفتے که تو مواکه گفتہ رسولؐ — قوله — زنازک مزاجے بگفتہ ملول

جواب اول

ہم آن بود بر حاضران مکان — چه بودہ مجوز جہ از مانعان

بگویم که این قول تو اے ہمام — عجب شوخ چشمے و ہذیان تمام

زنازک مزاجے نگفتش سبے — که خلق عظیمش بباشد جلے

جواب دوم

بفرمودہ مدحش خدائے کریم — بقرآن که خلقش بباشد عظیم

دوم اینکه در صحت و در مرض — بوقت رضا و غضب از غرض

نمیگفت جز حق ہمان را ہبر — بپرس از ہمان ہچو ابن حجر

پس آن لفظ زجریکه گفتہ رسولؐ — زنازک مزاجے نبود ای غفول

چو در خواست تحریر خود کردہ بود — نمیگفت تومُو ار رسولؐ ودود

کشید انتظارے رسول امین ‌ ‌ ‌ بود اینکه گردند فرمان گزین
چو زان بعد دریافت ختمی مآب ‌ ‌ ‌ اگر گشتند حائل میان کتاب
بوجه غرض هست منع چنین ‌ ‌ ‌ نه زنهار گردند فرمان گزین
بدانست تحریر خود را مآل ‌ ‌ ‌ که گردد بپا یک جدال و قتال
بناچار قوموا بگفت آن ودود ‌ ‌ ‌ که تدبیر جز این در آن شان نبود

قوله

چو گفتے عتاب رسول زمان ‌ ‌ ‌ بود بر همه حاضران مکان

جواب

بگویم نه بد بر همه آن ضرور ‌ ‌ ‌ بجز بر کسے بود ای ذی‌شعور
ندانی تو این هم که اندر خطاب ‌ ‌ ‌ کسے یکند بر مطیعان عتاب
مؤید برین معنی حق و راست ‌ ‌ ‌ همان زجر و خشم رسول خداست
که گفتند ازواج اندر حجاب ‌ ‌ ‌ که نشنوید قول رسالتمآب
زنانید فرمان خیر البشر ‌ ‌ ‌ بگشتند بهتر زنان از عمر
عیان شد ازین قول ختمی مآب ‌ ‌ ‌ که بر مانعان بود خاص آن عتاب
نفرمود تخصیص آن مانعان ‌ ‌ ‌ درون عتابش رسول زمان
چو ترسید از سوی ایشان چنین ‌ ‌ ‌ که گردند برگشته از شرع و دین

قوله

بوجه چهارم که با صد تمیز ‌ ‌ ‌ هر آنچه سرائیده اے عزیز

جواب

بسے زانست تکرار یا کذب و زور ‌ ‌ ‌ که گردند زان راستبازان نفور
نه گفتند شیعه هر آنچه تو خود ‌ ‌ ‌ بگفتے درین وجه چارم بکد

قوله

چو گفتے که امرے نبود جدید

جواب

بگویم که اے دهلوے رشید
نبود امر تو نزد ما ناگزیر ‌ ‌ ‌ همان بود تجدید امر غدیر

شده ثبت آندم ضروری مگر — چنانچه بیان کرده ام پیشتر
ضروری چنان بود ای خوش مقال — که در فوت تحریر بوده ضلال
هم آن ابن عباس تا زنده بود — ز فوتش بسی گریه ها می نمود

قوله
چو گفتی که عاقل ندارد قبول — که در مدت عمر خود آن رسولؐ
نگوید گهی همچو تریاق را — کند دفع تا گرسهی بی خفا

جواب
بگویم که گفتش نبیؐ چند بار — باصحاب خود همچو تریاق بار
دم بعثت خود بشیر و نذیر — بفرمود او را خلیفه وزیر
بفرمود او را چو هارون وصی — بحکم کرد مولا چو خود آن نبیؐ
اگر چون ز اصحاب شاه حجاز — بجیش اسامه هم اندر نماز
جسارت بدریافت و خیرگی — ضروری شده حکم آن بر نبیؐ
چو دریافت از ثبت انکار تام — نگردید مجبور خیر الانام
نوشته اگر بعد منع و فساد — همان نامه بعدش شدی بیفاد
پئے دفع بدعات و جهل و خلاف — وصی بود تریاق بی اختلاف

قوله
چو گفتی که گر آن رسولؐ ودود — بتحریر آن نامه مامور بود
بچه وجه نه نوشت آنرا نبیؐ

جواب اول
بگویم که ای فاضل دهلوی
بود اینکه مامور باشد رسولؐ — نویسد همان نامه پیش فحول

جواب دوم
غرض اینکه بعد از زبانے کلام — شود هم بتحریر حجت تمام
دگر خود نواوے بداوت جوابؑ — چو خواهی ببین شرح مسلم کتاب
که از مصلحت وحی آن ذو الجلال — شده مرتفع قبل از امتثال

جواب سوم

دگر واقدے و دگر جوہرے   بیارند نقلے درین داورے

کہ روزیکہ درخواست کتف وقلم   ہمان روز شد فوت خیر الامم

قوله

چو بہر مراد رسوؐل خدا   سہ شق کردہ خود دریجا بپا

جواب

بگیریم شق سوم اسے ہمام   کہ سے بود تاکید بہر امام

قوله

چو گفتے کہ نبود ہمان کار دین   کہ تدبیر دنیا بود در یقین

چنانچہ وصیت نمود از زبان   بسہ امر آندم رسوؐل زمان

دلیل آورے بر ین مدعا   کہ فرمود تد عنہ مصطفا

جواب اول

بگوییم کہ گفتے کنون خوب وا   کہ غافل نبودہ رسوؐل خدا

چہ ہر کس کہ ساز وصیت بیان   نہ غافل گویند او را کسان

جواب دوم

دوم اینکہ از حکم خیر البشر   نفہمید کارے ز دنیا عمر

چہ او در جواب رسولؐ خدا   بگفتہ کہ کافی ست قرآن بما

بدانند این امر را شیخ وشاب   کہ قرآن ست لاریب دینی کتاب

جواب سوم

سوم آنکہ با کافران وفود   ز جزیہ ز صلح وجہاد آن وجود

ہمہ کردہ بس کارہای متین   چہ نبود ہمان کارہا کار دین

ولیکن باجماع ثابت چنان   کہ بودند از وحے خلاق جان

جواب چهارم

دگر قرب رحلت بجز کردگار   سنے زا بیک کار دنیا چہ کار

نباید گہے از عوام اینچنین   کہ دارے روا تو بالا ر دین

چو خطابی و دیگر اسلاف تو   نکردند جرأت برین گفتگو

جواب پنجم

دگر آنکہ در فوت آن کار ملک   چہ بودہ مصیبت چہ ادبار ملک

که آن ابن عباسؓ ماب نهفت — همان ترک را بس مصیبت بگفت

چو کرده وصیت رسولؐ ودود — پس از بعد آن جای گریه چه بود

دگر گفت خود بیهقی اوستاد — کز آن بند میشد در اجتهاد

هویدا که تحریر خاص چنین — تعلق همیداشت با شرع و دین

عزیزا تو مقصود تحریر را — بگوئے کنون کار مالک از کجا

چو گفتے دگر هفوه بے محل — قوله — هم آنرا بکردے دلیل اول

ندانے که اندر روایات تو — بیاید سه قول از رسولؐ نکو

یکے قوموا و اخرجوا ای عزیز — دگر هست تدعونی لفظ نیز

بهچه وجه دو نقل بگذاشتی — صحیحین را باطل انگاشتے

دوم آنکه با این فریب نهان — بمقصود قول رسولؐ زمان

هر آنچه بگفتی زیک احتمال — بود غیر ظاهر چو مهمل خیال

تو معنے ظاهر همان قول را — نگفتے چرا اے سراپا مرا

چنانچه ابن جوزے و ابن حجر — بگفتند معنیش اے بے خبر

بمعنے لفظ ضلالت عزیز — قوله — نباید که سازے ضلال و تمیز

همین ست ظاهر تبادر درین — بود معنے ظاهری بس متین

همین ست در شرع خیر البشرؐ — چنانچه بفهمید آندم عمرؓ

که از لن تضلوا بداده جواب — همانم که کافی ست قرآن کتاب

بگوئے که قرآن پاک نوے — ز اسفار دینی ست یا دنیوے

خلاصه چه داری سر قیل و قال — که راوے ترا تنگ کرده مجال

جواب ششم

جواب اول

جواب دوم

که هر عذر را پاسخ با سداد — همان گریه ابن عباس داد
پس اسے مقتدی رسول خدا — مخور گول از دشمن پُر مرا
مرو در پئے عذر این سنیان — که ذهن تو گردد پریشان از آن
بهر عذر ایشان ز راهِ صواب — کفایت کند بس همین دو جواب

جواب عام اول

یکے آنکه از تب چو گفتی رسول — بلا عزم یا مثل مرد عفول
جواب عمر نیز بودے صواب — و زان ترک کردی نبیؑ آن کتاب
پس آن ابن عباس بر ترک آن — نمیکرد گریه تحسر کنان
نمیگفت او باعثِ ترک آن — همان خیرگی و نزاع کسان
مخالف اگرچه زبان آورست — نه از ابن عباس واقف ترست
همین ست آن ابن عباس تو — که بس پارهٔ دین گرفتے از و
همے شد از و آن عمر مستفید — که او این همه از علی می شنید

جواب عام دوم

دوم اینکه زین عذر ہائے تبر — یکے را نگفته چو خود آن عمر
بهِ مردِ دانا ز اہلِ صواب — ضرورت ندارد که گوید جواب
پس از بعد این خیرگی و فضول — که کردند در حضرت آن رسول
تعجب چه دارے که بعد از نبیؐ — نمودند کتمان حق علی

فصل دوم حالات صحابه از ترک احکام و وصایای رسول کونین و ترک او شان تمسک به ثقلین و ایذا و تذلیل اہلبیت علیهم السلام و غصب حقوق

آن حضرات و احداث اوشان در دین وکیفیت معاشرت باہمی و مشاجرات لسانی و مجادلات سنانی وغیرہ بعد از وفات رسول مقبول صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم

بیا طالب حق تسنن نہاد — کہ داری بہر پا ز خوش اعتقاد

چنین بود حال بسے زان فحول — بفرمانبرے در حیات رسولؐ

ازآن بعد ہم حال آن صاحبان — نہ بگذشت بر یک روش بیگمان

بسے مردمان زان ہمہ خاص و عام — کہ گوئے تو شان پیشوا و امام

چو کج راہ پیشینیان امم — برفتند ما تا قدم بر قدم

چنان در پس شان فرس تاختند — کہ دین را پس پشت انداختند

باغراض و اہواے خود با خلاف — ز قرآن و سنت بکردند صاف

ہم آندم تخالف ز آل کرائم — نمودند بس جایگاہ و مقام

ز شرع پیمبرؐ چنان شد عدول — کہ گویا نکردند آنرا قبول

وصایاے آن ہادی جان نواز — فراموش کردند از حرص و آز

ہم از تیشہ حرص و احداث شان — بدین خدا رخنہا پر عیان

ازآن کج رویہا و احداث زار — چو آنمود ہے گو بیت از ہزار

چہا رفت از اوشان بر آل رسولؐ — کزآنہا ہنوز ست دلہا ملول

که اوشان در اجماع عصیان مآل
نکردند هرگز تمسک بآل

ولیکن سپرده شه دوسرا
بهر دو ثقل امت خویش را

تخلف از آن کشتی شرع و دین
ضلالت مقرر شده بالیقین

بغیر از شمول امیر اجلؑ
چگونه شد اجماع شان بر محل

پس آیا درین واقعه زان فحول
تخالف نیامد ز حکم رسولؐ

دگر آنکه همسر گاه شیر خداؑ
ز امر ابو بکر کرده ابا

بشائسته طرزی بهر قال و قیل
طلب کرد حق خودش با دلیل

ندادند پس حق آن شه چرا
نبوده اگر حرص در ماجرا

باثبات حقش صحیحین بین
که فرمود حیدرؑ ز حق راست این

نبودند معتقد چو انصار و یار
خلافِ شریعت شده کار زار

هم از بعد اجماع و تحصیل جاه
تعدی نمودند در حق شاه

که بوبکر بیعت ز شه خواسته
بپرخاش و جنگش بپرخاسته

بیامد عمر آنکه بوده مشیر
بعصمت سرای جناب امیرؑ

طلب کرد هیزم هم آتش عمر
که سوزد همه خانه را سر بسر

بفرمود زهراؑ ایا وزان جفا
که سوزی تو ما را و اولاد ما

عمر گفت آری بسوزم ضرور
ز بیعت چرا این ابا و نکور

دریغا که آمد عمر بی حیا
باسلام منکر وهم ادعا

بآن ادعاء و بآن دین و کیش
بر احراق اولاد هادی خویش

حلف کرد و آورد آتش بآن
بهر جبر داخل شده در مکان

بآن نفسهاے کرامت نہاد — چہ ذلت بکرد و چہ ایذا بداد

ہم ایذای نفس علیؑ و بتولؑ — بود مثل ایذاے نفس رسولؐ

بہ جبر عمر گر نیاری یقین — تو افسوس بوبکر را ہم ببین

کہ ای کاش نکشادمے زینہار — در فاطمہؑ را در آن روزگار

قوله

تعجب کہ بر ہمچنین رستخیز — چہ آتش زبانست عبد العزیز

کہ اول ازین قصد انکار کرد — مگر آنکہ اخبار ناچار کرد

(یعنی احادیث او ۱۲)

پس از وجہ ناچارگی یا گزاف — بتخویف اوشان نمود اعتراف

بگفتا کہ قصد ست امر نہان — نداند بجز عالم غیب دان

چو از قصد تخویف گردد مراد — بود وجہ آن این چنین رویداد

کہ آن روزہا در سراے بتولؑ — ہمے نشستند چندین فحول

کہ کنگاش پر فتنہ و شر کنند — امیرے بوبکر بر ہم زنند

ہم از آمد و رفت آن بخردان — ہمے بود زہراؑ الم در نہان

عمر کرد تخویف شان برملا — کہ مے سوزم این خانہ را بر شما

ازین بعد آن دہلوے بصیر — بتوجیہ احراق محشر نظیر

نمودہ است تصویب احراق را — بہ نصبے کہ میداشت با مرتضاؑ

بگوید خیلے زخود چون مجون — برآورد دودے ز نصب درون

بہ بد گفتن و سب آن شرذمہ — کہ بودند در خانۂ فاطمہؑ

ببند و ختہ یک ضلالت عیان — کہ ہمچون نباید ز اسلامیان

بگویم کہ اے پر تعصب عزیز — چرا ہمچو شعلہ شدے تند و تیز

همانا که نصب شه مؤمنان — به بستن ترا راست گوئی زبان

وتنها بگویند شیعه چنین — بگویند هم سنیان متین

چنانچه روایات قصد عمر — در اجماع مذکور شد بیشتر

همان نقل زید و ثقات نکو — صحیح ست مثل صحیحین تو

همین نهج اسقاط حمل و جنین — در اجماع مذکور شد پیش ازین

پس انکار زان جورهای فضیح — تجاهل بود یا که جهل قبیح

قوله

چو آن عزم احراق فاروق را — تو تخویف گفتی ز راه مرا

جواب

نمودی تو تحریف ای پرهنر — بر احراق کرده حلف هم عمر

چو نقل حلف را ندیدی سگی — ازاله ببین تا بیابی رهی

پس آن با حلف قصد ای ذی شعور — هم آن آتش و هیزمش پر ضرور

ز روی خرد خوش دلالت نمود — که او عزم احراق هم کرده بود

چنانچه همین فهم کرده بتول — چرا مینمائی ز فهمش عدول

تو تخویف آن را بگوئی چرا — هدا سنتی احوال دل از کجا

نموده عمر گر حلف هم دروغ — همه قول و فعلش شده بی فروغ

قوله

چو در وجه این قصد کردی بیان — که جمعی برای خلافت نهان

یکی قصد برهم زدن داشتند — بدل عزم پرفتنه بگذاشتند

جواب

بگوییم که کردی خوشا اعتراف — که نزدیک حیدر بلا اختلاف

خلافت ابوبکر را با نمود — سزاوار برهم زدن نیز بود

چرا از هر صحیح و سیر شد عیان — اگرچه تو کردی همه را نهان

که راس و رئیس همان مفسدان | بود خود وصیّ نبیؐ در مکان
بجز او طالب این نیابت نبود | دگر مدعی خلافت نبود
عیان شد که بوبکر را ناگزیر | خلافت نه حق بود نزد امیرؑ
چه حق بود چون ظل آن مرتضاؑ | نه ممکن که گاهے بگوید خطا

قوله

جواب

چو گفتے که از وجه آن مفسدان | سہے بود زہراؑ مکدر زمان
بگویم غلط بلکه هست افترا | نگوید چنین مرد شرم و حیا
چگونه سزد کان بتول نکوؑ | هم از شوهر و هم ز اتباع او
در آن آمد و رفت گردد حزین | برین کذب باشد هزار آفرین
اگر بر مکدر بیابی دلیل | بیاور کنون تا نباشے ذلیل
بلے هست نقلے که گفتم تبو | که از وجه تخویف آن تندخو
بیان کرد جبرش بتول زمانؑ | بآن حامیان شہ مؤمنانؑ
پس آنرا چه گوئے تو منع بتولؑ | نگردد ازین ناخوشیش قبول
که آن منعِ او بود اے خیره سر | پئے حفظ از دستِ قهرِ عمر
مبادا که فاروق امت کنون | زند خانه را آتشے اندرون
چه او کرده حتماً حلف برملا | نیاید ز دستش چرا این جفا
مکدر اگر بود زان سردمان | از آن قبل منعے نکردا زبان

قوله

بگفتے دگرگان عمر بانمود | چه تخصیص با سوختن کرده بود
پس این امر را اخذ کرده عمر | همانا ز یک قول خیر البشرؐ
که چون در نماز جماعت کسان | نگشتند حاضر بوجه نهان

بفرمود آن هادی ارجمند
که مردم چو ترک جماعت کنند

بر او شان بسوزیم خانه ضرور
همین طور گفته عمر هم بزور

چو بوبکر بوده امام نماز
بپا کرده آن رسول حجاز

نکردند او شان با او اقتدا
بگشتند پس مستحق سزا

جواب اول

بگوییم که گفتی عجب یاوه‌ها
بذات عمر این ستائش کجا

چه نسبت عمر را با خذ چنین
که او بود مستغنی از علم دین

عجب اینکه با جمله سامانها
نه دریافتی قصد احراق را

چگونه چنین اخذ و فکر دقیق
شده مرترا منکشف اے شفیق

که مروی نشد این ز نقل عمر
نگفته چنین وجه جز تو دگر

مگر گفته باشد بجواب اندر آن
عمر این چنین اخذ و فکر نهان

ندارے مگر شرم اسلام هم
که احراق اولاد خیر الامم

بسازے به تصویب تجویز آن
بنا بر حدیث رسول زمان

چه آن خانه بس واجب الاحترام
که چون خانهٔ انبیاے کرام

جواب دوم

دوم آن عقیقت نبوده امام
بپا کرده آن رسول انام

چه خود آن امامت ندارد وجود
که از نفس خود عائشه گفته بود

بکن اول این سقف را پایدار
بباید از آن بعد نقش و نگار

بنا کردے آنرا چو بر فاسدی
عجب فاسدے هست بر فاسدی

جواب سوم

سوم اینکه گر راست بودی چنان
نماندی بر آن صاحبان خود نهان

نکردند آنرا چرا ایشان قبول
تو از فعل ایشان چه داری نکول

جواب چهارم

چه اقوال وافعال این جمع را ‌‌ ‌ بهر جا و هر مسئله بی مرا

همانا حق و راست دانی ضرور ‌ ‌ درینجا ز حق چون بیفتی تو دور

دگر اینکه توهین و احراق در ‌ ‌ بهر انکار بیعت نموده عمر

به ترک جماعت نکرد آن ستم ‌ ‌ عجب کذب بر کذب گفتی بهم

جواب پنجم

برین کذب خود موجد کذب نیز ‌ ‌ ترا آفرین گفته باشد عزیز

دگر آن نماز جماعت امیر ‌ ‌ باتباع میکرد خود ناگزیر

بدانست بوبکر را امتیاز ‌ ‌ که پشت سر او گذارد نماز

وزانجا بقصر هو ز بهر افراز ‌ ‌ نماز و پس از مرگ بر من نماز

زائد ۱۲

قوله

ازین پس چو تشبیه این کار بد ‌ ‌ بنفس پیمبر نمودی ز خود

جواب

همانوقت تشبیه گردد درست ‌ ‌ که ثابت بود حق بوبکر چیست

ولی پیشتر زین گذشته نکو ‌ ‌ که زنهار ثابت نشد حق او

قوله

ازین بعد از روی نصب قوی ‌ ‌ چو تشبیه آن جمع ای دهلوی

بدادی بیک ناسزا کافرے ‌ ‌ که بود ابن اخطل همان شاعری

که از خوف پیغمبر دوجهان ‌ ‌ دم فتح گشته به کعبه نهان

بکفر بود در حق آن روسیاه ‌ ‌ که بکشید آنجا نیابد پناه

چو این قسم مردود پروردگار ‌ ‌ نیابند در کعبه هم زینهار

پناه ۱۲

پناهے کجا بهر چون این همه ‌ ‌ بود گرچه آن خانهٔ فاطمه

جواب

دریغا ازین نصب وزین قول تو ‌ ‌ چه در باختی دین و هم آبرو

که چون ابن اخطل صحابه کبار ‌ ‌ بباشند مردود پروردگار

که سرکرده شان بود مرتضیٰ ؑ چو عباس و همچون زبیرت لبا

تو در حفظ عرض عمر آشکار نمودے پے دین خود را نثار

چو نسبت شه مومنان کرده نهان نصب خود را عیان کرده

قوله

چو گفتی که آن دولت خاص دین که بس منتظم بود و هم اولین

در آن بر همے کردن مفسدان بود موجب قتل شان بیگمان

بیچه وجه تهدید شان بر ملا نه باشد باحراق خانه روا

که در حفظ همچون امور عظام نگردد بجز وی امور اهتمام

بگوییم که آن نصب پیشین تو پی مغفرت بود و بس ای ستو

دگر مرتضیٰ ؑ را بیک نصب نیز خودت واجب القتل گفتی عزیز

چنین حکم و فتوے چو پرداختی تو با ابن ملجمؑ چه در ساختی

جواب اول

جواب تو باشد بچندین وجوه که باشند اندر متانت چو کوه

یکے آنکه گفتی عجب ماجرا که آن فلته کار ابوبکر را

خلافت بگوئی و با انتظام نمودی کنون راست گوئی تمام

چو در باب بوبکر رائے عمر شده بعد آن رائے جمع دگر

همین نهج در باب شیر و دود دگر رائے اعیان اصحاب بود

که بودند آن جمع از اهل حل چو سعد عباده رئیس اجل

بنی هاشم و خیلے انصار هم چو طلحه زبیر و دگر بوذر هم

چو عمار و سلمان و مقداد ما ابیؓ و دگر خالد با صفا

عتیق تو آندم خلیفه نبود حصول خلافت مگر ہے نمود

خلافت بیک کس نکرده قرار / که بودند مردم بیک اضطرار

در آندم نه اجماع کامل شده / بوبکر چون امر حاصل شده

نبوده در آنوقت میر امم / نه هرگز خلافت شده منتظم

همانوقت اجماع گشتی حصول / که کردندش اورا بزرگان قبول

پس آنوقت شور او هنگام غور / چگونه روا شد چنین ظلم و جور

چگونه شدند آن بزرگان دین / پر از فتنه و مفسدان بالیقین

زمام خلافت شده بجر و بر / نداده بدست عتیق و عمر

که هر چه کنند این دو کس انتظام / نگیرند آنرا خواص و عوام

ندانی که خصمت چو توبی نهفت / در اینجا تو اندر همین نهج گفت

که آنانکه کردند کنگاشها / که نرسد خلافت بآن مرتضا

ابوبکر خود را خلیفه کنند / امیر کرار بر هم زنند

سزاوار باشند از حد فزون / بآن شبهاییکه گفتی کنون

جواب دوم

دوم در حق آن همه صاحبان / بباب مطاعن بگفتی چنان

کز آیات قرآن بر آید ضرور / نسازند دانسته جرم و قصور

پس آنوقت احراق از آن صاحبان / چه صادر شده فسق و عصیان عیان

که گشتند لائق بپے سوختن / همان جمع ممدوح و آن پاک تن

نکردو چو دانسته عصیان روا / چرا گشت تخویف اوشان روا

جواب سوم

سوم گفته خود بما ای بصیر / تو اندر جواب حدیث غدیر

که در ما جرای یمن اسلمی / چو شکوه بکرد از علی با نبی

جواب چهارم

پس آن شکوه اش را رسول زمان — بفرمود بغض است شر مؤمنان

پس این جمله تذلیل نزد نبی — بالاولی باشند بغض علی

دگر یاد کن نقل آن ترمذی — که باشد دلیلے شما یک علی

کسے کو احادیث و تاریخ دین — تفحص نموده بسیار یقین

که حقدار را حق گرفته باز — نمودند از آن دم در فتنه باز

چو حقدار حق را نموده طلب — بگویند بدنیتیش اے عجب

نداده بحقدار حقش چرا — که هرگز نرفتی چنین ماجرا

بلے بود حقدار شیر ودود — که ذی رحم را ایذا ولے نمود

مقرب ترین بود او با رسول — بخویشی و در مرتبه از فحول

همین ست آن حجت و حق بیان — که کرده عمر خود بر انصاریان

هم او بود عالم ترین فحول — چنین کس سزد بس وصی رسول

بحق ابوبکر خود آن عمر — نمیداشت یک حجت سست تر

گر این قسم تهدید با خود شدے — نمودی عمر بهر حق علی

چه بوده در آن هرج و جرم خدا — که خود مستحق بود آن مرتضی

چو کرده علی دعوی پرفساد — نبی چون به تقلید او حکم داد

به نصب ابوبکر تو آن عمر — نه مامور بوده ز خیر البشر

مگر بود مامور بهر ولا — که دارد بدل حب آن مرتضی

بود شرط حب و ولا اتباع — ببین باز قرآن چو داری نزاع

گرفتندی او را چو سالار دین — بحکم نبی و ز رائے متین

پیسر شدے اتباعِ ثقل   دگر ہم بحکم تولّا عمل
نے آمد از کس درین کائنات   تخلف ز کشتی دین و نجات
نگشتی اذیت بذات بتولؑ   دگر از وصایائے ہادی عدول
نہ در شرع و دین آدمی اختلاف   ز بدعات و احداث پر اعتساف
نمودند این جملہ جزوی امور   کہ بودند ارکان ایمان ضرور
کہ فرمودہ بود آن ہمہ را نبیؐ   کہ بغض علیؑ یک نفاق جلی

قوله

چو گفتے کہ تخویف فاروق با   بود کمتر از فعل آن مرتضاؑ
چہ آنانکہ بر شاہ برخاستند   امیر لشیش برہم زدن خواستند
ہمان جبر کہ را کرد قتل و تباہ   نہ پاس ہمان عائشہ کرد شاہ
بگوییم کہ اے سنی پر مرا   چہ نسبت باین قصہ آن ماجرا
چہ اہل جمل باشہ مومنان   بکردند بیعت بہ یثرب عیان
پذیرا نمودند شہ را امام   بر اوشان شدہ بود حجت تمام
پس از بعد بیعت ز بس بغض و کین   بغاوت نمودند از شاہ دین
ببصرہ نمودہ خزینہ تباہ   بکشتند بی جرم اتباع شاہ
ولیکن ہمان شاہ شیر خدا   نہ بیعت ببوبکر تو کردہ بود
پس از جبر بیعت بر آن حق امام   چگونہ روا گشت اکراہ تام
بچہ جرم کردی روا ای جہول   تو ایذائے زہراؑ و نفس رسولؐ
بر آن عائشہ ہر چہ ذلت رسید   ز دست خودش آن ہمہ ابدید
پس از جنگ او را امام انام   بہ یثرب رسانید با احترام

هبۂ فدک

بیارستی آورد یک ذلتش ・ که بر عائشہ رفت از حضرتش

ازین پس تعدیٔ دیگر ببین ・ که ناید چنین کار از اهل دین

فدک را گرفته عتیق از بتول ・ که بخشیده بودش همانا رسولؐ

وآتِ[سله] سند بر هبه بود هم ・ که کردش عطا ایزد باکرم

بنالید هر چند دخت رسولؐ ・ بسا پیش بوبکر زار و ملول

نه دعوائی او راست پنداشته ・ شهود هبه زو طلب داشته

پس آن حیدرؑ پاک از هر خطا ・ که حق مثل طالش نشد زو جدا

دگر ام ایمن بآن شاه دین ・ که بوده مبشّر بخلد برین

نمودند تصدیق قول بتولؑ ・ ولے کرد بوبکر از حق عدول

قوله چو گفتی درینجا توای بی خبر ・ که دعوی هبه استشهادست و گر

در اسفار ما نیست اثری از آن ・ بود افترائی همان شیعیان

جواب بگوییم که دعوائے حق از بتولؑ ・ همانا بیارند خیلے فحول

چنانچه چنین دعویش در فتوح ・ بیاورد بلاذری باوضوح

روایت نموده بچندین طریق[۱۲] ・ یکے از صحابے جو نه شفیق

هم از امِّ هانیے والا مقام ・ هم از جعفر صادقؑ خوش امام

از آن بعد بلاذرے خبیر ・ بیاورد فرمان صاحب سریر

که مامون عباسے حکمران ・ شنیم را فرستاد فرمان چنان

که دانم چنین کان رسولؐ ودود ・ فدک فاطمہؑ را هبه کرده بود

هم این است مشهور و معروف صاف ・ هم از آل او کس نکرد اختلاف

[سله] وآت ... [illegible]

هم آن فاطمہؑ دعویش می‌نبود — همانا کہ دعوا اش تا مرگ بود
ازین رہ بدیدم بعقل و شعور — کنم زدّ آن وارثان را ضرور
بباید کہ واپس کنی ای عزیز — فدک را باولاد او باتمیز
هم این واپسی را چو امر اہم — بدفتر کنی باز ثبت و رقم
علاوہ برین حافظ با نشان — باسناد آرند دیگر مہان
از ایشان ست یک جوہری نکو — بن حزم و ہم ابن سمّان جنو
دگر مجد و سمہودی بی دغل — دگر فخر رازی و صاحب ملل
چو قاضی و صاحب مواقف دگر — چو طبری و یاقوت و ابن حجر
عبد الجبار صاحب مغنی ۱۲
چہ روضے و وصّابے مہترین — چو آن پارسا و چہ ملّا معین
براہین و مقصد ببین خوبتر — دگر روضہ و ہم حبیب السیر
ز جملہ تفاسیر خود چون کبیر — ہمہ دیدی ای کاش خود ناگزیر
خلاصہ کہ ہر جا ای ذی شعور — عجب آید از جہل تو پر ضرور
هم اصل ہمہ را ز خیر البشرؐ — بیارند چون بوسعید و عمر
از آن بوسعید خبیر نکو — بیارند بس پیشوایان تو
چو بزّار و ابن ابی حاتمت — دگر ابن نجّار و ہم حاکمت
چو آن موصلی امام شما — چو آن ابن مردویہ رہنما
بیابی گر اسفار این عالمان — چو کنز خود و دُرِّ منثور خوان
بیارند نقل عمر را ابا — بن سعد و ہم واقدی شما
بیاری گر از نصب ای اہل پیش — خلاف ہمہ نقل مقطوع خویش

قوله

پس آن نقل واهی و نامعتمد — که باشد زیک تابعی بی سند
نگردد معارض گهی در خیال — باقوال اصحاب و با قول آل
چو گفتی که از گفتهٔ شیعیان — نمودیم تسلیم لیکن عیان
که هرگز فدک در حیات رسولؐ — نبوده در قبض و ملک بتولؑ
هبه چون نه بی قبض گردد تمام — ازین وجه بوبکر والا مقام
بفرمود حکم شریعت بیان — نبود احتیاج شهادت در آن
پس این نیست ردّ شهادت ضرور — بود حکم ناکردن ای ذوالشعور
که هرگز گواهی یک مرد و زن — نه در شرع جائز بود بی سخن

جواب اول

بگوییم که دعوای آن سیدهؑ — در اخبار اسلاف تو آمده
پس اقوال اسلاف خود را پذیر — نه از گفتهٔ شیعیان ای خبیر

جواب دوم

دوم خود غلط هست بی ریب و شک — که در دست زهرا نبوده فدک
فدک بود در دست زهرا ضرور — چه ثابت هبه نیز دعوی ضرور
هبه چون نه بی قبض گردد تمام — ازین وجه هم قبض ثابت مدام
چه بی قبض دعوی جناب بتولؑ — نمیکرد هرگز گهی ای عجول
نمیداد هرگز گواهی امیرؑ — چه بی قبض بود هبه ناگزیر
همین طور بی قبض وهم بی سبب — نکردی ابوبکر شاه طلب
همی گفت بوبکر با آن بتولؑ — که این دعوی تو نباشد قبول
اگر آن قبض ثابت شود بالیقین

جواب سوم

سوم اینکه نقل نمبری مبین
در آن انتزاع است منقول صاف — نکرده کسی اندر آن اختلاف

جواب چهارم

نبوده اگر قبض پس بی نزاع — نه زنهار واقع شود انتزاع
وگر آنکه نهج البلاغه ببین — که حیدر بفرموده همچون حزین
که در دستِ ما یک فدک بود و بس — بر آن نیز کردند حرص و هوس
ازین حرف پُر درد حق رو متاب — که مقبول اسلاف تست آن کتاب

جواب اول

قوله چو گفتی و کردی تو یک مشغله — که بوبکر کرده بیان مسئله
بگوییم که گر گفت او مسئله — بینداخت خود را بیک تهلکه
چه فرموده بود آن رسولِ انام — بیاران بتاکید و با اهتمام
که لابد شما را بهر دو ثقل — تمسک بباید بهر یک عمل
تقدم از ایشان نباشد گہے — چه آن سعی سوی هلاکت رہے
نباشید از بهر شان رهنما — که هستند داناترین از شما
بگو بهر تعمیل این حکمِ حق — نه بگرفت از مرتضائی چون سبق

جواب دوم

تمسک نکرده چرا با ثقل — تقدم نموده چرا با جیل
دوم بعد این نقلهای نکو — ز تاریخ و سیرت خدا را بگو
که بوبکر را بود آن حوصله — که تعلیم عترت کند مسئله
چه در امر دینے فرومانده بیش — بحیدر رسے التجا برد پیش
که آن حیدر اقضای اصحاب بود — بشهر علوم نبی باب بود
عجب هر که اقضای یاران بود — ز حکم همه نیز نادان بود
تو دانی نکو کان وصےِ رسول — بهر حال بوده شریکِ بتول
قوله چه گفتی که از قلت آن شهود — درین حکم بوبکر مجبور بود

بگویم بچندین وجوه و شهود | نه زنهار بوبکر مجبور بود

وجه اول

یکی آنکه بوبکر را خود نبی | همانا نکرده خلیفه وصی
هم آن سیده هم وصیّ رسول | امارت نکردند اورا قبول
برِ او بود زاسم دعوی فاطمهٔ | چه خود او گرفته حقوقش همه
در آن امر بوبکر را اے رشید | چگونه حق حکم دادن رسید
بر او بود لازم که آن با حشم | همی کرد دیگرکسان را حکم

وجه دوم

دوم بود کامل نصاب شهود | که مرد دوم با علیؑ نیز بود
درین مرد دیگر گرت شک رود | ز تفسیر رازی که دفعش شود (زائد ۱۲)

وجه سوم

سوم آنکه در شرع خیر الامم | کفایت کند شاهدے با قسم
همین مسلک وراے بوبکر بود | ببین کنز و تلویح را در شهود
چه بوده نصاب شهادات کم | چرا سیده را نداده قسم
قضایا پنهان فصل شد بارها | که در دین معطل شود کارها

وجه چهارم

تو گر خود بخارے ببین و سنن | اگر زین ببین نداری درین حق سخن
که هرگاه صدق گواه متین | بیابند خود حاکمان بالیقین
نمایند حکمے بر آن یک گواه | بهر امر مرجوع بے اشتباه
کتاب سنن را ببین اے عزیز | اگر راستبازی و داری تمیز
که در باب اسپ رسول اجل | نموده بقول خزیمه عمل
ابوبکر خود کرد دعوی قبول | ز جابر هم از مازنی بے نکول
همین هیچ دعواے دخت رسول | نمودی بآن شاهدان خود قبول

تو دانی که صدیقهٔ دو جهان — نه دعواش کذبے بود بیگمان
و درین باب گر صدق دخت نبیؐ — نه نزد ابوبکر بوده جلی
بآن مرتضیؑ ام ایمن دگر — شهادت بداد ندهم بے خطر
که هر دو مبشر بجنت بدند — خبردار قرآن و سنت بدند
خصوصاً که محفوظ و دانا علیؑ — که پیوسته حق بود با آن ولے
گواہے او کرد ایزد قبول — ز یتلوه شاهد منه باشے عقول
بهرحال و هرگونه اے بامود — نه زنهار بوبکر مجبور بود
مگر آنکه بوده خراج حجاز — بقلت در آنوقت اے سرفراز
خراج فدک در شمار و عداد — بمسکوک هندی زیک لک زیاد
چو طائف در آن قریه ها در جهان — بسا نخل و هم چشمه دلنواز
چنان بود خرمای آن خوشگوار — که هر کس همی بودش امیدوار

قوله

چو گفتی که در عهد خود مرتضیؑ — فدک را نه واپس گرفته چرا

جواب اول

بگوییم که هرگاه ثابت شده — ز اسفار تو دعوی سیدهؑ
گواہے امیر عربؑ شد عیان — همی پرسمت از فدک همچنان
که آنرا بعهدش امیر عربؑ — چو نگرفت باید که گوئی سبب
چو نزد تو هم بود حیدرؑ نکو — گواہے باطل نیاید ازو
نخستین ازین هرچه گوئی صواب — همانست از جانب من جواب

جواب دوم

دوم گوییمت پاسخ نغز و چست — چو سیرت بخواندی بگوئی درست
تو دانے که دائم جناب امیرؑ — همیداشت حسّاد و اعدا کثیر

دگر طامعان زر و سیم را نمیداد اموال و جاگیرہا

ز ابنای دنیا در آن عہد ہم سپہ بود شاکی امیر اُمم

فدک را بعجلت چو نگرفت امام در آن مرتکز بود امن انام

کہ میگفت در حق او ہر حسود کہ بر مال مردم تصرف نمود

چہ شیخین آنرا بیک اہتمام زخود کردہ بودند یک مال عام

چو نوبت بضبط فدک میرسید دگر فتنۂ تازہ سر میکشید

چو آن عائشہ زان سبب برملا نگرمے نمودند فتنہ بپا

نہ حاصل شدہ اقتدارش چنان کہ ہنگام فتنہ پُر از شر زبان

ہمہ چیز بر جاے خود برنہد تغیر بہر کار شیخان دہد

ندانے کہ در عہد خود مرتضا بیا خواست دفع تراویح را

نمودند عمر پہ شور و فغان نہ زنہار ممکن شدہ دفع آن

بر استحال آن مردمانرا گذاشت کہ از فتنۂ ناکسان خوف داشت

فرامش مکن وقت قتل عمر بحیدر بگفتند کاے نامور

بقرآن و بر سنت آن رسولؐ بہر سیرت ہر دو شیخ عقول

اگر مے نمائی عمل باشعور امارت بیابے کنون بالضرور

پس آن شہ مقید بامکان نمود امارت ندادند اورا حسود

چو این حال بُد وقت قتل عمر اگر بعد عثمان بگشتہ ستبر

کہ آن عہد را اہل تاریخ فن بگویند وقت فساد و فتن

ز اصحاب ہر سرکش و پرہنر نمودہ ہواے امارت بسر

زآغاز عہدش حریصان خام — بکردند شورش بپا بر امامؑ
زیکسو ہمہ ناکثان حجاز — در فتنہ و جنگ کردند باز
زیکسو ہمہ قاسطانش زشام — کشیدند لشکر بجنگ امام
زیکسو ہمہ مارقان شریر — بدل مستعد بہر جنگ امیرؑ
ہمہ بہر جنگش بپا خاستند — کہ شاہیش برہم زدن خواستند
بسا لشکرش پر ریا و دغا — نبوده درون طبائع وفا
تو حال خوارج دمے بنگری — کہ بودند یک لشکر حیدریؑ
چو نزدیک ہر شیخ آن ناکسان — رسیده زر نقد رشوت نہان
بیک حیلہ پیچ در عین جنگ — بر آقائے خود کار کردند تنگ
قیام مدینہ نگشتہ نصیب — ازین فتنہ ہا از وطن شد غریب
از آن باغیان مسلمان بنام — نہ آسودگی یافت گاہے امامؑ
ہمہ مدت شاہیش پنج سال — کہ آن ہم بسر شد بجنگ و قتال
ہمانوقت ہنگام تالیف بود — چنانچہ رسول خداؐ اے نمود
چو شاہان نبودش ہمہ اقتدار — کہ ہر چہ بخواہد کند آشکار
ندانی کہ شخصے چو پر سیده بود — بباب فدک از وصیّ ودود
ہمین وجہ بوده کہ با او امام — بگفتہ جوابش باجمال تام
کہ در اخذ حق گر کسے صلح جو — ورنگے کند نیست عیبے براو
سبلے اخذ چیزیکہ حقش نبود — بود عیب فاحش گر آنرا ربود
عیان ست ازین کان وصی در نہفت — فدک را بسائل حق خویش گفت

بطور کنایہ بابلغ بیان — بفرمود طعنے بر آن حاکمان
ہم از لفظ تاخیر واضح چنان — کہ از بہر اخذ فدک آن زمان
ہمیکرد یک انتظار آن امیر — کہ ہرگاہ این فتنہ ہائی کثیر
فروخوابد واقتدارش شود — ہمانا فدک را کند مسترد
درین مصلحت نیز دخت وپسر — نمودند خوش اقتدائے پدر
ہمین مصلحت را تو ای راست جو — تقیہ بگو توریہ خود بگو

قوله

ولیکن چو گفتے کہ ہرگہ امام — خروجے کند بہر جنگ عوام
ہماندم تقیہ بود ناروا — چنانچہ نکردہ شہ کربلا
ازین وجہ در عہد خاص امام — تقیہ بباب فدک بد حرام
پس این ہر دو قول تو از شیعیان[1] — عجب افترائے وکذب عیان

جواب اول

نگفتہ کس از اہل حق زینہار — اگر راست گوئی ثبوتش بیار
نہ بینی کہ در عہد خود ہم رسولؐ — تقیہ ہمین طور کرد از فحول
چگونہ نباشد روا این چنین — تو حال حدیبیہ را خود ببین
کہ پیغمبرؐ کردگار ودود — چہ صلحے ز روئے تقیہ نمود
ندیدہ زحج خدا جز مناص — نہ بوجندلے را نمودہ خلاص
ہم از خوف یک ارتداد فحول — نہ ترمیم کعبہ نمودہ رسولؐ

جواب دوم

دوم سید ما شہید جفا — تقیہ نمودہ است در کربلا
کہ ناچار بر بیعت اقرار کرد — ولے والئ کوفہ انکار کرد
نکردی درین باب اے بیخبر — بتاریخ ہمچون سیوطی نظر

[1] قول اول اینست کہ ہرگاہ امام خروج فرماید وبجنگ وقتال مشغول شود اورا تقیہ حرام میگردد چنانچہ مذہب جمیع امامیہ است وقول دوم اینست کہ حضرت امام حسینؑ تقیہ نہ فرمود پس قول اول کذب محض وافترای صرف ست وہمچنین قول دوم نیز ۱۲

ندیدی هم اسفار مای متین　　چو ارشاد و تنزیه ما را ببین

جواب سوم

سوم گفتی از حال عثمان خبر　　که کشته شد کس را چو پور عمر
زخوف قبائل نکرد او قصاص　　ندیده جز اغماض عثمان خلاص
در انفاذ حد خوف فتنه نمود　　بگو گر تقیه نبود این چه بود
مگر باشد این خوف پور عمر　　پدر کشته دیروز فردا پسر

جواب چهارم

وگر خود بگوئی که آن مرتضا (قول عثمان ۱۲)　　بنا بر مصالح که کرد اقتضا (عمر ۱۲)
ز اعدای عثمان بناچارگی　　نکرده تعرض بیکبارگی
هم از قتل عثمان بداده جواب　　بیک سائلی آن ولایت مآب
که قتلش خدا کرد و بودم باو　　بگفتی که این توریه بد نکو
تقیه روا می کنی جابجا　　بهر جا که بر آیدت مدعا
خصوصاً بحق جناب امیر　　بعهد امیرتی او ناگزیر
پذیرا نداری مگر در فدک　　در آن میروی از غرض راه تنگ
نه این امر باشد چه ترک قصاص　　که عثمان تو زان بجسته خلاص
امیر عمر بود عذر تر (اندابن عمر ۱۲)　　ز عثمان که گفتی تو خود بیشتر
تقیه همین بد ز شاه کریم　　که از فتنهٔ نفس بود و بیم
ولی زین تقیه که آمد بکار　　نباشد گهی لازم و آشکار
که بر فعل شیخین آن پیشوا　　عمل کرد و ننمود آن را روا
چه فرقیست زان هر دو با حیدرم　　که او ارث دار فدک بود هم
رسد بهر مالک در اموال خود　　تصرف بهر گونه از نیک و بد

جواب پنجم

دگر اینکه بعد از همه این و آن — بگویم بتو مثل صاحبدلان
که ای کاش بوبکر یا عمر — بر الطاف هادی نموده نظر
بدادی فدک را بدلبند او — براه تکرم ز خلق نکو
گر آن گشته بد مال اسلامیان — اجازت گرفتی هم از این و آن
چنانچه به بدر آن رسول ودود — بر احوال زینب ترحم نمود
بداده عمر بعد صلح امیر — ز ملک مدینه باو ناگزیر
همان طور گر خود بدادی عتیق — فدک فاطمه را بطور شفیق
نمیگشت عودش در آن خاندان — که حکمش تبدل شدی بیگمان
چنانچه بازواج هم آن عتیق — همیداد زان صدقه مثل شفیق
اگر بود چونتی پس آن عائشه — بخوردند آنرا چگونه همه
چه لابد ابوبکر مثل رسول — بازواج داده از آن ای عقول
دگر جا بجا گفته آشکار — که دارد خلیفه همه اختیار
دگر هر کسی را ز امتاع و زر — که داده به جابر ز زر بیشتر

چرا نداد میراث رسول حق بتول

چه شمشیر و بغله ز مال نبی — نه بگرفت آندم ز دست علی
همین گونه میراث حق بتول — نه بوبکر دادش ز ملک رسول
بگفتا هماندم که قول نبی است — که در مال ما انبیا ارث نیست
هر آنچه گذاریم صدقه است آن — دگر کرد بوبکر این هم بیان
که جز این نباید نباشد پسند — که آل محمد از آن برخورند
بدین ملک و مال رسول اجل — همان میکنم آنچه کرد او عمل

وجه اول

مگر بود این قول تنهاش صاف — بچندین وجوه ست یقینے گزاف

یکے آنکه باشد مخالف تمام — ز یوصیکم الله ارشاد عام

درین عام حکم و عموم خطاب — همانا ست داخل رسالتمآب

پس آن قول تنها ابوبکر را — که بوده خلاف کتاب خدا

نبوده دگر راویش بالیقین — چگونه قبولش کنند اهل دین

خصوصًا در آنهم ز حرصے که بود — خوشا متهم بود با جلب سود

وجه دوم

دوم نفی توریث پیغمبران — تخالف ز قرآن بدارد عیان

چه داده خبر در کلامش خدا — ز توریث داؤد و از زکریا

چنانچه همین احتجاج قوی — بیاورده هم واقدی متقی

که برخواند آیات را مرتضا — بتوریث داؤد و هم زکریا

بگفتا ابوبکر کاے بوالحسن — تو میدانی این کار را همچو من

بفرمود حیدر که وحی خدا — چنین ست ناطق بکن ابتدا

پس او از نصوص کلام خدا — تخالف نموده درین ماجرا

وجه سوم

سوم میشود ممتنع اے عزیز — هم از روی قرآن هم از عقل نیز

که در باب میراث خیر البشر — نه هرگز دهد وارثان را خبر

باوشان نفرمود خود ای عجب — که هرگز مدارید آنرا طلب

چه این مال من صدقه باشد مدام — برائے شما صدقه باشد حرام

بحکم و انذر بشیر و نذیر — بخویشان بگفتے چنین ناگزیر

ولیکن باوشان نگفته نبی — بیاورده هم اینچنین متقی

وجہ چہارم

که فرمود بوبکر را خود بتول — که گفته تو بس نه بابا رسول

عجب تر که هم با وصے اجل — که بوده در علم و هم یک نقل

همه حال آئنده گفته رسول — نموده ازین حال خانه نکول

چهارم بباشد وصیت ضرور — که سازد دم مرگ هر ذی شعور

بکن ترمذے و سنن را نظر — چه تاکید آن کرد خیر البشر

که گر مردمان و زنان شصت سال — نمایند خوش طاعت ذی الجلال

نمایند ترک وصیت مگر — روند آنهمه سوے نار سقر

پس از بهر اموال خود آنجناب — که گردید حکمش خلاف کتاب

نه زنهار فرمود با وارثان — چرا کرد ترک وصیت در آن

بفرمود تاکید آن بر فحول — بجه وجه خود ترک کرده رسول

ز خویشان در اخفاش وجهی چه بود — ببوبکر تنها بگفتن چه سود

هم از ترک آن نزد اهل نظر — چه باشد ازین بدترین یک ضرر

که با اهلبیت و خلیفه عیان — بیاید بسے رنجشے درمیان

بود عقل شاهد که آن شاه داد — بخویشان نهاده بناے فساد

بودند واقف از آن چون بتول — زنان پیمبر نه عم رسول

چه کردند ازواج و عم هم طلب — ز بوبکر میراث شاه عرب

مثال پدر عائشه هم بیان — نموده و زینجاست صنعش عیان

کسے گر بدعواے ازواج و عم — کند شک صحیحین بنید بهم

بجز اهل سنت کسی با خرد — نه این بدگمان بر سنیے میبرد

کہ پیغمبرؐ این حکم را در نہفت — بہوبکر گفت و بجز ایشان نگفت

برمرد دانشور نکتہ رس — ہمین بہر تکذیب بوبکر بس

چو این منع میراث خیر الاممؐ — بحق بتولؑ حزین شد ستم

بناکام آن سیدہ بافغان — بمسجد درآمد بجمع زنان

کشیدند آنجا حجابے فحول — نشستہ پس پردہ دخت رسولؐ

ز درد و فغان ہمان خستہ جان — خروشے برآمد ز شنوندگان

گہرہائے حمد و ثنا برفشاند — عجب خطبۂ دردانگیز خواند

پس از حمد و نعت رسولؐ خدا — بفرمود با ہر گروہے جدا

کہ اے مردم آقا و مولائے تان — نشد چند روزیکہ رفت از جہان

کہ دنیا بسوئے شمار و نمود — بر آن دل نہادید از بہر سود

شمارا کتاب خدا ہست پیش — نہ میراث یابم من از باب خویش

بفرمود با حزن و غم بر ملا — کہ کردید [پ ۱۲] تقلید شیطان شما

کتاب خدا و طریق رسولؐ — پس پشت انداختید ای فحول

نمودید خاموش انوار دین — گذشتید از احکام شرع مبین

ہمین نوع صدیقۂ دو جہان — بسے زجر شان کرد زاری کنان

بروح ابوبکر ای حق نیوش — از آن خطبہ بنگر تو درد و خروش

کہ آوردہ اش جوہری بالتمام — دگر اسعد حنبلی ہمام

ہمین طور از نسبے نیک مرد — چو سبط بن جوزیت نقل کرد

چو جار اللہ و مثل ابن الاثیر — نمایند ذکرش دگر ناگزیر

زمخشری ۱۲

ہم ابن قتیبہ کند ذکر آن — چو خواہے کتاب لآلے بخوان

(تصنیف سیوطی ۱۲)

ازین منع حق بضعۂ مصطفا[۱] — غضبناک شد بر عتیق سفا

نہ حرفی زدہ با ابو بکر باز — پس از مرگ ممنوع کرد از نماز

ز اصحاب تطہیر باشد محال — کہ رنجند بے وجہ تا دیر سال

غضبناک بضعۂ مصطفا[۲] — غضبناک وقہر رب العلا

درین رنجش و منع شکے مدار — کہ ہست از صحیحین تو آشکار

قوله

چو در وجہ اول کہ گفتم عزیز — نمودی تو سہ عذر چرا از ستیز

یکے آنکہ این نقل رابی نہفت — نہ تنہا ابو بکر آورد و گفت

از و بعد ہم مردم دیگران — چو حیدر[۳] نمودند تصدیق آن

دوم آنکہ ہر کس کہ با عقل و ہوش — حدیثے کند از پیمبر[۴] بگوش

براو ہست واجب عمل بر سماع — نہ حاجت بہ تحقیق و نے باتباع

سوم بعد ازین عذر داری کہ نقل — مخالف ز آیہ نباشد بعقل

مبین بود از برائے خطاب — نباشد مخصص چہ پرسے جواب

بگویم کہ عذر نخستین تو — کہ دارے درین وجہ امی راستگو

بود ہر این عذر چندین جواب — کہ ہر یک درخشانست چون آفتاب

نخست آنکہ این نقل حیرت فزا — کہ گوئی تو یک ناقلش مرتضا[۴]

درین مندرج اینکہ آن حیدر[۴] م — درین باب میراث شاہ امم

بقول عمر ہر دو شیخین را — می انگاشت کاذب خیانت گرا

چنین لفظہا از نصب آمد — چرا خود فرو بردہ در شکم

ذکر اعذار عامہ

عذر اول

عذر دوم

عذر سوم

جواب اول عذر اول

پس آن نقل بوبکر مرد اجل — مخالف باشد ز هر دو نقل

هر آنچه ازین هر دو باشد خلاف — پس آنست یک باطل پر گزاف

جواب دوم

دوم در بخاری ببین ای شفیق — که هنگام صلحے بحیدر عتیق

بگفته که بے شک مرا با شما — نزاعے بیامد درین ما لها

چو رفته نزاعی در آن ما لها — ازآن بعد تصدیق حیدر کجا

جواب سوم

سوم این خبر را چه عثمان پیر — می انگاشت قول بشیر و نذیر

پس آمدم که ازواج آن مصطفٰی — فرستاده بودند عثمان را

که از ملک و مال رسول زمان — ز بوبکر دارد طلب حق شان

پس اظهار این نقل چون درگذاشت — نه ازواج را از طلب باز داشت

درین هم نداری جدال و ستیز — بخارے خود را ببین ای عزیز

جواب چهارم

دگر اینکه اسلاف تو ای عقول — فقیهان نامے ز اهل اصول

چو غزالے و رازے پر هنر — عضد هم بخارے و ابن حجر

سیوطے و وصّابے و هم نظام — همین گونه عبد العلےٰ همام

بگویند با نازش و افتخار — بفضل عتیقے نموده شمار

که بر نقل یک راوے معتبر — عمل جائز ست و روا بے خطر

چه بر نقل بوبکر با فاطمه — عمل کرده اند آن صحابه همه

باحکام دین بود واقف سبے — ندانست این حکم جز او کسے

عجب آیدم هم درین ماجرا — که یک نقل تنهای بوبکر را

بگفتے که منقول چندین کسانست — مثال کلام خدائی چرانست

چنان ست این احتجاجم متین — که گفته بن بوالحدیدت چنین

که در عهد بوبکر و خیر النساء — کجا رفته بود این شهادت بسا

در آن عهد یک کس نگفت این خبر — از آنانکه گفتند پیش عمر

جواب نهم

دگر چند راوی که کردی شمار — همه راست بر زهرے تو مدار

بهر نقل باید طریقے جدا — پس این یک خبر هست کثرت کجا

دگر آن صحابه که کردے شمار — بجزم تقضّا ساقط الاعتبار

جواب هشتم

دگر بهر تکذیب قول عتیق — بس ست اعترافِ خودش ای شفیق

جواب هفتم

که او وقت دعوی حضورِ بتول — نموده است خود از پیش قبول

چنانچه اعتراف ابوبکر پیر — بیاورده احمد هم ابن جریر

چو ننمود خود وارثیش قبول — بچه وجه محروم گشته بتول

قوله

سیر حدیث کافی

ازین پس بتائید تسویل خویش — حدیثے ز کافی نمودی تو پیش

که بوالبختری ناقل مدعاست — که عالم بدین وارث انبیاست

که پیغمبران چون روند از جهان — بمیراث ندهند زر بیگمان

جز این نی که آن زمرهٔ انبیا — بدادند وارثش علم و هدا

جواب از حدیث کافی

بگوییم که ارث ست اینجا مجاز — چه نقل ست بر عالمان مدح و ناز

در ینجا نه ذکر فرائض بود — نه ذکر توارث تا شک رود

تو عنوان این نقل را هم نگر — که کشف حقیقت شود سربسر

ز عنوان سہے شد چنین احتمال — که عالم شود وارثے هم بحال

پس این شبهه را دفع کرده امام — بفرمود وجه وراثت تمام

که پیغمبران ارث با عالمان ندادند جز علم زر در جهان
پس از بعد لم یورث توهم ضمیر سپئے عالمان خود مقدر پذیر
چنانچه مقدر سے کنے خود بکد سپئے فعل مفعول لفظ احد
دگر در پس اور توهم ضمیر بر آور سپئے عالمان ای بصیر
قرینه سپئے هم درخشان بود که ما بعد تفسیر عنوان بود
نباشد سپئے عالمان گر ضمیر چه ربطی بعنوان شود ای بصیر
اگر از تکلف در آخر زخبط مقدر سے کنے جمله از بهر ربط
چرا این تکلف ز نصب و عناد چو شد بی تکلف حصول مراد
پس از نقل هرگز نیاید خیال که از بهر ورثه [له] زر و ارض و مال
بمیراث ندهند آن انبیا که دادند میراث از او شان بسا
بود حکم میراث اموال شان هر آنچه شده در شریعت بیان
درین نقل کافی که مزبور شد نه صدقه نه اولاد مذکور شد
پس آن نقل کافی ما دیدنی ست منافی ز نحن معاشر الله نیست
کجا اندرین نقل کافی بیان که صدقه است اموال پیغمبران
دوم وجه تسویل توطا هرا در آن نقل گردید یک انما
مگر ناقل انما سے فرے ابو البختری عامی و مفتری
بدیگر چنین نقل کافی ما نه منقول گردید این انما
ازین پس چه عذر دوم کرده عجب هفوه بر هفوه آورده
بگفتے که هر کس که با عقل و هوش قوله حدیثے کند از پیمبر بگوش

جواب وجه دوم حدیث کافی

له [illegible] ۱۲۰۵ [illegible]

براو هست واجب عمل بر سماع
نه حاجت بتحقیق و نے باشیاع

چو بوبکر خود این خبر را شنید
ضرورت بپرسش ز دیگر ندید

بدارم ازین وسوسه دو جواب
که هر یک درخشان ست چون آفتاب

جواب اول عذر دوم

یکے آنکه بوبکر کردش سماع
ولیکن سماعش بوقت نزاع

پئے خصم بے شاه ای ذیشعور
نه الزام و حجت شود پر ضرور

پس او یک گواه سماع خبر
نیارست آورد با کرّ و فر

ندانے که بوبکر را خود نبے
نکرده خلیفه نکردش وصے

نه در مال خود آن رسولؐ ودود
ابوبکر را تولیت داده بود

پس او از چه باعث بر املاک شاه
تسلط نموده بغصب و گناه

همانا درین ماجرا آن عتیق
بود فاطمهؑ را مخالف فریق

بباب فدک او پذیرا نکرد
یکے قول زهراؑئے پر رنج و درد

پس از بهر اسقاط ارث بتولؑ
چرا قول تنهاش گردد قبول

جواب دوم عذر دوم

دوم آنکه گر نزد تو بے گمان
بشوکت شده بر همه حکمران

درین حال حکام را ای پریش
عمل ناروا هست بر علم خویش

خصوصًا چو قبل از حکومت بود
هم از بهر شان خوف تهمت بود

بود مسلک بوحنیفه همین
ازین پس بخاری و شرحش ببین

ورنجیبا ابوبکر را با نمود
موانع چنین نیز موجود بود

پیمبرؐ ز اعرابے اشتر خرید
کز آن پس چو انکار کرد آن عنید

خودش بود حاکم رسولؐ اجل
بر آن علم خود او نکرده عمل

پس این جمله اقوال لازم نمود — که میداد بر آن خبر دو شهود

ازین پس درین وجه اول عزیز — **قوله** چو عذر سوم کرده چون ستیز

بگفتی که بوبکر گفت انچه نقل — مخالف ز آیه نباشد بعقل

جواب

مبیّن بود نقل بهر خطاب — نباشد مخصّص چو پرسے جواب

بگویم که از زجر و تنبیه ما — نمودے ز تخصیص اکنون ابا

ولیکن که جمهور سنی کسان — نمودند تخصیص اینجا بیان

چو گفتی تو از طبع رشید و یافت — **قوله** که این آیه بسیار تخصیص یافت

جواب اول

یکے ہست تخصیص آن ای نبیل — ز کفر و ز رق باشد یقینے دلیل

اگر بودن صدقه مال نبیؐ — نباشد یقینے دلیل جلے

جواب دوم

دوم بضعه پاک دخت رسول — نفر مود تخصیص اینجا قبول

چنانچه که رازی ہمین بی نهفت — بتفسیر یوصیکم الله گفت

جواب سوم

سوم از چنین نقل واہم از عزیم — نه تخصیص باید کتاب کریم

نمودند حنفیه ہم شرط تام — که باشد مخصص مقارن بعام

جواب چہارم

اگر قول بوبکر بوده اخیر — ہمین مثل توضیح خود ای بصیر

دگر اینکه ہر گاه کرده نزول — ہمین آیه پیش مردم رسول

بخواند و نه تخصیص کرده بیان — که صدقه است اموال پیغمبران

دگر بار فرمود یک حکم عام — ہمانا پیمبر علیه السلام

که ہر کس که میرد گذارد ز مال — پس آنست از بہر اہل و عیال

تو دانی که در لفظ شرط و جزا — بود حرف من عام ای باحیا

جواب اول

پس این حکم عام رسول امم | کند نسخ تبیین و تخصیص هم

چو گفتے دگر در دوم وجه ما | پئے ارث داؤدؑ و هم زکریاؑ

که میراث مالے نباشد مراد | بود وارث علم و نبوت مفاد

بگویم که اے پر تعصب عزیز | چرا از یرث انبیا هم گریز

درینجا ز قول حق بو تراب | که آورده اش واقدی رو متاب

ازین پس بخاری ببین ای بصیر | که خود عائشه هم عمر ناگزیر

نمودند زین لفظ باطل ابا | که صدقه است مال همه انبیاؑ

بگفتند هردو که آن شاه دادؑ | گرفته درین نقل خود را مراد

پس از قول این هردو تا ذیشعور | بود قول بوبکر باطل ضرور

جواب دوم

دوم گر ز پاس آبروئے عتیق | کنے باطل این قول هردو شفیق

بگویم لغات و تفاسیر خوان | مده دخل نصب خود اندر آن

که باشد وراثت حقیقت بمال | مجاز است از بهر علم و خصال

بگیر اصل معنے و بیجد مناز | حقیقت مقدم بود بر مجاز

مجاز ار بگیرے بمعنے آن | پئے آن بباید قرینه عیان

ولیکن درینجا قرینه ضرور | نباشد پئے علم اے ذیشعور

بناچار از نقل کافی ما | زدی راه حق اے سراپا مرا

تو دانے که آن حجت عالمانست | نه مذکور تفسیر آیه در آن ست

درین نقل باشد مجاز آشکارا | قرینه بر آن روشن ای هوشیار

کلام ست جائیکه ارث کسان | شود مطلق و بی قرینه بیان

قوله

چو گفتی قرینه توای پرہنر — که میداشت داؤد خیلی پسر

شده ذکر جم از علوم بسے — کزایشان نبوده شرکش کسے

چو میراث اموال بودی مراد — نمیداد این اختصاصش مفاد

بگویم قرینه شود بهای چیست — که آنجا نباید حقیقت درست

درانجا حقیقت بود خوش نکو — که گفتند جمهور اسلاف تو

مگر چون شدے مبتلای غرض — بجوئی قرین چون دوای مرض

تو دانسته از کجا وجه خاص — کز اخوان او هست این اختصاص

بقرآن حق در همانجا بیان ست — که این اختصاصش ز بس مؤمنان ست

چو شد اختصاص تو باطل خیال — چرا این تعصب ز میراث مال

دگر هم سلیمان ز ارث پدر — همه سلطنت یافت با کرّ و فر

اگرچه خودش داشت اخوان عیان — نکرده کسے شرکتش اندر آن

پس اندر وراثت هم اے پرہنر — همین اختصاصش بود خوب تر

درین نیست شکے که آن ملک و فر — سلیمانؑ را بود ارث پدر

دوم آیت سابق ای ضد سلم — کند باطل و لغو میراث علم

کزین قبل گفت ایزد با کرم — که دادیم علمے بداؤد و جم

همین جا دگر بار گفته خدا — کز ارث پدر یافت جم علم را

بود نسبت علم با هم خلاف — دگر لغو تکرار علم ست صاف

کلام کریم سخن آفرین — بود پاک از خلف و لغو چنین

مطابق بمقصود تو در عیان — مناسب که میگفت ایزد چنان

جز قرینه بر مخالف سخن ست

جواب اول از قرینه و میراث حضرت سلیمان

جواب دوم از قرینه

کرد ادیم داؤد را علم هم — بشد وارث آن سلیمان ع هم
سوم خاص ذکر سلیمان بچیز — دلالت ندارد براین امر نیز
که بودند اخوان اگر آن زمان — نه تقسیم اموال شد در میان
دگر نه کلام خداوند ما — که کردیم داؤد را هم عطا
بود دال بر اینکه داؤد را — پسر جز سلیمان ندادہ خدا
تو دادی که این نفی دیگر پسر — مخالف بمقصود تو سر بسر
چهارم عجب دارم ای پرہنر — ز تفسیر بالرای ننگی حذر
بفرمود میراث مالی امیر — بگفتیم سابق ازین ای بصیر
بگفت ارث اموال بصری حسین — ز بغوی ورازی بگیر این سخن
بفرمود راغب که مال و منال — جبائی بگفت ارث در علم و مال
ز میراث مالی بیاری بیاد — ز قرآن تو الصافنات الجیاد
که گفتند تفسیر گویان همین — چو کشاف و بیضاوی خود ببین
دگر منطق الطیر کردی دلیل — **قوله** — پی نفی میراث مال ای نبیل
بگویم کزین قول ای خوش مقال — نه لازم شود نفی میراث مال
دگر اینکه فهم زبان طیور — چو تسخیر جن و هوا پر ضرور
نمیداشت داؤد پیغمبرم — که گوئی تو میراث آن رہبرم
پس آن منطق الطیر ای راستباز — نه ارثی بود گرچه گوئی مجاز
چه آنکس که چیزی ندارد گہی — نه آن ارث او هست از رہبری
بود باعث اختصاصش دو چیز — امارت دگر علم ای پر تمیز

جواب میراث حقیقت

چنانچه اهل تفسیر و تاریخ دان — نمودند میراث هر دو بیان
ازین بعد در قصهٔ زکریا — تو لفظ یرثنی را نخوانی چرا

جواب دوم

گر باشد وراثت حقیقت بحال — مقدم بود بر مجازی خیال
دوم اینکه خفت الموالی بخوان — گر این ست میراث مالی عیان
چه خوف از بنی عم سزد بهر مال — گر باشد از آن بر مفاسد مجال
نه بهر نبوت سزد خوف و بیم — که آنست از سوی رب کریم
نه این ست بخل و محبت بمال — بود باتقی صالح اندر مآل
چه گر اینچنین نیک و صالح پسر — عطا میکند خالق هر بشر
کند او بخیرات و حق صرف مال — بود موجب اجر تا دیر سال

جواب سوم

سوم ابن عباس رض و بصری حسن — چو ضحاک و شعبی جبیر زمن
بگفتند میراث مال اندر آن — نکردند از بخل بر وی گمان

جواب چهارم

اگر شک در بی سخنی اندرین — چو تفسیر بغوی و رازی ببین
دگر از نیشاپوری و شعور ر — بود نفی ارث نبوت ضرور
چه باشند نیکوترین انبیا — رضی و پسندیده نزد خدا
چنین وصف در خواستن از خدا — بود لغو بهر نبی بی خطا
چنین ست شرط رضی در نبیؑ — که گوئی که عاقل شود هم تقی
چو گفتی که گر مقصد شیعیان — **قوله** — ز اولاد یعقوبؑ شد بگمان

جواب

ازین لازم آید بلا شائبه — که یحیئیؑ بود وارث آن همه
بگویم که در آیه با این تمیز — ندیدی چرا حرف من ای عزیز

کہ آنست تبعیضیہ بیگمان — مرادست بعضی نہ آن ہمگنان

نگفتہ کسی این چنین پیشتر — نمودی تو فضل خدای پرہنر

قوله

چو گفتی کہ ہست ارث علمی مراد — وگرنہ پیرث میشود بی مفاد

جواب

بگویم کہ ای دہلوی عزیز — باین فضل این ہم نداری تمیز

گہی علم گوئی نبوت گہی — نہ رفتار داری تو بر یک رہی

چو لفظ ولی میشود مشترک — نہ معنیش فرزند تنہا و یک

ازین وجہ این وصف بعد از ولی — بود بہر تعیین و کردش جلی

ولی ہست گر نزد تو بس پسر — بود کاشفہ این صفت بی خطر

چنین وصف طرز بلیغان بود — ازین وجہ ہم واب قرآن بود

بکن طا عم لطفہم را نظر — سمعنا منادی ینادی دگر

پس این لفظہا کز خدا آمدہ — بہ نزد تو باشند بیفائدہ

چو این ہر دو تسویل و ہر سفسطہ — بگشتند باطل بیکبار ہمہ

پس آن علم خاصیکہ کردی مراد — وراثت از آن نیز رفتہ بباد

قوله

چو گفتی کہ باشد محال جلی — کہ ترسد ز توریث مالش نبی

جواب

بگویم کہ نبود محالت قبول — چہ ترسد ز اسراف بیجا رسول

محال ار بود پس گروہ مہان — چو آن ابن عباس و الامکان

نکردندی تفسیر آیہ بمال — چنانچہ بیان کردہ ام ہمچو حال

بفرمود تفسیر حیدر ہمین — چنانچہ بگفتیم واضح ترین

پس این جہل یا یک تجاہل بود — ویا از ائمہ تناقض بود

سید حسین گریان عفی عنہ

قوله

چو گفتی که مقصود آن زکریا … بود وارث منصب درون دعا

بگویم که ای فاضل بی سداد … ز منصب کنی گر نبوت مراد

پس ارث نبوت نباشد چنان … که بی فضل پروردگار جهان

کسی را رسد میشود این محال … بدانست هم زکریا همچو حال

محال ست از وی که برکردگار … گمانی کند اینکه پروردگار

نبوت بہ بخشد کسی را که او … تبدل نماید بشرع نکو

اگر هست از منصب این قصد تو … که علم ست و دینی کتب ای ستو

که اولاد اعمام آن زکریا … نمایند تحریف آن در خفا

چنانچه خود ت گفته با نمود … که خوف بنی عم ز تحریف بود

پس ازاین مرادت مرادم عیان … که ارث ست در مال پیغمبران

چه داخل کتب هم در اتباع مال … بر انکار این امر نبود مجال

هم اسفار احکام رب ودود … بجز خاص تورات چیزی نبود

پس آن بود در دست بسیار کس … نه تخصیص آن زکریا بود و بس

در آن پیش و هم بعد آن زکریا … نمودند اشرار تحریفها

چو خوفی ز تحریف و احداث بود … بنقل اکاذیب مثل یهود

درین نیز تخصیص اولاد عم … نباشد که کردند خیلی امم

اگر علم باطن نمایی مراد … در آن نیست ارث و نه خوف فساد

دگر آنکه بر نفی میراث علم … بدیهی دلیل ست بشنو بحلم

خدا را ببین سورة الانبیا … که اندر دعا گفت خود زکریا

جواب اول

جواب دوم

که بگذار تنها مرا کردگار[له] عطا کن پسر کو شود وارثم[۱]
اگر نیست اندر مشیت چنان تو ئی بهترین همه وارثان
ازین ست روشن که خود زکریا ع ز تنهائیش کرد از حق دعا
تمنائے فرزند کرده در آن نه خوف از علومش نموده بیان
پسر خواست تا از وی ارثش برد ز املاک و اموال او برخورد
اگر علم مخصوص کردی مراد ز تنهائے او گله بے فساد بود ۱۲
دگر بود انسب که گفتے در آن تو ئی بهترین همه حافظان
محالست بر زکریائے فهیم ع کند تا ز میراث علمیش بیم
شنیدی چو از انبیا سرگذشت سوئے اصل مقصد کنم بازگشت
گزین پس تامل بکن اے عزیز گرفتم که آن صدقه گردید نیز
ولیکن پیمبر بآل داشت خلیفه نه چون نزد ایشان گذاشت
چنانچه عمر حسب دعوائے شان بآل نبی داد چیزے از آن
بدین تو رخنه شدے زان اگر نه رخنه شدے از عطائے عمر
دگر رخنه گردد چرا اے عقول چو بگذاردش بهر اهلش رسول ص
سخن مختصر گویم و نیست شک که از منع ارث و ز ضبط فدک
غضبناک شد بضعه مصطفا ۲ بر اجماعیان و عتیق شما
نه حرفے زده با ابوبکر باز پس از مرگ ممنوع کرد از نماز
عجب تر ز جمله زبان بازیست با آن خشم او این سخن سازیست
که اغضاب اصلی همانست و بس **قوله** که شخصے کند قصد ایذائے کس

له قوله رب لا تذرنی فردا وانت خیر الوارثین ۱۲

نیازرد بوبکر آن سیده ع ۔ مگر خود برا و در غضب آمده
چو او حکم شرعی و قول رسول ۔ بیان کرد بی قصد رنج بتول ع
چو منهی شد اغضاب او نی غضب ۔ ز رنجش چه بوبکر را بی سبب
نه بینی که در خانگی کارها ۔ غضب کرد بر شوی خود بارها
گر فتم که او در غضب آمده ۔ نه زان پس ببوبکر حرفی زده

جواب

مگر از روایات هر دو فریق ۔ صحیح ست و ثابت کزان پس عتیق
بر فاطمه رفت و عذری نمود ۔ بآخر ملالش ز خاطر ربود
بگویم که در یک بیان غضب ۔ نمودی چها جهل و نصب ای عجب
چه گفتی که خاتون والا لقب ۔ بشر بود خود کرده باشد غضب

جهل و نصب دیگر

درین فقرهٔ خاص ای مستمند ۔ ره جهل رفتی بانواع چند
یکی آنکه اندر ثبوت غضب ۔ تو تشکیک کردی بود این عجب
ولیکن صحیحین خود را ببین ۔ که منقول گشته غضب بالیقین
دوم تهمت غصه بی سبب ۔ نهادی تو بر سیدهٔ ای عجب

جواب اول

ابوبکر را زان بری کردهٔ ۔ چه تحقیر دخت نبی کردهٔ
ندانی که خود او نکرده غضب ۔ تعدّی بوبکر بوده سبب
چه آنچه بکرد او بباب فدک ۔ نبود از شریعت بلاریب و شک
ها آنچه بمیراث نقلی بگفت ۔ همان بود یک قول او نی نهفت

جواب دوم

دگر آنکه بی موجب و بی سبب ۔ نباید کسی گه کند در غضب
همین نهج می بود گر بی سبب ۔ نه آن طول مدت کشیدی غضب

همیکرد فهمائشش اورا امیر — نمیکرد اصرار او ناگزیر
دگر خود بگفتی پس این همه — قوله — که بوبکر شد بر درِ فاطمه
بسا عذرها کرد آن پیرمرد — علی را شفیع تباهی بکرد

جواب اول

بگویم که گر او نیازرده بود — چرا اینقدر عذرخواهی نمود

جواب دوم

دوم آنکه ابن قتیبه عزیز — بدین نهج آورد با صد تمیز
که گفته ابوبکر با آن عمر — بیا خدمت دخت خیر البشر
چه کردیم او را غضبناک زار — برفتند و حاصل نشد اذن بار
شنیدی چو اقرار بوبکر خویش — بر اغضاب زهرا چرائی پریش
نگفته زبیباکی آن شرمناک — چو تو اینکه از خشم زهرا چه باک
پس اینجا همان نقل گردد درست — که خصمست سُست و گواهانش جست

جواب سوم

سوم اینکه زهرا از حبس گناه — مطهر که قرآن بیاید گواه
چو خشمش به بوبکر شد بی سبب — شد او کار بندِ گناه عجب
تو آن خشم را سهل انگاشتی — که بر ذات زهرا روا داشتی
چه او روز شرع نبی تافته — وگرنه عجب کاذبش یافته
پس امر نخستین بود ترک دین — بخوان آیه لا یؤمنوا اندرین
که هر کس که حکم نبی را نکو — نداده رضا نیست دیندار او
ز آحاد مردم نباید چنین — که ناخوش بگردند از حکم دین
مگر شرم بادت که دخت رسول — ندارد چنین حکم حق را قبول
چه فرقی در اینهم بود درمیان — زاهل کسان تا بدیگر کسان

گر این حکم نشنیده بود آن بتولؑ ... نه چون صدق صدّیق کرده قبول

چو صدیق را یافت کاذب زبان ... پس ای وای بر مذهب سنیان

قوله چو گفتی دگر آنکه گر بر غضب ... می آمد وعیدی ز درگاه رب

ابوبکر را خوف آن میرسید ... هم اینجا نمودے تو جهل شدید

ندانی که از بس طریق و سند ... غضب هم در اخبار شد مستند

بیارند اسلاف اعلام تو ... هر انچه نخواهی تو ای حیله جو

چو طبرانی و حاکم حبر پیر ... چو ابن عساکر چو ابن اثیر

چو آن عسقلانی و ابن حجر ... چو شیخ تو عبد الحق معتبر

که فرمود آن سید دوسراؐ ... تخاطب کنان دختر خویش را

که بر هر که آئی گهے در غضب ... بر و میکند نیز داور غضب

هر آنکس که خوشنود دارد ترا ... ازو خوش شود خالق دوسرا

چه لفظ غضب را که میخواستی ... ببین اندرین نقل با راستی

پس اکنون مکن شک درین کان عتیق ... گرفتار خشم خدا با رفیق

هم از نقل اغضاب و هم از غضب ... که مطلق بگفته رسولؐ عرب

عیان ست و روشن بلا قیل و قال ... که بوجه خشمش نباشد محال

گر آید ز نفسانیت در غضب ... با وسے کند نیز داور غضب

قوله چو گفتی که خاتون در کارها ... به حیدرؑ غضب کرده هم بارها

چنانچه بوقتیکه آن شیر فردؑ ... به بنت ابی جهل درخواست کرد

پس آزرده شد سیدهؑ آنچنان ... که نزد پدر رفت گریه کنان

جواب اول

بگفته که زهراؑ جگر بند ماست | اذیت باو نفس ما را اذاست
بگویم که این فریه نادرست | چه بر ماست حجت که این نقل تست

جواب دوم

دوم اینچنین قصه زان فریه هاست | که پنجم امام تو کردن بخواست
همیداد اصحاب را مال وزر | که بافند در ذم حیدرؑ خبر (معاویہ)
ازآنها مغیره است وهم عمرو عاص | دگر بو هریره چه جوئے خلاص
بپرس ار نباشد زفهمت بعید | زاسکافی واز ابن ابوالحدید
خصوصاً درین خطبه پر دروغ | که کردی ازآن دین خود بیفروغ
همانا که آن سیدم مرتضاؑ | نشان داد از واضعش بر ملا

جواب سوم

علاوه برین با تامل نگر | به بطلان مضمون آن ره ببر
که باشد نکاح دوم چون روا | زقصدش چرا خشم بر مرتضاؑ
چه امکان ندارد که خیر الانامؐ | حلال خدا را نماید حرام

جهت کذب

قوله: چو گفتے دروغے تو در خانہ | ز بو بکر خوشنود شد فاطمہؑ
روایات سنے و شیعه بهم | دلیل و گواهے برین مطلبم

جواب اول

بگویم که گفتے چو در نقل خویش | غریقانه چنگل زدی بر حشیش
مذاقی که این نقل واهی وست | چه بر ماست حجت که این نقل تست

جواب دوم

دگر آنکه شیخین وخیل امم | نمایند تکذیب هر دو بهم
چه از هر صحیحے عیان بی خفا | که آن سیدهؑ بر عتیق شما

جواب سوم

غضبناک تا مرگ بوده است و باز | دم مرگ ممنوع کرد از نماز
دگر هر دو این نقل خود بی نشان | که باشند مرسل هم از ناصبان

از ینو جه نزدیک اهل خبر — چو ابن حجر [عسقلانی] هیچ و نامعتبر
گہے پیش ما بر صحیحین خویش — مباهات داری ز اندازه بیش
که آنچه درین هر دو باشد بهم — بر آن میشود اتفاق امم
در اسفار بعد از کتاب خدا — بگوئی اصح الکتب هر دو را
گہے هر دو را ذل و خواری دہے — که در درک بے اعتباری نهی
که از نقل واہے و مرسل نمط — نمائی صحیحین خود را غلط
چو مرسل ازین هر دو در بر تریست — برین صحت آن بباید گریست
ازین پس مگو اینکه نقل فلان — نکردند اهل صحیحین بیان
که هر یک صحیح تو در منزلت — ندارد ز دیگر کتب فوقیت
قوله زمجاج آنچه نمودی رقم — بگفتے که این مال شیعی ستهم

جواب

بگویم که آنرا ندیده کسے — نه نام مصنف شنیده کسے
اگر راست گوئی نشانش بده — دگر نه چه گویم که نا گفته به
چو گوید کسے چون تو در احتجاج — کتابیست از سینان اعو ہباج
در آن مندرج آنکه نزد عمر — ابو بکر بوده است بیداد گر
پس آنچه بگوئی بآنکس صواب — همانست از جانب من جواب
قوله چو در بعد مجاج با یک تمیز — بیفزوده لفظ غیر ای عزیز

جواب

ز اغیار نامے نگفتے چرا — هزار آفرین بر چنین افترا
ازین بعد حرفے شنو ای شفیق — که این نفی توربث و قول عتیق
چو بوده مخالف ز قرآن حق — مخالف ز هر ملت ما سبق

از بیوجه ها دے جمله امور … بگفتی بخویشان خود پر ضرور
خصوصاً بآن شیر رب ودود … که بهر علوم نبیؐ باب بود
ہمے بود نزد تو ہم آن ولی … بر اہل و عیال پیمبرؐ وصی
ندانست گر حال ارث رسولؐ … وصایت بود ہیچ و لغو و فضول
نباید ز آحاد مردم چنین … نگفتن چگونه ز سالار دینؑ
چو معدوم گردد خبر داز جہان … نه ہرگز برد ہیچکس این گمان
که در ارث خود آن نبیؐ در نہفت … بو بکر گفت و بخویشان نگفت
بر مرد دانشور انصاف کوش … ہمین ست کافی اگر ہست گوش
دگر گفتگو جمله تسویلہاست … بر آن فعل بو بکر تاویلہاست
چو میراث ہم خمس آل رسولؐ … چو بو بکر کردند ساقط فحول
چه خمسیکه حق کرد تصریح آن … ہمیداد شان را رسول زمانؐ
در اسقاط این حق آل کرامؑ … نه بوده است حکمے ز خیر الانامؐ
چنین چار دعوای ما اہل حق … مسلم چنانست و ہم متفق
کز اعلام سنیه ہم صاف صاف … نکرده کسے اندرین اختلاف
چو از خمس حق خدا و رسولؐ … گرفتند ہمراه ارث رسولؐ
ندانم که نزدیک اجماعیان … برین فعل بوده چه وجه عیان
چنین فعل با آنکه بوده ز ثم … ہمانا بخویشان خیر الامم
بود نیز احداث در شرع دین … کز آن منع کرده رسول امین
در اسقاط این حق رود شک اگر … مشکک کند خود بدایه نظر

سپرد او بن خمس مال
غنیمت یا بنت

که اشیاخ آن خمس را ای فلان
بسه بخش کردند قسمت عیان
نکردند شش بخش آنرا فحول
مطابق بحکم خدا ؤ رسولؐ
بر اسقاط این حق بلا قال و قیل
نبوده بجز فعل اوشان دلیل
عجب تر که در عهد خود آن عمر
بازواج میداد بس مال و زر
ولیکن بآل رسولؐ زمان
دریغا نمیداد هم حق شان
سبب بهر این امر نزد عقول
بنا شد بجز بغض آل رسولؐ
درینباب عذریکه اهل کلام
نمودند آنست سودای خام
چه سازند یک حیله از طبع زاد
که اسقاط این حق شد از اجتهاد
پس این حیلهٔ اجتهاد صحاب
نه هرگز کفایت کند در جواب
چه تنسیخ حکم کلام خدا
نه از اجتهاد کسے شد روا
چنان اجتهاد است نا معتمد
که نبود بقول نبیؐ مستند
وگرنه رسد ملحدان را چنان
در افعال ممنوع رب جهان
که گویند هستیم ما بر سداد
چه کردیم ما اندر آن اجتهاد
دگر آنکه بو یوسف یک فطن[۱]
دگر هم سلیمان صاحب سنن
بیارند نقلے کز آن منجلے (صاحب ... ابو حنیفه)
که این حق به نزد نبیؐ و علیؐ
روا بے بود بعد آن مصطفاؐ
نه اسقاط آنست هرگز روا
ازینجا بودند آل کرام
طلبگار این حق و نالان مدام
درینجا عمر ابن عبد العزیز
هم آن شافعی با دلیل و تمیز
سقوط چنین حق منصوص را
نمودند ناجائز و نا روا

عذر دوم اصحاب

جواب اول

جواب دوم

۱ فطن بکسر دوم وضم دوم هر دو صحیح ست ۱۲

چو از رد و تنبیه اهل تمیز / درین باب دریافت عبدالعزیز
که باشد جواب سلف ناتمام / گرفته و گر راه کج آن همام

قوله

بگفتی که این طعن شیعه نخست / برین مسلک شان نباید درست
چه در آیهٔ خمس هم نزد شان / بود مصرفش نی حق کس بیان
ازین ره روا شد که آن را امام / بیک فرقهٔ خاص بدهد تمام
چنانچه عمر اول از خمس مال / نداده بوجه غنا بهر آل
هم اندر خلافت خودش مرتضیٰ / عمل کرده همچون عمر برملا

جواب

بگویم که این طعن کاری و چیست / به نزدیک اهل حق آید درست
چه طعن ست از وجه اسقاط حق / بآن نیست قائل کس از اهل حق
بود گرچه در آیه مصرف بیان / بنزدیک یک دو کس از عالمان
چو در خمس سهمے ندارد دگر / بجز نسل و اولاد خیر البشر[۲]
مساکین و ایتام و ابن السبیل [شرط ۱۲] / بباشند هم آن کسان با دلیل
نه تخصیص یک زمره گردد روا / همین ست فتوائے مغفور ما
که صاحب شرائع همان حبر فرد [جز ۱۲] / نه تجویز تخصیص یک فرقه کرد
چو این افترائیست بر ذات او / نکردی تو نقل عبارت نکو
چو فرضاً کسے را کند خاص امام / پس او هم بود خویش خیر الانام
مگر حق شان کرد ساقط عمر / بداده باغیار و جمع دگر
برآورد اسقاط او این ثمر / که دیگر سلاطین بعد از عمر
ز خمس غنیمت چو گشته حصول / ندادند چیزے بآل رسول

قوله

چو گفتی که آن حیدر راد گر — بفرمود تقسیم آن چون عمر
در ین باب واهی سند ای بصیر — گرفتی به نقل ابن اسحاق پیر

جواب اول

بگویم که این نقل واهی سند — بچندین وجوه است نا معتمد
یکے اینکه آن شافعی نکو — بفرمود تکذیب این نقل تو
بیاورد از صادق رہنما — که میداد حیدر حق اقربا
بتقسیم این خمس آن راہبر — ز فقرا چو راه عتیق و عمر

جواب دوم

دوم اینکه یک جزو این نقل تو — کند رد دعوے تو اے ستو
به لفظ طحاوی بکن غور تام — که گفت ابن اسحاق با آن امام
که چون بر خلاف همان مرتضیٰ — بگوئید خمس ست کل حق ما
جوابش بفرمود آن شاه صاف — فسازیم چیزی ز رایش خلاف
مراد امام بود اینچنین — که کرده تقیه همان شاه دین

جواب سوم

سوم نقل چون قطبی خبیر — نموده است تکذیب تو ای بصیر
بیک نقل واهی چه بردی پناه — بر اخبار دیگر بکن هم نگاه

قوله

چو گفتی که بوبکر هم آن عمر — حق خاص خویشان خیر البشر
جدا مے نمودند دائم از آن — بدادند لیکن بمسکین شان
همین نهج میداد خیر البشر — بمسکین بطوری که داده عمر
برین دعویش گفته دو خبر — از ابن ابی لیلی و از دگر

جواب اول

بگویم که یک اولین نقل تو — بنا شد در آن صحت ای حیله جو
کند باطلش منذری[1] خبیر — عزیزا ندیدی تو فتح القدیر
زنقل دگر خویش عیان ای شفیق — که چیزی بخویشان نداده عتیق

[1] له حافظ عبدالعظیم منذری ۱۲

چو این را مضر خود انگاشتے — چنین فقرہ از نقل بگذاشتے
برین کتم و تحریف ای بانمود — بسا آفرین گفتہ باشد یہود
دوم اینکہ بر ہر دو نقل ای ہمام — عمل چون نفرمود اعظم امام
نکردی ز تکذیب او ہم حذر — ہدایہ عنایہ ببین خوب تر
کہ اسقاط کردند شیخین تو — حق اقربائے رسولؐ نکو
ندادند ہرگز عتیق و عمر — چو توریث از خمس شان مال و زر
اگر دادہ باشند ہر دو ہمام — ندادند مثل مساکین عام
ز جا ہا خصوصاً ز مسلم عیان — کہ انچہ ندادہ عمر بہر شان
بانگاشتہ کمترش اے عقول — نمودند رد اقربائے رسولؐ
پس از نقلہای صحاحت عیان — ندادہ عمر ہم ہمہ حق شان
سوم آنکہ این ہر دو نقل قبیح — خلاف دگر نقلہائے صحیح
پس از قید تقلید اعظم امام — ز تقلید آن شافعے ہمام
ز تقلید اہل صحیحین خویش — تو برداشتی دست ای دل پریش
غلط گفتہ اینکہ خیر البشرؐ — ندادہ بخویش غنی چون عمر
چہ دادہ ہمہ را البشیر و نذیرؐ — معالم ببین نیز فتح القدیر
بہر حال بوبکر ہم آن عمر — نرفتند بر شرع خیر البشرؐ
چو در باب میراث و ہم در فدک — بینداختند احمقان را بشک
درین خمس چون اتباع نبیؐ — نکردند ایشان بگو واجبی
چہ عذر است اینجا جز آن کینہا — کہ میداشتند آہ در سینہا

جواب دوم

جواب سوم

چو اخماس شام و عجم ای بصیر (جمع خمس ۱۲) — که بوده گرانقدر و بیحد کثیر
بدادندی او شان بآل نبیؐ — بگشتندی ایشان امیر و غنی
همان مایهٔ ثروت و افتخار — که داده بآل نبیؐ کردگار
چو سالار عام دنیا و دین — چو میراث و خمس و فدک همچنین
همه را گرفتند خود ناگزیر — بکردند شان را ذلیل و حقیر
که نبود که آن اهلبیتِ کرام — بیابند قوت پی انتقام
عجب دارم از حال تو ای عزیز — که هر گه بود اعتقادِ تو نیز
که از روی قرآن رسول زمان — هامیداد این حق بخویشان عیان
بکردند اسقاط شیخان تو — بلا وجه و بی موجب ای حیله جو
همه آل و خویش رسول زمان — برفتند شاکی از آن زین جهان
عزیزا پس آن هر دو شیخ غفول — نکردند چون اتباع رسولؐ
سپرده چو پیغمبرؐ دو سرا — بهر دو ثقل است خویش را
نکردند تقلید عترت چرا — نبودند در امتِ مصطفاؐ
سبلے وقت حاجت نه در نفع و سود — مدارا بکردند با یک نمود
تو خود با همه لاف تقلید آل — نیاری بتقلید ایشان خیال
دگر اینکه چون خالد نا مور — بحرص زنِ مالک خوش سیر
به بد حیلتی قتل مالک نمود — زنا با زنش کرد و جرمے فزود
خلیفه بپاس رعایت که داشت — ز خالد قصاص و سزا در گذاشت
نه مالک ز اسلام برگشته بود — ز اصحاب بودند چندین شهود

دفع دخل سنیه

چو کرد او نبیؐ را بصاحب بیان | پس این نیست بر ردّت او نشان

عمر آن نبیؐ را رجل گفته بود | نه بر روی کسی حکم ردت نمود

از این وجه اثبات هر دو گناه | نگشتند مشهور و بی اشتباه

که بهر سزایش بیک رنج و درد | عمر هم ز بوبکر اصرار کرد

مگر از قصاصش نموده ابا | بگفتا که تاویل کرد و خطا

دریغا که در قول مالک عتیق | نه تاویل گفته چرا چون شفیق

که او نیز خوش فهم و فرزانه بود | رئیسی در اقوام و مردانه بود

دریغا ز راه تعصّب اگر | ز حال خلیفه شوی خیره سر

کنون کنز عمال خود را بخوان | دگر طبری و هم بن خلکان

دفع دخل سنیه

چو گفتی که ز اصرار خود آن عمر | **قوله** بگردید در بعد شرمنده تر

بگویم که این ست کذب و فطور | ندیدی تو تاریخ خود را ضرور

چو طبری و حلبی و چون سبط نیز | بیارند با حتم و جزم ای عزیز

گر آن جرم در عهد خود بیشتر | بفرمود خود عزل خالد عمر

چو صاحب ملل آورد بی خفا | دگر صاحب روضهٔ پر صفا

که اموال آن کشتگان و زنان | بفرمود واپس عمر بعد آن

گر از جرم خالد نمای ابا | کنی تخطیه هر دو شیخین را

بهر حال بر مالک خوش نهاد | عزیزا مکن تهمت ارتداد

وگرنه خودت می نهی سر بسر | عجب ظلم و جرمی سر آن عمر

که نسوان و مال غنائم عمر | بفرمود واپس ز خوشتر نظر

قصاص همان خالد پر نمود — ابوبکر را واجب و فرض بود
چنین بود حالات عهد عتیق — که کردی بر آنها نظر اے شفیق
دگر گویمت حال عهد عمر — زحالات او از صحاح و سیر
یکے آنکه اندر غنائم عمر — تساوے نکرده بتقسیم زر
ولیکن بعهد نبی و عتیق — تساوی بتقسیم بود اے شفیق
هم از جمله کردارهائے عمر — بود حرمت متعه مشهورتر
که او متعهٔ حج و زن را حرام — بفرمود از رائے خود در انام
بگفتا که من میکنم نهی آن — همے بود عهد رسول زمان
کسے گر بر آنها کند ارتکاب — کنم رجم او را بقهر و عتاب
عجب بر چنین جرأت آن همام — که کرده حلال خدا را حرام
درین حق سخن هم اگر ای عزیز — بداری سخن چون جدال و ستیز
پس اول پی متعه حق سخن — ز قرآن و اخبار حق گوش کن
که بر حلتش تا ابد پر ضرور — دلائل ز اخبار و قرآن چو نور
یکے آنکه حلتش ز قرآن عیان — خودش پارهٔ پنجمین را بخوان
دوم آنکه بر متعه نزد فحول — عمل بود تا عهد پاک رسول
شیوع عمل تا وفات نبی — ز مفهوم قول عمر هم جلی
خصوصاً که لفظ انا سے بے خفا — مصرح نموده است مفهوم را
نه ممنوع گشته بعهد رسول — روایات یاران شهود عدول
سوم ابن عباس باخوش بیان — ثبوتش ها بگیر و مسلم بخوان

بدعت دوم تبدیل تساوی بتفضیل در تقسیم غنائم

قول عمر بحرمت متعه

دلیل اول

دلیل دوم

دلیل سوم

که گفته چو پور زبیر همام
که فتوای تحلیل متعه حرام

بگفت ابن عباس با تیک عتاب
که ای ناسفیه و جاهلی در جواب

همانا بعهد رسول خدا
همی بود معمول و نزدش روا

دلیل چہارم

دگر ابن عباس حبر زمان
ز قرآن همیکرد اثبات آن

چنانچه بیارند ارکان دین
تفاسیر چون در منشور بین

دلیل پنجم

دگر ابن مسعود تفسیر دان
ثبوتش ز قرآن نماید عیان

باثبات قولش ز روی یقین
صحیح بخاری و مسلم ببین

که میگفت در متعه با خاص و عام
مسازید این طیبه را حرام

دلیل ششم

دگر آنکه عمران بگفته صواب (بن حصین ۱۲)
که در متعه حکم آمده در کتاب

از آن بعد ناسخ نه کرده نزول
بکردیم متعه ز عهد رسول

از و بعد مردی در آن حکم راست
بگفتا ز رای خودش هرچه خواست

بیارند این نقل را بس همام
چو رازی و چون ثعلبی و نظام

دلیل ہفتم

دگر باب علم رسول زمان (جناب امیر ۱۲)
درین متعه فرمود با حق زبان

که گر مانع آن نگشتی عمر
نگیتی زنا کس نکردی دگر

بیارند این قول را زان جناب
سجستانی تو بین ناسخ کتاب (ابو داؤد ۱۲)

هم آن عبد رزاق و طبری امام
هم آن رازی و ثعلبی و نظام

دلیل ہشتم

دگر همچنین ابن عباس بیش
بگفتا بپرس از سیوطی خویش

دلیل نہم

دگر قول جابر بود همچنین
بگفتا که در عهد سالار دین ص

از و بعد در عهد خاص عتیق
بکردیم متعه بمشت دقیق

همین نهج آغاز عهد عمر ۔۔۔ بکردیم ما متعها بی خطر
بیارند این نقل را بس خبیر ۔۔۔ چو مسلم چو احمد (بن حنبل ۱۲) چو ابن جریر
دگر در منشور بنگر بعین ۔۔۔ که آن لیلی صاحب بحرین
بتحریم متعه عمر را جواب ۔۔۔ چه خوش داد با یک عتاب و خطاب
که همواره این متعه رای عقول ۔۔۔ نمودیم ما تا حیات رسول
نه زان منع کرده گهی آن شفیق ۔۔۔ همین نهج در عهد خاص عتیق
بکردیم متعه پس آن پیر مرد ۔۔۔ نه زنهار ما را از آن منع کرد
بعهد تو هم متعه کردیم ما ۔۔۔ نه تو منع کردی گهی با جفا
پس اکنون تو در نهی آن ای عمر ۔۔۔ چه احداث کردی بباید حذر
دگر قول عمران (بن سوادة ۱۲) لیثی ببین ۔۔۔ که آورد ابن جریر متین
نگر در کتابش اگر دستیاب ۔۔۔ همانا ببین خود ازاله کتاب
که او رفته تا خانه اش زود تر ۔۔۔ بگفتا که دارم نصیحت (ازالة الخفاء ۱۲) عمر
عمر گفت هر چه بخواهی بگو ۔۔۔ مگر دُرّه نهاد بر روئے او
سخن راند عمران که در چار چیز ۔۔۔ نماید مطعون ترا ای عزیز
یکی آنکه در ماه حج ای همام ۔۔۔ بکردی کنون متعة الحج حرام
تو دانی که هرگز رسول نکو ۔۔۔ نگفته حرامش نه بوبکر تو
عمر گفت آری ولیکن سبب ۔۔۔ ندانی که خیلی گروه عرب
چو عمره بجا آورند آن زمان ۔۔۔ بدانند کافی ز حج بیگمان
ازین وجه من متعة الحج را ۔۔۔ ز سوی خودش کرده ام ناروا

بفرمود عمران عالی مقام — که تو متعهٔ زن بکردی حرام

بجا لیکه آن متعه را ذو الجلال — بفرمود ما را مباح و حلال

عمر گفت او را بجلم و غرور — که بود آن بوقت ضرورت ضرور

مقولهٔ مصنف ۱۲

بگویم که گر متعه بوده چنین — مقید بوقت ضرورت بدین

بیان کردی این شرط را خود رسول — همین نهج گفتندی آنرا فحول

دگر آن ضرورت نه چون اوفتاد — چه منسوخ گردید حکم جهاد

ندانی که بعد از وفات نبی — ضرورت بدین متعه گشته قوی

چه اسلام چندانکه وسعت نمود — عزوبت پی غازیان بر فزود

خلاصه کزین نقل دانا پسند — فوائد ترا می برآیند چند

دلیل دوازدهم

دگر آنکه سبره بگفتا چنان — که در آخر حج رسول زمان

بفرمود حکمی بما بی فتور — نمودیم متعه بمکه ضرور

بیارند این را چو احمد دگر — بن ماجه بو طبری نامور

چو در آخر عمر خیر الانام — اجازت بداده شده کی حرام

دلیل سیزدهم

دگر نقل از جابر مستند — که آرند اعلام خوش معتمد

دلیل چهاردهم

دگر نقل سلمه ز اهل الخبر — که گفتند این هر دو بعد از عمر

که از حکم و اذن رسول زمان — نمودیم متعه صحیحین خوان

نه نسخش بگفتند هر دو جهان — نه بی اطلاعی خود را بیان

نقلهای صحیح

علاوه برین صاحبان نکو — که اقوال ایشان بگفتم بتو

به نزدیک دیگر صحابه بسا — همی بود این هر دو متعه روا

علاوه برین اے تسنن شعار ازین بدعت آن عمر آشکار

که باحتم یک متعة الحج ضرور بر خصم هم شد روا بے فتور

چه در متعة الحجه نهے عمر شده بر عقبے همچنان در دگر

شرط ۱۲ چرا ۱۲

چه او هر دو تا متعه را از شعور کشیده بیک سلک نهیش ضرور

پس این چیست ظلم و سفاهت تمام که شد یک روا دیگری شد حرام

نباشد بنزدیک دانا روا که یک بام باشد مگر دو هوا

قوله

چو گفتی که این متعه را آن عمر نفرمود ممنوع از راه شر

مگر او خبر داد اصحاب را که نهیش نموده خودش مصطفا

بگوییم که بر همچو تحریف خویش بیاور دلیلے اگر هست پیش

کدامے لغت شاهد مدعاست قرینه چه باشد دلیلے کجاست

نه لفظ احرم بر ذی شعور بگردد بمعنی اخبر ضرور

در آن طول مدت بر اصحاب عام نه پوشیده ماند حلال و حرام

اگر او خبر داد از مصطفا بطرز روایت نگفته چرا

که فرمود مارا رسول انام که آن هر دو متعه شد اکنون حرام

چه میشد بدلها مؤثر ترین ازین متهم حرف بدعت قرین

خصوصا بحالیکه نزد شما ز نهیش نبودند واقف بسا

نگفته چرا صاف آن دم عمر که ممنوع کرده است خیر البشر

چه بوده مصالح در اخفاے آن بآن شدت احتیاج بیان

چو شد چند نوبت مباح و حرام نه چون کرد تصریح نام مقام

عذر دوم اصحاب

جواب اول

که آنجا و آندم رسول صمد نموده است تحریم آن تا ابد

چو عمران شد از وجه حرمت سؤول هم آندم نه نقلی بگفت از رسول

(بن سوادة لیثی ۱۲)

چو وجه ضرورت نموده بیان پس آن بود قول خودش از زبان

جواب دوم

دوم گفت مسلم که چون اشعری بگفته عمر را درین داوری

بپاسخ نموده عمر اعتراف بتحلیل آن متعة الحج صاف

که کردند آنرا ز حکم رسول ولیکن نکردم پسند و قبول

که در موسم حج کسان در نهان نمایند دل خوش بوطی زنان

ازین نقل روشن که فاروق صاف براحداث آن کرد خود اعتراف

جواب سوم

سوم اینکه پورش بگفت الفضول که نهی پدر بد خلاف رسول

ولی خدا هم بعثمان تو ز نهی چنین متعه گفته نکو

که من سنت مصطفیٰ را بزور ز قول کسی ترک نکنم ضرور

هم از نقل عمران عیان ای پریش که نهی عمر بود از رای خویش

ازینهاست روشن که نهی عمر بهر متعه بر عکس خیر البشر

چه باشد یکی گر خلاف رسول دگر همچنان میشود ای غفول

بهر گونه معنی قول عمر بنا شد که داد از پیمبر خبر

همین مختصر پاسخ ای حق نیوش کفایت کند نزد ارباب هوش

جواب اول

چو گفتی همین ست آنرا ثبوت **قوله** که کردند اصحاب و یاران سکوت

بگوییم که از خامشی کسان نه اجماع ثابت شود در جهان

عزیزا اگر شک کنی اندرین اصول و بخاری و شرح حسن ببین

(فقه ۱۲)

نہ بینی درین حکم او بے خفا | دو چیز نیست نزد تو ہم ناروا
یکے حرمت متعۃ الحج دگر | پئے مرتکب حکم رجم حجر
برین ہر دو حکمش صحابہ کثیر | نکردند چون بر عمر دار و گیر
فتاوائے دیگر خلافت مآب | بداده خلاف حدیث و کتاب
بر آن چند فتوائے بیجا دگر | نکردند انکار ہم بر عمر
علاوه برین وقت خوف از سکوت | بالاجماع حکمے نگردد ثبوت
خصوصاً حضور شہ تند خو | کہ دارد گمان ضرر گفتگو
چو کرده عمر با سزائے وعید | در انکار ہر یک سضرت بدید
ز روی صحاحت بدارم ثبوت | کہ از خوف کردند یاران سکوت
ندانی کہ عثمان بحیدر در آن | ہمین خوف فاروق کرده بیان
ہم از نقل عمران عیان خبرے | کہ بوده بتحلیل متعہ ضررے
بنزدیک ابن عمر بے خلاف | روا بود آن متعۃ الحج صاف
ولیکن بہنگام منع عمر | نہ فرمود انکار قول پدر
ہمین نہج فرمود ابن عمر | بحق ابن عباس والا گہر
کہ او اندرین عہد باجد و کد | پئے متعہ زن اجازت دہد
نہ چون داد فتوائے بعہد عمر | کہ مرجوم گشتے بضرب حجر
بود وجہ ہمچون خموشے ہمین | کہ بوده عمر تند خو بالیقین
ز قوم قریش آن عمر بی خفا | ہمیداشت اعوان و یاران بسا
کسے گر ز حکمش بگشتے نفور | کشیدے بزیر سزایش ضرور

وز اینجاست کز اهل ایمان بسا — بگفتند از و بعد متعه روا

ببین ابن عباس را فعل و قول — تقیه همیکرد در باب عول

نگفته ز بیم عمر امر حق — ز اهل فرائض بگیر این سبق

جواب دوم

دوم آنکه از رد و انکار آن — نگشتند خاموش آن همگنان

چو لیلی دو عمران و هم اشعری — بگفتند شبِ آخر درین داوری

اگر وقت تحریم پیش عمر — نکردند انکار چندین نفر

نمودند پاس حکومت ضرور — و یا خوف غلظت فظاظت ضرور

عذر شاه صاحب در تحفه

چو گفتی که آن مسلم بس متین — **قوله** ز سبره هم از سلمه آرد چنین

که کرده در اوطاس خیر الانام — برای ابد متعهٔ زن حرام

بگویم که نزدیک هر با هنر — بخاری ز مسلم بود خوب تر

جواب

مگر چون بدیدی بچشم عیان — که مقصود تو بر نیاید از آن

تو آنرا پس پشت انداختی — که مجروح و نامعتمد ساختی

بنا کام از مسلم خویش نیز — تو دو نقل کردی بیان ای عزیز

جواب چنین یاوهٔ بے شکوه — بود نزد دانا بچندین وجوه

جواب اول

یکے آنکه آنچه نمودی بیان — بعینه بمسلم ندارد نشان

چه سبره نفرمود اوطاس نام — نه سلمه بیان کرد قید دوام

تو مضمون دو مختلف نقل را — بر آمیختی خود ز راه مرا

از ینوجه الفاظ هر دو خبر — بعینه نه گفتی بغامض نظر

ز قرآن سکنے گر چنین انتخاب — بترک فریضه شوی کامیاب

جواب دوم

دوم اینکه باشد چنین آشکار — که ما را باین نقل تو چیست کار
چه ما از همین مسلمت بے فتور — نمودیم اتمام حجت ضرور
پس آن نقلهاے که کردم بیان — بود مبطل نقل تو بیگمان

جواب سوم

سوم آنکه نقل تواے بیخبر — ز روئے سند هر دو نا معتبر
ازین وجه این هر دو اخبار را — نیارد بخاری درین ماجرا
چنانچه ز اسلاف تو اهل داد — بگفتند بر خوان تو زاد المعاد (ابن قیم)

جواب چهارم

دگر سبره گفت اینکه بهر دوام — شده متعه در فتح مکه حرام
پس این هم بود کذب و باطل خیال — کزان پس در اوطاس گشته حلال
شده جنگ اوطاس از بعد زین — پس از فتح و هم بعد جنگ حنین

جواب پنجم

دگر خود همین سبره گفته چنین — که در آخری حجه سالار دین
پئے متعه داده اجازت بما — نمودیم در مکه متعه خوشا
پس آن قول سبره ازین قول او — همانا بگردید چون بول او

جواب ششم

دگر اینکه آن سلمه با نشان — نموده است تحلیل متعه بیان
نه منسوخیش را بیان کرد باز — بخارے و مسلم بسینه فراز
چو این نقل را هر دو شیخان تو — بیارند پس معتمد تر بگو

جواب هفتم

پس آن هر دو نقل ای فضیلت پناه — بگشتند لابد چو خاک سیاه
دگر آنچه تاریخ تحریم را — تو اوطاس گفتے ز روی مرا
درین هم غلط کرده ای پرمنش — ندیدی مگر خود احادیث خویش
کز اخبار تو پر عیان ناگزیر — که شد نهی متعه بحج اخیر

قوله

چو گفتی که تحریم متعه دگر … زحیدر شده ثابت و مشتهر

که ولد حسن هم محمد تمام (امام ۱۲، بن حنفیه ۱۲) … بگفتند از آن شاه آن را حرام

درون موطا و مسلم دگر … درون بخاری بود این خبر

جواب

بگوییم که ای شاه عبدالعزیز … چنین نقل بد بر اصول تو نیز

نباشد چنان قابل اعتماد … که با آن خودت هم نکنی استناد

چه جای مخالف که در پیش او … بیاری و با آن کنی گفتگو

عجب تر که چندین اکاذیب خویش … بیفزوده خود بر آن ای پریش

سخنها بهر کذب پیراستی … اباطیل را وه چه آراستی

اگرچه ندارم به نقل تو کار … که باشد غلط یا که صحت نگار

ولیکن بکوشیم تا عامیان … نیفتند در دام تو در جهان

خلاصه بچندین وجوه نکو … کشم خط برین جمله اقوال تو

وجه اول

نخستین درین نقل حیرت فزا … تواتر شده از تو نو افترا

چه بر زهری است این خبر را مدار … زیک کس نه شهرت بود زینهار

تأمل کند مؤمن باتمیز … درین نصب پر کذب عبدالعزیز

که با نقل صد کس بحکم غدیر … تواتر نکرده بیان این بصیر

بیک نقل زهری نامعتبر … کند دعوی شهرت این خبر

وجه دوم

دوم نسبت نقل ای پر مرا … باولاد آن سبط مجتبیٰؑ افترا

کجا اند اولاد خاصش تمام … که نبود یکی را از آن جمله نام

وجه سوم

سوم هم ز نسل محمد بیان (بن حنفیه رض ۱۲) … ز دو کس نبودی نه از همگنان

محمدؒ نگر داشت اولاد چند ‌ ‌ ‌ پس این هم دروغ ست ای مستمند

درین هر سه کذب ای دیانت شعار ‌ ‌ ‌ نکردی چرا از خدا شرم و عار

وجه یکم

دگر با بدیت دید اسناد آن ‌ ‌ ‌ ضعیف ست نزدیک اسناد دان

چه زہریؔ راویست مقدوح کس ‌ ‌ ‌ نه نزدیک اسلاف و اعلام و بس

بحکام امویہ آن ہوشیار ‌ ‌ ‌ ہمے بود ہم بزم و آمیزگار

برین صحبت مردم بد ترین ‌ ‌ ‌ ملامت نمودندش اعلام دین

وجه دوم

دگر ہر دو پور محمدؓ ضرور ‌ ‌ ‌ بنزد تو بد مذہب و بی شعور

که عبد اللہ ہم کیش ابن سبا ‌ ‌ ‌ حسن بود مرجی بلا اختفا

چو گفتندی این ہر دو فضل امیرؑ ‌ ‌ ‌ نہ ہرگز شدے نزد تو دلپذیر

پس این نقل ہر دو که شد افترا ‌ ‌ ‌ بود مثل اقوال ابن سبا

وجه سوم

دگر آن حسن خود ازین ہر دو پور ‌ ‌ ‌ بیاورد تجویز متعہ ضرور

نہ نسخش برآورد با آن بیان ‌ ‌ ‌ بخارے و مسلم بگیر و بخوان

چو منسوخ مے شد بر اہل شعور (منشرط ۱۲ جزا ۱۲) ‌ ‌ ‌ بیان کردن نسخ بوده ضرور

ازین بعد با من بگو ای فصیح ‌ ‌ ‌ کدامست زین ہر دو نقلش صحیح

وجه چہارم

دگر گفت بابائی تو ای بصیر ‌ ‌ ‌ که نقلے نگردد صحیح از امیرؑ

بجز اینکه اصحاب عبد اللہے (ابن مسعود) ‌ ‌ ‌ بیارند آنرا با حسن رہے

چو نارند این نقل را آن کسان ‌ ‌ ‌ نگردد درین نقل صحت عیان

پس اکنون درین نقل شہرت کجا ‌ ‌ ‌ که نبود در آن صحتے بی خفا

وجه پنجم

دگر اینکه این کذب باطل خبر ‌ ‌ ‌ تخالف بدارد بچندین اثر

ز نقل دو عبداللہ خوش بصیر   هم از نقل جابر که بوده خبیر

هم از نقل سلمہؓ که شد راست گو   که آرند اهل صحیحین تو

هم از نقل آن هر دو عمران پیر   خصوصاً ز نقل جناب امیرؑ

که آرند آنرا ثقات مهان   که فرمود در متعه آن شه جنان

که گر مانع آن نبودے عمر   بگیتی زنا کس نکردے دگر

دگر ثعلبی گفت بی قیل و قال   که بوده روا متعه نزدیک آلؑ

وجه نهم

تو دانی که فتوای آل نبیؐ   نبوده نبوده خلاف علیؑ

پس آید عجب از تو ای مستمند   که اخبار اصحاب و اتباع چند

ز روئی صحاحت نداری قبول   مگر نقل یک زهری بوالفضول

چه نقلے کز اتباع ابن السباست   چه نقلی که لفظش غلط بی خفاست

وجه دهم

دگر شافعی آن امام همام   درین نقل حیدرؑ که گفتند عام

چو از مالک آنرا روایت نمود   نه تحریم متعه حکایت نمود

نه مالک هم آن ناقل این خبر   عمل کرد بر نقل خود بے خطر

چه نزدیک او متعه بوده حلال   هدایه عنایه ببین بے ضلال

وجه یازدهم

دگر وجه بطلان این بد خبر   بود وقت خیبر در اهل نظر

که مذکور شد وقت خیبر در آن   نه ثابت شده آن بر ماهران

چنانچه بگفتند اهل السیر   دگر شارحان و دگر بوعمر

از ایشان سهیلے و هم بیهقی ست   هم آن ابن قیم که مرد ذکی است

ازین چند وجه این خبر بی خفا   بود بر علیؑ و لے افترا

قوله

چو گفتی که در نقل خاص امیرؑ — همان غزوهٔ خیبر شهیر

بود خاص تاریخ تحریم خمر — نه تاریخ تحریم متعه دگر

چنین شبهه را شیعیان بی تکان — برآرند از جنگ اوطاسیان

شود تا غلط نقل آن شاهدین — نمایند مطلوب حاصل ازین

مگر این غلط فهمی تست — چه زجر ابن عباس بود درست

جواب اول

عبارت در آنست موهم چنان — که تاریخ هر دو بود در گمان

بگوییم کای فاضل راست گو — نگفتیم ما بلکه بابای تو

تو از قرهٔ اش نقل برداشتی — پس الزام بر اهل حق داشتی

غلط فهم گر هست در رای تو — برآورد این شبهه بابای تو

تو دانی و باشد چنین آشکار — که ما را باخبار تو چه لیست کار

ولیکن ازین هفوه ای مستمند — تو کردی پی خود سفاهت و چند

چه لفظش بتاریخ هر دو عیان است — نه برمرد تازی زباندان نهان است

نه بر تابد آن هیچ تحریف را — بذهن کسی نحوی حق گرا

ازین وجه نگاشتی اصل نقل — که اخفا درین بود بس عین عقل

اگر می نوشتی همان نقل را — همیگشت این کید تو برملا

نه آینده تسویل می یافتی — نه قدرت برین هرزه می یافتی

همین جا همیگشت قطع کلام — ندامت نمی آمدت از عوام

ندانی که زین کید و مکر نهان — نگردند آلوده خود را زبان

شروح صحاح خودش را نگر — که هیچون نواوی بالغ نظر

خودش سبقت دعیاض شما | همین نهج اعلام دیگر بسا

به تشریح این نقل بی اعتماد | که هم خود گرفتے بآن استناد

بگفتند ایام خیبر عیان | همانا به تحریم متعہ زمان

نمودے تو تحریف معنی نقل | خلاف سلف هم مخالف ز عقل

دوم آنکه این متعہ و گوشت خر | نمیداشت شرکت بخیبر اگر

جواب دوم

بگو باعث اینکه حیدر عیان | چرا هر دو را کرد با هم بیان

برین نسخ و تحریف چه ازلداد | بیهوده ان بسا داد خواهند داد

عجب ترکه الفاظ منصوص را | تو موهوم بگوئے ز راه مِرا

روایت که موهوم شده در گمان | تو میکردی ای کاش آنرا بیان

چو باشد همان نقل اینجا مراد | که سابق بآن کرده استناد

نباشد در آن لفظ موهوم ضرور | بدانند این امر اهل شعور

اگر هست مقصود ازین نقل آن | که آورد سفیان بهیچ بیان

اگرچه چنین لفظ از هر رہے | نیاورد مالک نه مسلم گہے

مگر اندر آن نیز خیبر ضرور | تعلق بدارد بهر دو امور

بپرس ار درود اندرین شک همی | ز چون قسطلانی و چون علقمے

دگر آنکه از ذکر این نقل بد | عیان شد که آن نقل سابق که خود

جواب سوم

ز مسلم بخاری موطا سے خویش | نمودی بدعوای شهرت تو پیش

کنون نزد تو هم شده باطلے | که نکند تمسک بآن عاقلے

بنقلی تمسک خودش ساختن | دگر بار از چشم انداختن

بدارد چه لطفی تعجب قرین | که در زعفران زار نبود چنین

بود ضحکهٔ کودکان در مثال | و یا هست یک شاعرانه خیال

که از وجه سودای سر بی کلان | بگردی تو هر وادی بی نشان

بری گاه با نقل مالک پناه | گه از نقل سفیان بجوئی تو راه

بهر حال زین نقل سفیان ترا | بوجهی نه حاصل شود مدعا

کنون اندرین خبط و در وهم خویش | چرائی گرفتار ای دل پریش

قوله

چو گفتی بتائید تحریف خویش | کی لفظ موضوع اسلاف پیش

که بر ابن عباس آن شیر فرد | ز تحلیل متعه یکی زجر کرد

جواب اول

بگویم که زجر جناب امیر یکه سازی بیان | بود افترا از سوی ناصبان

چه این زجر موضوع را در خبر | نیارد بخاری نه مالک دگر

جواب دوم

اگر مسلم آنرا ز اخبار چند | بیک نقل گفته چو حرف نژند

دوم اینکه گوئی خود ای البصیر | که نزدیک آن ابن عباس پیر

نبوده روا متعه خود زینهار | مگر مثل میته دم اضطرار

پس از هیچ تحلیل آن حبر پیر | نه جائز که زجرش نماید امیر

چه خود میته و خوک را کردگار | بفرمود جائز دم اضطرار

بود لازم از زجر کان مرتضا | بفرمود بر عکس حکم خدا

تو از صحت زجر او ای البصیر | کنی ادعای غلط بر امیر

پس الفاظ سخت و درشت و غضب | شده سوی تو منقلب ای عجب

که هر کس که زجرش پذیرد دگر | بود شاهد جهل خود بیشتر

از آن مرد جاہل ترین نیست کس — کہ بر جہل خود شاہدی اوست بس
سوم حیدر ؑ آن شہ دوسرا — کند منع گر ابن عباس ؓ را

جواب سوم

نہ باور کند عقل کان رہبر پیر ؑ — نہ باز آید از منع خاص امیر ؑ
نہی عمر را بدارد قبول — ز تنبیہ این ہر دو دارد عدول
بآن متعہ تا مرگ فتوی دہد — اساس زنا خود بگیتی نہد
چو از قول آن ہر دو سرتاب شد — احادیث او ہمچو زہر آب شد

قوله

چو گفتی کہ تحریم خیبر بُد — نہ گوید مگر شاہد جہل خود

جواب اول

بگویم کہ از جہل تو ای عزیز — عجب آید اینہم نداری تمیز
کہ نزدیک ما شیعہ از ہر رہی — نگردید تحریم متعہ گہی
ہمین نہی زجر ابن عباس را — بدانیم از راویان افترا
ازینو چہ خود روشن و آشکار — کہ با نقلہای تو مارا چہ کار
بلی گر بگوید کسی جنگجو — چنانچہ بیان کرد بابای تو
کہ گوید اگر سائلی بی لجاج — کہ بود خیبر لائق احتجاج
چہ گردید ثابت ز روی صحاح — کہ شد متعہ ہم بعد خیبر مباح
جوابش بفرمود خود اینچنین — کہ این جہل باشد حماقت قرین
چہ این امر در حجت مرتضیٰ ؑ — بود ادعای غلط بی خفا
پس این پاسخ او برِ ہر نبیل — پی عجز و جہلش بود خوش دلیل
چہ گر زجر باشد بجا در نظر — تو کردی غلط ادعای تبر
کہ باشد چنان زجر آن مرتضیٰ ؑ — ہمانا خلاف کتاب خدا

چه نزد ابن عباس متعه آشکار   نبوده روا لیک در اضطرار

پس آن زجر باشد غلط یا صحیح   گرفتار هستی بسفهِ قبیح

پس آن نقل و هم زجر کذب است تر   چنانچه بگفتند چون بو عمر

جواب دوم

درین مخاصی هست ای هوشمند   وگرنه سفاهت بگردد دو چند

دوم اینکه پس شاهد جهل خویش   بباشند آن راویان پریش

که آرند آن نقل را ناگزیر   نمودند یک افترا بر امیرؑ

ازانهاست زُهری و مالک امام   دگر احمد و بغوی نیکنام

هم ارباب جمله صحاح ای عزیز   چو مسلم بخاری ز اهل تمیز

همه شارحان صحاح شما   چو آن مازری و نواوی بسا

چو آن حبر دین عسقلانی تو   چو عینی و چون قسطلانی تو

هم آن بیهقی و عیاض امام   دگر علقمی خبیر همام

همه این مهان را بغیر از تمیز   کشیدی تو زیر حماقت عزیز

دفع دخل

عجب تر که عبد الله بن عمر   بیارند از و نیز همچون خبر

چو گوید کسی اینکه نقل امیرؑ   صحیح است و ثابت بر هر خبیر

جواب اول

ولیکن همان قید خیبر در آن   غلط هست نزدیک بعض از کسان

بگوئیم که نقلی که شد مشتمل   بامر غلط کل غلط مضمحل

ازین وجه اعلام اهل السیر   ندانند این نقل را معتبر

جواب دوم

چگونه بیک خواب گفتن رواست   که نیمش دروغ است و نیم است راست

وگر نزد تو نهی خیبر اگر   بود شاهد جهل قائل مگر

بنقل موطّا و مسلم عزیز
چه منصوص باشند الفاظ آن
پس اینجا شدی ای فضیلت پناه
سخن کوته این نقل و هذیان تو
نگردد دگے قابل استناد
پس اکنون تحریم متعه از کجا
بدست تو نقل دگر نیست زو
بیاور تو نقل شه مؤمنانؑ
بود هم در آن اینکه شیر صمدؑ
چو گفتے بمحض از زبان ای پریش
بوقت غرض گفته اینچنین
ندانی که در حجت مرتضاؑ
از و شان بباشند اجماعیان
هم اهل صحاح و هم اهل الکلام
باشند این جمله بی اشتباه
بیاور د مسلم که شیر ودودؑ
پس آن پیشوا را اکنم بر تو پیش
از این پس عزیزا مگو زینهار
چه اندر صحاح تو تفصیل شد

جواب

قوله

چرا دست انداختے با تمیز
تبار یخ خیبر بدیہے عیان
بگو لے و جہل خود دست خود گوا
ز مالک بود یا ز سفیان تو حماقت ۱۲
چه هر گونه باشد در آن یک فساد
بداری سند باز از مرتضاؑ
بجز ذکر خیبر چه دارے بگو
که تحریم او طاس باشد در آن
بفرمود تحریم آن تا ابد
که گوید چنین شاه جہل خویش
وگرنه برین خود نداری یقین
غلط مے بر آرند ائمه ترا
هم اتباع و هم بعد شان تا قلان
فقیهان نام آوران عظام
بجهل و حمقهاے خود با گواه
درون قضایا ضلالت نمود
که باشد خوشا شاه جہل خویش
که ممنوعے متعه شد یک دو بار
که شش بار تحریم و تحلیل شد

چو از راه حیرت رو و شک درین — تو شرح بخاری ز عینی ببین

قوله

چو گفتی که نهی رسولؐ ودود — بر آن جمله اصحاب نرسیده بود

جواب اول

کسے کو خبر یافت از نهی آن — پس او باز مانده نه جمله کسان

بگویم که بر تر اثر خانۂ خویش — نکردی سند از روایات پیش

ز نقل صحابی ست یا از عمر — که نرسید بر همگنان این خبر

بلے بهر تصیین غرضش ضرور — چه خوش ساختید افترا با شعور

جواب دوم

دوم اینکه مے بود در غزوه ها — ز عادات خاص رسولؐ خدا

که در بارۂ متعه از حکم او — منادی نمودے ندا چار سو

ثبوت ندا هم ز قولت عیان — اگر شک کنے باز مسلم بخوان

ازین بعد شرح مقاصد ببین — که گفته است در متعه هم سعد دین

که در نهی متعه منادے ندا — بخیبر بکرد از رسولؐ خدا

پس اکنون چگونه بگوئی چنان — که نرسید نهیش بر آن همگنان

چگونه توان گز آن بعد هم — کسے ره نه برده برامر اهم

خصوصًا که اهل رسولؐ عزیز — دگر جابر و ابن مسعود نیز

بآن صحبت همدگر روز و شب — نه مذکور کرده کسے ای عجب

جواب سوم

سوم اینکه گر بعد نهی عمر — شده حرمت متعه مشهور تر

پس اینهم بود مایۂ یک عجب — کز آن پس دو عمران والا لقب

دو عبد الله و هم جناب امیرؑ — دگر سلمه و جابر حق پذیر

چنین حرمت متعه را بالیقین — بدیدند یک بدعت بدترین

روایت نمودند بعد از عمر — بہ تحلیل متعہ ز خیر البشر ؐ
چو منسوخ گردیده بود آن عیان — چگونه نکردند نسخش بیان
چو گفتند او شان خلاف رسول ؐ — چگونه نباشند یاران عدول
علاوه برانہا بلائے دگر — بباید بسر حامیان عمر
که نرساند نہیش بجملہ فحول — در ابلاغ تقصیر کرده رسول ؐ
ہم اخبار اصحاب نا معتبر — که بودند او شان بسا بے خبر
پس انہا که در دست اہل زمان ست — بسا نقل از بیخبر مرد مان ست

جواب چہارم

دگر متعہ در عہد خیر الانام ؐ — چو شد چند نوبت مباح و حرام
چرا نیست ممکن که خود آن عمر — در آخر ز حلت نه برده خبر
که از علم دین بود بے اعتنا — دگر سہو بوده بطبعش بسا

جواب پنجم

دگر آنکه گر نہی خاص رسول ؐ — نه مرسول شد بر ہمه آن فحول
بتحریم متعہ بداده خبر — بتفصیل تاریخ و جا آن عمر
نمیکرد تحلیل متعہ بیان — که آن بود تحصیل حاصل عیان
پس او امر بس لابدی را گذاشت — بذکر عبث امر ہمت گماشت

قوله

چو گفتے که از منع و قول عمر — بر آید ہمین بس بظاہر نظر
که بد متعہ در عہد سالار دین ؐ — ولیکن نه لازم بباید چنین
که آن بود بر وجہ حلت عیان — بود تا بقایش بہر یک زمان

جواب اول

بگویم ز مجموع قول عمر — عیان حلت عہد خیر البشر ؐ
نه زنہار ظاہر شود زان کلام — که گشت آن بعہد پیمبر حرام

چو ممنوع کردے رسولؐ نکو ... روایت نمودے عمر هم ازو

ببین خاص لفظ انا انہی عفول ... که او کرد ممنوع خود نے رسولؐ

چنانچه مفصل ترین پیش ازین ... درین باب گفتم در آنجا ببین

چنان ست اشمعنے ما عیان ... که گویند اسلاف تو ہمچنان

بتصریح گفتند اینهم دگر ... که تحریم متعه نموده عمر

جواب دوم

دوم اینکه گفتند اہل اصول ... که هر گه صحابے مرد عقول

بگوید که بوده چنان و چنین ... در ایام و در عهد سالار دینؐ

پس آن فعل باشد مباح و رو ... بر آن مطلع بوده هم مصطفاؐ

وگرنه نباشند یاران عدول ... و یا آنکه تقصیر کرده رسولؐ

جواب سوم

سوم اینکه یک متعه الحج ضرور ... بر خصم هم شد روا بے فتور

چو این متعه بر وجه حلت عیان ... بود تا وفات رسولؐ زمان

بود متعه دیگر مگر ہمچنین ... بدین وجه حلت در اصحاب دین

چه یک عهد از بهر هر دو عمر ... بگفتا بشرکت بطور خبر

به نزدیک دانا نه گردد روا ... که یک بام باشد مگر دو ہوا

ازین بعد گویم بتو اے ہمام ... چرا این تساویل و طول کلام

چرا ہرزه ہا را بر آورده ... چه رسوائے خویش خود کرده

نگفتے چرا مختصر تر جواب ... که میشد از آن مخلصی با شتاب

که تحریم متعه نموده عمر ... نه هرگز کند شک کسے باخبر

مگر چونکه مامور باشیم ما ... مطابق باخبار آن مصطفاؐ

قوله

که بر سنت هر خلیفه ضرور ‏— کنم اتباع و عمل بے فتور
بود گرچه احداث و بدعت همان ‏— خلاف خدا اور رسول زمان
ازین وجه ما اتباع عمر ‏— نمائیم در امر دین بے خطر
چو گفتی کز اخبار قطع نظر ‏— هم آیات قرآن اقدس دگر
بتحریم این متعه هائی زنان ‏— دلالت بدارد بوجه عیان
که تاویل شیعه بمقصود خود ‏— در آیه بتحریف قرآن رسد

جواب

بگویم که اے قلبها از تو ریش ‏— چو تحریف سازی در اخبار خویش
ازین وجه تفسیر و معنی ما ‏— نماید چو تحریف باطل نما
چو بالفرض تفسیر حق ای دلیر ‏— نماید چو تحریف نزد بصیر
نه عیبی ست بر حال شیعه از آن ‏— که تفسیر ایشان ست از راسخان
بهر حال این هفوه بے شکوه ‏— بود کذب و باطل بچندین وجوه

وجه اول

یکے آنکه یک زمره با نشان ‏— ز اصحاب و اتباع و اتباع شان
چو آن هر دو عبدالله و حیدرم ‏— اُبَی و دو عمران و هم جابرم
چو طاوس و ابن جریج و عطا ‏— چو ابن جبیر و ملیکه با
بگفتند ایشان بلا قیل و قال ‏— چنین متعه حق مباح و حلال
پس آیا نکردند فهم کتاب ‏— نمودند تحریف قرآن شتاب

وجه دوم

دوم اینکه این آیه حق نشان ‏— که شد لفظ ازواج وارد در آن
بود آیه مکیه اے عقول ‏— مگر آنکه اصحاب بعد از نزول
بکردند از حکم سالار دین ‏— همان متعه تا حجه آخرین

پس این آیۀ کے ای پر جدال
چگونه تحریم متعه است دال

وجه سوم

سوم ابن عباس گفته نکو
چنانچه بیاورد بغوی تو

که آن آیۀ متعه محکم بود
ز قرآن نه متعه محرم بود

وجه چهارم

چهارم که اعلام با کر و فر
چو اصحاب مالک بغامض نظر

بگفتند کز روئے قرآن غرور
نه تحریم متعه نماید ظهور

قوله

چو گفتی که ممتوعه زن زوج نیست
که احکام زوجه ازو منتفی ست

جواب

بگویم که اے تابع یک عمر
که ز و تافتے از صحابه دگر

نیاید مرا آیتے در خیال
که باشد برین حرمت متعه دال

چو از لفظ ازواج خواهی چنان
که ممتوعه زوجه نباشد عیان

پس این حجت تو نه هرگز بجاست
چه در زوجیت خود نزاعے بپاست

که ممتوعه زوجه نباشد ضرور
و یا هست زوجه بغیر از فتور

چه اصحاب و اتباع و اهل صحاح
بگفتند این متعه را هم نکاح

چو متعه نکاح ست ممتوعه نیز
در ازواج داخل شود ای عزیز

چو در زوجیت خود نزاعی بپاست
بحجت در آوردنش ناروا ست

بکن اول این سقف را پایدار
بباید از آن بعد نقش و نگار

پس از زوجیت بحث بیکار هست
تو کشاف این گر انکار هست

که فرمود خود صاحبش همچنان
که الحال من کرده ام این بیان

نماز جنازه ببین اے عنود
که نبود در آن یک رکوع و سجود

چو نبودی در آن بحث ای پر نیاز
تو هرگز نه گفتی آنرا نماز

چو این رشتۂ حجت خویش را ‌ ‌ درینجا تو فهمیدۂ ای پُر مِرا
بناچار کید دگر ساختی ‌ ‌ بذکر لوازم بپرداختی
قوله که انچه لوازم بمنکوحه زن ‌ ‌ بود نیست ممنوعه را بی سخن
بگویم که احکام مذکوره است ‌ ‌ لوازم نباشد پئی زوجیت
که جاها شود منتفی بعض آن ‌ ‌ نکاحی نه باطل شود بیگمان
چنانچه زن ذمیّه را ببین ‌ ‌ که ارث و لعانش نباشد زدین
اگر حصر ازواج در چار زن ‌ ‌ بود لازم زوجیت بی سخن
همین نهج گر ارث بهر زنان ‌ ‌ بود لازم زوجیت در جهان
معاذ الله ازواج پاک رسولؐ ‌ ‌ برآیند از زوجیت ای عفول
پس انچه که چون بوحنیفه قیاس ‌ ‌ کنی در لوازم بود بی اساس
قوله چو گفتی که اندر کتاب خدا ‌ ‌ چو آمد تمتع بزنها جدا
مقید باحصانست آن در زمان ‌ ‌ زن متعه را نیست احصان عیان
بگویم که احصان شده مشترک ‌ ‌ بچندین معانی بلا ریب و شک
همانا درین آیۀ متعه نیز ‌ ‌ تعفف مراد است ای پُر تمیز
اگر شک و ریبی بود اندرین ‌ ‌ شروح صحاح و تفاسیر بین
بر توجیه باشد دلیل صراح ‌ ‌ که احصان مراد است اینجا نکاح
قوله چو گفتی که بر متعه وجه قوی ‌ ‌ بود لذت نفس و سفح منی
بگویم که سفح منی در نظر ‌ ‌ نباشد پئی متعه مقصود اگر
چه عیبی که در غزوه سالار دینؐ ‌ ‌ پسندید آن را صحابت ببین

جواب دوم

دوم اندرین نقل تو ای بصیر — که آورده از ترمذی خبیر

غرض هست مذکور این متعه را — برای مسافر چو حفظ سرا

که اموال و سامان او در سفر — کند حفظ ممتوعه زن بی خطر

ز طبری نفهمی که بود آن چه خیر — که از متعه پیدا شد ابن زبیر

ازین وجه آن متعه خود کرد نیست — نه مقصود آن محض سفح منی ست

جواب سوم

عجب آید از کید تو جا بجا — که تکذیب خود میکنی بر ملا

دگر اینکه گر قصد سفح منی — بود بهر تحریم وجه قوی

تعدد در ازواج و هم در کنیز — نه زنهار جائز بود ای عزیز

چه باعث بر اکثار زنها قوی — بود لذت نفس و سفح منی

قوله

چو گفتی ازین بعد ای پر هنر — که نزدیک شیعه دلیل دگر

بجز آیهٔ حق درین حال نیست — مگر آن برین متعه خود دال نیست

جواب

بگوییم که این ست تلبیس تام — و یا جهل پُر نصب مثل عوام

علاوه برین آیتی ای عزیز — ز روی صحاح و تفاسیر نیز

دلائل بسی هست ای بی خبر — که بگذشت از آنها بسا پیشتر

چو خواهی ازین بیشتر ای عزیز — بخوان مثل تشیید با یک تمیز

از آن نقلهای صحابه کبار — بود حلت متعه خود آشکار

پس آیا بنا شد آنها صحاح — و یا اندر آن نیست متعه مباح

همانا که نصب شه مؤمنان — ربوده ز تو ادراک حق عیان

نیاید نظر گر ز چشم پر آب — بگو چیست عیبی درین آفتاب

تو خود بهر تحریم متعه ای نبیل
بجز نقل سبره نداری دلیل

مگر نقل مذکور عاطل بود
بهر نوع و هر گونه باطل بود

چه او متعه در مکه کرد ای ستو
پس آن قول او گشت چون بول او

قوله

چو گفتی تو از روی حسن خیال
که بر متعه این آیتی نیست دال

جواب اول

بگوییم که این غفلتی بیش نیست
تفاسیر خود در نظر پیش نیست

که اهل تفاسیر ارکان دین
ز اصحاب و اتباع شان بالیقین

چو آن ابن عباس بحر کبیر
هم آن ابن مسعود و عمران پیر

اُبیّ بن کعب صاحب صفا
دگر هم مجاهد مقاتل عطا

بیارند کان آیت پُر ز نور
بیامد بتحلیل متعه ضرور

بناشد گر این آیه بر متعه دال
بود حرف فا باعث این خیال

پس آید عجب بر عجب در عیان
که اصحاب و اتباع و اتباع شان

هم اهل تفاسیر اسلاف تو
نفهمند معنی قرآن نکو

اگر میتوانے بمقصود خویش
بکن همچو ما قول اصحاب پیش

ولیکن نیابے درین آیتے
ز اقوال یاران پئے حرمتے

جواب دوم

دوم اینکه اصحاب دانا عقول
که بودند قرّاء عهد رسول

چو آن ابن عباس حبر عزیز
اُبی و دگر ابن مسعود نیز

درین آیه خواندند لفظ اجل
که تائید متعه کند بر محل

گر این لفظ آن قاریان مهان
بود شاذ در چشم نصب عیان

پس اندر شذوذش سبب چیستهاست
مگر پاسخ مختصر خوشنماست

کز اقوال آن صاحبان جلال — بود آیت پاک بر متعه دال
دگر بو حنیفه ز رای بلند — بدیگر قرارت شده کاربند
بهر حال این آیه ای پرجدال — بتجویز و تحلیل متعه است دال
ز یک نقل واهی سبره ای عقول — نگردد گهی نسخ قرآن قبول
چو با این همه نص اصحاب دین — ازین آیه بر متعه ناری یقین
ندانم بجز این جوابی دگر — که دانی عمر را پیمبر مگر

روایت خارزمی منقولهٔ شاه صاحب

قوله

چو از خارزمی گفته داستان — که فرمود خود ابن عباس (رض) آن
که در بدو اسلام بود آن روا — کنون مضطر از اهمان سان روا
چنانچه روا میشود آشکار — دم و خوک و میته دم اضطرار

جواب اول

بگویم که این افترائی شگرف — که باشد غلط اندر آن جمله حرف
شده گرچه باطل ازین پیشتر — بگویم بنا چار بار دگر
که گوئی خود این که در ابتدا — بلا شرط آن متعه بوده روا
پس این شرط و تقیید با اضطرار — چگونه مسلّم شود آشکار
چه جم غفیری ز جم غفیر — کز ایشان ست مسلم هم ابن جریر
نسائی و شمس الائمه دگر — چو بغوی و هم حاکم و بو عمر
در اخبار از ابن عباس ما — بیارند این شرط را برملا

جواب دوم

دوم اینکه فتواش با یک نمود — بتحلیل متعه بلا شرط بود
بگردید فتواش شایع چنان — که گفتند اشعار هم شاعران
چو زجرش در آن کرد ابن الزبیر — برو خشم بگرفت بر وجه خیر

جواب سوم

سوم مالک و تابعین نکو — براد ند فتوای ز تقلید او

دگر ابن عباس آن متعه را — اگر کرد در اضطرارے روا

چرا اندرین حال تشیر بود — بر آن ابن عباس زجری نمود

چرا این فقیهان تو باگزاف — بگفتند این قول او را خلاف

چه از روئی قرآن ست خود آشکار — که میته حلال ست در اضطرار

غلط هر چه گر نمودے روا — چه آن زجر باشد خلاف خدا

پس اکنون شدی ای فضیلت پناه — خودت بر غلط فهمے خود گواه

جواب چهارم

دگر نقل مذکور پر اختلال — که سهال باشد در آن بد خصال

قوله چو گفتے ازین بعد نقل چنین — تو از ترمذے محدث گزین

که گو متعه در صدر اسلام بود — ولیکن دگر آیه نسخش نمود

جواب اول

جواب تو ظاهر بچندین وجوه — که هر یک بود در متانت چو کوه

یکے آنکه باشد ضعیف اینخبر — که موسے در آنست نامعتبر

جواب دوم

دوم اینکه آن آیه مکیه است — از آن بعد هم متعه صورت ببست

چو آن آیه پاک سابق بود — چرا ناسخ حکم لاحق بود

جواب سوم

سوم اینکه آن آیه خوش مآل — نه هرگز بتحریم متعه است دال

چو ممنوعه زوجه بود پر عیان — کلام صحابه است شاهد بر آن

چو او گشت داخل در ازواج عام — چگونه ازین آیه گردد حرام

جواب چهارم

همین نقل تو خود زبانت ببست — چه ممتوعه داخل در ازواج هست

دگر مثل بغوے و چون ثعلبے — بیارند جمعی بصوت جلے

که نزد ابن عباس رض با بی فتور — بود آیه متعه محکم ضرور

جواب پنجم

جواب ششم

دگر جامع مسلم خود ببین | که نزد تو بود از همه بهترین

که آن ابن عباس حبر مهان | بهنگام پیری بگه عیان

ز تحریم متعه بر ابن الزبیر | چه خشم و غضب کرد بر وجه خیر

ازین گشت روشن که آن خوش صفات | نه برگشت از قول خود تا ممات

پس اکنون بکن فهم ای مستهام | صحیح ست زین هر دو نقلت کدام

همانا بگفتے تو سابق ازین | که مسلم بود از همه بهترین

دگر عسقلانی و همچون شهاب | بتصریح گفتند فی انجاب

که هرگز رجوع ابن عباس پیر | نگردد صحیح و بجا ناگزیر

به تحلیل متعه شد او مشتهر | برین بود تا مرگ خود مستمر

پس این هر دو نقل توای پرهنر | به نزد تو هانست نامعتبر

اگر دعوی نسخ متعه کنی | صحاح خودش را تو بر هم زنی

چنین نقل واحد هم آن خود ضعیف | برابر بچندین صحاح شریف

چه دارد محل نزد اهل تمیز | که آنرا تو آورده ای عزیز

سخن مختصر بشنوی صاف صاف | که تحلیل متعه هست بی اختلاف

اگر اختلاف ست در نسخ هست | پس ار نتوانی ازین ورطه رست

ز روی یقین ناسخش گو چنین | یقین را ولی نشکند جز یقین

چه خوش گفت شیخی که در بصره بود | چو یحیی چنین زو سوالی نمود

که نزد تو باشد چو متعه روا | درین باب تقلید کردی کرا

بگفتا باو شیخ بالغ نظر | که کردیم ما پیروی عمر

چو بشنید یحیی ازو این جواب | تحیر کنان کرد بس پیچ و تاب
بگفتا که چون میشود این چنین | بفرمود پس شیخ دانش قرین
که گفته عمر بر سر انجمن | که از کردگار و رسول زمن
دو متعه که بوده همانا روا | من آن هر دو را میکنم ناروا
پس از بهر حلت گواهی او | اگر گفتم نه منع و تباهی او

قوله — بر متعه حج

ازین بعد در متعة الحج دگر | بگفتی که نهیش نه کرده عمر
نمود آنچه نهیش همان ذی شعور | بود فسخ حج سوی عمره ضرور

جواب

پس این افترا را چه پرداختی | تو تکذیب اسلاف خود ساختی
ندانی عمر متعة الحج بگفت | همین نهج دیگر جهان بی نهفت
پس این متعة الحج مشهورتر | شده معنیش فسخ حج کی دگر
درون لغت در حدیث جهان | چنین معنی تو ندارد نشان (کدام وقت) ۱۲
چو نهی عمر متعه را افتراست | چنین افترا بر سر تو بلاست
کز اخبار خیلی صحابه بکار | کز ایشان ست ابن عمر آشکار
ز اخبار چون بوحنیفه امام | ز اخبار اهل صحاح عظام
ز اخبار شراح و دیگر جهان | بر آید بتصریح با یک زبان
که آنچه عمر کرد نهیش ضرور | تمتع بود نزد هر ذی شعور
چو بودند این همگنان مفتری | برین دین تو دا ای دهلوی
نه برما کنی رد بهر جد و کد | کنی جابجا رد اسلاف خود
چه خوش گفت دانا که دانا عدو | ز غمخوار نادان بباشد نکو

ازین وجه بالغ نظر سنیان ‌ ‌ ‌ که دارند انصاف در دل نهان
نه با قول و نقل تو در ساختند ‌ ‌ ‌ که آنرا ز چشم خود انداختند

جواب تراویح

ازین پس تو بدعات دیگر ببین ‌ ‌ ‌ که کرده عمر در ره شرع و دین
تراویح از طبع کرده بپا ‌ ‌ ‌ ولیکن نخوانده خودش بی خفا
نکرده گهی این نماز آن رسول ‌ ‌ ‌ خصوصاً نوافل بجمع فحول

قوله

چو کردی تجاهل که دو یا سه شب ‌ ‌ ‌ تراویح خوانده رسول عرب

جواب اول

بگویم عجب خو گرفتی عزیز ‌ ‌ ‌ که انکار داری هم از فاش چیز
نه در نقل واهی هم آمد چنان ‌ ‌ ‌ تو دعوای شهرت کنی بی تکان
تواتر بگوئی بغیر از تمیز ‌ ‌ ‌ صحیحین خود را ببین ای عزیز
که تا عهد بوبکر و شاه حجاز ‌ ‌ ‌ وجودی نمیداشت همچون نماز

جواب دوم

دوم اینکه آنرا عمر نهفت ‌ ‌ ‌ بخاری ببین نیز بدعت بگفت
چو بدعت بود نزد او آن نماز ‌ ‌ ‌ چگونه بخواندش رسول حجاز
هرانچه که نزدوت رسول عرب ‌ ‌ ‌ بحجره همی خواند در وقت شب
دو سه شب بلا اذن آن سرفراز ‌ ‌ ‌ بکردند پشتِ سرِ او نماز
در آن نیست تعداد رکعت عیان ‌ ‌ ‌ هم آن مضطرب بلکه واهی بیان

جواب سوم

سوم با تامل صحیحین ببین ‌ ‌ ‌ که فرمود آن عائشه همچنین
که آن شه بشبهای ماه صیام ‌ ‌ ‌ فقط یازده خواند رکعت مدام
پس آنچه پیمبر[۳] همی خواند خود ‌ ‌ ‌ بحجره همان پس تهجد بود
تراویح آنرا بگوئی چرا ‌ ‌ ‌ که آن بست رکعت بود بی خفا

جواب چہارم

همین نهج گفتند اے نامجو — چه عبدالحق و هم سیوطی تو

دگر از صحاحت هویدا فراز — که مشغول بود آن نبی در نماز

بلا اطلاعش مگر چند یار — پس پشت بستند صف آشکار

چو از حال شان مطلع شد نبی — بایشان بتاکید گفته حلبی

که فاضل ترین نوافل همانست — که درخانه از چشم مردم نهانست

بیارند از زید ناقل چنین — که گشته غضبناک سالار دین

پس آن بدعت او نگردد حسن — که بوده خلاف رسول زمن

احداث عمر در اذان

دگر بانگ گوشم زد از راستان — که احداث کرده عمر در اذان

که او از فضول اذانِ رسول — بینداخت خیر العمل را فضول

بیارند این لفظ را بس جهان — ز اصحاب و عترت رسول در اذان

چنانچه سنحاریه بامر ثبت — چو بوبکر ابن ابی شیبه است

هم آن بیهقی مغلطائی دگر — سروجی و حلبی صاحب سیر

روایت امام زین العابدین

بیارند کان سید ساجدان — همیگفت خیر العمل در اذان

از آن بعد میگفت آن شاه دین — که اول اذان پیمبر همین

خدا را بگو اینچه رد و عدول — ز اقوال و افعال آل رسول

روایت العباس

بیارند کان بو امامه عیان — همیگفت خیر العمل در اذان

روایت ابن عمر

بیارند این هم که ابن عمر — همی گفت خیر العمل بے خطر

ببین کنز کان متقی حسام — ز طبرانی تو که بوده امام

سروجی بشرح هدایه دگر — از آن ابن حبان که بد نامور

روایت بیارند بی قیل و قال　　که میگفت خیر العمل خود بلال
دگر لفظ خیر من النوم را　　عمر در اذان کرد با یک مرا
دگر آن عمر با همه طمطراق　　تغییر بداده بحکم طلاق
که در عهد مسعود پیغمبرم　　همین نهج در عهد بوبکر هم
طلاق سه نوبت بیک مجلسے　　چو یکبارے بود از هر کسے
ولیکن عمر همچنین سه طلاق　　بفرمود کافے برائے فراق
درین باب گر شک رود ای بصیر　　ببین چون صحاح و چو فتح القدیر
دگر او کنیزان ذات الولد　　بفرمود از بیع منهے یکد
دگر حضر تش را پر از خبط قول　　ببین در فرائض که آن هست عول
دگر آنکه در پاک بیت الحرام　　از و بی مقام ست جای مقام
همین نوع کردار هائے عمر　　فزونست از گفته مختصر
بعهد خودش هادی دین داد　　در آنها بمقدور تغییر داد
دگر آن عمر هم بجرم زنا　　خودش بر مغیره نکرده سزا
بحالیکه سه تا صحابے دیار　　شهادت بدادند بر زشت کار
چو هر یک گواهی عمر می شنید　　همان قدر رنگ رخش می پرید
چهارم گواه زنا را دگر　　بخوش طرز تلقین نموده عمر
ازین ره در آخر نگفت آن نبیل　　که دیدم چو در مکحلے رفت میل
بهر حال اندر ثبوت زنا　　مکن هیچ شک ای تعصب نما
چه سه کس ز اصحاب یار رسول　　که نزد تو باشند از بس عدول

روایت بلال
ذکر الصلوة خیر من النوم
احداث عمر در طلاق

منع عمر بیع کنیزان ام الولد

احداث عول در فرائض میراث
احداث نقل مقام ابراهیم در کعبه از
کار نو
حد نزدن عمر بر مغیره

گواہے بدادند بر آن زنا — چنانچہ بود نزد شارع روا

نہ دریافتے گر مراد عمر — چہارم بگفتے ہمان خوب تر

درین حق بیان گر شوی بدگمان — اغانی بخوان ہم بن خلکان

ثبوت زنا شد چنان خوبتر — کہ خود با مغیرہ بگفتہ عمر

کہ ترسیدم از دیدنت آشکار — مرا سنگباران کند کردگار

بفرمود ہم حیدرؑ حق پرست — کہ گر بر مغیرہ بیابیم دست

من او را کنم لاجرم سنگسار — اغانی و ہم قصّہ بین آشکار

ہمین نہج حسّان ثابت بدرد — درین قصّہ ہجو مغیرہ بکرد

چو در باب تلقین چارم گواہ — بجوش تعصب کنے اشتباہ

دفع دخل

بباید پئے دفع این شبہہ دید — چو مُغنیؔ و شرح بن ابوالحدید

کہ این ہر دو بل آمدی بی گزاف — علاجے ندیدند جز اعتراف

چگونہ توان کرد انکار از آن — کہ آرند آنرا ثقات مہان

چو طبرانی و بعد آن بیہقے — چو آن عسقلانے و چون متقی

چنین ست آن موفج و مختصر — زحال عمر بعد خیر البشرؐ

ذکر احداثهای عثمانؓ

کہ دادہ زرای خودش آن عقول — تغیر بشرع خدا و رسولؐ

ازین بعد کردار عثمان ببین — ولیکن بگویم ملخص ترمن

بود گرچہ کردار او پر عیان — کہ بنمود در آن احتیاج نشان

ولیکن کتاب الامامت ببین — ز قاضی دینورے بس متین

ببین ہم تواریخ و فن کلام — اقاویل اسلاف والامقام

نباشد گر این کتب دستیاب — چو تشنید خوان ای تسنن مآب

که کرد او مقرر ولاة دیار — جوانان خویش بطالت شعار

چو پر شر و فسق ابن عقبه ولید — چو آن ناسعیدی که نامش سعید

چو ابن ابی سرح و مروان دگر — که بودند مغضوب خیر البشر صلعم

بر احوال شان داشت علم و ثبوت — ز کردار ایشان نموده سکوت

چه بر زشت حالی و بر فسق شان — گواه اند اخبار و قرآن عیان

همین زشت کاران و بی دین تر اند — مگر باعث قتل عثمان شدند

که از ظلم ابن ابی سرح خویش — شد از کارد مصریان سینه ریش

دگر هم مناصب بیار رسولؐ — نداده که بودند او شان عدول

درین وقت هم مر صحابه عظام — نمودند توبیخ و زجرش مدام

چو این فعل عثمان نبودی زبون — نکردندی اصحاب زجرش فزون

دگر عم خود را طلب داشت زود — که از پیشگاه نبی صلعم رانده بود

چه از زشت کرداری آن شقی — ز یثرب بدر کرده بودش نبی صلعم

از آن بعد در عهد خود ها دگر — باصرار عثمان عتیق و عمر

نکردند او را طلب زینهار — که او بود مردود پروردگار

دریغا چه کرده خلاف رسولؐ — هم از سیرت هر دو شیخان عدول

مگر گفت دیروز آن پر امل — که بر کار شیخان نمایم عمل

برین فعل عثمان را مردمان — نمودند طعن و ملامت عیان

خصوصا چو حیدرؑ چو آن عائشه — بن عوف و عمارؓ بی شائبه

نفرت نمودن فساق و اشرار بنی امیه را به حکومت و مناصب و صوبه داری و ایالت و ممالک

نه دادن حکومت و مناصب به اصحاب رسول اللہ صلعم

طلب کردن عثمان عم خود حکم را که رسول اللہ صلعم اورا از مدینه اخراج کرده بود

دگر کرد اسراف از بیت مال | بر احباب و خویشان و اهل و عیال
که بس قصرهائے سرافراخته | پئی دختر و زن بنا ساخته
هم اموال و هم گوهر بے بہا | بهر دخت داده ز مال خدا
بعثمان حکم داد زر با زیاد | بمروان همه خمس افریقیه داد
دگر اینکه اقطاع و جاگیرها | بخویشان و احباب داده بسا
کز آن مردمان را حضور رسول | نگشته گہے فیض صحبت حصول
چنانچه گواه اند ارض و فلک | که بخشید مروان خود را فدک
نه هرگز روا بود وجود چنان | بغیر از رضائے همه مسلمان
چنین صرف بوده ز مال خدا | که گفتند آنرا بسے مقتدا
چنانچه بخطبه بفرمود امیرؑ | درین باب در حق عثمان پیر
که بخورد او چنان مال پروردگار | که بخورد شتر خوش گیاه بہار
دگر هم چراگاه یک مال عام | بفرمود مخصوص خود بهر کام
ولیکن همه را رسول مطاع | نموده شریک اندرین انتفاع
دگر خود و طائف بیک بعض و خبط | ز اصحاب عالی بفرمود ضبط
در آن باب از شوکتش هیچ مرد | نه معروض هرگز توانست کرد
پس آن مسند ساده اسلام را | که از چرخ اطلس بود سر برآ
ز خدام و جاه و حشم بانمود | چو دربار کسریٰ و قیصر نمود
ز مال خدا خویش تمول بکرد | ز استماع دیگر تجمل بکرد
دگر در مقام منا آشکار | بجائے دو رکعت ادا کرد چار

اسراف کردن اموال بیت مال را

دادن اقطاع زمین بطور جاگیر بخویشان و احباب

گرفتن چراگاه

ضبط نمودن و بجای تصرف خود نیز

اصحاب

ادا کردن چار رکعت بجای دو در مقام منا

ولیکن پیمبر که شیخین او اداکرده بودند رکعات دو
دگر اینکه اصحاب آن عقول که بودند ممدوح نزد رسول
تسامح چو کردند با قال و قیل نموده زدوکوب و خوار و ذلیل
چنانچه که عمار رض را زد چنان که بیهوش گردید آن خسته جان
همانا که عمار فرخنده خو سراسر شد ایمان و هم راست گو
کند هر که تحقیر او آشکار کند نیز تحقیر او کردگار
هم آن بوذر رض صادق اللهجه را ز یثرب بدر کرد بر پند ها
هم اورا زدوکوب کرده دگر که گفتند اعلام بالغ نظر
مگر هیچ ایذا و همچون جفا بممدوح اصحاب نبود روا
هم آن ابن مسعود تنزیل دان ز دستش جفاکش برفت از جهان
که در کوفه و در مدینه دگر همیکرد تشنیع عثمان مگر
پس از بهر اخراج آن پیرمرد ز شهر مدینه همی حکم کرد
دگر بهر ایذای آن راست گو برانگیخته حیله آن حیله جو
که قرآن پاکش که از رسول بیاموخت با شوق قلب عقول
طلب کرده بستاند و آنرا بسوخت عجب تیر حسرت بجانش بدوخت
در آن بر سرش جور رفته چنان که گوید پهلوش را استخوان
برین ضربتش گر نیاری یقین ز ابن قتیبه معارف ببین
ببین نیز تاریخ همچون جلال نیابی بر انکار دیگر مجال
اگر شاذ بوده قرائات او بقرآن نکرده تمیز نکو

ایذا دادن اصحاب رسول را
زدوکوب کردن عمار رض را
اخراج ابوذر رض از مدینه
زدوکوب کردن ابن مسعود رض را

پس این ست یک فریهٔ سینیان — کسی از صحابه نگفته چنان

عجب تر که الفاظ قرآن او — چگونه بود دستاوزی حیله جو

که او با همه شوق و قلب عقول — نگرفت آن همه از زبان رسولؐ

نمیداشت گر امتیاز خوشا — بقرآن ز تفسیر و هم از دعا

چرا داد فرمان سپئ زمان — که گیرید قرآن از وای کسان

اگر زان قرائت او برملا — در اسلامیان فتنه میشد بپا

پس آن اختلافات را خود رسولؐ — روا کرده بود از برای فحول

چه ثابت شده از رسالتمآبؐ — که بر هفت حرف آمده این کتاب

بهر حال قرآن او بی گمان — نه بُد لائق سوختن ای فغان

چه لفظش بود خاص لفظ رسولؐ — یقینی تر از لفظ دیگر فحول

دگر آنکه عثمان والا نمود — معطل نموده قصاص و حدود

که از کشتن هرمزان بے خطر — قصاصے نکرده بر ابن عمر

هم آن قتل و پاداش نزد امیرؑ — بگردیده ثابت براو ناگزیر

مگر کرد عثمان چه عذری بتر — پدر کشته دیروز و فردا پسر

دگر اینکه اجرای حد بر ولید — که کرده دوگانه بکیفیت پلید

بتعطیل و تاخیر انداخته — بمهرش نگر و نیش در باخته

دگر بهر قتل محمدؓ ضرور — نموده عجب کید آن ذی شرور

که ناید ز دیندار هرگز چنین — تواریخ مثل سیوطی ببین

گر این عذر بالفرض نزدیک تو — شد از سوی مروان پاک زشت خو

معطل کردن قصاص از ابن عمر

معطل کردن حد بر ولید از شرب خمر

فرستادن برای قتل محمد بن ابی بکر

پس آنگہ کہ اصحاب و میر عربؐ　　نمودند او را از عثمان طلب
بپرسند تا از وے آن حال زار　　شود صدق عثمان ازآن آشکار
چو تسپرد او را باصحاب داد　　شر بکیش بود اندران رو بداد
خلاصہ کہ جمع صحابہ کبار　　نمودند تشنیع او آشکار
ہمہ لائقِ عزل پند اشتند　　کہ ہم قتل او را روا داشتند
چنانچہ پئے قتل آن پر تمیز　　بکردند تحریص اقوام نیز
دگر ابن عوفے کہ کردش امیر　　ز تامیر نادم شدہ ناگزیر
قسم خورد برا ینکہ زان پس دگر　　نہ حرفی زند ہم بآن خیرہ سر
ز فرط ندامت بیک رنج و درد　　بدرگاہ ایزد چنان عرض کرد
کہ عثمان خدایا اباکرد ازین　　کہ برود بحکم کتاب مبین
ازآن وجہ آن پر حیا بی نہفت　　بن عوف را ہم منافق بگفت
دگر آنکہ خود عائشہ دل ملول　　بگفتہ گرفتہ قمیص رسولؐ
کہ بوسیدہ شد سنت مصطفےٰؐ　　قمیصش نہ بوسیدہ شد حالیا
بگفتہ ہم آن مادر مہربان　　بحق خلیفہ بجمع کسان
کہ بکشید نعثل شدہ کفر کار　　بَرد باد نفرین پروردگار
چنانچہ بکشتند او را فحول　　نکردند ہم دفن او را قبول
برین حال و تغییر شرع نبیؐ　　بسا شرم باشد کہ عذرش کنے
چہ باشند کردار او آشکار　　ازآن وقت افسانہ روزگار
چو در عذر بدعات حرفی زنے　　چہ تکذیب خیلے صحابہ کنے

حالات مختصر حضرت عائشہ

همین طور در عذرهای پریش　　نمائی چه تکذیب اسلاف خویش

دگر حال آن عائشه را بدان　　که بوده مثال عمر در زمان

خبر داد مارا خدائے قوے　　که بنمود افشای راز نبیؐ

دگر خانه اش را رسول خدا　　بفرمود خود مصدر فتنه ها

دگر او ز حکم خدا و رسولؐ　　بیک خیرگی کرد بیشک عدول

که او بود مامور از حکم عام　　که در خانهٔ خود نشیند مدام

مگر او برائے قتال امیرؑ　　خروجے نموده بجمع کثیر

ببر داشت ستر و حجاب رسولؐ　　چنانچه بگفتند جمع عقول

نه بینے که عمارؓ و هم مرتضاؑ　　بآن آیه کردند زجرش بسا

هم آن ام سلمہؓ بیک سوز و درد　　بسکه بسیار زجر و تنبیه کرد

مے انگاشت خود آن سفر را حرام　　که میکرد آندم نمازش تمام

برانگیخت گر حیلهٔ انتقام　　پس او را چه نسبت ازین انتظام

که او وارث و خویش عثمان نبود　　امیرے در اسلام و سلطان نبود

همیگفت دیروز آن زن چو مرد　　که بکشید نعثل چه او کفر کرد

همه کارها چون قصاصات و حد　　معلق بذات خلیفه بود

اگر بود مقصود اصلاح عام　　نرفته چرا نزد شاه انام

برسل و کتابت بآن حق مطلع　　نکرده چرا شورے اطلاع

دگر جائے حوأب ز حکم رسولؐ　　نموده همان عائشه یک عدول

چه منعش نموده نبیؐ بے فتور　　بدانست هم حوأب است آن ضرور

چو طلحہ کہ کردند انکار از آن　　می انگاشت حالات حرص شان
چرا کرد انکار آنکس قبول　　باآن جملہ آثار قول رسولؐ
دگر گفت چون خود زبیرش کہ جنگ　　بحیدر بقول نبیؐ ظلم و ننگ
پس او با وجود آنکہ کردش یقین　　نمودہ خلاف رسولؐ امین
بہر حال بغض و عناد امامؑ　　شدش مانع و عائق صلح عام
دگر بعد از آن خود ببشرم کثیر　　تأسف نمودی ز جنگ امیرؑ
چنانچہ چو میخواند آن آیہ را　　بسا گریہ میکرد زان ماجرا
مگر زان تأسف انابت چہ سود　　تو دانی کہ تیر از کمان جستہ بود
چگونہ شود عفو آن جرمہا　　بتخصیص خونہای ناحق بسا
پس از جرم مادر چہ داری خلاف　　کہ آن گریۂ او بود اعتراف
عجب دارم از ہمچو اصلاح و داد　　کہ آمد در آن بس قتال و فساد
دگر آنکہ بنمود احداثہا　　در اسلام و در شرع و دین خدا
در احداث قول خودش ہست بس　　کہ گفتہ دم مرگ با خویش کس
بنماید کہ اکنون مرا در لحد　　کسی نزد قبر نبیؐ ننہد
چہ احداث کردم بدین رسولؐ　　پس آنجا نکردند دفنش فحول
بیارند این اعتراف و بیان　　چو دینوری و حاکمت از مہان
پس ای حق پژوہ و سنن شعار　　چنین بود حالات خیلی کبار
برا احوال ہر این شریعت اساس　　لکن حال دیگر صحابہ قیاس
دگر حال آن خالد بانبود　　نہ بینی کہ سالار بوبکر بود

حال خالد بن ولید

حالات عمرو عاص و مغیرہ بن شعبہ و ابوہریرہ و دیگر

که او اہل اسلام را قتل کرد — نمیداشت در قلب خود رحم و درد
زنا کرد با محصنه بانمود — به نزد عمر واجب القتل بود
دگر عمرو عاص و مغیرہ فحول — چو آن بوہریرہ که بوده عقول
نمودند وضع حدیث و سیر — پی جاه دنیائے دون بی خطر
بتخصیص آن دو سے نامور — بوضع حدیث ست مشہور تر
بنقل روایت بر آن ہیچ کار — صحابه نمیداشتند اعتبار
ز اصحاب آن عائشه ہم عمر — بماندند ناخوش از و بیشتر
بنا رست در عہد او بر ملا — که گوید که گفته چنین مصطفٰے
چو آن بوحنیفه بسا باخبر — ندارند اخبار او معتبر
علاوه برین کذب گوئی و زور — گرفته خیانت بطبعش ضرور
که در مال بحرین او را عمر — عدوی خدا گفت و خائن دگر
بغصه شده آنچنان تند و تیز — که آندم زده دُرّه بر پشت نیز
تعجب که باشند از پاستان — رُوات صحاح چنین مردمان

حال عبدالرحمن بن عوف

ہمین بوہریره است آن ناجو — که گویا بخاری ست دیوان او
بر اخبار این مردم خوش نہاد — چگونه کند عاقلے اعتماد
دگر ابن عوف بسا کرده کار — که بوده مثال عمر ہوشیار
ببین رتبه اش کان عمر چون بمرد — زمام خلافت بدستش سپرد
دم مرگ او را عمر بے نہفت — بتحقیق فرعون امت بگفت
بنزدیک عثمان صاحب شعور — منافق ہمے بود او بالضرور

حالات زبیر

نزد یک شیر خدائے ودود ‌ ‌ همان مرد غدار و مکار بود
دگر آن زبیر و نزد عمر ‌ ‌ خبیث است نفسش دلش سخت تر
دگر همچنان طلحه بانمود ‌ ‌ پر از کبر و پر نخوت و حرص بود
هم این هر دو بل مردمان کبار ‌ ‌ دل شان ز حرص و حسد و اغدار
ازین جمله حالات سرکردگان ‌ ‌ تو ایمان و اخلاق او شان بدان
بالاجمال من میکشم عکس تام ‌ ‌ ز عادات و حال خواص و عوام
که از فتنه پردازی شان عمر ‌ ‌ همان جبر گه را کرد منع از سفر
چه گر میروند از مدینه برون ‌ ‌ بپا میشود فتنه هر جا کنون
نبودند ممنوع تنها صغار ‌ ‌ که هم سابقان و صحابه کبار
ز یثرب چو کردی کسی فرقتی ‌ ‌ معین شدے بهر او مدتے
که تا آن زمان باز آید ضرور ‌ ‌ وگرنه برفتے بر او جبر و زور
چو عثمان بیاورد دستے بکار ‌ ‌ برفتند هر جا ز ملک و دیار
کشیدند تیغ زبان هر کجا ‌ ‌ ز هر سو در فتنه کردند وا
نکردے نگهداشت شان گر عمر ‌ ‌ سپئے حفظ شاہے خود سربسر
ز حرص و حسد هم ز نامردمے ‌ ‌ بینداختندے بسا برہمے
علاوه برین زشت حال و شقاق ‌ ‌ دل شان ز بغض علیؑ پر نفاق
معاویہ آن بغض را ای فغان ‌ ‌ پس از جنگها با شه مومنانؑ
رسانید تا غایتے بے خفا ‌ ‌ که میکرد سب بر ولیّ خدا
درین فعل بودند آمیزگار ‌ ‌ مغیره دگر عمرو عاص از کبار

منابر محافل ازآن بد مقال — بمانند پُر تا بہشتاد سال
نمودہ است ہم قتل احباب او — چو حجر صحابی مرد نکو
چنین قتل راہست پاداش بد — دخول جہنم برای ابد
پس این جملہ کردار عصیان نہاد — نفاق ست یا فسق یا ارتداد
تو دانی نفاق ست بغض علیؑ — صحاح خودش بین کہ گردد جلی
ہم ایذا و تذلیل آل رسولؐ — خصوصاً بذات علیؑ و بتولؑ
بود باعث نار و فسق قوی — کہ آن ست ایذای نفس نبیؐ
دگر ارتداد ست احداث دین — چو خواہی احادیث کوثر ببین
بود کفر ظاہر قتال علیؑ — کہ حربش بود ہمچو حرب نبیؐ
پس ای حق پژدہ تسنن گرا — شنیدی تو حالات اصحاب را
چنان در حیات نبیؐ بود حال — چنین بود در بعد آن خوشخصال
تو در حق این صاحبان رسولؐ — کہ کردند جا از حق بس عدول
چگونہ یقین میکنی باثبوت — کہ ایشان نکردندی از حق سکوت
نکردندی اخفای نص غدیر — بروز وفات بشیر و نذیرؐ

قوله

اگر از چنین بغضہا و ستیز — کنی عذر ای شاہ عبدالعزیز
بگوئی کہ تذلیل و بغض علیؑ — ہم ایذا و آزار دخت نبیؐ
ہر آنچہ بگویند آن شیعیان — بود افترارات و کذب عیان
کسی از صحابہ نہ از روی داد — در ایذا و تذلیل اوشان فتاد
بگوئیم پاسخ ازین رہزنی — ندیدی کتب یا تجاہل کنی

جواب انکار حضرت از بدعات وظلم صحابہ بر اہلبیت

وگرنہ ہمہ انچہ کردم بیان — زاسفار واسلاف تو پُر عیان
چنانچہ بسابق گذشتہ تمام — روایات وراوے آنہا بنام
خدارا لکن فہم ای راست گو — کہ آن نقلہا را کہ گفتم بتو
بیاوردہ اند ثقات جہان — و یا نیست ایذا از آنہا عیان

قولہ

چہ گفتے کہ اصحاب خیر الانامؐ — بکردندے یاری حیدرؑ مدام
چنانچہ بصفین بآن مرتضےٰؑ — بکردند نصرت از ایشان بسا
بگویم کہ گفتے چنان بی فروغ — کہ دانستہ باشے خود آنرا دروغ
چہ روز سقیفہ شہ دین بسے — طلب کرد نصرت نکردہ کسے
دمی کان عمر قصد احراق کرد — نکردہ کسے نصرت و ہم نبرد
دگر روز شوری ای پی حق عیان — چہ نالید از دست جور کسان
جواب از چنین ابتدائی امور — چرا کردہ ترک اے ذی شعور
بجنگ جمل از صغار و کبار — نکردند نصرت بجز یک دو یار
ز اصحاب عمّار بس یا علیؑ — ببین نقل عبد اللہ حنبلی
نگر لشکر عائشہ ای فغان — ہمہ دشمن حق قریشے کسان
ہم از حال صفین شدی بیخبر — ندیدے ازالہ ز نال پدر
کہ از بیوفائی شان آشکار — بیاورد از ایشان [ازالۃ الخفا ۱۲] چنان اعتذار
کہ اصحاب بر نصرت آن علیؑ — نہ حکمے بدریافتند از نبیؐ
ازین رہ گذشتند از ہر فساد — نکردند زیر لوایش جہاد
کشندہ چہ تم اندرین ماجرا — کتاب پدر را ندیدے چرا
[ازالۃ الخفا ۱۲]

در جنگ جمل و صفین قریش ہمراہ معاویہ و عائشہ بودند

باب ۱۶۰

بمنهاج هم ابن تیمیه گفت — بیارست بانصب اینجا نهفت
که جمهور اصحاب و اشراف شان — بماندند از فتنه دور و نهان
از ایشان که بودند تا ده هزار — نه سی تا برفتند در کارزار
اصح الروایات روی زمین — درین باب از ابن سیرین همین
ز روئے تواریخ باید شنید — که در لشکر پور هند عنید
پی جنگ بودند با غیظ و طیش — قبائل همه سیزده از قریش
از آن جمله بودند با ناز و فر — عمر را در آن جبر گه هر دو پسر
مغیره دگر عمرو عاص غوی — که کردند پشت عدو را قوی
پس آیا نبودند این کارها — خلاف وصایای آن مصطفا
نفرمود آیا سنی بر غدیر — بیاران پی نصرت آن امیر
که احباب این مرتضی دوستدار — بخصمش عداوت کن ای کردگار
بکن نصرت ناصر مرتضا — تو مخذول کن خاذلش را خدا

قوله

دگر حب شیخان چو با آن امیر — ز دو نقل ثابت کنی ای بصیر
ندارد منافات با بغض و کین — که گاهے عدو میکنند این چنین
وز اینجا بگفتند فضل ست آن — که باشند شاه بر آن دشمنان

جواب

عجب دارم از هیچو کلمات تو — که نیرنگ دارند طامات تو
که نقلے که بر آن نداری عمل — بحجت کنی پیش ما از دغل
عمل گر برین نقل باشد ترا — ز بوبکر افضل شد آن مرتضا
بنا شئ بمضمون آن کار بند — که کردے ابوبکر را زو بلند

قوله

چو گفتی ز بوبکر عمر داستان ... بدان قول و فعلش تو چون استان
هر آنچه بشاه شهیدان بگفت ... همانست تعریض او در نهفت
باخلاص گر داشت با وی ولا ... نرفته چرا همرهش کربلا
چو بودے محب شه بحر و بر ... همی داد او را خبر از سفر

قوله

چو از سوئی اصحاب جنگ جمل ... بدادی تو یک پاسخ پر خلل

قطعه

که ایشان نکردند از خود سفر ... نکردند هم نکث بیعت دگر
چه از خوف فتنه گران مفسدان ... که کشتند عثمان را در مکان
ز یثرب سوئے مکه بگریختند ... بدامان مادر در آویختند
پس از رائے نیکوئی آن عائشه ... سوئی بصره گشتند راهی همه
هم او را ببردند تا از عدو ... بمانند محفوظ از وجه او
ازین خوش سفر عائشه را مراد ... خود اصلاح بوده نه شر و فساد
همین نهج مقصود دیگر فحول ... نبوده گهی بغض زوج بتول
شنیدند چون این خبر مفسدان ... بگشتند بس دست پاچه از آن
بگشتند باعث بر آن بیدرنگ ... که در بصره آمد علی بهر جنگ
توقع عیان شد در آن جانبان ... که گردد در صلح وا درمیان
بگر وقت شب مفسدان شریر ... که بودند زیر رکاب امیر
بغیر اطلاعش بلا قیل و قال ... نهادند آغاز جنگ و جدال
بکردند اظهار هم آن همه ... که غدرے شد از لشکر عائشه
تعجب کنان شد سوار آن امیر ... بداده تن اندر غم ناگزیر

عذر اصحاب جنگ جمل

همین طور جمهور اہل سیر
بیارند این واقعه را خبر

جواب اول

بگویم که این گفتگو باہمه
که کردی ز اصحاب و از عائشه

درون صحاح تواریخ تو
نگردید منقول ای راست گو

بیان راویش کن سند ہم بیار
وگرنه چو حرف غلط در شمار

جواب دوم

دوم اینکه بغض قریشی کسان
دگر بغض آن عائشه ہمچنان

بذات امیرست بس مشتهر
چنانچه شده ذکر آن پیشتر

پس اینجا عیان از ہمه روئیداد
که مقصود آن عائشه بُد فساد

همین نهج آن طلحه و ہم زبیر
نه رفتند در مکه از راه خیر

مگر حرص دنیا و رشک امیرؑ
ببردند آن ہر دو را ناگزیر

نرفتند از خوف فتنه گران
که خوفست یک افترائی عیان

بآن لاف نقل تواریخ بیش
ندیدی عزیزا تو طبرے خویش

که بهر عراق از امیر عربؑ
نمودند ہر دو حکومت طلب

بفرمود آن ہر دو را مرتضیؑ (بصره و کوفه)
که باشید اکنون به نزدیک ما

بنجردند دل زان ز سوی امیرؑ
که حاصل نشد خواہش دلپذیر

شنیدند این ہم از آن پس چنان
که از بیعت شاه ایمانیان

دل عائشه ہست اندوہگین
نشسته است بر شاہیش درکمین

کند جمع مردم بیک اہتمام
که از اعدائے عثمان کشد انتقام

ہماندم ز حرص امارت نہان
بگشتند مر سوے مکه روان

پس آن ہر دو را خاص ای بیخبر
نه تخویف کرده کس از اہل شر

مگر حرص دنیا و رشک امیرؑ — همه را بکه ببر دا بے بصیر
چگونه بود خوف شان آشکار — که بودند در قتل آمیزگار
نه مقصود شان بود اصلاح و داد — مگر بود مطلوب جاه و فساد
ندیدے تو قرّة زمال پدر — نه امثال سرح بخاری دگر
که نالید از دست پر جور شان — خود ش آن شه مؤمنان آنچنان
که مظلومم از دست طلحه زبیر — بباید مرا نصرت اهل خیر
هم آن خون عثمان که خود ریختند — بدامان من آه آویختند
نه دریافته عدل و احکام من — شکستند بیعت خود آن انجمن
بدانند ایشان که من بر حقم — ندیدند از سوے من یک ستم
پس این قول او بود حق ای بصیر — چه دانیم حق گوئے آن امیرؑ
دگر بود اصلاح مقصود اگر — نه رفتند چون نزد آن راهبر
که با اتفاق و لے الامور — گرفتندی آن مفسدان ازضرور
بخط و کتابت بآن حق مطاع — نکردند شور او هم اطلاع
بگشتند چون سوئی بصره روان — که آنجا نبودند خود مفسدان
بمقصود اصلاح جمع انام — سہے بود مکه مناسب مقام
که بودند انبوه اسلامیان — بوجه جرم بود از شر امان
ندانم که در سوے بصره چه بود — بجز ملک گیری و یک جنگ و سود
چو حرص خلافت نبودے بسر — نه بیعت گرفتندے آن پرہنر
نکردندے هم کتم نام مقام — در آن جاے کو آب خواص و عوام

ہمان بود اول گواہے زور | کہ سرزد در اسلام ای ذوالشعور
نکشتندے عمّال وحرّاس شاہ | نکردندے مال خزینہ تباہ
چو از بصریان مردم صلح جو | بطلحہ بکردند حق گفتگو
پس آن مؤمنان را بشمشیر و تیغ | نکشتندی آن ناکشان بیدریغ
ہم آن عائشہ بعد از آن از قصور | نمیکرد افسوس و توبہ ضرور
نمیکرد افسوس ابن عمر | کہ نصرت نکردہ بآن راہبر

قوله

ہرانچہ بگفتے درین ماجرا | کہ بی قصد واقع شدہ این غزا

جواب اول

پس این محض جہل ست یاکذب وزور | ندیدے روایات را پر ضرور
نہ ممکن کہ بی فحص آن مرتضے | کند قتل اصحاب مردم روا
شفا نیز تاریخ طبرے نگر | دگر تذکرہ ہم بغامض نظر
ہمین نہج آن واقدی را ببین | کہ گردد عیان خوبتر این چنین
کہ واقع نشد جنگ از غفلتے | شد از بعد اتمام بر حجتے
چہ آن شاہ دین از رہ نصح و خیر | بفرمود پیش از غزا با زبیر
کہ آیا تو قول شہ دوسرا | فراموش کردی کہ گفتہ ترا
کہ روزے ستیزی تو با حیدرم | بباشے و را ذم ستمگار ہم

جواب دوم

پس او قول شہ را نمودہ قبول | خجل گشت و از جنگ کردہ نکول
دگر تذکرہ ہم حبیب السیر | ببین با تأمل بحق بین نظر
کہ دانست آن شاہ از ہر رہی | کہ صلحی نہ صورت پذیرد گہی
چہ صفہائے جیش عدو آشکار | کمر بستہ آمادۂ کارزار

بفرمود تا مسلمے حق پرست کتاب خدا را گرفته بدست
بشد پیش صفهای آن دشمنان بگفتا که ایزد بود در میان
مگر وائے بر قوم ناحق پرست بریدند آن مرد را هر دو دست
از آن بعد عمار رض را شاه دین فرستاد سوئی همان اهل کین
چو بگشاد دهر نصائح زبان گرفتند او را به تیر و سنان
چو شد آتش جنگ شان شعله بار شد آماده هم شاه دلدل سوار

قوله

چو گفتی که آن غدر و جنگ و فساد مگر یک خطا بود در اجتهاد

جواب اول

چه تنبیه شان کرده بود آن امیرؑ زبیر تو آندم شده حق پذیر
که کرده همان دم حلف بر ملا که هرگز نه جنگد با آن مرتضاؑ
مگر کرد یورش بر او کار تنگ شکسته حلف را بیامد بجنگ

جواب دوم

دوم اینکه بودند چون در عیان بنص نبیؐ آن همه ناکثان
چگونه روا میکنی از عناد برابر بنص نبیؐ اجتهاد

جواب سوم

سوم حرب حیدرؑ چو حرب رسولؐ کجا اجتهاد کسے ای غفول
ثقل بود و متبوع شیر صمدؑ نه اتباع را اجتهادے رسد

جواب چهارم

دگر قصۂ حوأب و جاے آب مگر میشود اجتهاد و صواب
کز آن عائشه گفت قول رسولؐ نمودند آن صاحبان زان عدول
ازین پس چو از عجز اصل جواب بیاوردی آیات پاک کتاب
ازانها چه مقصود حاصل کنے بجز آنکه راه هدایت زنے
خورند ابله و جاهلان زان فریب بگیرند تا چند روزے شکیب

بهر حال اوصاف آن آیه ها — که کردے تو از بهر شیخان بپا
بذات امیرؑ اند بالاتفاق — بذات دگر پُر خلاف و شقاق
چنانچه جواب همه این فریب — بتفصیل میگویمت عنقریب

فصل سوم در بیان عتابها و اخبار بالغیب و پیشین گوئیهای حق تعالیٰ و رسولؐ خدا درباره صحابه و تنبیه اوشان را در اوقات مختلفه

بیا طالب جادهٔ مستقیم — بیا خواستگار صراط قویم
که دانی تو از جهل و بے افکار — همه جمع اصحاب ناخوش شعار
ندانی که دانندهٔ سرّ خفی — باعلام و الهام او هم نبیؐ
خبر ها بدادند ما را عیان — ز گمراهیے و کجرویهای شان
همانا که در حال اهل نفاق — بود سورهٔ خاص[1] بالاتفاق
ببین سورهٔ جمعه اے سرفراز — که کردند بر هیچ ترک نماز
از آن پس ببین آیتے لو نشاء — که فرموده شد در حق شان خوشا
ببین یحلفون که ناکس فحول — نمودند هم قصد قتل رسولؐ
ببین باز اندر کتاب مبین — که لا ینفضّوا ایما کنند اینچنین
که تالیف شان گر نکردی رسولؐ — گریزان بگشتندی از وی فحول
ازین آیه دانائے حال نهان — خبر داد از ضعف ایمان شان
ازین پس ببین در کلام صمد — همان سورهٔ کان محمدؐ بود

[1] یعنی سورهٔ منافقین ۱۲

که در زمرهٔ سابق خوش نهاد — باشند اصحاب سست اعتقاد

علامات سستی آن صاحبان — بفرمود دانای راز نهان

که گویند این کج دلان بی سداد — که ناید چرا حکم و امر جهاد

چو حکم جهادی بگردد نزول — پس از خوف این بد دلان ای رسول

ببینند سوی تو از خوف زار — چو شخصیکه بیند دم احتضار

پس ای زمرهٔ صحبت مصطفا — چو هستید نزدیک این امر را

که گر بر سر کارسازی رسید — بیابید از حکم رانی نوید

به بندید قتل و فسادی بکار — دگر قطع ارحام خویش و تبار

درین آیهٔ رشد و حق انتما — بچشم بصیرت تدبر نما

که مجموع این جمله اوصاف زشت — یکیان را بیابی بطبع و سرشت

خودش عائشه این نشانم بداد — که بوبکر قبل از وجوب جهاد

باصرار سید او در عرض طول — که باید بکفار جنگ ای رسول

همین بود مطلوب و قصد عمر — اگر میتواسی بجواز سیر

که بی رخصت سید محترم — می آویخت با مشرکان در حرم

دوم بزدلی پر از خوف جان — از ایشان سه چیز بود روشن عیان

بهر غزوهٔ صعب تر بیقرار — نمودند از خوف جانها فرار

نه تیغ کسی مرد میدان بکشت — نه خوردند زخمی بجز چند مشت

سوم وصف فرمانروائی شان — چه حاجت بیانش که باشد عیان

دگر وصف چارم که باشد فساد — بیامد ز حکام قرشی نژاد

که چون ابن عباس ماهم مدام
بگرییم بر اهل بیت کرامؑ

بباید تغییر در احکام دین
که بگرفت ابهام شرع مبین

دگر خویشی آن رسولؐ ودود
با کثر قریشی قبائل که بود

چو بیداد شد بر سر سیدهؑ
از ایشان از آن قطع رحم آمده

چو باور نداری برین حق بیان
بپرسم کیانند این صاحبان

بهر حال از مصحف قرآن ببین
که باشند گر حاکمان اینچنین

که فرمود خوف خدای عباد
از ایشان پی قطع رحم و فساد

چه باشد عجب گر ز حرص کثیر
نکردند ذکر حدیث غدیر

حدیث اول از بخاری و مسلم

ازین بعد بشنو ز قول رسولؐ
که آرند همچون بخاری فحول

که چندین کس آیند روز حساب
گرفتار چون مجرمان در عتاب

همانندم بگویم که این انجمن
بباشند اصحاب و یاران من

خطابی رسد لیکن همه بر ملا
بگردند بعد از تو اعدا تها

بگویم جوابش که ای ذا المدیح
همیگویمت آنچه گفتا مسیحؑ

که تا زنده بودم میان گروه
نگهبان شان بود این حق پژوه

چو گشتم جدا از میان ناگزیر
تو بودی نگهبان شان ای قدیر

خطابی برین آیدش از خدا
گر آندم که گشتی از آنها جدا

حدیث دوم

گرفتند اینها ره ارتداد
بماندند همواره پس بر لداد

همین نهج فرمود باری رسولؐ
که بر حوض آیند چندین فحول

ولیکن از آن سمت رانده شوند
ز حکم خداوند زار و نژند

حدیث سوم

کنم عرض یا رب کہ این انجمن   بباشند اصحاب و یاران من
خطابے رسد کین ہمہ مستمند   نمودند احداث و مرتد شدند
دگر در احد رفت روزی رسولؐ   بفرمود بر کشتگان فحول
کہ در حق ایشان گواہے دہم   بخوبے ایمان و انجام ہم
بگفتا بآن شاہ بوبکر ہم   چہ اخوان و دینے شان نیستم
چو ایشان بکردیم جنگ و جہاد   ہم اسلام چون اینہمہ دست داد
بلے گفتہ فرمود آن شاہ دین   کہ لیکن ندانم کنون اینچنین

حدیث چہارم

چہ احداث و بدعات در بعد من   بسازید در دینم اے انجمن
چو بشنید بوبکر بارے گریست   کہ آیا پس از تو بخواہیم زیست
دگر قول پاک نبیؐ یاد کن   کز آن جملہ ارشاد شد این سخن

حدیث پنجم

کز آتش شمارا کشم آشکار   ولیکن بیفتید خود توئے نار
دگر آنکہ آن مرشدؐ رازدان   بیاران بفرمود روزی چنان
کہ ہر گاہ آید شمارا بدست   خزائن کہ در فارس و روم ہست
کیان میشوید و چہ حال شما   بن عوف گفتہ باآن رہنما
کہ آنچہ کہ ایزد بما حکم داد   بر آن می رویم ای نبیؐ الرشاد
بفرمود پیغمبرؐ کردگار   کہ در بعد من میکنید این شعار
کہ لابد تدابر تباغض حسد   یکے از شما بر دگر مے برد
ازین وجہ بر ناتوانان کسان   کہ باشند از اہل ہجرت عیان
یکے را ز خود ہا امارت دہید   براو شان گرانبار ظلمے نہید

حدیث ششم

دگر آنکه نقلی ز مسلم شنو | که آمد ز بحرین یک مال نو
حضور محصل تعرض کنان | رسیدند یاران بسا شادمان
چو دیده رسول خدای کریم | ز یاران هوسناکی زر و سیم
تبسم کنان گفت آن رهنما | که هرگز نه ترسم ز فقر شما
ولیکن همی ترسم ای مردمان | که هر گاه دنیا دود در زمان
بسوی شما آورد روی خویش | چو اسلاف حاصل شود مال بیش
تنافس نمایید همچون امم | بچاه هلاکت بیفتید هم

حدیث هفتم

دگر آنکه فرمود هادی ما | باصحاب و یاران خود برملا
که راهی که رفتند پیشینیان | روید آن طریقت شما بیگمان
چو رفتند در خانهٔ سوسمار | شما هم روید اندر آن آشکار
پس اصحاب بعد از نبی ودود | نگردند گمره چرا چون یهود

حدیث هشتم

دگر آنکه فرمود شاه حجاز | نباید که گردید کفار باز

حدیث نهم

دگر گفت آن هادی ارجمند | کز اصحاب اهل نفاق اند چند
نیایند در خلد این بد عمل | رود تا ز سوراخ سوزن جمل

حدیث دهم

دگر خود حذیفه ز خیر البشر | خبر داد کز بعد او هست شر
که باشند بعد از نبی پیشوا | که رفتار او شان نباشد بجا
نه بر شیوهٔ سنت او روند | نه راه هدایات او برروند
بباشند با آن امامت دگر | بدلها شیاطین بصورت بشر
ازین نقل خود است سنن گرا | لکن فهم افعال اشیاخ را

چو ہم حذیفہ پس از آن بشیرؑ	بنودند جز آن ثلثہ امیر
دگر ابن مسعود را آن حبیبؐ	بفرمود کز بعد من عنقریب
ببینید اثرت شما پر ضرور	علاوہ بر آن نیز منکر امور
دگر گفت حاکم کہ روزے نبیؐ	بفرمود در بعد من کاسے علیؑ
کراہت کنند از تو امت بسا	ازو میکشی رنج و زحمت بسا
دگر گفت بارے بحیدر نبیؐ	کہ چون میشود حال تو ای علیؑ
در آندم کہ مردم ز راہ زبون	گذارند عقبیٰ بدنیائے دون
خورند آن کسان نیز میراث کس	پیاپے ز روے ہوا و ہوس
دہند آن ہمہ را تحصیل مال	نمایند دین خدا پائمال
بمال خدا خوش تمول کنند	بتمکین و جاہش تجمل کنند
دگر آنکہ با بوذر آن شاہ دینؐ	خبر داد در روزی چو اندوہگین
کہ فرمانروایان تو با ستم	نمایند ایثار و اسراف ہم
تو دانی کہ بر بوذرم تا اخیر	بنودہ دگر جز ثلثہ امیر
ہمین گونہ آن رحمت دو جہانؐ	نمودہ بسا وقت تنبیہ شان
چو اندر حدیث نخستین خویش	تسنن بابا تو از جہل بیش
بتقلید آن شاہ عبدالعزیز	دہے داد تسویلہا چون ستیز
بگوئے کسانند اینجا مراد	کہ مرتد بر کفر پر ارتداد
کس از اہلسنت چنین شخص را	نگوید صحابی آن مصطفاؐ
ز قوم حنیفہ ز قوم تمیم	کہ بہر سفارت ز امید و بیم

حدیث یازدہم

حدیث دوازدہم

حدیث سیزدہم

حدیث چہاردہم

تحلیل نور صب

حدیث اول

حضور رسول آمدند آن زمان
برفتند سوی وطن بعد آن

پس از بعد مرگ نبیّ الرشادؐ
نمودند آن مردمان ارتداد

کلام ست در صاحبان اجل
که مومن بمردند با خوش عمل

بکردند هم مرتدان را زند
هم اعلام و رایات دین را بلند

بفر بود در حق شان کردگار
بشارات و خوش وعدہا آشکار

جواب

بگویم که این قول کید ست خوش
تلبیس جہّال شید ست خوش

نخست از سیاق و سباق خبر
ہویدا چو مہر فروزنده تر

که کفر و نفاق چنین صاحبان
بود مستتر نزد اہل زمان

بصورت چو مسلم بدل پُر ریا
شود بدعت شان چو سنت روا

چو برگشته گشتند سے از دین عیان
رواجی نمی یافت احداث شان

چنین مردم مسلم پر نفاق
صحابی نباشند بالاتفاق

ہم آن صاحبان را رسولؐ نکو
نگفته صحابے تو خواہے بگو

جواب اول

ز قوم حنیفه تمیم اسے بصیر
جواب اند چندین چو باشے خبیر

نخست آنکه خود ردّت آنکسان
نه ثابت بگردید اسے ترزبان

بکرده عمر ردّت شان قبول
پس آن قول ردّت بباشد فضول

جواب دوم

دوم آنکه مردان قوم تمیم
چو مردند بر ارتداد عظیم

صحابے نباشند بر قول تو
پس اکنون بکن فہم ای راست گو

که لفظ صحابیست چون در خبر
نباشند مقصود خیر البشرؐ

کسانے مراد اند اسے ذی شعور
که گوئی باو شان صحابے ضرور

جواب سوم

سوم بهر تسکین بگویم بتو — که هر کس که پیش رسول نکو
بطور سفارت بیامد ز دور — بدریافت روزے دو عز حضور
پس او را صحابے بکس از عاقلان — نه گوید نه در عرف اهل زبان
چنانچه همین نهج را مازرے — بشرح حش گرفته درین داوری

جواب چهارم

چو گفتندش اهل الاحادیث یار — بیک مصلحت اصطلاحے شمار
دگر اینکه نقلے ز سمره ببین — که فرموده بود اینچنین شاه دین
کز آنانکه بودند همراه من — حضور من آیند یک انجمن
بخاری بتفصیل بین ای عزیز — که مثنے و ثنکم در آنست نیز
ازین نقلها ظاهر و آشکار — که باشند ظاهر قریشے تبار
که بودند با او مصاحب مدام — نه اعراب و وفد و صحابی بنام

جواب پنجم

دگر اینکه آن قوم والا نژاد — که کردند در رائے تو ارتداد
نکردند احداث در دین پاک — بگشتند مرتد بلا بیم و باک
چو فرضا نمودند احداث هم — هویداست کان جرگهٔ محترم
بر آن ردّت خود بیک رنج و سوز — نماندند همواره بل چند روز

جواب ششم

مگر این حدیث اطلاع میداد — که همواره باشند بر ارتداد
دگر همچنین منذ فارقت بین — که آید پئے ابتدا بالیقین
ازین ست ظاهر که آن مردمان — بگشتند فی الفور مرتد نهان
نه فی الفور بعد از وفات رسول — بگشتند مرتد تمیمے فحول
چو گوئی کلام ست در صاحبان — **قوله** — که رفتند با خوش عمل زین جهان

جواب

جوابست مجمل ز مجمل کلام — که در حق آن صاحبان کرام
کلامی ندارند هم شیعیان — ولیکن بکن نام ایشان بیان

قوله

چو گفتی که در حق این صاحبان — اگر هست نقلی بیار و بخوان

جواب اول

بگویم که شرح نواوی بگیر — که اندر چنین نقلهای کثیر
بباشند داخل همه بالعموم — چو محدث دگر فاسقان و ظلوم
کسانیکه بدعات و هم جورشان — نمودیم ثابت بر اهل جهان
پس اندر چنین نقلهای رسول — بباشند داخل همه آن فحول

جواب دوم

دوم هست نقل رسول ودود — که برگشتگان احد گفته بود
از آن پس چو پرسید از وی عتیق — بفرمود او را رسول شفیق
چه احداث سازید در بعد من — ابوبکر بگریست خوش زین سخن
هویدا که در حق بوبکر او — چه میداشت ظن آن رسول نکو
ازین وجه بر حسن موت عتیق — نداده گواهی رسول شفیق
هم آن وعدهای نکوی خدا — که در حق بوبکر کردی بپا
ندانست کافی رسول نکو — هماناست این نقل در حق او
چه بوده تخاطب بسوی عتیق — ازینوجه او گریه کردی شفیق

جواب سوم

سوم اینکه پرسید فاروق تو — کز اهل نفاقم حذیفه بگو
حذیفه نداده جوابش برو — که میداشت بس خوف از غلظ او

قوله

چو گفتی که در حق این صاحبان — بشارات و خوش وعدها هم عیان

جواب

بگویم مجمل که خوش وعدها — بحق کسانیکه کرده خدا

هم اوشان برایمان حق تا اجل
نمودند ایفا بہ نیکو عمل

سخن نیست ما را در آن صاحبان
ولے نیست نام کسے اندر آن

بشارات حق کان پی سابقان ست
ز انصار و از اہل ہجرت عیان ست

و لیکن بقرآن بشارات عام
پی ہر نماز یست ہم اسے ہمام

پی نیک اعمال و بر اتقا
بیاید بشارات و ہم مژدہ ہا

در آن مژدہ تخصیص اصحاب چیست
بری خود یقیناً ز پاداش کیست

بہر یک بشارت رود این گمان
کہ مقبول شد یا نشد در نہان

ہمین نہج در ہجرت و سبقتی
کہ کردند یاران بہر صورتی

تواند کہ گردد تردد عیان
کہ مقبول شد یا نشد در نہان

دگر بعد مقبولیش ای عزیز
بحبط عمل احتمال ست نیز

مگر آنکہ از حکم تطہیر عام
خدا کرد معصوم او را مدام

اگر مدح در حق اشیاخ تو
بقرآن بیاید بیار و بگو

قوله

چو گفتے کہ فاضل ترین کسان
مر اصحاب بودند اندر جہان

پس آئندگان بعد آن اہل دین
اگرچہ بباشند بس بہترین

نہ بر پایۂ آن صحابہ رسند
ہمین ست منصور مذہب پسند

جواب

بگوییم کہ رائے تو معقول نیست
بر اہل تحقیق مقبول نیست

روایت اول

کز ان بو عمر دست برداشتہ
خلاف تو اخبار بنگاشتہ

کہ گفتا عمر را رسول صمد
کہ مشتاقم از بہر اخوان خود

عمر در شگفت آمدہ شد سؤول
کہ اخوان تو ما نیم اے رسول

افضلیت مسلمانان پس آئندگان از صحابه

روایت دوم

بفرمود نے لیکن اے انجمن شما ہم شنیدید و اصحاب من
برادر بباشند آن مرد و زن که آرند نادیده ایمان بمن
ہمین نہج پرسید سالار دین کدام ست در خلق فاضلترین
بگفتند یاران ملک بہترین ست بفرمود آن شه نه ہرگز چنین ست
بفرمود زان پس که قومی چنانست که در پشت و اصلاب مردم نہانست
بیارند نادیده ایمان بمن بباشند افضل ہمان مرد و زن
ہمین نہج باشند اخبار چند که سنے آورد یوسف[له] ارجمند
ازین ره بجا نیست ہمچون گمان که ہر یار بہتر ز آئندگان

قوله

چو آیات قرآن بخوانی دگر که آید در آن فضل یاران نظر
جواب از چنین کید دام عوام بدو وجه باشد چو ماه تمام
یکے آنکه ہر مدح پروردگار نه ثابت شود بہر ہر یار غار
چه ایمان و ہجرت جہاد و سخا پذیر است خالص به نزد خدا
در ایمان بود ہم مراتب بسا پس آنند پس مومنان خدا
که از ذکر و یاد خداوند پاک دل شان بگردد بسا خوفناک
توکل بدارند بر بے نیاز بدارند بر پا زکوة و نماز
ہم از بعد ایمان سختے تاب نه در قلب اوشان رود ارتیاب
براه خدا وند رب العباد نمایند با مال و جان خود جہاد
ندارند با یک محبت نظر بر اعدائے حق گر چه باشد پسر
بہجرت بود نیز اقسام چند بخوان خود احادیث ای ہوشمند

[له] صاحب استیعاب ابو عمر ۱۲

جواب اول بطور قاعده کلیه صحیح و بشارات صحابه که در قرآن آمده

ایمان

ہجرت

جهاد

جهادست هم خالص و پُر بها تفاسیر قرآن ببین باصفا
بری هرچه کشتی ز تخم امل که بر نیت آید جزای عمل
پس اشیاخ خود را در آن هدی درآرے یقیناً بجسم سجے
نبوده توکّل بنفسِ عتیق که کرده عتابش خدائے شفیق
همین نهج ابوبکر از راه درد چه دلسوزے ولپشتی صخر کرد
همین نهج در عهد ختمے مآب عمر در نبوّت نمود ارتیاب
که بنمود مدح حدیث یهود کزآن شک در ایمان او میفزود
زحال حدیبیہ بارے نگر چه شک در نبوت نمود عمر
هم آنجا پیام شه انس و جان نه برده سوی مکه از خوف جان
همین نهج بر ذات خیر الانامؐ بیک فحش با بخل کرد اتهام
چنانچه گذشت ست سابق ازین در احوال اشیاخ آنجا ببین
همیکرد او با رسول اجل در اقوال و افعال بحث و جدل
نگشتند چون کافرے را گمے جهادست مفقود از هر رسے
بود بلکه بر عکس آن آشکار که کردند جا ها ز میدان فرار
قتال و جهادات بی ریب و شک پیٔ کامل ایمان ست عمده محک
پس ایمان ایشان بلا اختفا نگردد سزاوار مدح خدا
سبے حسب احکام خیر البشر بباشند مسلم بظاهر نظر
چو از جمع افعال دارے گمان[له] که باشند داخل در آن همگنان
پس افعال جمع ضمائر ضرور در آن کلیت نیست ای ذی‌شعور

له یعنی از جمیع افعال [illegible] ۱۲

ازین وجه در مدح رب العباد — نباشند بعض از صحابه مراد

اگر مدح آید پی همگنان — منافق بگردند داخل در آن

دوم نیست لازم که یک وصف تام — بماند بممدوح ایزد مدام

مگر آنکه از بهر تطهیر او — کلام خدا شد گواه نکو

ازین ره بایمان کامل بحال — بود لاجرم شرط حسن مآل

چو اعمال صالح نباشد بآن — پس ایمان بود کالعدم بیگمان

چنین شرط معقول غیر از شقاق — بر آیت مقبول خصم باتفاق

بگوئی چرا ای دلیل ادل — که رفتند شیخان به نیکو عمل

چه اقوال و افعال آن صاحبان — مرا کرد در حق شان بدگمان

بخواندیم قرآن و قول اجل — بهر ذره باشد سزای عمل

ز انجام بد گر صحابی بریست — بگو از لب حوض مطرود کیست

دگر عائشه زید را گفت این — که حبط جهادش شده بالیقین

دگر خود بخاری ببین ای عزیز — که گفته برا را کسی پر تمیز

که باشد خوشا حال تو ای برا — که بودی تو در صحبت مصطفیٰ

بدریافتی نیز زیر شجر — خوشا بیعت خاص خیر البشر

جوابش بداده برا این چنین — نظر کرده بر حالت آخرین

که یا ابن اخی تو ندانی نکو — چه احداث کردیم ما بعد او

ازین پس هر آیه که خوانی دگر — کنی چون طلسمات پیش نظر

همین هر دو پاسخ که گفتم بتو — کفایت کند هر چه خواهی بگو

جواب دوم بطور قاعده کلیه از مدح
وبشارات صحابه که در قرآن آمده

ذکر آیات بطور مثال

به تمثیل این پاسخ دلپسند — در اینجا کنم ذکر آیات چند

قوله

بنازیدی از حب ایمان شان — دگر هم ز تکریه عصیان شان
به بندی ازین بید این هم خیال — که دانسته عصیان بر او شان محال
همین گونه گوئی که حق بی نهفت — پی مدح شان خیرات بگفت

جواب اول

بگویم همان پاسخ خوش متین — که گفتم تو حالیا پیش ازین
که ایمان بر خالق دوسرا — پذیرا بود محکم و بی ریا
علامات آن گفته ام بیشتر — مثال توکل چو تقوای دگر
پس این وصفها از پی همگنان — نبوده بر ایمان نشد حب شان
چه گفتم که اندر ضمائر ضرور — نه هر جا بود کلیت بی فتور
بدین طرز و عنوان خدای جهان — بفرمود هم ذم و لوم کسان
چو در ذم نباشند داخل همه — نباشند در مدح شامل همه
ازین وجه ناکام آری بیاد — که باشند بعض از صحابه مراد
ولیکن چو در آیه تعیین نام — نیامد نه برآیدت هیچ کام

جواب دوم

دوم گفته ای کان شه دوسرا — چو سطح دگر بعض اصحاب را
گرفته بجرم گنه زیر حد — پس آیا نکردند دانسته بد
چو دانسته ایشان نکردند بد — پیمبر گرفته چرا زیر حد
همین نهج گفتی خود آشکار — که شیخین هم آن شه ذوالفقار
گرفتند اصحاب را زیر حد — پس از جرم قصدی شان چون جحد
بگفتی خود نیز دیگر جهان — که بو محجن و هم نعیمان چنان

نکردند خود ترک مے بعد حد ‌‌ — پس آیا نکردند دانستہ بد
ربیعہ طلیحہ ز راہ فساد — نمودند بعد از نبی ارتداد
عجب از صحابیت و مژدہ ہا — کہ بندد گنہ را نہ خود کفر را
حکم عم عثمان ز اصحاب بود — چہ بودہ عدوئے رسول ودود
ہم آن بادہ خوارہ ولید پلید — ز قرآن پاک ست فسقش پدید
ہم آن بو ہریرہ بآن یک نمود — بنزد عمر مرد کذاب بود
دگر زشت کاری آن صاحبان — کہ بودند دشمن علی را عیان
چو آن پور ہند و مغیرہ دگر — چو آن عمرو عاص و صحابہ دگر
کہ کردند با مرتضیٰ کارزار — نکردند ہم سب او آشکار
عیانست حاجت بتطویل نیست — کہ گنجائش ہیچ تاویل نیست
نباشند ایشان اگر زشت کار — بدنیا نباشد کسی بد شعار
اگر ہمگنان را چنین بود حال — کہ دانستہ عصیان بباشد محال
پس اندر صحابیت ای یاوہ گو — چرا ہست شرط مآل نکو
پیمبر چرا کرد خوف و گمان — ز گمراہی قوم از کفرشان
چنانچہ درین خوف او بیشتر — نوشتم احادیث خیر البشر
بفرمود در حج رسول حجاز — نباید کہ گردید کفار باز

قوله

چو آنہ لاتجد آنچہ بستی خیال — بگفتی کہ ناممکن ست و محال
کہ با دشمنان خدا و رسول — نمایند صلحے صحابہ فحول

جواب

بگویم چنین کلیہ اے عزیز — بگوید کسے کو ندارد تمیز

نمیداشتند این صفت خود شیوخ　　درون دل خویشتن بار سوخ

چه بوبکر با صخر پر از عناد　　نمیداشت جنبه بمیل وداد

عمر بعد اسلام بے غیظ و طیش　　نموده است جنبه بسوئی قریش

ازین وجه لا تطرد آمد زحق　　بگیر سے تو از ثعلبی این سبق

دگر حب عثمان تو اے عزیز　　بعمش با بن ابی سرح نیز

که بودند اعدائے ذات رسول　　عیانست و مشهور نزد عقول

چو کردند میلے سوے دشمنان　　نباشند در قوم حق مؤمنان

بیابند تا وعده ہائے بہشت　　کنون این تساویل خود را بهشت

عیان ست حال صحابه دگر　　چو آن عمرو عاص و چو پور عمر

که میلے بطغیان و بغض دلے　　نمودند با دشمنان علی

پس آنکس که اوصاف آیه در او ست　　حقیقت که اطلاق مؤمن بر او ست

کند مدح شان تا جهان آفرین　　دہد هم بشارات خلد برین

قوله　دگر یوم لا یخزی اے خوش تمیز　　بمدح صحابه بگفتی تو نیز

کزانست ظاهر که انوار شان　　نگردد گہے حبط و زائل عیان

جواب　بگویم چنین ست معنی مگر　　در آن لفظ خوش آمنوا را نگر

پس ایمان کامل بغیر از ریا　　بکن بهر هر یار ثابت بما

ازین پس بکن ثابت اے خوش خصال　　که مردند او شان بحسن مآل

قوله　دگر آیه وعداً علیه تو نیز　　بمدح صحابه گرفتی عزیز

جواب　ببین اندرین آیه شرطا اهم　　که همراه ایمان قتال ست هم

پس اکنون قتال همان صاحبان ‏‏ باخلاص نیت بفرما بیان
ویا اینکه بر جنگ شان از رسول ‏‏ حدیثے پر از مدح گواهی فضول
چنانچه بر اکثر جهاد علے ‏‏ بفرمود مدح و ستودش نبی
مگر کافرے را نکشته کسے ‏‏ گریزان بگشتند از ایشان بسے
ازین بعد ثابت بکن مجمل ‏‏ که مردند ایشان به نیکو عمل
بخارے ببین هم تفاسیر را ‏‏ در افعال یاران بهر ماجرا
که در جنگ خیبر یکے مرد کار ‏‏ بر آورد از بس یهودان دمار
چو مجروح گردید اندر قتال ‏‏ خودش را بکشتے شده بد مآل
بفرمود در حق او آن رسول ‏‏ که داخل در آتش شد او ای فحول
پس اکنون ببین اینکه با آن قتال ‏‏ جهادش شده حبط و شد بد مآل
چو مقتول میدان رود توئی نار ‏‏ چه حال کسے کو نماید فرار

قوله

چو از بیعت خاص زیر شجر ‏‏ که کردند یاران خیر البشر
بگفتے کز آن اهل بیعت ضرور ‏‏ بگردید راضے خدائے غفور

جواب

بگویم که پاسخ بباشد همان ‏‏ کزین پیش کردم مکرر بیان
که ایمان کامل بصدق و صفا ‏‏ بگردد سزاوار مدح خدا
درین آیهٔ پاک هم بیگمان ‏‏ مرادست از مومنان آنکسان
که دانست از قلب ایشان خدا ‏‏ که سازند بر عهد خود ها وفا
چنانچه سکینه که کرده نزول ‏‏ همان بود از بهر مخلص فحول
نگردید آن عام بر همگنان ‏‏ اگر شک کنے در منشور خوان

درآن بیعتے یافتہ این قرار | فسازند از جنگ ہرگز فرار
پس آن عہد خود را کہ بودہ برین | شکستند در خیبر و در حنین
چہ اشیاخ و دیگر کسان آشکار | نمودند در ہر دو غزوہ فرار
کنند نکث پیمان چو مرد فہیم | چہ امید دارد با جر عظیم
چنانچہ ازین پیشتر بی نہفت | خدا انما ینکث نیز گفت
ہم آنجا ہماندم نمودہ عدول | نبردہ بکہ پیام رسولؐ
پس انکار کردہ ز خوف نبرد | کہ آنجا مرا قتل خواہند کرد
ازین وجہ ہم شد عیان خوبتر | سکینہ نہ نازل شدہ بر عمر
مگر روز ہجرت علیؑ ولی | بلا خوف خفتہ بجائے نبیؐ
سخن کوتہ از مومنان بگمان | مراد اند بس مخلص ایمانیان
ہمان مخلصان را خدای ودود | بلطف خود الزام تقوے نمود
ضمائر کہ باشند در فعلہا | نباشد در آن کاینست ہرکجا
دگرنہ در آیات پرذم شان | در آیند یاران ہمہ بگمان
ازآن بیعت و شان بلا اشتباہ | نگردند آزاد از ہر گناہ
ببین آخر سورہ ای پرجدل | کہ شد وعدہ مغفرت بر عمل +
ہمین بازہ قول برارا دگر | درین بیعت خاص زیر شجر
کہ یابن اخے تو ندانے نکو | چہ احداث کردیم مابعد او
ندانست کاسے برادر اجل | ہمان بیعتش را ز ہر بدعمل
نہ لافی خلاف کتاب خدا | نگوئی خلاف رسول ہداؐ

بچشم بصیرت بقرآن دگر　　ببین حال ازواج خیر البشر
کز ایشان اگر جرم فاحش کنند　　بیابند از حق سزای دو چند
چو زوج نبی از گناه و سزا　　نگردد بری پس صحابی کجا
بفرمود هم آن خدای اجل　　بهر ذره باشد سزای عمل
از آن اهل بیعت ابو الغادیه　　بنص رسول ست در هاویه
از و شانست سالار آن یک گروه　　که کشتند عثمان صاحب شکوه
مثال قدامه مغیره دگر　　که کردند بیعت بزیر شجر
بگشتند ماخوذ در جرم ها　　بمیخوارگی و رشوت و هم زنا
عمر کرد تحقیق ایشان بکد　　چو ثابت شد جرمشان حد بزد
ولیکن نگفته کسی حق پرست　　که این مجرمی یار پیغمبر است
بود مؤمن و عادلے از بن دل　　خدا هست راضی از و هم رسول
چگونه کند اینچنین کار بد　　چرا این شهادات و این قصد حد
چنین قسم آزادگی کسان　　نه ثابت ز قرآن حق بیگمان
نه هر کس ز اصحاب پیغمبرم　　نموده چنین دعوی پر ستم
چو از غزوه بدر اول غزا　　هم از بیعت شجره ای پرمرا
بری کرده جمله اصحاب را　　ز جرم و گناه و عذاب و سزا
همانا که بو یونس عیسائیان　　ترا آفرین گفته باشد بجان
رهش چون نگیری قدم بر قدم　　که فرموده بود آن رسول امم
فریبست این زعم زشت و تبرا　　بزعم قدامه جنت و عمر

که خواند آیه و گفت با انجمن
که معفوست میخوارے و جرم من

چو من باب نے بس غزا کرده ام
به نیکو عمل اتقا کرده ام

شدم نیز حاضر بآن مصطفا
چو بدر و چو احزاب و ہر غزا

نیامد جواب متین از عمر
بگفت ابن عباس والا گہر

که معفوست میخواری جاہلی
نه تو اے قدامه در آن داخلے

ندانی دگر آیه رہنما
که از شرب مے منع کرده خدا

بہر حال این اعتقاد فضول
که باشند اصحاب جمله عدول

ز حکام و اولاد امویه است
که ہر اصلیے دام این فریه است

چه اوشان چو کردار ہای قبیح
بکردند بر عکس ایمان صریح

پس این قاعده باقتند آنکسان
نگویند تا عیب شان ہم نہان

پس این قاعده را تو کردی قبول
خلاف خدا و خلاف رسول

پیمبر چه ترسان شده زینجہان
ز گمراہے و کجروہاے شان

بقول پیمبر ز اصحاب تو
پس آئندگان بہترین و نکو

خلاصه که در ہر کلام خدا
که اصحاب را امید ہر مژده ہا

مرادست ایمان کامل بحال
بآنست ہم شرط حسن مآل

از نیو چه ہر جا که حق در عیان
بقرآن کند مدح ایمانیان

مرادست جاہا مدیح علیؑ
دگر مدحت دوست آن ولے

شد از لفظ جمعے برے منفعت
که آن داب قرآن ست از مصلحت

مکن مدحت خاص اشخاص عام
که ممدوح باشند کم از انام

مدیح کسی را منه بهر غیر
خلوق حرم را مبر سوی دیر

همین قاعده را بخاطر بدار
که در وقت حاجت بیاید بکار

پس اکنون ز ممدوح و مدحش باز
بده از سر داد و عقل امتیاز

چه آنانکه بودند صافی سرشت
نیاید از وشان چنین کار زشت

ز نیروی شان نیستر اعلام دین
نگشتند منصوب و نصرت قرین

اگر بعد ایشان بجز فتحمند
ز اهل غرض کس نماید بلند

بلندی آنها بر کردگار
نیرزد بجوی را سگی زینهار

پی جاه کردند جنگ جهاد
که نبود از آن هیچ سود معاد

بر آن جنگهای ریاست مناز
نه اعلام تقوی ست بهر ترکتاز

همان وقت را بد همین مقتضا
که گیرند ملکی بنام غزا

هم از دست فاجر بقول نبیؐ
خدا میکند دین حق را قوی

چه بودندی از روی صدق و یقین
هوا خواه اسلام و حامی دین

حضور نبیؐ در جهاد آشکار
نکردندی ایشان ز میدان فرار

در آندم بد اسلام را پر عیان
ضرورت بیاری آن صاحبان

فصل چهارم در مبلغ علم و تفقه صحابه که برای ریاست دین و دنیا و نیابت انبیا علیهم السلام لازم ست

بیا ای شناسای قدر علوم
بیا انکه فهمت رسد تا نجوم

تو دانی که علم ست آن مایه
که آدم رسد زان بآن پایه

که در حضرت او ملک در شهود　　فرود آورد فرق خود در سجود
کسی را که حکمت ز حق شد عطا　　پس او را بود فضل و خیر کثیر بسا
کسی را که فضل ست و خیری بسی　　همان افضل خلق از هر کسی
مقابل بکم علم نزد خدا　　فزون بهر عالم بسا رتبه ها
هم از بهر عالم بود برتری　　نه جاهل بعالم کند همسری
همین نهج مهدی کس ای ذی شعور　　بود تابع هادی حق ضرور
پس از پایگاه علوم کسان　　گران بر ملک فضل آدم عیان
بتو آگهی میدهم ای عزیز　　ز مفضول افضل کنی گر تمیز
نخستین اصحاب و راس الفحول　　علی وصی آن وصی رسول
ولش عین علم کتاب مبین　　ثقل بود نفس هست شاهد برین
ور علم پیغمبر را ها بحر　　علومش بود بلکه چون بو البشر
زیاده ازین آیدت بعد ازین　　کنون مبلغ علم شیخان ببین
پس از علم بو بکر آن یار غار　　چه جستم در اسفار شد آشکار
که احکام دین بود جاهل بسا　　ازین وجه آمد از و بس خطا
یکی آنکه مشهور باشد چنین　　که پرسیدی از هر کسی حکم دین
درین عجز بو بکر دارد چو شک　　ریاض و ازالة بگرد و محک
دگر آنکه تفسیر قرآن اگر　　بپرسیدی از وی کسی بی خبر
همیگفت خود ای ارض آن حزین　　تو تاریخ مثل سیوطی ببین
دگر دستگاه شریعت پدید　　که دست چپ سارقی را برید

سبکی جہل شیخین

برانکار اینہم نداری مجال
اگر گفتہ ہم تو شیخے و کمال

دگر آنکہ از ارث جدہ دگر
ز ارث کلالہ شدہ بے خبر

اگر شک بدارے درین ماجرا
ریاض و ازالہ ببینے چرا

دگر آنکہ از حلیہ آن نبئے
باآن طول صحبت چہ بود اجنبی

کہ پیش یہودے بوقت سوال
فرو ماندہ از وصف آن بیحال

یقین گر ندارے مشو مضطرب
تو بکشاد خائر طبری عجب

دگر آنکہ از روز موت رسول
دگر از شمار کفن شد جہول

چہ پرسید او عائشہ را از آن
اگر شک بدارے بخاری بخوان

دگر شہرت و جہل پیش بدوخت
کہ تا پنج صد از احادیث سوخت

بیاور و حاکم چنین ماجرا
ز وحشتش کہ گفتہ است راز سرا

بیادر از وہم عماد ہمام
شب بعد از و مفتی حسام

دگر آن خلافت کہ امر جلی ست
ندانست گاہے کہ آن حق کیست

در ابطال اقوال آن سعد دین
گذشتہ است این نقل انجا ببین

ز جہل عمر قصۂ دیگرے
چگویم کہ سہ بار پیش دفترے

بجہلش ز قرآن و از شرع حق
ہا تا ز بو بکر بردہ سبق +

بود وجہ آن اینکہ طبعش ضرور
ز بس سہو و نسیان شد از علم دور

چنانچہ بہ نسیان چنان بود فرد
کہ در سالہا سورۂ یاد کرد

بلا حمد و سورہ نمازیکہ خواند
چنان سہوا و یادگارے بماند

نمیداشت قرآن حق حفظ و ضبط
بمحفوظ ہم داشت لیس سہو و خبط

زبحث است و عمر این عیان — تفاسیر و کنز و ازالة الخفا ان
دگر آنکه بوده عجب طبع او — تفهمید تفسیر قرآن نکو
چنانچه تفاسیر چون جدول آب — تفهمید با آنکه بود او عرب
دگر آنکه او جهل خود آن عمر — زموت نبی کرد انکار سر
بگفتا که چون موسی خوش سیر — بسوی خدا رفت و آید دگر
برین حرف بیهوده و بی ثبوت — بکردند هم بعض یاران سکوت
چو بوبکر بشنید خبط زبون — بخواند آیت افئن متون
عمر خود لقب مود و حضار هم — که من این چنین آیه نشنیده ام
بگو باز اینجا که آندم عمر — ز فرط محبت شده خیره سر
چه هرگز نبود آن ز افراط غم — مگر بود از فرط جهل اتم
اگر شک بداری بخاری ببین — ازین بعد طبری ازین متین
که بر جهل خود کرده بود اعتراف — عمر پس چرا از صحاحت خلاف
ز عذر محبت بباید درست — که خصم ست سست و گواهش حجیت
نگردید بیهوش مثل عمر — ز اصحاب و خویشان خیر البشر[۱]
چنین حب و این جوش خام عمر — بروز احد کاش بودی بسر
ببایست ساخت اینخیال از بهر سود — چه بوبکر آن جای حاضر نبود
بترسید آندم ز حرص دلی — که نبود که بیعت شود با علی[۲]
بگفتا چنین قول تا آن فضول — بجنبند ور شک بموت رسول[۳]
بیاید ابوبکر پس ناگزیر — بز و دی ببازیم او را امیر
چه بیهوش بوده خلافت مآب — چرا کرد بوبکر سویش خطاب

جهل عمر در مسائل و ازاله

چرا کرد قول ابوبکر گوش
چو آمد ابوبکر آمد بهوش

زابواب فقهی بود کم چنان
که نبود ز جهلش در آن یک نشان

چه از شغل بازار و فکر غنا
نمیداشت بر علم دین اعتنا

خودش گشت مستغنی از علم دین
بخاری و مستدرک خود ببین

ازین شمه جهلهایش شمار
که لولا علی گفت خود چند بار

طهارت ببین و ر ازاله کتاب
که سگ در خنوری خورد آب

پس آن آب نزد عمر بود پاک
وضو کرد و نوشید بی بیم و باک

دگر وقت شاشید نشر آن عمر
که استاده میکرد هم بیخطر

کلوخی گرفته همان سرفراز
بلا آب میکرد گاهی نماز

اگر از چنین پاکی آن عمر
بگیرد دلت پس ازاله نگر

دگر آنکه انزال بعد از دخول
نگشتی نمیکرد غسل آن غفول

اگر شک بداری درین ماجرا
نه بینی تو کنز و ازاله چرا

دگر در تیمم چنین گفته است
که گر آب یکماه ناید بدست

نماز و تیمم نگیرد جنب
صحاح خودش بین و دیگر کتب

دگر آنکه گفته عجب ناصواب
که از گریه میت بیاید عذاب

مگر عائشه کرد آن را غلط
که احمد نفرمود با این نمط

یهودیه را گفت ختمی مآب
تو گریه کنی اوست اندر عذاب

پس آن عائشه گفت قرآن نگر
نیاید سزا کس ز فعل دگر

دگر این عجب تر که آن سرفراز
ندانسته از شکیات نماز

بن عوف آگاه کردش درین
اگر شک کنی چون ازاله ببین

دگر آنکه او مبطلات صیام　　ندانست با آنکه بوده امام
چه در روزه روزے خلاف کتاب　　بوطے کنیزی بکرد ارتکاب
ز معنا زا بپرسید زین مسئله　　بماندند سر در گریبان همه
مگر کرد تعلیمش آن مرتضے　　اگر شک بداری ببین کنز را
دگر آنکه در روزه آمد چو ابر　　در افطار یاران نکردند صبر
نمایان شده بعد آن آفتاب　　بگشتند نادم از آن اضطراب
بگفتند باهم دگر از شعور　　که گیریم والله قضایش ضرور
عمر گفت با صائمان برملا　　نگیرم نگیرید آنرا قضا
دگر آنکه ابواب حج را نگر　　ندانسته میقات عمره عمر
ندانسته هم اینکه قبل از طواف　　حلال ست بر حاج خوشبوی صاف
ندانست از حاج احرام بند　　که تخم شترمرغ را فشکنند
درین باب هم شک بداری اگر　　ازاله ببین و ریاضے نگر
دگر او ندانسته بود ای فسوس　　که جزیه گرفته شود از مجوس
بن عوف آگاه کردش بر آن　　سنن بین و هم دُرّ منثور خوان
دگر اینکه در بیع جهلش پدید　　که روزی ز اعرابی اشتر خرید
بلا عهد دعوائے پالان نمود　　چو خواهے ببین کنز عمال زود
دگر طرفه تر بلکه حیرت فزا　　که فاروق دانا نبود از ربا
خود ش کرد اقرار بر جهل خویش　　صحیحین را بین مشو سینه ریش
دگر جهل او در نکاح آشکار　　که در مهر پیش زنان شرمسار

دگر در حضانت ہمان ذیشعور ۔ ہمہ بود نادان و جاہل ضرور
کہ دادہ زنش را طلاق و دگر ۔ ازو باخصومت گرفتہ پسر
دگر آنکہ حکم طلاق کنیز ۔ نہ زنہار دانست آن باتمیز
بپرسید از باب علم رسولؐ ۔ مَوَدّت ببین گر نداری قبول
دگر آنکہ احکام پردہ ضرور ۔ ندانستہ بود آن ولے الامور
کہ میخواست داخل شود برملا ۔ بہ قبر زن و زوجۂ مصطفیٰؐ
بپرسید از ازواج راز ان عمر ۔ بکردند منعش تو کنزے نگر
دگر در فرائض چہ گویم بتو ۔ کہ اینجاست شبدیز خامہ ستو
ز قرآن ست ارث کلالہ عیان ۔ ولیکن کتب ہمچو مسند بخوان
کہ از ارث عمہ کلالہ عمر ۔ چو بوبکر بودہ بسا بے خبر
دگر گویمت خود سخن زین بیان ۔ ہمانا کہ او بود جاہل ازین
کہ گر کشتہ گردد کسے از جفا ۔ زنش ارث یابد از خون بہا
دگر داد در باب یک سہم جد ۔ عجب مختلف حکمہا تا بصد
دگر در حدودش شدہ آن اشتہار ۔ کہ باشند افسانۂ روزگار
از آنہاست آن قصۂ حائلہ ۔ کہ بودہ زنے از زنا حاملہ
ببردند اورا چو پیش عمر ۔ پس او داد فرمان رجم حجر
چو این حال دیدہ شہ مومنانؑ ۔ عمر را بفرمود آن شہ چنان
کہ گر بر سر زن رسد داوری ۔ جنین در شکم از گناہش برے
چو بشنید تنبیہ ناصح عیان ۔ عمر بہر شکرش کشادہ زبان

بنام علیؑ گر کنے شک ببین
چو شرح مواقف دگر اربعین

نباید که اینجا بگوئے دگر
کہ از حمل زن بود جاہل عمر

چه از مرویات تو گرد عیان
کہ حاصل شدش اطلاعی بر آن

چو شویش که غائب بُد از چند سال
چو باز آمده دید زن را مآل

که آبستن ست آن زن ناسزا
به پیش عمر برد این ماجرا

چگونه نداند عمر حمل را
که آن بود وجه ثبوت زنا

هم آن طرز تو لیکه ناصح بگفت
دگر اعتراف عمر بے نهفت

گواه اند بر اینکه آن باشعور
ازین مسئله بود جاہل ضرور

اگر فرض کردم که از حمل زن
نه واقف عمر شد بآن انجمن

ولیکن چو از مانعات سزا
بود حمل نه نموده بخشش چرا

حذر کن تو از کذب و پر اثم ظن
که بوده علیؑ واقف از حمل زن

چه اخبار خالی ست زین افترا
خدا خوش بگفتا سزائے ترا

دگر از علوم عمر فہم کن
ببین مسند احمد و هم سنن

که مجنونه زن بود و بے اعتنا
گرفتار آمد بجرم زنا

عمر حکم رجمش بکرد ای شگفت
نه در بحث جرمش بصیرت گرفت

چو دیده امیر عربؑ ماجرا
بگفتا در آن پور خطاب را

که آیا ندانسته اے عمر
ہمانا که در شرع خیر البشرؐ

بجز داشته شد ز سه کس قلم
ز مجنون و از طفل و خوابیده هم

بشکرانه آن شه مومنانؑ
عمر گفت لو لا علیؑ در عیان

دگر زانیه زن به عهد عمر شده وضع حملش بشش ماه در

عمر حکم رجمش بفرمود زود نه اندیشه شیرخوارش نمود

مگر کرد تنبیه او مرتضا چو تفسیر رازی بگیر و کشا

دگر خود صحیح بخاری ببین که بود ابن خطاب جاهل ازین

که گفته پیمبر که بیگانه نیاید بلا اذن در خانه

درین باب ابو موسی اشعری بگفتش چو حکم و حدیث نبی

حدیثش پذیر انکرده عمر بر آن خواست از وی شهادت دگر

برغم خلیفه بس انصار دین بگفتند آن اشعری را چنین

که این بوسعید از همه خوردتر بداند چنین حکم را نی عمر

بهمراهی اشعری بوسعید برفته و شهادت نموده پدید

خجل گشته گفته عمر هر دو را که اشغال بازار و بیع و شرا

مرا داشت در لهو و بازیگری ز آداب و احکام پیغمبری

علاوه برین خاص جهل عمر هویدا شده نیز زین خوشخبر

که یاران نبودند جمله عدول که نقل صحابی نکرده قبول

دگر هم ز وصف جمال رسول چو بوبکر بوده عمر خود غفول

دگر آنکه او کرد در خانها تجسس خلاف کتاب خدا

دگر خود سنن بین ورای تبر که میگفت و میخواست باری عمر

که در کنیت و نام اهل جهان نباشند همنام پیغمبران

سخن مختصر شرح علم عمر کنم تا کجا اندرین مختصر

خدارا بپرسے ز اہل عقول
سزد ہیچ این کس وصی رسول ص

چو گوئی کزین نقلہا بیشتر
نذارند اندر صحاح ہم اثر

بگویم کہ از بعض اخبار اگر
بستہ صحاحت نیابے اثر

چہ پروا کہ اہل صحاح ای عزیز
نکردند دعوی ز عقل و تمیز

کہ در جامع خود کہ ما کردہ ایم
صحاح ہمہ را بیاوردہ ایم

تو قول ابو ذرعہ اوستاد
کہ بگذشت سابق بیاور بیاد

پس اکنون نباید ترا ای پریش
کہ چون اہل بدعت کنی عذر پیش

ندانی کہ اندر صحاح از قلم
نکردند طعن مشائخ رقم

چو گوئی کہ حکمیکہ فاروق داد
جہالت نباشد بود اجتہاد

بگویم کہ خیلے ز احکام او
جہالت بود گر بہ بینے نکو

کہ بودہ خلاف کتاب خدا
مخالف بفرمان آن مصطفیٰ ص

پس از اہل سنت نکردہ پسند
کہ بر حکم ورائش شود کاربند

دگر آنکہ پرسیدے از ہر کسی
نمودند تعلیم اورا بسے

چو آموخت از دیگران خود عمر
پس اینہم بود اجتہاد دگر

دگر آنکہ از بہر آن اجتہاد
ضرورت بقرآن و سنت فتاد

چو خود گشت مستغنی از علم دین
چگونہ بود اجتہادش متین

چو گوئی کہ بہر عتیق و عمر
بود مقتدائے ز روئے خبر

ہم این ہر دو را ساختہ مقتدا
پس خویش بہر کسان مصطفیٰ ص

ابوبکر صدیق بودہ عیان
عمر را بود نطق حق بر زبان

پس انچه ازین هردو شد آشکار
بود راستے وحق واستوار

بگویم که چون مثل ذات علی
نه در ذات شان بود فضل جلی

پس اصحاب طلاع ونصاب نیز
بسا فضل شان ساختند العزیز

اگر شک بدارے درین حق بیان
بپرس ازین جوزے ودیگران

در آن مروے مقتدائی شان
بباشند مقدوح لبس راویان

به بطلان آنها روایت ۱۲ دلیلے دگر
بباشد بدیہے بہر ہر بشر

نبینے که آن هر نزاع جلے
که آمد میان شیوخ و علی

بحد درایت رسیده همه
یقینے بود آن نه از واهمه

پس اینجا بفهمید هر عاقلے
که زان هردو یک بود بر باطلے

نه زنهار در قول پاک رسول
تخالف چنین میشود ای عفول

مگر فضلهائے ولے خدا
بر آن متفق جمله ما و شما

مدیح شیوخت همه قول تست
بود متفق امر اقوا و چیست

به تخصیص حق گوئے آن عمر
نه ثابت بود نزد دانا بشر

علاوه برین زان مدائح بسا
بنزدیک اسلاف تو ناروا

نفرمود هادے امت رسول
کسے را بجز آل خود العقول

قوله

اگر بر فتوحات ورائے عمر
بنازے بجائے خود ای خیره سر

جواب اول

برمرد دانشور هوشیار
جو البت چندین ازین تار مار

یکے آنکه اجر ثواب عمل
بود ثمره نیت وهم امل

پس اینک خلوص دل آن عمر
بیاور وزان بعد گوئے دگر

پی جاه کرده ستیز و جهاد | که نبود از آن هیچ سود معاد
چه بوده در آن دم همین مقتضا | که ملکے بگیرد و بنام غزا
وسیلے برین مدعا یاسداد | فرار عمر میشود از جهاد
اگر نصرت دین بدل داشتے | بخیبر اُحد سر برافراشتے
در آنوقت دین داشت بس احتیاج | بامداد مردان بے اعوجاج
ازین وجه جنگ عمر بے گمان | بود بهر دنیا چو جنگ شهان
پئے جاه کرده ستیز و فساد | چو دیگر شهان نام کردش جهاد
نه غازیست هر مسلم جنگجو | نه هر جنگ باشد جهاد نکو
چه از دست فاجر بقول نبیؐ | خدا میکند دین حق را قوی
از آن فتح ملکے چه آمد بدست | که بر دین عمر را رسیده شکست
چه حاصل شدش زان همه مال و زر | که در نقد ایمانش آمد ضرر
چه سودے بداد آنچنان انتظام | که ابتر شده شرع و دین را نظام
چو کردند از بهر خود دفع شر | چه حاصل که بر دین رسیده ضرر
در آن حکمرانے پُر از حرص و سود | بجز نام اسلام چیزے نبود
دوم فرض کردم خلوص عمر | برین فرض هم گویمت مختصر
که اجر جهاد است بیشے بر آن | که رنجے کشد مرد با جسم و جان
عمر خود نمیرفت با جیش خویش | همانا تعلل همیکرد بیش
پس اینک بمدح و ثواب جهاد | ز شاهانست کم رتبه از روی داد
که بس پادشاهان بهر نام و ننگ | برفتند خود ها بمیدان جنگ

پس اورا بترویج اسلام و دین | اگر بهره هست بس کمترین
هم از دانش و عقل و فهم عمرؓ | بگویم جواب دگر خوب تر
که سرمایهٔ عقل علم ست و پس | دگر جودت طبع و حفظ ست و بس
ازین مایه محروم بوده عمرؓ | چه مدحش کنی باز ای بی خبر
که خود گشت مستغنی از علم دین | چنانچه که مذکور شد پیش ازین
دماغ از بلادت چنان بود سرد | که در سالها سورهٔ یاد کرد
ازین پس سوانح ز عمرش بخوان | تو اندازهٔ عقل و دانشش بدان
ز صد یک ببین با همه عقل و داد | که روز وفات نبی الرشادؐ
گر انصار و هم آن وصی نبیؐ | نکردندے از درد دین خامشی
ز خود رائے آن فطانت نما | چه فتنه در اسلام گشتی بپا
هم از خود غرض رائی او بود این | که مسدود گشته ترقی دین
چو آن شاه و مولاے کلؑ را اگر | بر آن تخت شاهی نشاندی عمرؓ
بحقش همان کوششی چون شفیق | بکردی که کرده بحق عتیق
بدیدندے امروز اهل زمین | بروی زمین جمله اسلام و دین
چه اوصاف محمود و تدبیر کار | که با دید شاهان را بفتح و بار
بذات علیؑ و لے جمله بود | چنانچه که آنشاه خود گفته بود
کسے از صحابه ز حرص تبر | نکردے هوائے امارت بسر
نکردی کسے جرأت و خیرگی | برا یذا و تذلیل آل نبیؐ
از آن پس درا صحاب و در بعد نیز | نمے آمد این اختلاف و ستیز

پس اسلام زین اختلاف و نبرد ۔ چنانچہ بباید ترقی نکرد

کسی گر کنند ذکر آن فتنہا ۔ کہ کردند در عہد آن مرتضیٰؑ

بگویم کہ آن فتنہائی تباہ ۔ نبودند از سوء تدبیر شاہ

بسی بود آن کینہائی رسولؐ ۔ کہ کردند ظاہر بزوج بتولؑ

کہ خویشان بس مسلمان نشدند ۔ ز دست ید اللہ کشتہ شدند

ازین کل ضغائن رسولؐ ودود ۔ علیؑ ولی را خبر دادہ بود

کہ سازند ظاہر بتو مرد و زن ۔ ہمان کینہ ہا را اگر بعد من

ازینوجہ فرمودہ بود آن نبیؐ ۔ کہ بغض علیؑ آیک نفاق جلی

بود حرب او حرب با مصطفیٰؐ ۔ ولایش ولا ر نبیؐ بیخفا

ہمین نہج گفت آنشہ دین وداد ۔ علیؑ را خلافت نخواہید داد

پس این کینہا بود بس بی علاج ۔ کہ از اصل اسلام بود اعوجاج

بسی فتنہ بودہ ز رشک و غرض ۔ کہ سر زد بدلہای شان چون مرض

نمودند اجماع بر بد دلی ۔ کہ ہرگز خلافت نیابد علیؑ

چو در خاندانش بماند کنون ۔ نیابد از آن تا قیامت برون

علاج چنین اہل حرص و ہوا ۔ نبودہ بجز اینکہ آن مرتضیٰؑ

کند پر ہمہ دیدۂ حرص شان ۔ زبان خدا شان بدوزد دہان

دہد عائشہ را بسا مال و زر ۔ چنانچہ کہ میداد او را عمر

دہد طلحہ ہمچون زبیر عوام ۔ مناصب حکومت عمل بر عوام

چنانچہ ابوبکر یا آن عمر ۔ بخالد عطا کرد یک جاہ و فر

باآن دشمن دین صخر ہمام
حکومت بدادند در ملک شام

بحالیکہ اورا و لے وددود
ازآن قبل ازپیش خود راندہ بود

ہم اوشان باآن بوعبیدہ دگر
بدادند سالارے و جاہ وفر

نمے آمد این از شہ دین وداد
کہ بیجا دہد ہر کسے را مراد

ولیکن چو بوبکر وہم آن عمر
نکردند بر حال عقبے نظر

باعیان مردم برآمیختند
بہم دین و دنیا درآمیختند

بدادند پس طامعان را مراد
ازوشان بگشتند زر دوست شاد

شہ مؤمنان محض دین خواستہ
ز دنیائے دون پاک برخاستہ

خدارا بدہ داد حق اے خبیر
کہ آن دوستے را کہ بوداو امیر

خلاف قوانین آن کردہ بود
وباغفلت وظلم آوردہ بود

ندیدند یک سال یا چند ماہ
تدابیر ملک از ولایت پناہ

کہ تخت خلافت چو آراستہ
ازآن مفسدان غدر برخاستہ

پس از بہر سرکوبے دشمنان
نفرمود غفلت شہ کاروان

ہمہ را زراے رزین پُر سداد
نمودہ پریشان و مہلت نداد

ہرآنکس کہ در بصرہ گردش بزد
خطاہاے آن دشمنان عفو کرد

بصفین نمودہ چنان بندوبست
کہ خود دشمنش را بدادہ شکست

چو روحش نمے رفت بر عرش پاک
معاویہ را نیز کردے ہلاک

زہے راے او صائبہ پر ز سود
کہ نزد صحابہ پسندیدہ بود

عمر راے آن دوست کردگار
پئے نفع خود مے نمود اختیار

بغزوات روم و بفارس دگر — بجان کرد تعمیل رایش عمر
بعثمان ہمیداد رائے صلاح — نکردہ عمل پس ندیدہ فلاح
دگر عمرو عاص از بسے زیرکان — باولاد خود کرد شورائے نہان
کہ برویم ہنگام فتنہ کجا — بسوئے معاویہ یا مرتضےٰ
بگفتند بہتر بود بوالحسنؑ — پس آن عمرو گفتہ کہ اے جانمن
باحسن تدابیر ورائے صواب — بدنیاست ممتاز خود بوترابؑ
پس او را بامثال ما مردمان — نیفتد گہے حاجتے در جہان
نباشیم بقدر از ہر رہے — بمقصود فائز نباشم گہے
بہ نزد معاویہ بے ہنر — بیابیم عزت دگر مال و زر
چو دشمن کند مدح آن بوترابؑ — بحسن تدابیر ورائے صواب
پس الحال باشد کرا این مجال — کہ نادیدہ بروے کند قیل و قال
بود عقل ورائیش چو رائے رسولؐ — کہ میکردش آن از طفلی حصول
نہ با اہل دنیا ورا آمیختہ — نہ دین را بدنیا برآمیختہ
کند سرکشیہا چو امت تمام — نہ عیبی ست زان بر رسولؐ و امام
خلاصہ کہ بود اصل امر انچنان — کہ دانستہ بودند آن مردمان
کہ پیغمبرؐ مامثال کلیمؑ — وصے کردہ او را القصد صمیم
چو اولاد ہارونؑ در اولاد او — امامت بدادہ رسولؐ نکو
پس آن مفسدان حریص شرند — بہر حیلہ شاہیش برہم زدند
ہر انچہ نمودے علیؑ انتظام — ہمانرا براند اختندے خصام

چنانچہ بعہد شیرو دو دۂ اشارہ باین امر فرمودہ بود
چو مدح عمر میکنے اختیار پس او را بکن در سلاطین شمار
مگر از رہ نائب رسول چو مدحش بسازے نگردد قبول
کہ از ذات او شرع و دین خدا گرفتہ بلا ریب وضعے جدا

تتمہ رجوع بمقصود کہ حدیث غدیر باعتراف ائمۂ محدثین وحفاظ متسننین متواتر ست و دلالت آن بر امامت وخلافت و امارت عامۂ دینی و دنیوی ظاہر و باہر و عذر اجماع صحابہ بر خلافت ابوبکر بمقابلہ نص پیغمبر باطل و نیز سکوت صحابہ از اظہار آن لاطائل و بیان افضلیت جناب امیر المؤمنین علی بن ابیطالب علیہ السلام بر سائر صحابہ کہ آنہم موجب استحقاق خلافت ست

بیا ساقی اے جان و آرام ما سر انجام ما اے ہمہ کام ما
بیا مونس خاطر زار من بیا اے فروغ شب تار من
بدہ دے چہ خوش ساغر تابدار کہ عکس رخ یار شد آشکار
ز جام دگر باز سرشار کن بآن عشوۂ دلکشا یار کن
کہ در سر خوشے خوش ستایم ترا بحسن تو باشم بدیحت گرا

ساقی نامہ

مغنی بیا سر خوش و شادکام
بمیخانهٔ ما بمینا و جام

مغنی سبکے دم زن و دم مزن
دگر لاف جام جم و جم مزن

کجائی تو ای صوفی خرقه پوش
سرودی خوش از مدح ساقی بنوش

درین مدحت پاک با من بساز
بصوت عراق و نوای حجاز

چو بشنیدی اجماع و حالات آن
شنیدی دگر حال اجماعیان

که رفتند کج راه پر از فساد
بمولای خود داشتندی عناد

همانا ز اجماع شان غافلی
که آن بود یک فلتهٔ جاهلی

ازین وجه آن سعد و اسلاف او
بپیچید از اجماع اصحاب او

از آن پس هم اجماع یاران نبود
خلیفه خود اجماع اوشان نمود

ولیکن ز رای عمر آشکار
نمودند انکار اکثر کبار

بتخصیص اعلام و دانا فحول
چو اعیان انصار و آل رسول

چو از بعد مدت شده اجتماع
ببوبکر کردند یک اتباع

بدین نوع تدریجی اجماع عام
ز علم اصول ست یک کار خام

دگر چونکه رفتند کج بارها
بر اجماع شان اعتمادی کجا

خلاصه خود اجماع بی اعتبار
حدیث غدیر ست بس استوار

چو شد رد و ابطال اجماع تو
بدانستی احوال یاران نکو

همه عذر اهل کلامت ضرور
بدیدی که گردید چون کار کور

چرا رو نیاری بحکم غدیر
ز مولاش مغنی نگیری امیر

مگر مغنی حق پذیری چرا
از آن فلته رو خود نگیری چرا

که گر رو بیاری بسوی امام
بیاید همه مسلکت انهدام

صحاح تو این جمله ابتر شود
همه فقه منسوخ دفتر شود

بیابی ز قرب سلاطین فخار
نه در چشم و قلب عوام اعتبار

رود این همه مرجعیت ز دست
هم این کامرانی که در دست هست

چو بالفرض نزدت ز نص غدیر
خلافت بنا شد حق آن امیر

همین نهج از خوش نصوص دگر
خلافت حق او بیاید نظر

پس اینک بکن گوش با عقل و داد
اگر باشدت راستی در نهاد

که از روی عقل و ز قول خدا
هم از قول اصحاب آن مصطفا

عیان اینکه فرمانده مؤمنین
بود افضل عصر در علم و دین

میان صحابه به علم و عمل
همان مرتضا افضل و بس اجل

پس از بعد دفن نبی با لوفاق
چو کردندی اصحاب خوش اتفاق

در آن جمع بودی امیر عرب
شدی بی غرض ذکر فضل و نسب

بقرآن و سنت شدی استناد
بو او ید ایمان و با عقل و داد

در آندم شدی منتخب پر ضرور
همان مرتضی ایک ولی الامور

چه اسباب فضل بشر کردگار
هر آنچه بقرآن بگفت آشکار

چو سبقت در اسلام و علم و جهاد
چو تقوا و اعمال نیکو نهاد

همه فضلها داشت شیر خدا
ز اشیاخ تو بهتر و بی خفا

زهی سبقت او در اسلام و حق
که از جمله سُبّاق برده سبق

بقول رسول و صحابه با
در اسلام اقدم بود مرتضا

فضائل جناب امیر عم

سبقت اسلام جناب امیر از صحابہ و صدیق اکبر

چو سبقت کہ از شرک پاک از صبا ہمانست صدیق اکبر بجا
درین فضل بے مثل شیر ودود میان صحابہ نظیرش نبود
چو از سبقتش نزد جان آفرین مقرب ترین و معظم ترین
پس او افضل ہمگنان پُر ضرور ہم او بعد احمد ولے الامور

وسعت علوم جناب امیر

زہے شمس تابان عرش علوم شمار علومش شمار نجوم
بچندین وجوہ حقیقت نما چو ہمتاش باشد بود مصطفیٰ

وجہ اول

یکے آنکہ طبعش بفطرت ضرور ز فرط ذکا بود روشن چو نور

وجہ دوم

دوم آنکہ از طفلی و از صبا بحجر نبی یافت نشو و نما
بشوق دلے و قبول شدید ہمے ماند از حضرتش مستفید
چو سایہ ہمے ماند در حضرتش کسے را نبودہ چنین صحبتش
دَرِم صبح روزانہ آن مرتضیٰ ہمی رفت در خدمت مصطفیٰ
ہماندم بخلوت علوم خفے ہمیکرد تعلیم او را نبی
ہمان اکمل الناس خیر الانام بتعلیم او داشت بس اہتمام
چو استاد کامل بود ہم شفیق بود طفل ہم قابل و ہم رفیق
شود فضل تعلیم پُر زور تر بود علم طفلی چو نقش حجر

وجہ سوم

سوم آنکہ دیگر صحابہ نبا مسائل گرفتند از مرتضیٰ
خصوصًا ہمان ہر دو شیخین را بہر معضلت بود مشکل کشا
عمر از زبان خودش آشکار بفرمود لولا علی چند بار
مگر بہر یک مسئلہ با خضوع نکردہ علی سوئے دیگر رجوع

نمودند یاران غلط هم خطا ... نه گاهے خطا کرد آن مرتضیٰ
خطا چون کند آنکس هوشیار ... که تطهیر قلبش کند کردگار
بهر علم دینے به شیر دوئی ... کسے را مگر هیچ نسبت نبود
چهارم که تفسیر و فقه و کلام ... چه صرف ست و چه نحو اندر انام

وجه چهارم

همه این علومیکه در دست ماست[۱۲] ... بود قطرهٔ فیض آن حق پرست
هم او منبع علم دین در انام ... بتخصیص بهر معارف امام
چه هر فرقه را پیشرو او ستاد ... بیک فخر از و میکند استناد

حدیث ابن عباس

پیٔ صوفیه نسبتش آبرو ... که سرچشمهٔ علم باطن هم او
ز هر جانبش هم ز قلب و زبان ... ز علم و حکم چشمه ها شد روان
هم از خاص ارشاد هاے رسول[۴] ... همان شاه دانا ترین فحول

حدیث ثقلین

که هادے دینش بنص جلے ... بفرمود بس دو ثقل را نبی[۴]
مگر خاص ناطق ثقل مرتضیٰ ست[۴] ... ز صامت بناطق نبی فرقهاست
بفرمود زان بعد با انجمن ... که سبقت نسازید بر آل من
نسازید تعلیم شان شرع ما ... که هستند دانا ترین از شما

حدیث شهر علم

در شهر علم رسالتمآب[۴] ... در اسلام مخصوص یک بوتراب[۴]
رسد کے بشر را بعلمش نظر ... که در علم همپایهٔ بو البشر[۴]

حدیث تشبیه

هم اقضاے اصحاب خاص و کبار ... مؤید بتائید پروردگار

حدیث اقضاکم

نه امرے ز دین او فراموش کرد ... که ایزد عطا واعیه گوش کرد
بود چشمهٔ علم او اینچنین ... که کرده خدا راز خود را امین

حدیث علم

چو شد بہرہ این علم وہبی اساس — رسد تا کجا بر علومش قیاس

ہم از اوج عرفانش مرغ خیال — شکستہ بر لو کشف پر و بال

خوشا منقبے چار دیوان دین — کہ گوئیند را و ساده نشین

سلونی بود کمترین پایہ اش — چہ گویم دگر از ہمہ مایہ اش

علوم صحابہ بعلم امیرؑ — ز مقدار یک عشر کمتر بگیر

بود اندر آن پیشوائے فحول — بنص نبیؐ خاص زوج بتولؑ

درین فضل علیؑ جناب امیرؑ — نمیداشت ہرگز مثال و نظیر

کنم ختم و سازم برین اکتفا — کہ در علم ہم وارث مصطفاؐ

پس از روی قرآن ست متبوع عامؐ — صحابہ ہمہ تابعش و السلام

زہے ناصر دین خیر الانامؐ — کز و یافتہ دین و ایمان قوام

چہ خوش اشجع الناس پر زور و قہر — کہ گم کرد نام شجاعان دہر

ہنگام ہجرت براہ خدا — تو گوئی کہ شد فدیہ مصطفاؐ

پس از فرط تحسین او وی نہفت — من الناس من یشری ایزد بگفت

جہادات آن شیر والا گہر — برون بود از طاقت ہر بشر

کہ در بدر با قوت حیدریؑ — نیارست کردن کسی ہمسرے

ملک با صحابہ بہم ناگزیر — نگشتند چون کشتگان امیرؑ

قطعہ

دگر در اُحد شیر پروردگار — در آنذم کہ کردند یاران فرار

چو نگریست یارے کہ در رزمگاہ — کسے نیست نزد رسالت پناہؐ

بتنہا ئے آن شہ دو سراؑ — با عداے دین کرد تنہا غزا

دلیریکہ بر سوئے شہ تاختے — ز تیغش سر انجام جان باختے
سوارے کہ راندی بسوی نبیؐ — گریزان شدے از حسام علیؑ
ہم او خود علمدار وہم صف شکن — نہ جز او بمیدان دگر تیغ زن
خودش شیر حق صاحب ذوالفقار — صفوف عدو را نمودہ شکار
چو دیدند این قوت بے بدیل — ز بالا بر آمد ندائے جلیل
کہ جز این علیؑ و جز این ذوالفقار[لہ] — نہ تیغ و جوانے درین روزگار
پس اسلام از دست آن حق امام — گرفت از سر نو بدنیا قوام

بیان غزوۂ احزاب و خندق

دگر غزوۂ صعب خندق ببین — کہ بودند آن سو ہمہ مشرکین
از آنہا چو آمد بن عبد وُد — بمیدان طلبگار ہم رزم خود
یل جنگ جوئے کہ از یکہزار — جوانان بر آورد تنہا دمار
خروشید چون پیل نر تا بدیر — کہ آید مقابل جوانے دلیر
ندادہ جوابش ازین سو کسے — چو مسحور گشتند و صامت بسے
ہمہ نامداران چو آن یار غار — گرفتند خوش گوشۂ جبن و عار
ہمان شیر حقؑ داد اورا جواب — طلبگار اذن رسالت مآبؐ
مگر باز میداشت شاہ حجازؐ — رود تا بمیدان دگر سرفراز
بالآخر برون رفت آن جلہ دین — بمیدان سوئے آنہمہ (عمرو بن عبدود) کفر و کین
بہر جہد (جناب امیرؑ) با ضربت ذوالفقار — بر آورد ز ان جملہ کفر آن دمار
نبیؐ را سرور دل افروز شد — شب تیرہ اسلام را روز شد
بگفتہ[لہ] کہ این ضربت مرتضیٰ — ز اعمال امت فزون تر بہا

لہ لا فتی الا علیؑ لا سیف الا ذوالفقار ۱۲

لہ قال رسول اللہ صلعم ضربۃ علیؑ یوم الخندق افضل من عبادۃ الثقلین [illegible] ۱۲ محمد حسین عفی عنہ

جہاد و غزوۂ قلعہ خیبر

چو یک ضربتش فضل دارد چنین — کجا فضل بوبکر بر شاہ دینؑ
ببین جنگ خیبر در آن روزگار — کہ ہر گاہ کردند شیخان فرار
نبیؐ زان ہزیمت محزون شدہ — تو گوئی دل پاک او خون شدہ
بگفتا کہ فردا درین کارزار — دہم رایتم غیر فرار را
خدا او نبیؐ را بود دوستدار — ہم او دوست ہر دو بود آشکار
بصد لطف او را چو رایت بداد — پس آن شاہ رو سوے خیبر نہاد
بکشت اولین حارث پہلوان — کہ مثلش نبودہ بہ لشکر جوان
ازآن بعد مرحب خودش قصد کرد — کند تا بمیدان بحیدرؑ نبرد
شد از کوہ خود سوئی میدان کین — تو گفتی روان شد کہ آہنین
بمیدان درآمد درآندم چو دیو — بشد روے میدان ازو پر غریو
بیک ضرب حیدر دو تن چار شد — تن مرحب و اسپ بس زار شد
بہ تکبیر صوت شہنشاہ دینؑ — بگردید پر تا بعرش برین
چو پائین حصن آمد آن ارجمند — در حصن را جملہ کردند بند
دو انگشت در حلقۂ در بکرد — ببر کند آنرا ازجا در نبرد
ببرداشت آنرا بطور سپر — کہ جنبش نمیکرد از بس نفر
دگر ساختش روی خندق چو پل — کہ افواج اسلام بگذشت کل
پس این فتح بے مثل را ناگزیر — نگوید جزا اعجاز مرد خبیر

نصرت دین و ثبوت

فتح مکہ

دم فتح مکہ ہم آن شیر فرد — ز اصنام آن کعبہ را پاک کرد
چو بر دوش احمدؐ نہادہ قدم — کہ بر بام بردد امام امم

کند بام را تا ز اصنام پاک — نہ در قلب از مشرکان بیم و باک
فطر آمدہ عرش پائین پا — بچشمش در آمد عجائب بیا
چہ آورد کار نیابت بجا — کہ بودہ اہم نزد آن مصطفیٰؐ
باین کار اعظم ہمان رہبری — نگفتہ بجا آورد دیگرے
دگر در حنین آن بانامدار — چو کردند عار فرار اختیار
عمر ہم ابو بکر بگریختند — ز ایمان خود آبرو ریختند
پس از جیش اسلام نزد رسولؐ — ولیّ خدا ماند یا شش فحول
در آن دم دلیری چو دیو عنود — کہ در دہر بو جروش نام بود
ز جنگ آزمایان و رزم آوران — ندیدہ چنو کس زمانہ نشان
ہژبران جنگی و مردان کار — ز نیروے بازوش در زینہار
بیامد بمیدان چو پیل دمان — زبان کرد چون شعلہ آتش فشان
ہم آورد از اہل دین خواست کرد — بیاورد تابش کسے در نبرد
پس آن شیر حق صاحب ذوالفقارؑ — بر آورد زان دیو جنگی دمار
چو کشتہ شد آن دیو لشکر شکن — شکستہ دل لشکر اہرمن
پس آن مشرکان بعد اندک ستیز — ز میدان گرفتند راہ گریز
عرب گشت مفتوح و دین شد بپا — بیک زور بازوئے شیر خداؑ
درین فضل و نصرت چو شیر خداؑ — ملائک نبودند مردم کجا
پس آن افضل الناسؑ خیر الانام — بنا شد چرا بعد احمدؐ امام
زہے اتقائے ولی خداؑ — کہ گفتش پیمبرؐ امام التقا

نصرت دین در غزوۂ حنین

برتری تقوای جناب امیرؑ نزد خدا

خدا مدح خوفش بقرآن نمود	یخافون بود شاہدش بانمود
چنین خوف او از خداوندگار	ببین یک ز قول ضرار از ہزار
پس از جملہ یاران ہمان مرتضےٰ	بود اکرم النّاس نزد خدا
چو شد اکرم الناس پس او ضرور	نبیؐ را خلیفہ و ولّی الامور

بیان جود و سخای جناب امیرؑ

زہے جود و ایثار آن مقتدا	کہ بستود آنرا بقرآن خدا
گہے در بحبش چو انعام تام	بفرمود حق یطعمون الطّعام
گہے کرد فرقش بیک عز و ناز	زیک افسر ینفقون سر فراز
گہے یافت از جود و بخشش علیؑ	بہ تمغاے یؤتون خطاب ولی
گہے تیغ گاہے زرہ را فروخت	نظر را بر اسباب حاجت ندوخت
بخفتند ہم بچگان گرسنہ	نماندہ مگر میہمان گرسنہ
بسائل دہد نقد چندین ہزار	بمانند اطفال از فاقہ زار
ہمانا کہ بہر سخایش بیان	بود مایۂ حیرت عاقلان
بود ذکر جود و سخایش طویل	خلاصہ نبودش ز یاران مثیل

بیان زہد و پارسائی جناب امیرؑ

زہے ازہد النّاس بالاتفاق	کہ دنیاے دون را بداده طلاق
ز اجرت ہمے کرد قوت عیال	تصدق نمودے از آن جزو مال
ز خمس غنائم گر آمد بسا	ہمیداد آنرا براہ خدا
بملبوس خود رقعہ ہا دوختہ	ہمہ خود نمائی بدل سوختہ
چو نعلین و ہمچون غلاف حسام	ز نا دارے از لیف خرما مدام
بماکول بس خشک نان جوین	از آن ہم نشد سیر آن شاہ دینؑ

ذکر عبادت و ریاضت جناب امیرؑ

زہے اعبد الناس قدسی سیر — عبادت بود خود لبسویش نظر
نشد نافلہ فوت ہم زان امیرؑ — گواہ است صفین ولیل الہریر
کہ می آمد از ہر طرف تیر و تیغ — ہمہ دشمنان بر سرش ہمچو میغ
تہجد ادا کرد در عین جنگ — نہ اندیشہ کردہ ز تیر و خدنگ
طریق ریاضات و ترتیب آن — مقامات عرفان حق عارفان
از آن شاہ عرفان بیاموختند — از و ہمچنین نعمت اندوختند
کسے در عبادت نظیرش خیال — بیابے نہ یحییٰ و عیسیٰ مثال

ذکر مستجاب الدعا بودن جناب امیرؑ

زہے کامل ایمان شہ اولیاءؑ — ولی خدا مستجاب الدعا
دعا کرد بر بشر آن شاہ دین — شدہ عقل او مختلط بعد ازین
بجاسوس شامی دعا کرد شاہ — چو دل کور شد چشم آن روسیاہ
ز کتمان نص حدیث غدیر — بر اصحاب کردہ دعا آن امیرؑ
کسے گشت مبروص و از صدق دعا — کسے زان دعایش بگردید کور

ذکر واقف غیب بودن و پیشین گوئی جناب امیرؑ

زہے واقف غیب و راز نہان — کہ خیلے وقائع نمودہ بیان
شنیدند از آنحضرہ راہ دور — کہ کردند مارق ز دریا عبور
بفرمود حیدرؑ نہ ہرگز چنان ست — بگفتند باز اینکہ آن حق بیان ست
بفرمود نے پس رسید آن دیار — شدہ صدق قول و لے آشکار
پئے قتل ذو الثدیہ آن رازدان — خبر داد در غزوۂ نہروان
تفحص کنان ہر کسے در شتافت — ولیکن بمیدان کس او را نیافت
بفرمود شہ باز کوشش کنید — نہ حرفے بتکذیب من بر زنید

چو بر کوشش خاص بشتافتند — بزیر قتیلان شان یافتند
دگر گفت در حق حجاج شوم — که حاکم شود او درین مرز بوم
کند قتل احباب من آن لعین — چو قنبر بگردید واقع چنین
بقتل دگر مردمان جہان — خبر داد و واقع شده ہمچنان
پے قتل نفس خود آن رازدار — خبر داد و شد ہمچنان آشکار
بقتل حسینؑ شہید ستم — بجا ہا بداده خبر بیش و کم
زہے مظہر معجزات عجاب — کز آنہا بخیبر بود قلع باب
بیک دست برکند آنرا بزور — سپر کرد و پل کرد و انداخت دور
چو گوئیش اعجاز خیر البشرؐ — نہ چون کرد از دست ہمچون عمر
بجنات حربش بود مشتہر — ببین غزوهٔ مصطلق از سیر
دگر آنکہ روزے بکوفہ امیرؑ — ہے کرد وعظے بجم غفیر
کہ یک اژدہا آمده نزد شاه — بپرسید چیزے و بگرفت راه
دگر راه صفین چو شد فقد آب — بہ لشکر شد از تشنگی اضطراب
بفرمود شہ اینکہ چاہے کنند — بکندند چاہے ہمہ مستمند
بدیدند در چاه سنگے عظیم — دل مردمان شد ز یاسی دو نیم
پس آن شاه دین رفت پائین چاه — بر آن سنگ زد دست کرده نگاه
بپرکند و انداخت از اندرون — چو برسگے ببالا بیامد برون
ہمہ چاه فی الفور پر آب شد — از آن لشکر شاه سیراب شد
چو دیرانے دیر این حال دید — مسلمان شده ہمره شہ دوید

منظوم معجزات علیؑ دین
جناب اسیرؒ

دگر کرد رد شمس را کردگار — همانا برای نمازش دوبار
چنین معجزه بعد یوشع دگر — نشد لیکن از بهر آن راهبر
کنم تا کجا معجزاتش بیان — درین مختصر پس بگویم چنان
که باشد حق او را چو گوید عقول — یک اعجاز از معجزات رسول
بذاتش که معجز نما آمده — شده جمع اوصاف متضاده
ازین جمله اوصاف زوج بتول — بود افضل الناس بعد از رسول
زہے اختصاص علی ولی — بهر امر از لطف حق با نبی
که پرورد او را مثال پسر — در آغوش و بر دوش خیر البشر
باو علم اسرار باطن نهاد — دگر رایت و دختر خویش داد
بوقت غضب خدمت مصطفی — نمی زد کسی حرف جز مرتضی
زہے قربت و وصل زوج بتول — باولاد و صهر و نسب با رسول
که حسنین او را همان مصطفی — بفرمود اولاد خود برملا
زہے فضل ذات علی ولی — که محبوب پروردگار و نبی
هم او دوستدار خدا و رسول — بود شاهد آن صحاح فحول
ازین نیز بالا که از هر بشر — به نزد خدا هست محبوب تر
برین افضلیت برین جاه و خیر — گواه اند اصحاب و هم نقل طیر
دگر عائشه گفت کز هر بشر — به نزد نبی بو و محبوب تر
نسائی بیاورد نقل و بیان — که میداشت او را نبی مثل جان
پی خویش هر چه از خدا خواسته — همان بهر آن مرتضی خواسته

اختصاص جناب امیر برسول خدا
قربت و وصل جناب امیر برسول خدا
محبوب خدا و رسول بودن جناب امیر
محبوب خدا و رسول بودن او

پس آن حب او داشت چون شی چنان ... تو گوئے کہ عشقے بود درمیان

چنین نقلہا مید ہند این نشان ... کہ بودہ علیؑ افضل مردمان

زہے عزت حب آن مقتدا ... کہ کردش خدا و نبیؐ فرض ما

بقرآن ست آیہ مودت گواہ ... احادیث ہم از رسالت پناہ ص

بود حب او جزو ایمان و دین ... نفاقے بود ہم با و بغض و کین

زہے اتحاد علی و نبیؐ ... بوجہ کمالات لبس معنوی

بخارے بیاورد ہم با صفا ... کز و مصطفا و خود از مصطفاؐ

ز خویشے نبود اتحادی چنان ... کہ بودند خویشانش ہم دیگران

ہم این ہر دو را ایزدم بالوفاق ... نمودہ زیک نور خود اشتقاق

ز روے اخوت چو ظل قبول ... خدا ختم کردہ کہ نفس رسولؐ

زہے کشتی نوح بہر نجات ... تخلف ازو موت بعد از ممات

زہے حق شعاری بنص جلی ... کہ حق ہمچو ظل بود با آن ولے

زہے شان قدسش کہ خود آن الٰہ ... بفرمود تطہیر او از گناہ

نہ این قدس تطہیر ما توم بود ... مگر مثل تطہیر معصوم بود

از ینوجہ ہم بودہ باشد چنان ... نباشد بر مرد دانا نہان

کہ در خانۂ حق ولادت بکرد ... بمسجد گذر در جنابت بکرد

چنین پاک و حق گو سزد حکمران ... نہ خاطے و عاصی برین مردمان

زہی اصطفایش کہ بعد از رسولؐ ... دوم خیر خلق ست زوج بتولؑ

چو خیر البریہ شد او بے شقاق ... ہمان افضل مردمان بالوفاق

واجب بودن محبت جناب امیر علیہ السلام

اتحاد جناب امیر ع با رسول خدا ص

سفینہ نجات بودن جناب امیر ع

حق بودن با علی ع

معصوم بودن جناب امیر ع

خیر الخلق بودن جناب امیر بعد رسول خدا ص

زہے رفعت قدر عقبای او — زہے جای محمود و اعلای او
کہ بر حوض در وارد آن اولین — بخلد برین با پیمبر قرین
پس اینجا ببین قدر آن بوتراب — کزین نیست بہتر بعقبی ثواب
زہے آن قریشی زروی نسب — رئیس عرب از سوی جد واب
زہے سید و قائد مسلمان — امیر ہمہ از رسول زمان
زہے نائب عام خیر الانام — برامت ولی الامور و امام
ندائی کہ از قول پاک خدا — ولایت علی راست با مصطفی
ہمان قول حق آیت انما ست — کز اصحاب مروی پی مرتضی ست
خوشا این امامت کہ آنرا رسول — بتصحیح فرمود ہم با قبول
دم بعثت و بعد آن بر غدیر — کہ مولا و اولی خلیفہ وزیر
بفرمود وقت تبوک آن نبی — کہ تو ہمچو ہارون بمن ای علی
بیارند اینہم بسی ماہران — کہ زان پس بگفتہ رسول زمان
کہ نبود سزاوار من ای علی — کہ بروم مگر تو خلیفہ شوی
مرادست ہر منزلت در شمال — چہ اینجا عموم ست و ہم اتصال
مگر چون نبوت بر اہل داد — بود خارج از عقل نبود مراد
فضائل اگر جملہ مقصود نیست — دگر ہیچ تشبیہ موجود نیست
پس این قول باشد عبث بیخفا — کہ فضلی نباشد پی مرتضی
مگر بود این قول خوش فضل و جاہ — برین ست اقوال یاران گواہ
بدین فضل کرد احتجاج آن امیر — بہ پیش ابوبکر و جم غفیر

یکجا بودن جناب امیر و رسول خدا در آخرت

رئیس عرب بودن جناب امیر از سوی جد و پدر

سید و امیر مومنان بودن جناب امیر

ولی الامور بودن جناب امیر

آیۂ انما ولیکم اللہ

خلیفہ و وزیر و وصی بودن جناب امیر از وقت بعثت رسول و روز غدیر

خلیفہ بودن جناب امیر مثل حضرت ہارون از حدیث منزلت

پس این فضل آن شه بود بی نظیر | نبوده مثیلے درین با امیرؑ
زہے آنکہ از چون حدیث ثقل | تمسک باو فرض در ہر عمل
بحکم نبیؐ طاعتش فرض عام | دگر فرقت از وے گشتہ حرام
ہر آنکس کہ فرمان بر مصطفٰےؐ است | ہمان شخص فرمان بر مرتضٰیؑ است
کسے گر علیؑ ولی را گذاشت | پس او خود خداؔ و نبیؐ را گذاشت
زہے آن وصے نبیؐ در انام | بہ تنصیص و تصریح خیر الانامؐ
چو بودہ وصے نبیؐ نکو | بناشد خلیفہ چرا بعد او
زہے آن مؤدے خیر الانامؐ | پئے دین و ہم وعدہا را تمام
وصیت کند ہیچو ہر رہبرے | بذات خلیفہ نہ با دیگرے
چو بودہ مؤدے امر رسولؐ | خلیفہ نباشد چرا بر فحول
زہے وارث مصطفٰےؐ در انام | چو بودہ ست وارث بباشد امام
نہ معزول گشتہ وزیر آنچنان | نہ مامور گشتہ اسیر آنچنان
پس اکنون تامل بکن بی شقاق | کرا اینچنین فضلہا با لوفاق
چنین فضل بی مثل اے بیخبر | نبودہ بذات عتیق و عمر
کجا فضل بودند مطعون لسا | بجہل و با فعال شنعت فزا
چنانچہ بیان لسا طعن شان | گذشتہ با قبل آنجا بخوان
ہمین فضل خوش بس بی بوترابؑ | کہ بر وے نکردہ گہے حق عتاب
شیوخ تو از ناسزا کارہا | معاتب نگشتند خود بارہا
نمیداشت بوبکر بل ہم عمر | لیاقت بہ نزدیک خیر البشرؐ

واجب بودن اطاعت جناب سیّد البریات

وصی بودن جناب امیرؑ از سوی رسول خداؐ

مؤدی دین و وعدہای رسولؐ بودن جناب امیرؑ

وارث بودن جناب امیرؑ مصطفٰےؐ را

کہ در امر دین افسرے و عمل
دہد ہر یکے را رسولؐ اجل

نگشتند مامور حکم دگر
چو عمرؓ و اُسامہ بحال تبر

مگر آن علیؑ ولی ہمچو شاہ
نہ مامور گشتہ گہی در سپاہ

بخیبر چو گشتند سالار جیش
ہزیمت بخوردند و در قلب طیش

بہ تبلیغ سورہ برائت رسولؐ
فرستادہ بوبکر را از فحول

بحکم خدا کرد معزول از آن
علیؑ را فرستاد شاہ زمانؐ

ببین ہر کہ باشد چنان اجنبی
کہ از بہر تبلیغ عہد نبیؐ

ندارد خداوند او را قبول
کجا زیبدش نائبیِ رسولؐ

چو گردید او در نماز عوام
برنجورے شاہ از خود امام

از آن چون خبر یافت پس درمیان
بمسجد در آمد رسولؐ زمان

نہ مہلت بدادہ کہ یار ہمام
نماز خودش را نماید تمام

معین چو شد بہر صدقہ عمرؓ
ز بد نظمیش واپس آمد دگر

بوقت مرض منع کردہ رسولؐ
کہ نکند امامت عمرؓ بر فحول

چو بودہ چنین حال ہر دو کسان
خلافت کجا بہر شان در جہان

بزعم تو گر یک دو فضل عتیق
عمرؓ از غرض گفت بہر رفیق

مسلم نکردش در انصار کس
کہ آن از صنیع عمرؓ بود و بس

حقیقت چو فضلش ندریافتند
پس اہل غرض فضلہا بافتند

بہر حال ہر فضل بیش و اقل
بود پست از قدر و فضل ثقل

کہ فضل ثقل بود متبوع عام
دگر فضلہا تابعش والسلام

خلافت

بنی ہاشم و ہمچو سلمان ما — بگفتند فاضلترین مرتضیٰ

بیاورد احمد کہ شیر و دود — زیاران بہر مدح سبقت ربود

چو فاضلترین صحابہ علیؑ ست — امامت ز قرآن حقِ آن ولی ست

دگر اینکہ بوبکر یار عنود — امارت حق خود ندانستہ بود

چو میداد وسش اول پئی دو نفر — کہ یک بو عبیدہ است و دیگر عمر

اگر از خلافت بود فضل او — بود بہر آن ہر دو فضل نکو

چہ فضلے کہ باشد بہ از مرتضیٰؑ — پس افضل بود بو عبیدہ بسا

دگر کرد اقالہ ابوبکر پیر — ز کار خلافت بجمع کثیر

دگر داشت شک در حقش آن خجل — مگر تا فرو رفت پایش بگل

دگر ہمچنان آن عمر بے نہفت — علیؑ را ز بوبکر اولے بگفت

ازین پس چو گوئی ابوبکر را — برائے خلافت احق برملا

بحق تو این نقل آید درست — کہ خصم ست ست و گواہانش چست

ولیکن علیؑ والے الامور — خلافت بدانست حقش ضرور

باجماعیان گفت و فرمود راست — بباب خلافت کہ این حق ماست

گر از بعد شش ماہ بیعت گرفت — باکراہ بود آن نداری شگفت

حق خویش و ہم قابلیت بکار — چنان کرد بر انجمن آشکار

کہ زان پس نیارست کس مرد و زن — تو گوئی کہ مہرے زدہ بر دہن

ز عجز جواب ہمان شاہ صاف — بگردند بر فضل و حق اعتراف

کنون تو چہ داری سر قیل و قال — کہ فاروق تو ہم ندید این مجال

چنانچہ گذشتہ است سابق ازین　　چو خواہے در اجماع آنرا ببین

ہمین نہج در روز شورے امیرؑ　　شمردہ فضائل بسے ناگزیر

نہ پیچید زان فضلہا سر کسے　　اگرچہ بکردند کوشش بسے

چو نزدیک ما و شما ای عقول　　علیؑ بود حق گو بنص رسولؐ

پس اکنون بحجت بگویم ترا　　کہ بودہ خلافت حق مرتضاؑ

کسے کو ربودش بیک بد دلی　　پس او کرد غصبش بقول علیؑ

ازین حق خلافت گہے رو متاب　　کہ خواہند پرسید روز حساب

چو کردہ نبیؐ بہر نصب امام　　دم مبعث و وقت مرگ اہتمام

تو آنرا پس پشت انداختی　　کہ از لوح دل محو ہم ساختی

چو آید گہے پیش تو ذکر آن　　بشاشت کجا میشوی سرگران

بہ تسویل بے مغز با طنز و ناز　　کنے بہر تاویل گردن دراز

فلا تلبسوا الحق بالباطل　　ولا تترکوا الصدق للجاہل

تنبیہات مفیدہ

ہمہ این بیان حدیث غدیر　　کہ شد زیب این نامۂ بی نظیر

دلیلیست خوش از براہین ما　　کہ مے آورم بر حق مرتضےٰؑ

براہین دیگر بحق امیرؑ　　برآیند از اخبار و قرآن کثیر

منہ پس براخبار اغیار گوش　　ز بیت رسالت بگیر و بنوش

ہمین ہست حاصل ازین گفتگو　　کہ جز سوئے این خانہ نارید رو

چه در ورطهٔ اختلاف روات
بجز این سفینه نگردد نجات

ولے زان سفینه تخلّف چرا
به بی اقتدائے تصلّف چرا

چو شد اختلاف خلافت نخست
کرا شد ترا اقتدا گو درست

ابوبکر هم دخت خیر الانامؐ
بگو بود زین هر دو بر حق کدام

همین نهج در متعه حکم راست
بروح عمر گو تمسک کراست

بگو همچنین روز شورائی خویش
گرفتی کراره بتا میر پیش

همین نهج در خمس و تقسیم مال
نه زنهار کردے تو تقلید آل

همین نهج در مسح خفین نیز
تخلف ز عترت چرا اے عزیز

ز روے روایات تو حیدرؑم
دگر ابن عباسؓ و هم باقرؑم

بگردند وقت وضو مسح پا
در اینجا ترا شد کرا اقتدا

دگر در تراویح و دیگر امور
تخلف ز عترت کنی پر ضرور

چه برکند عترت اساس قیاس
مگر مذهبت را همان یک اساس

بلا عترت اجماع گوئی درست
بتقلید شان نیز دعوای چست

ببین در صحیحین ای هوشمند
که دارے ز عترت تو اخبار چند

روایات نواصب خوارج بهم
ز عترت روایات تو شاذ و کم

صحیح بخاری بگیر و کشا
که بینی روایتش نواصب بسا

از آنها ست عمران آن شوم مرد
که مداحے ابن ملجم لعنه بکرد

ازو هم روایت کند ای ستم
بخارے ولیکن نه از صادقؑم

که پیداشت در حضرتش ظن بد
با غوائے قطان هادی خود

اصولت ببین اشعریہ ہمہ — فروع تو از بوحنیفہ ہمہ

زدعوائے تقلید عترت عجب — نہ از کذب آزرم و غیرت عجب

چو جہال گوئے اگر بعد ازین — کہ نعمان زصادق گرفتست دین

پس این مذہب و پیشوایت مگر — بہ نزد بخاری (ابوحنیفہ) نسبت نامعتبر

چہ از صادق اہلبیت رسول — بخاری تو داشت از بس عدول

کنون از امام خودش رو متاب — و یا دست کش از بخاری کتاب

چو زندہ دلی اینقدر ہست بس — نگیرد طوامیر دل مردہ کس

زدم خوش صلائے ولائے امام — کہ در دہر از من بماند مدام

مناجات

خدایا بجاہ رسیے خویش — بآنانکہ در قرب پیش تو بیش

میرس از حساب سیہ کاریم — نگیر ایزدا از گنہگاریم

کرم از تو سے زیبد ای رب پاک
نہ عدلی و خشمی برین مشت خاک

خاتمۃ الطبع از کاتب این کتاب مستطاب

الحمد للہ المنان کہ درین زمان سعادت اقتران مثنوی منشور غدیر فی خلافۃ الامیر از تصنیفات عالم عامل و فاضل کامل زعیم الاماثل عدیم المماثل نادرۃ الزمان و حسنۃ الاوان القرم الغریف و الشہم الغطریف نباریع المجد جناب مولانا المولوی السید محمد اعلی اللہ مقامہ و زاد فی الخلد اکرامہ حسب ارشاد فیض بنیاد خلف الصدق جناب مصنف علام اعنی عمدۃ الامراء العظام زبدۃ الرؤساء الفخام عین الاعیان رکن الارکان معدن الجود و الاحسان معین اہل الدین و الایمان جناب سید سجاد حسین صاحب بہادر سشن جج عدالت ریاست بھرتپور دام اقبالہم العالی بفضل اللہ الموفور بتاریخ ۳۰ ماہ اپریل سنہ ۱۹۱۱ع مطابق ۳۰ ماہ ربیع الثانی سنہ ۱۳۲۹ھ یوم یکشنبہ در مطبع مشہور بنزدیک و دور یعنی نولکشور واقع شہر لکھنؤ بسرپرستی عالیجناب راے بہادر بابو پراگ نراین صاحب بھارگو مالک مطبع موصوف باہتمام بابو منوہر لال صاحب بھارگو سپرنٹنڈنٹ مطبع بتصحیح فخر الادبا ابو المعالی ظہیر الدین حکیم سید حسین صاحب المتخلص بہ گریان زیدی لکھنوی بقلم شیخ فدا حسین فدا الحسن و خوبی تمام و اہتمام مالا کلام باختتام رسید و مطبوع طبائع خاص و عام گردید

قطعہ تاریخ مشتمل بر بعض حالات فضیلت سمات مصنف مثنوی مشور غدیر عالم نحریر فاضل کبیر البارع المجد جناب مولانا السید محمد اعلی اللہ درجتہ فی الخلد بمحمد و آلہ اصحاب التطہیر و تالیف و طبع این تصنیف شریف و نظم لطیف از نتائج طبع شاعر شیرین زبان و ناظم درر غرر فصیح البیان صاحب ذہن نقاد و فکر وقاد نادرۃ الدہر اعجوبۃ الزمن جناب میر سید حسن صاحب وکیل آگرہ المتخلص بمضطر و سید متوطن قصبہ مہرسر صانہم اللہ الاکبر

بدہ ساقیا جام چون آفتاب — پر از بادۂ الفت بوترابؑ

بیا و بریز و بدہ جام نور — مقطر مصفے چو آب طہور

بمستی ز حب علیؑ دم زنم — ز جوشش ولا تا بکوثر رسیم

بکن زمزمہ کلک بلبل شیم — کنم حال مداح حیدرؑ رقم

کہ مطبوع شد مثنوی غدیر — بعون عنایات رب قدیر

مؤلف کہ اسم شریفش جلی ست — سمی محمد ز نسل علی ست

ادیب و مفسر محدث فقیہ — فضیلت مآب ست لاریب فیہ

درین ظلمت ہند روشن چو مہر — مثیلش ندیدا ست چشم سپہر

چنان رتبہ دارد بعلم کلام — کہ شمس نہار ست و بدر ظلام

کنی ضم چو اولاد را با علیؑ — شود نام نامی بابش جلی

رسد از اب و ام مر او را نسب — چو سلک گہر تا امیر عربؑ

بهر سر که مولد و موطن بود ... ازین بلده اش نیست کس نابلد

کتاب نبوت امامت نوشت ... حدیث غدیر خلافت نوشت

براهین آن جمله روشن چو خور ... مضامین آن همچو ناسفته دُر

جوابات آن تیغ و تیر و سنان ... عدو گر به بیند شود نیم جان

اگر فخر رازی بداند که چیست ... بگوید که بے شبهه حیدر وصی ست

مقال غزالی بود ناگزیر ... که بے فصل باشد خلیفه امیر

کتاب سرور دل مؤمنان ... زهر بیت پیدا است قصر جنان

کتابیکه هر باب او باب دین ست ... کتابے که هر فصل او از یقین ست

کتابیکه هر لفظ او گلفشان ... کتابیکه معنیش روح روان

کتابیکه هر حرف او روی حور ... چو انهار تسنیم بین السطور

کتابیکه هر جدولش کهکشان ... کتابیکه در منزلت آسمان

کتابیکه مملوست از امر و نهی ... کتابیکه مقصود آن نشر وحی

کتابیکه گلدستهٔ تازه است ... برای حجج مثل شیرازه است

سخن رانده طول سید حسن ... بگو سال تاریخ سرو علن

زهجرت هزار و سه صد ده چو بود ... که تصنیف این مثنوی را نمود

۱۳۱۰

بطرز جمل سال شد منجلی

ز تبلیغ ذا اکمل ز مولا علی

۱۰۳۲ ۹۱ ۷۷ ۱۱۰

سنہ ۱۳۱۰ھ

دگر سال از طبع روشن بجو
بقا کہ از خلق او رفت زود
چو این مثنوی یادگارش بماند
سلیلش کہ ہمنام سجاد اوست
کتاب پدر چون بارثش رسید
خیالش چنان شد کہ شائع شود
بشد طبع این نسخۂ لاجواب
ز تاریخ طبعش چو بد مدعا
قلم کن سر اول و بازگیر

صراط نجات ست نامہ بگو ۱۳۱۰ھ
عیان مغفرہ سال فوتش نمود ۱۳۲۵ھ
نکونام در روزگارش بماند
بلند اختر و صالح و نیک خوست
با فسوس و حزن و حسرت بدید
نہ راضی بر آن شد کہ ضائع شود
کند ہر دو را حق تعالے اثاب
بمضطر چنین گفت طبع رسا
بتاریخ گو آن بیان غدیر
۱۳۲۹ھ

قطعہ تاریخ طبع مصنفۂ جناب حکیم سید محمد ابو تراب صاحب جعفری المتخلص بہ شمیم

فقیہ و فاضل و علامۂ دہر
مزین ذاتش از حسن کمالات
چہ خوش این مثنوی تصنیف فرمود
شدہ از سعی موفور مصنف
سن طبعش بگفتم از سر جہد

ادیب بی بدل در خلق جامع
وجودش در تقدس بود بارع
بیاض صفحۂ او بدر لامع
مہ من کنت مولاہ نور ساطع
بہ اثبات امامت نص قاطع
۱۹۱۱ء

قطعهٔ تاریخ از جناب سید ضیاء حسنین صاحب ضیاء پهرسری

مولوی سید محمد متقی — عالم و فاضل وحید روزگار
در خلافت گفت منشور غدیر — احتجاجات و ادلّه استوار
مقصد اثبات وصی آسمان — مطلب هر لفظ قرآ بدار
سال طبع مثنوی گفته ضیاء — معنی من کنت مولا آشکار

سنه ۱۳۲۹ھ

قطعهٔ تاریخ از نتائج فکر جناب سید ناظم حسین صاحب وکیل ابن جناب سید کاظم حسین صاحب پهرسری

مولوی سید محمد صاحب زهد و ورع
متقی و عابد و شب زنده دار و نیک ذات
فلسفی و منطقی و هم فقیه بے عدیل
عالم عالی مراتب فاضل والا صفات
از دلائل کرد اثبات نص خم غدیر
معنیش بهتر ز شهد و شکر و قند و نبات
گفت ناظم بهر سال طبع منشور غدیر
معنے نص جلی سرمایهٔ راه نجات

سنه ۱۳۲۹ھ

الحمد لله که امروز از مطالعه این کتاب مستطاب فراغت حاصل نمودم [illegible]

[illegible]

قطعۂ تاریخ از جناب منشی عنایت حسین صاحب عنایت مہتمم مطبع ہٰذا

طبع شد صد شکر منشور غدیر — شادمان ہستند ارباب یقین

صیقل مرآۃ قلب مومنان — نور بخشِ عین ارباب یقین

کرد تصنیف این کتاب لاجواب — مولوی سیّد محمدؐ فخر دین

بعد اتمام از جہان بہر صلہ — پیش حیدرؑ رفت در خلدِ برین

خوش احادیث نبیؐ در سلک نظم — بر کشید از حسن چون دُرِ ثمین

صاحب اقبال پور یادگار — گشت او بعد پدر مسند نشین

داد فرمان چون بہ نشر این کتاب — طبع گشتہ بہر نفع ناظرین

رتبۂ حیدرؑ ز آیات کتاب — در جہان روشن تر از مہر مبین

گفت احمدؐ در غدیر از حکم حق — جانشین کردم علےؑ را بالیقین

ہر کہ من مولاے او باشم بخلق — ہست مولایش امیر المومنینؑ

بعد احمدؐ در جہان لاریب فیہ — بہترین اولین و آخرین

حجّتِ حق واقفِ سرِّ خدا — فاتح خیبر امام اولین

اے عنایت از عنایات خدا — یافتم تاریخ بہر طبع این

چون سرِ بدبین شکستم شد عیان — رہنماے اولین نیز آخرین

سنہ ۱۳۲۹ھ